

HUGONIS ETERIANI

DE HÆRESIBUS

QUAS GRÆCI IN LATINOS DEVOLVUNT

LIBRI TRES

SIVE QUOD SPIRITUS SANCTUS EX UTROQUE, PATRE SCILICET ET FILIO, PROCEDAT.

CONTRA GRÆCOS

(*Bibliotheca Patrum Lugdun.*, t. XXII, p. 1198.)

EPISTOLA HUGONIS ETERIANI

AD ALEXANDRUM III PAPAM.

Ut libri sui nuncupationem gratam habeat precatur.

ALEXANDRO primæ sedis vere digno pontifici, Patri amantissimo suo atque finium terræ domino, HUGO ETERIANUS, famulatum cum omnimoda dilectione.

Exactum a me opus de immortalæ Deo, Græciæ iudicium deaturq; in ipsum crinina, peregrinamque inhumanitatem, ut semel timore liberetur, fugiat. Cumque jam latere nolit, pugnantium extimescens mucronibus sauciari, evolat ad eminentissimam approbatissimamque auctoritatem Romani culminis: summi tui pontificatus clementiam precatura, ut in lege atque jure, ab adversariis se custodiat: frendent sane vehementer offensi, et tropæis invidendo nostris, tropæorum nostrorum simulacrum, nequaquam excolunt. Sed ea certe publicis decretis et elaboratis orationibus, delere satagunt: atque omni conatu decertant, ut modicis mundi utantur finibus. Atqui hæret in anima mea sollicitudo, ne inæqualitas orationis, in ventrem tantum videatur crescere, nihil solidi pene habens alimenti, ut cucumer. Narratio forsitan exsiliis putabitur, et præceps, conclusiones quoque vagabundæ ac effusæ apparebunt in conspectu tuo, quo nihil vulgare dignum videri potest. Profecto, te iudice, honestatis et pulchritudinis quas discere operæ pretium est disciplinæ, delinquere aliquid suspicantur, et inopia verborum suasorio splendore privari. Quem enim sapientiæ tuæ magnitudo, morum defæcata gravitas, et veri iudicii acumen non terreant? Hæc sunt utique quæ summa, utique et sola bona dixerunt philosophi. Verum spe non derelinquor, qui credo illum, in cunctis Hesperiae finibus debere recipi, qui jam aliqua peperit ante factis: qui pro Latinæ ritu Ecclesiæ se opposuit contra viros bellatores, qui nihil pene minus quam adversarios confutat: eloquar, qui ad Apostolicos pedes, non aurum, non argentum, non lapides pretiosos, ut plerique, sed quod omne metallum, omnemque lapidem exsuperat, et quod mortiferam Græcorum controversiam potest sedare, gratis offert. Præterea, singularis præstantissimæque tuæ virtus, minuit metum: qui familiaritatem consuetudine non afferente, gratiam mihi suam, ceu inclytæ Pactoli fluore asperso, conciliavit. Quapropter tui censura pontificatus, amputato Medusæ capite, subductis si qui sunt lapsibus, vetustati eripiendo, et oblivioni publicis dictum opus monumentis spero consignabit: ut fructus nepotes ex eo carpant, tanti pontificis favore ipsum tuente, ac servante sæculorum posteris usibus.

RESCRIPTUM ALEXANDRI PAPÆ.

ALEXANDER episcopus, servus servorum Dei, dilecto filio magistro HUGONI, salutem et apostolicam benedictionem.

Cognoscentes laborem plurimum, quem sustinuit in componendo libro quem nobis per dilectum nostrum magistrum Caciaredam misisti, attendentes quoque fructum quem exinde speramus Ecclesie Dei proventurum librum ipsum, grata et læta manu recepimus, et devote sollicitudini et liberalitati tuæ uberrimas propter hoc gratiarum referimus actiones: desiderium et voluntatem habentes, te quem hactenus relatione nostrorum, qui a partibus Constantinopolis revertebantur, charum habebamus, de cætero ferventius diligendi, et multo chariorem habendi et sincerius amplectandi. Rogamus autem prudentiam tuam sollicitè monemus, ut sicut pro Deo et pro devotione Ecclesie præscriptum librum composuisti, ita quoque charissimum in Christo filium nostrum illustrem et gloriosum Constantinopolitanum imperatorem ad devotionem et reverentiam sacrosanctæ Romanæ Ecclesie exhibendam, et ad unitatem ipsius Ecclesie diligentibus provocas monitis, et exhortatione inducas ut sicut esse debet, unum fiat ovile, et unus pastor.

Data Trojæ. Idus Novembris.

HUGONIS EPISTOLA

AD AIMERICUM ANTIOCHENUM PATRIARCHAM

Mittit ei librum suum de processione Spiritus sancti.

(Circa annum 1170.)

(D. MARTEN., *Theat. Anecd.*, I, 479, ex Clarevallensi.)

Americo amantissimo domino suo, Dei nutu et providentia sanctæ apostolicæ sedis, Antiochenæ reverendo per omnia patriarchæ Hugo Eterianus, fidelis amici obsequium, illumque animo complecti, qui solus est absque mutatione.

Florilegarum apum corpora seras quidem assumunt pennas; assumptis autem, interdum Thyesteis assessuræ mensis, et undam potaturæ Flegætidida, volitant ad exterarum nationum, sermones non intelligunt et omnia faciunt sine imperio, singulis quærunt in floribus, sed non de omnibus sumunt, at nullum alicui florum inferunt detrimentum, egrædiuntur vacuæ, onustæ redeunt. Poli et quod sub illo vasti moliminis opifex, tabularia quoque inconcussæ dispositionis me typum gestitantem melliferarum avicularum trans Hebrum, Xanthum et Simoenta usque ad fauces Pontici æquoris vexere; ibique frondeis in memoribus centum ora centamque voces deprecando per ramosa compita, verum ad commodum indagavi, ut opinor, quam plurimorum. Porro sol et luna ipsumque firmamentum non tantum sua causa discurrunt citatissimâ velocitate; sed causa conservandæ rerum uni-

versitatis. Collegi Cecropium thymum, et galactitem calculum ubera nutrientium fecunditatem; quibus callida interpretatio loquacis Græciæ galbaneunt odorem intermiscere cupiens, silentibus et aquosis piscibus ea destinare voluit. Sed imperatoria vox scientissimi et intelligentissimi auctoratoris Manuelis venenatum consilium toxicumque livoris dissipavit, palam asserendo vitam qua nibis melius partui meo nequaquam posse adimi. Et quoniam hoc inter Græcorum fontes haustum est, dum in supernarum rerum cognitione versor Constantinopoli, docticanæ investigationi vestræ nisi ad nanciscendum tertiam defensionem, quod nullo concremandum est incendio, nec desciscendum periculo desinendi. Ejus intentionem per titulum cognoscetis et iteratam crebro lectionem. Igitur, sermo epistolæ prolixior quam expediat culturam diutius moretur, et messem neget, æquis animis editum a me utraque lingua librum accipite per manum gloriosissimi principis Rainaldi jam offerendum profundæ inquisitioni vestræ, ac si creditis titulo, voluminibus præstate aures, qui nunquam novistis audiendo bona saturari.

RESCRIPTUM AIMERICI AD HUGONEM.

Librum ejus de Spiritus sancti processione laudat, alios ab eo postulat libros, mittitque ei argenteam cuppam.

(MARTEN., *ibid.*)

Americus, Dei gratia sanctæ et apostolicæ sedis Antiochenæ patriarcha, magistro Hugoni Eteriano,

dilecto filio in Christo, salutem et patriarchalem benedictionem.

Pro eo quod scientiæ vestræ splendor jam prope A
toti mundo serenus irradiavit, non immerito nobis
præ ceteris latinis censem esse gaudendum. Quanto enim Græcis viciniore sumus, tanto sub
vestræ protectionis elimata scientia reddimur secu-
riores. Propterea libros de processione Spiritus
sancti, quos tam Græce quam Latine scriptos mi-
sistis, cum magna suscipimus cordis alacritate, et
mox ut in perlegendis illis studii nostri curam po-
tuimus adhibere, vestrum ingenium et facundiam
et modum loquendi, plurimum sumus admirati.
Quare vos antiquis gentilibus philosophis præferi-
mus, et magnis Ecclesiæ magistris, si vestræ di-
lectionis majestas in hoc non læditur, æquipara-
mus, frequenterque optavimus ut veniretis ad nos,
et adhuc perseveramus in hoc ipso proposito, sed B
quemadmodum pro vestro gaudemus adventu : ita
bonum est nobis quod remansistis. Non solum au-
tem vivitis vobis, sed nobis et universali Ecclesiæ,
proque tota Latinitate vos antemurale fortissimum
opposuistis, unde non immerito, sicut diximus, no-
bis gaudendum est, utpote qui talem habemus me-
diatorem, cui nec docta Græcia resistere, nec fa-
bricatis sophismatum objectionibus potest obviari.
Tria sunt denique, pro quibus vestram postulatum
accedimus dilectionem, quasi dederitis operam qua-

liter habeamus et toti Latinitati proficuum, et hoc
ipsum vobis erit in præconium vestræ laudis mo-
nimentum ære perennius; in primis pro tractatu
sancti Joannis Chrysostomi super Epistolas Pauli,
de quo sibi non auctori plurima quidam ascriben-
tes, furtim subtraxerunt, quorum, præsumptio, si
labor vester in hoc desudarit, risu esset digna, et
furtum detegeretur, et assertio fraudulenta majori
cederet auctoritati. Secundo, pro chronicis quæ
habentur apud... ex illo tempore quo imperatores
eorum a Romano divisi sunt imperio, usque ad
nostra tempora. Tertio, pro practica Nicæni concilii,
quam audivimus esse penes dominum impe-
ratorem. Ista tria, si vestræ placeret dilectioni, pro
magno munere susciperemus; labori quoque ve-
stro duplicatas redderemus expensas, et vobis pro
tanto opere nostris precibus expedito, condignas
gratiarum actiones : nec taceamus de tempore præ-
terito, in quo vos pro communi utilitate efficaciter
laborasse novimus. Mittimus vobis cuppam unam
argenteam, in qua pro nostro amore pariter et ho-
nore volumus ut bibatis, et alia quædam vobis mi-
sissimus; sed nuntii nostri sic ex insperato iter
suum arripuerunt, quod in brevi spatio temporis
pro nostræ voluntatis arbitrio non potuimus ea
præparare.

HUGONIS PRÆFATIO.

Moyses quondam ex colloquutione Dei, cum disci- C
plinam omnem habere putaretur, et virgam Dei
habens in manu, cum descenderet in Ægyptum,
alienigenam conjugem cum duobus natorum pigno-
ribus abducere secum voluit. Itaque, sub hujus typo
litteræ cum in theologiæ controversiam alia qua
necessitate itur, complexionum acumen gentilium
philosophorum, veluti ad dimicandum cetræ gla-
diumque amplexandum est. Inductiones syllogismi-
que disponendi sunt ei qui de difficillima et prima
philosophia, fide dignam vult facere demonstratio-
nem. Verumtamen spuria vitulamina hujusce acu-
minis, præcidenda sunt proprietatis circumscri-
ptione, qua cognoscuntur aliena. Quod quidem
convenienter fit, si Sephora, id est, perspicacitatis
pulchritudinis, Gersam quidem advenam mundum
ostendat : et Eliezer, id est, Deum adiutorem, ha-
bere se demonstret. Hac quidem ego semita pro-
gredi gestiens, de illa quæ supra omne creditur esso
philosophia, sermonem coactus facere, Attici quæ-
dam modulaminis argumenta, læsibile, immundum,
alienumque contagiū rescans, ad præsentis seri-
em disputationis assumpsi, ut permultum neces-
saria. Nempe suspicor quod hujusmodi exera valde
referent, et plana faciant quæ dicenda sunt, si faci-
lia, si vulgaria, si pauca quædam existerint. Per-

hibent enim physici, quod si piperis multa sumatur
quantitas, obvertitur ad cystim, bilemque concitat;
sed, cum quantitatem mensuret parvitas, solvit ven-
trem, salutiferaque medicina fit. Atqui dum supre-
mæ philosophiæ principium delibare aggredior,
aquatili videor mihi similis esse testudini, quæ freta
tranare cupiat, stupore cogitatus obsidetur, tabescit
mens, lingua tanquam Ægyptiam palmam, quæ
apud Græcos Adiperos vocatur, gustaverit, retar-
datur. Simpliciter autem et omnis sensus, quasi
vehementissima sensibilibus perceperit, titubat.

Porro ignis quidem, ferrumve indici adamantis
alterutrum respectum languidum est : cum ferrum
sculpturis pœrvicaciter contradicens, adamas dictus
exsuperet : et ideo igni domabilis nondum repertus
sit. Ego autem arbitror adamante incomparabiliter
durius et difficilius esse scribere de divino, quod
non modo sensum, verum omnem transcendat in-
telligentiam. Ideoque volebam circa has latebras
ludere, ceu imbellis miles dimicare trepidans : et
ne jejuo eloquio perspicuus apparerem, difficulta-
tem, gestionem et odorem tanti negotii, ut Libyci
serpentes piganum subterfugiant, devitate. Sed
Constantinopoli cum essem, accersitus sum consu-
lendus a magno atque augustissimo imperatore
Emmanuele, utrumne Latini aliquas sanctorum tra-

berent auctoritates, quæ Spiritum sanctum ex Filio esse asseverarent. Ut veni coram, multivadis hinc inde nodis quæstionum dissolutis postremo imperatori magno illi dum reddo responsum, imperatoris celsitudini conveniens: auctoritate firmum, reverendum gravitate, optimis propinquum rationibus, Basilium, Athanasium et Cyrillum, magnam singulorum eorum fidei lucernam, processionem ex Filio asserentes, in medium produxi. Et quoniam intuitus sum tunc imperii serenitatem intendere ad divinæ disputationis religionem, involucrium verborum rimari subtiliter, gravissimosque disceptationum labyrinthos solvendo sufficere, voluntatis multam irrepsit de altissimo hoc negotio pertractare diligentius. Huc quoque accessit Hugbaldi Ostiæ, ac Bernardi Portus magnorum pontificum, Joannes quoque sanctorum Joannis et Pauli reverendi cardinalis, iterata eadem prorepetitio multoties. Nihilominus autem me de his ad scribendum illexit plurima, quæ inter Græcos Latinosque contrarietas exarsuat: Græcus sane quod ex Patre solo Spiritus

A procedat, vehemens apparet assertor; Latinus autem æqualiter ex Patre et Filio progressum ejusdem Spiritus profitetur. Igitur quanquam non sim sufficiens, omnino decorem veritatis tanti negotii enodare (neque enim omne quod succenditur, in flammam prorumpit) tamen in primis, opitulante Deo, Latinæ assertionis expromam consilium. Demum Græcorum intentiones, cum insimulatione adversus Latinos juxta vires meas, rationibus, exemplis, auctoritatibus depellere ac diluere tentabo.

Sed enim ex consequentibus negotium, ex communibus si quæ reperiri queant conceptionibus, et ex Scriptura quæ a Deo inspirata est, eidem causæ fides præstabitur. Ad ultimum vero sanctorum Ecclesiæ pastorum testimonia, Constantinopoli multo tempore quæsitæ, mihi assensum et favorem Latinorum dogmati maxime præstantia, et tenorem fidei eorumdem confirmantia, ut demonstrativos adjiciam syllogismos. Namque horum inductione, ut arbitror, facilius et expeditius, cui veritas paci faveat, considerari poterit.

LIBER PRIMUS.

CAPUT PRIMUM.

(3) Beatam et immortalem Trinitatem, quæ per Jesum Christum apostolis perspicue; ut possibile erat, innotuit, gentium philosophi sub ænigmatibus valde caliginosis abscondendo publicabant. Nam Plato philosophus Dionysio talia de Trinitate scripsit: (4) *Ἐρωτῶν δὲ σοὶ δι' αἰνεσµόν, ἐν αὐτῇ ἡ δόξα ἢ πόντος, ἡ γὰρ ἐν πτυχαῖς πάθῃ, ὁ ἀκαγούς µὴ γινώσκω. Ὅδε γὰρ ἔσχευε περὶ τῶν πάντων βασιλεῖα. Πάντα ἐστὶν, καὶ ἐκείνου ἔσχευε πάντα, καὶ ἐκείνου αἴτιον ἀπάντων τῶν καλῶν*: δεύτερον δὲ περὶ τὰ δεύτερα, καὶ τρίτον περὶ τὰ τρίτα. quod Latine sic sonat redditum orationi: « Dicendum tibi per ænigmata, ubi ne liber seu ponti, seu terræ in tabulis patiatur, qui legit non intelligat. Hoc enim modo habet circa omnium regem: Omnia est, omniaque propter illum, et ipse utique causa omnium honorum; secundum, circa secunda; et tertium, circa tertia. » Plotinus quoque similia edidit. Tria sunt, inquit, tempus excedentia et æterna: Bonum, mens et anima universitatis. Hoc est apud nos: Pater, Verbum et Spiritus sanctus, quem philosophi animam mundi nuncupaverunt. Verum Timeus Locrensis Trinitatem ignorasse videtur, Deum solitarium quasi confitendo: Unum, inquit,

principium omnium est ingenitum; nam si genitum esset, absque initio non foret principium, sed illud ex quo prodiret. Filii vero et Spiritus nihil hic meminit. Hoc quidem principium non solum excelsus Deus, invisibilis et incorporeus, verum a Christianis Pater censetur, solus sine causa existens, et absque initio. Ex hoc autem proxime atque immediate Filii juxta secundam genitoris virtutem generatur. Quo medio existente ex eodem Patre Spiritus prodit, ut ex sua causa inexhausta et infinita. Ergo ex causa est Filius, et ex causa est Spiritus sanctus. Qua de re ad dicendorum declarationem, aubobscura, nebulosique voluminis amans ex causis provenientium, differentia, sub compendio hic distinguenda est. Nam hæc quidem manant et profluunt, ut ex sole radius et lux; et odor ex musco et balsamo: hinc vero profluunt omnino et non manent, ut scintilla ex lapide cudendo, ac ex nubibus coruscatio. Alia vero commanent et non separantur ab eo in quo sunt, ut auditus, odoratus, gustus, tactus: visus etiam, ut Aristoteli placuit, quorum nullum cum suo principio numerum admittit, nec aliqua per se insignitur personali differentia, a sua causa existens indiscretum. Igitur quod profluendo nequaquam suæ causæ commanet, incopu-

(3) Quamvis Hugo orthodoxus et eruditus existit, at circumspecte et cum judicio legendi ejus tres isti libri sequentes; in quibusdam enim a propria et exacta loquendi norma theologorum declinare videtur, præsertim in eo quod Patrem Filii et Spiritus sancti causam sæpissime appellat.

(4) Ad Dionysium, exist. 2, sic ego legerem: « Pro-

ferendum itaque tibi per ænigmata quædam nunc sunt ne (si per mare vel terram missas has tabellas intercipi contingeret) lector id intelligat, hujusmodi autem est: Circa Regem omnium omnia est, ac propter ipsum omnia: et ipse causa honorum universorum: circum secunda, secundum; et tertium, circa tertia. »

labile illud est, ut scintillæ ac coruscationis exemplum demonstrat.

Omnimodæ quidem progressionem, prorsus secerunt a causis causativa, et longius faciunt ea ab ipsis, profluentia vero simul et commanentia suas causas contingunt semper et arctius eis adhærent, quia de proximo suum conspicantur principium. Et hic quidem profluentium motus est, qui minus alienus videtur esse a Filio sanctoque Spiritu, Patre ob secundam quam habet virtutem, quia multiplicante seipsum ex sua substantia, Filii quidem personam per generationem, Spiritus vero personam per processionem, indemutabiliter et inalterabiliter producente. Nam neque Pater demutatur in illas neque minoratur: et merito, cum neque Filius, neque Spiritus sanctus ex ipso per aliquam derivetur decisionem: qui omnium visibilium atque invisibilium æqualiter, et indivise una causa, sicut unus Deus, existunt. Unum sunt tres hæ personæ, non participatio unitatis, nam cum ante omnia sæcula unum sint, non flunt unum, quia existens non est quod jam existit. Si divinum factum fuisset, aut cum tempore, aut per temporis initium incepisset fieri, et aliquid præ se habuisset: si neque incœpit, neque præ se aliquid habuit, manifestum quod semper fuit, eritque semper. Unde non est aliquid Deo prius: qui vere unum est, ut dicitur, non unitum, non finitum, nec ab uno diversum. Infinitus autem cum sit et æternus et simplex nihil potest ei accedere, nec aliquid deperire quod ejus essentia sit, neque quod non est fieri. Atque Pater quidem Filii absque medio genitor est, æqualia genitori potentis, ac æqualem habentis virtutem. Similiter enim Spiritum ex se ut Pater emittit, prout Latini asserunt. Namque aiunt quod, licet Pater, Filius, et Spiritus sanctus unum sint, una unitas, una substantia, unum principium: Pater tamen paterna auctoritate, id est secundum quod esse præstat et gignit, Filii causa seu principium dicitur, sancti vero Spiritus, secundum quod esse præstat, et ipsum emittit, causa vel principium nominatur. In quo, a Filio minime Patrem arbitrantur differre, atque ita secundum illos ex Patre Filius, ex Patre autem et Filio provenit Spiritus sanctus. Inquiunt enim: Si ab uno solo duorum processionem Spiritus haberet, duorum non esset æqualiter commune et indifferenter, sed præcipue illius, ex quo proveniret; at vero Spiritus est alterutrius æqualiter et indifferenter, non enim minus Filii et magis Patris est, quare non ab uno solo duorum processionem habet Spiritus. Item inquiunt: Omne quod provenit ex aliquo, per quotcumque progreditur, tot copulatur, totque accipit communitates, ut in logicis apparet. Nam generalissimum genus sine principio esse dicitur, sine causa, et omnium quæ sub eo sunt causa, licet non solum existit atque principium. Quippe subalternæ causæ specierum etiam existunt, cum proximi tamen sola substantia causa sit principiumque, animati vero corporis non solum

A generalissimum, sed et subalternum principium, causaque existit. Quam conditionem quæcumque similis existunt ordinis, non refugiunt. Similiter autem et in naturalibus materia sine principio, et sine causa esse intelligitur. Forma quoque cum alterutra causa sit, et principium rerum materialium.

At vero per Filium Spiritus sanctus de Patre procedit, ergo Spiritus sanctus Filio copulatur, aliquid ab ipso accipiens, dum per illum progreditur, atque provenit. Hoc idem profecto quæ inter utrumque similitudo est compellit fateri. Similis est enim Filio Spiritus, sicut quidem ex causa est suo immediato principio: cui ut immediate communicat, sic ab ipso absque medio provenit, et per ipsum Patri conjungitur. Quidquid sane in progressu medium sortitur aliquid ad copulam et communitatem suæ, ut ita dicam, primitivæ causæ, per medium referri desiderat. Ideo per Filium communitatem Spiritus ad Patrem referri nullus debet ambigere. Quæ de se manifestum, quod nullo modo Verbum Dei Patris externum sit ab hujuscemodi consortio. Manet quidem Spiritus in Patre, manet et in Filio, progreditur ex Patre, progreditur et ex Filio. Quod enim rursus progreditur ab illo qui manet, inseparabile non omnino existit, semel nactum divisionem, sed ab ipso est omnino discretum. Atqui expressam personaliter communitatem cum Filio Spiritus habet, penesque illum ex ipso profluens commanet. Nimirum si solum maneat non progrediens, suo personaliter a principio nequaquam distet, nec affia intelligatur persona: igitur manet simul et progreditur Spiritus ex Filio, quemadmodum utique omnimoda discretio identitatem interimit, et communitatem: ita omnimoda commansio atque unio tollit personarum discretionem. Ex quo liquido apparere videtur, quod manens in Filio Spiritus, ut proprius ejus existens, ex ipso sicut ex Patre progrediatur et procedat.

CAPUT II.

Sed hoc Græcorum theologi omnibus modis interimere grassantur contradictione; quæ dicit: Spiritum ex solo Patre procedere. Atque in hac universi opinione consentiunt, cum in veritate negatio procedendi Spiritum ex Filio, sanctorum nulli Patrum perspicax exstiterit. Quis igitur cognoscendi modus sit, quod non procedat ex Filio? Quomodo autem Theodoritus negationis hujus inventor et præco, promulgando quæ nusquam scripta sunt, idoneus appareat? Quomodo astruere quis hoc audeat, cum nullus sanctorum Patrum hoc asseruerit? cum nulli revelatum fuerit? Verumtamen illi quos novella ætas produxit, ut justissimi rigoris servantissimum, publicant in libris, quod non procedat Spiritus ex Filio. Afferunt et ad hujusce positionis demonstrationem quam plures elenchos, sed apparentes.

CAPUT III.

Nam Nicomediæ præsul in hunc modum syllo-

giam necit, et complicat : Si ex Patre et Filio procedit Spiritus sanctus; quod autem ab aliquibus provenit, illa habet principia ex quibus provenit : duo itaque habet principia Spiritus sanctus. Nicolaus autem episcopus Methone, in eandem prope intelligentiam elenchum format hujusmodi : Si Spiritus ex Patre ac Filio procedit, erit utique unum ex duobus, et duo principia unius; unus est enim Spiritus sanctus ut Pater unus, et Filius unus : Pater autem et Filius non unus, sed duo, licet natura unum sint; alius enim et alius, quamvis non aliud et aliud : at omnium rerum rationes in Deo sunt primum, et ab ipso in res universas distribuuntur. Quare omnis erit quæ in rebus perspicitur unitas ex dualitate, et dualitas principium unitatis : quod est inconveniens, et communi contrarium conceptioni, secundum quam unum omni et unitas dualitati ac omni præponitur numero, quia unitas principium dualitatis est, et omnis numeri; et alii quam plurimi tanquam ex veris et subito familiaribus idem colligunt, minime probabiliter.

CAPUT IV.

Non est enim ex veris falsum syllogizare. Omne quippe quod ex veris demonstratur verum est; hoc autem antecedens quidem verum, sed assumptum atque illatum falsitatis plenum est. Conclusio enim ex syllogistica non provenit necessitate, cum non consequatur propositiones quod ostenditur per eas. Nam quod in assumptione positum est : dico autem, quod aliquibus provenit et cucuratum et infinitum est; potest quippe referri ad decem prædicamenta, ut sit quod dicitur. Quod ab aliquibus substantiis, aut qualibus, seu quantis, similiter autem et de singulis aliorum; potest autem rursus subintelligi, quod ab aliquibus principiis seu causis provenit, ipsa habet causas ac principia ex quibus provenit. At vero infinitatem hujusmodi Aristoteles in analyticis ad finitum reducit, dicendo sic : Ex quibus quidem demonstratio, conveniens est eadem esse. Quorum autem genus diversum, quemadmodum arithmetice, geometrice non est arithmetica demonstrationem coaptare in his quæ magnitudinibus accidunt, nisi magnitudines numeri sint. Nam ejusdem generis necesse extrema et media esse : ideo ex geometrica non est ostendere quoniam contrariorum una disciplina. Quare manifestum, inquit, quoniam non est demonstrare unum quoque simpliciter, sed ex uniuscujusque principiis. Dico autem principia in unoquoque genere ea, quæ quoniam sunt non convenit demonstrare. Alexander vero super idem capitulum dicit : Non communiter amplius sumit, sed adjicit : Si de numeris dicit numeros. Inquit enim : Si de æqualibus numeris æquales auferantur. Generis enim adjectione, quod commune est, proprium facit. Quod si de magnitudinibus magnitudines, et in aliis similiter. Maxima enim propositio est quæ dicit : In demonstrationi-

nibus, ex eodem genere necesse est omnes terminos esse. Non enim ex alio genere ad aliud est transire, quæ demonstrantur. Quoniam igitur de divinis est sermo personis maxima quæ inducitur, dico autem : Quod ab aliquibus provenit illa habet principia ex quibus provenit; sensum nullum alium nisi habet constituit; quod ab aliquibus personis provenit divinis, illa habet principia ex quibus provenit; quod manifeste falsum est. Non enim simpliciter aliqua duo sunt Pater et Filius, ex quibus Spiritus sanctus provenit. Nam neque duæ res proprie sunt, sed una; neque duæ substantiæ, sed una; neque duo principia, sed unum; neque duo dii, vel domini, seu sancti, sed unus Deus, unus Dominus, unus Sanctus. Unde patet quod secundum quid duo dicuntur, Pater et Filius : veluti duæ personæ duæ hypostases; igitur cum hæ duæ personæ non sint duo principia, neque duo simpliciter, manifestum quidquid ab istis provenit, ex duobus minime prodire principiis, posito et concessa Spiritum sanctum ex utroque procedere. Atque ideo impossibile est colligi duo principia esse Patrem cum Filio.

Hoc item argumentum exemplorum inductio utique arguat falsitatis, si hoc in negotio ad dissipandam involucrorum caliginem, ad enucleandam veritatem, ad internectionem paralogismorum, ad legentium remedium, refocillationemque (tanquam multicoloribus pictores varicibus ad decorandas venustandasque picturas) similibus uti liceat. Et quidem necessitudine quadam similibus utendum esse videtur, tum ut velamina multiplici varietate scindantur, fructusque publicæ honestatis appareat : tum ne sermo ubertatis florentis campi amantissimus, impatiensque identitatis, pigrescat. Ecce eadem substantia, semen, fructus et esca dici potest; semen, respectu ferendæ telluris; fructus, respectu præteritæ messis; esca vero ut in corporis permittenda substantiam. Sed non arbitrator recte colligi posse : si esca ex semine ac fractu proveniat, quod ex duobus ideo principiis progrediatur (5). Quippe non sunt duo semen et fructus, nisi ratione. Quemadmodum ascensio et descensio : via scilicet Thebis Athenas, et Athenis Thebas. Unum est enim in his viæ spatium; deorsum sursum, et sursum deorsum, at vero diversa ratio; equidem hinc incipienti ascensio, hinc vero descensio est : sic quidem Pater et Filius unum ambo principium existunt Spiritus sancti. Neque ideo colligitur Patrem esse Filium, vel Filium Patrem, seu ambos duo principia. Quia neque quoniam unum spatium est longitudinis ab Athenis Thebas, et a Thebis Athenas, ideo ascensio descensio est, vel e converso : vel utrumque, ascensio scilicet et descensio, duæ viæ sunt, vel duo itinera; sed una via, iterque unum.

Sed forsitan, ut dictum est, non est huic negotio præstandum a similibus præsidium. Namque theologus Gregorius in sermone de Spiritu, hoc prohi-

(5) Nota hæc exempla, et cave Sabellium.

here videtur, ait enim : Non est alicui eorum quæ deorsum sunt, naturam divinam comparare. Nam et si parva similitudo inveniatur, fugit quod amplius est : me deorsum omittens, cum paradigmate, venam aliquam et fontem et fluvium intellexi. Nam et alii ne huic forte Pater, isti autem Filius, alii vero Spiritus similiter habet. Hæc enim neque tempore distant, neque ab invicem dissecantur continuitate, et videntur quodammodo tribus proprietatibus secari. Sed formidavi primum quidem fluxum aliquem deitatis suscipere stationem non habentem. Secundo autem ne unum numero per similitudinem hanc introduceretur, vena enim, fons et fluvius unum numero differenter transfigurata. Kursus solem consideravi, radium et lucem, sed et hic formido : primum quidem, ne compositio aliqua subintelligatur filius, quæ compositionem non habet naturæ, veluti solis et eorum quæ in sole. Secundum autem ne Patrem quidem substantiam, alia vero virtutes Dei faciamus inherentes, non subsistentes. Neque enim radius, neque splendor, alius sol ; sed solis quædam emanationes et substantiales qualitates, et simul esse et non esse Deo tribuamus quantum ex similitudine. In Trinitate igitur si similitudo servetur, solus nuncupabitur Pater substantia, Filius autem et Spiritus qualitates, vel Patris proprietates. Et hæc quidem sic. At ille qui dualitatem Patrem dicit et Filium, eo quod ex ambobus proveniat Spiritus, et principium emissionis abnegat a Filio, solum Patrem principium Spiritus dici arbitratur. Unde si Filius emittat Spiritum cum non sit principium emittendi, est inconveniens. Magis autem si in altero alterius principium intelligatur, et non in unoquoque propria cujusque emissio. Quod si pariter in Patre et Filio hujusmodi principium attendatur, rursus sequi dicit inconveniens, dualitates scilicet, antecedere unitatem, et ejus esse principium.

CAPUT V.

Videtur quidem iste vir non attendere quod in Trinitate magnopere considerandum est : hoc scilicet, quod unitas naturæ tantum attribuitur, dualitas vero personis duabus quibuslibet. Quare non est verum si Spiritus procedit ex Filio et Patre, quod unitas procedat ex dualitate. Natura enim quæ unitas intelligitur, nullo asseritur modo ex aliquo procedere ; sed neque Spiritus acceptus personaliter censetur unitas aliquando, nisi abusive fortassis accipiatur. Item cum dicit rationes rerum in Deo esse, Deus nomen, ibi non personam Patris, vel Filii, sed substantiam et naturam, et ut simpliciter dicatur, Trinitatem significat. Dualitas vero nomen personas requirit tantum. Sed enim principium hoc nomen, cum dicitur Pater et Filius sunt unum principium Spiritus sancti, non unicam proprietatem significat, sed communem Patri et Filio, ut simplicem, non ut geminas : quod ex his quæ circa personas Patris ac Filii considerantur, verum esse apparet. Nam cum Pater sit, et dicatur ingenitum

A principium, Filius vero genitum : ingenita quoque causa Pater, ut genita Filius ; nullatenus tamen duæ causæ, vel duo principia reputantur ab aliquibus, sed unum. Si ergo ingenitum et genitum unum vere principium existunt, non sunt ipsi Spiritus differentia principia. Igitur ex his quæ dicta sunt manifestum esse potest, quod neque Pater ex eo quod Pater, unum proprie dicitur vel unitas, neque Filius, neque Spiritus sanctus, sed unus, unus, unus, non tria, neque duo. Quare neque Filius et Pater dualitas proprie dicitur : si quidem non sunt duo, ut ostensum est. Non enim si secundum quid Pater et Filius duo dicuntur, ideo simpliciter duo sunt. Sed neque ex dualitate unitas est, verum dualitas ad personas utcumque referri possit, unitas vero sicut monstratum est ad naturam pertineat.

CAPUT VI.

erendam est ne divino disputantes, igni comparemur, nivique, quorum alterum (ut philosophus perhibet) urit nesciens quare : alterum vero infrigidat, causam non animadvertens. Non est dubium perfectam solum Deum habere scientiam, eique competere soli quod dictum est. Non oportere imperari sapientem, sed imperare, ut prima sciente ac novissima : cujus scientia non modo omnium cognitiva, sed bonorum effectiva est universorum ; hominum autem quorundam superficie tenus cognitiva, perfectiva vero nullorum, quia contemplationis, non actionis, est : quæ antequam rei summam contingat, tabescit ; antequam explicet, deficit, et ante aborsum patitur quam pariat. Conducibilissima tamen Dei agnitio, pabula doctrinæ, atque studii affatim hominibus largitur, dum non acceptando personas, faciat distributionem pro dignitate suscipientium. Extenditur profecto Dei bonitas et virtus ad omne quod ipsam suscipere potest : extenditur, inquam, per Filium, quem solus Pater generat. Ideoque solius Patris est, et dicitur : per Spiritum quoque qui non solius Patris est, nec a Patre solo emittitur : quod ostendere nititur omnino. Nulla enim res incorporea, quæ ab aliquo non habente principium per medium venit, expers est medii, vel mediorum habitudinis, si plura medio uno sint. Nam omne quod sic progreditur, mediis ex singulis aliquid contrahit, et cum non habente initium ; existit principium ex se prodeuntis : quod ex logicis methodis manifestum est. At vero in sancta Trinitate, inter Patrem et Spiritum, medius existit Filius. Quare idem Filius cum Patre principium Spiritus sancti existit. Semper enim eundem ordinem habent tres divinæ personæ, cum nullam habitudinem habent ad alia omnia, et impermixtæ sint. Cum igitur omnis divisio a beata Trinitate absit, in qua nulla decessio, nulla inæqualitas, nulla imparitas, necesse quod per unicum medium, Filium scilicet, Patri Spiritus copuletur. Aliter enim non sic secundum personalem progressum, trium personarum continuitas. Ubi autem abest continuitas, divisio intercedit : quæ si detur in Trinitate,

Spiritus scilicet, quod persona est, a Filio prorsus A
separetur. Si enim Spiritus soli uniatu Patri, a Me-
nus a Filio existat, nec aliquo modo ad ejus perti-
neat proprietatem . veluti ad ædem non attinet qui
habitat in ea. Sed necessarium est continuitatis
catenam ad Spiritum usque progredi. Nam si Spiritus
Fili est, et Filius ipsum non emittat, inefficax
secundum hoc Filius, et Patri dissimiliter eundem
Spiritum emittenti videatur. Quin etiam et Spiritus
imbecillis, si cum sit Filij et in Filio, ex ipso pro-
gredi non valeat. Provenit ergo Spiritus ex Filio,
neque secundum processionem ab ipso, magis quam
a Patre secedit, qui per utrumque existit. Nam ambo
sunt existendi causa ei absque defectu perseveranti,
et sine diminutione. Sufficit Patri et Filio Spiritus
Patris, qui est Filij proprius et omnia implet : nam
si Phœbea lux soli et ejus radio sufficit, multo ampli-
us Patri Filioque Spiritus. Propterea non quaerit
permutationem iste Spiritus, cum optime se habet;
neque transvehi, cum omnia penes se inveniat; ne-
que augmentum flagitat, cum sit perfectio suprema,
et omnia in ipso perfecta. Nihil quippe nabet adjectum,
sed æternaliter possidet omnia, ut Spiritus
Patris et Filij emanans pariter ab utroque. Quæ au-
tem ab ipso effluunt, operationes vel gratiæ ipsius
nuncupantur : quorum calore vivificamur, et matura-
rescimus peracerbi. Vivificati vero et maturati, dulcescimus.
Vivificat Deus Pater, ut Apostolus dicit :
Denantio tibi in conspectu Dei vivificantis omnia
(I Tim. vi). Vitam dat et Filius. *Oves enim, inquit,*
meæ vocem meam audiunt, et ego vitam æternam do
eis (Joan. x). Vivificat autem et Spiritus, sicut scri-
ptum est : *Spiritus vivificat, caro autem nihil prodest*
(Joan. vi). Quem Filij esse dicitur Apostolus testa-
tur : *Ex pax Christi quæ exsuperat omnem sensum,*
custodiat corda vestra (Philp. iv). Pacem Christi
supra omnem sensum non aliud esse putandum est,
nisi Spiritum ipsius : quem qui obtinuerit, universo
bono omnique copia oblectamentorum replebitur.
Itaque habet Filius Spiritum Patris, sicut et omnia
quæ genitoris propria sunt, manens Filius. At vero
proprium est illius qui genuit, Spiritum emittere.
Quare Verbum Dei, qui natura Filius est non posi-
tione, similiter generantis Spiritum emittit. Sin au-
tem ita non est, nequaquam prorsus proprium habet
Filius qui genuit. Verum non arbitretur quispiam
in hoc comprehendi generare Filij esse proprium,
eo quod Filium dixerim Patris omnino proprium
habere, quia individuum omne, licet speciei prop-
rium suscipiat, non tamen aliquando erit spe-
cies.

Qui autem hoc dicunt, non honorant Filium sicut
honorant Patrem, condicentes Filium Patrem esse,
si omnia quæ habet Pater et Filius habet. Pater
enim quod Spiritum Filij in se, sicut et Pater ha-
bet, quia non prius ipsum Pater genuit, et tunc Spi-
ritum ei dedit : quanquam dator quilibet alius,
existenti dudum alicui tribuat; sed sicut dedit vi-
tam, genuisse ipsum viventem est : sic dedit ei Spi-

ritum, est genuisse ipsum Spiritum habentem. Quod
si ita non est, prius genitus est Filius, et tempore
post Spiritum accepit. Igitur sicut dicitur vita et
vivens, iudex et veritas : sic Spiritus dator et
emissor. Si enim voluntatem Patris quoniam Filij
esse constat, a se ipsa Filius quia abnegat cum di-
cit : *Non quaero voluntatem meam, sed voluntatem*
illius qui misit me (Joan. v); de Spiritu vero nihil
tale invenitur pronuntiare : nusquam enim scriptum
reperitur quod ipse dixerit : Spiritus Patris non est
meus, neque ex me procedit; manifestum plane
quod pariter ejus ut Patris Spiritus sit. Non esse
dubium ergo debet quin Spiritus sit Filij, et ex
ipso; neque ideo colligi duo ejus esse principia vel
duas causas; quod non recte Nicomediæ metropo-
lita syllogizat; inquit enim : Si Pater causa est
Spiritui emissionis, causa autem est et Filius, eo
quod ab ipso procedat quemadmodum et a Patre,
duæ rursus causæ sunt, sicut et duo principia.
Hujus paralogismi falsam esse conclusionem, et
hinc forsitan manifestum erit. Omni ex elementis
conditæ rei, aliqua causa est : Pater ut sit, cujus
ejusdem Filius, eo quod per ipsum facta sint omnia,
negari causa non potest. Igitur duæ causæ at-
que duo principia omnis hujusmodi conditionis
existunt : quod ut non proveniat, superius monstra-
tum est, ubi enuntiabatur Patrem Filiumque secun-
dum quid duo dici, et non simpliciter : propterea
unus operator Pater et Filius existit.

C
Audimus enim Salvatorem per Joannem dicen-
tem : *Pater meus usque modo operatur, et ego ope-*
ror : non duo operatores sed unus, ut unus Deus et
unus creator. Omnia per Filium facta sunt, absque
Patre? absit. Scriptum est enim, quoniam in prin-
cipio fecit Deus cœlum et terram. Et rursum : Quo-
oniam ipse dixit et facta sunt; mandavit et creata sunt;
præceptum posuit et non præteribit (Gen. i); quod
maximum est potestatis. Quemadmodum enim cuilibet
dicere promptum, et præcipere facile est, sic
Deo facere quæ non erant, et facta conservare :
magis autem et multo amplius expeditum erit.
Hujus operatoris est mare, et ipse fecit illud. De
Filio quoque idem scribitur : *In initio tu, Domine,*
terram fundasti, et opera manuum tuarum sunt cœli
(Hebr. i). Non dixit per te facti sunt cœli, et fun-
data est terra; sed tu fecisti terram, et opus tuum
est cœlum. Ecce manifestum est quod Pater condit
et Filius, non duo conditores, non duo principia, non
duæ causæ, sed una causa consistent. Cum igitur crea-
turarum non sint duo principia Pater et Filius, neque
duæ causæ, multo minus sancti Spiritus ratione ab eis
differentis, et æqualiter utriusque existentis, duæ
causæ seu principia duo censebuntur. Attendendum
vero est quod causa et principium genitum,
et procedens, et similia, non sint naturæ seu sub-
stantiæ, sed personarum piæ ac diligentes exploratio-
nes, et sacerrima quedam notamina. Quod ex
animalium prima conditione patet mellis : etenim
prima animantium facta sunt et creata, mandato.

non generatione. Ea non ex similibus prodire, cum nulla prius existerent. Ideoque ingenita quidem illa, tamen sicut quæ ab eis decisa sunt, genita solum merita nuncupari possunt. Qua de causa ingenitum genitumque naturæ non sunt animalis germina, cum omnibus similiter non adsint, ut substantialia nascentibus animalibus; et cum nunquam circa idem animal utrumque repertum sunt, genitum scilicet et ingenitum. Igitur cum omnis similis et dissimiliter creaturæ una causa et unum principium, Pater, Filius et Spiritus sanctus existant, multo magis juxta suum ordinem proprium, Pater et Filius ut sine medio existentes, proprii et unici eorumdem Spiritus una causa sive unum principium, absque dubitatione consistunt. Porro solus Pater Filii causa est: qui si a Patre in emittendo Spiritum absistat, in habendo eundem Spiritum non sit ei compar per indifferentem habitudinem. At vero æqualiter atque indifferenter ab utroque Spiritus habetur, igitur æqualiter atque indifferenter ab utroque idem Spiritus emittitur. Alioquin non tam similiter sit Pater secundum imaginem, quantum aliter habens si alienus ab eo est, scilicet Spiritus emissionem, quod est inconveniens. Similia enim per similitudinem copulantur, non per dissimilitudinem. Nam ut dissimilitudo tam segregat omnia et distare facit, ita similitudo tam substantialis quam non substantialis conjungit, copulat. Qua de re Spiritus Filio conjungitur, quia simile ei est, ut imago ejus: quæ imago communitatem, copulam et similitudinem indicat.

Cæterum, ex consonantia quam habet ad Filium Spiritus, et ex similitudine, sortitus est hoc idem nomen quod Paracletus nuncupatur. *Rogabo*, inquit, *Patrem, et alium Paracletum dabit vobis* (Joan. xiv). Nam Pater non dicitur Paracletus, sed Spiritus et Filius: quibus saltem hoc nomen æquivoce commune esse videtur. Quam communitatem non ignorans theologus Joannes in prima Epistola (cap. ii) scripsit: *Si quis peccaverit, Paracletum habemus apud Patrem Jesum Christum*. Sed enim eodem modo Spiritum habemus Paracletum, pro nobis Patrem interpellantem, sicut facit Filius, licet hæc humano more ac dispensatus dicta viderentur. Nihil enim appositum habent, vel adjectum, cum in eo quod Deus sunt, rationes omnium rerum æternaliter habeant. Ergo similis est Filio Spiritus, et Patri Filius: at non sicut quibusdam hæreticis visum est. Quidam enim perversi dogmatis arbitrantur similes esse Patrem et Filium, secundum speciem, dissimiles vero secundum substantiam, propterea compositum ex oppositis, simili scilicet et dissimili, Filium Dei constituerunt. Quibus non solum iniquitatis cohabitavit clades, verum detestabilia inconvenientia eos consequuntur. Nam si ex simili atque dissimili componeretur, non esset simplex, neque totus lumen, totus veritas, et totus natura Deus: et aliquid intelligeretur ipso

A prius et antiquius. Quippe simplicium conventus composita perficiunt, quæ ipsis constitutis priora sunt, antiquioraque natura; Filius vero ex substantia Patris est, ex simplici simplex, ex simili similiter, et ex æquali æqualiter, verum in Patre Filius est, et nihil in Patre ipso prius, neque absque ipso. Quare ipsa Spiritus emissio non absque Filio est.

CAPUT VII.

Sed Niceta Byzantius philosophus per inconvenientium inductionem probare decernat, quod non procedat Spiritus ex Filio, et aliquid esse in Patre et ex Patre sine Filio. Ratum enim tenet Spiritum ex Patre procedere, nullo modo Verbo communicante. Si ut quidam, inquit, fatentur, Spiritus ex Patre et Filio procedit, cum manifestum verissime sit nobis ex theologicis informationibus, quoniam Spiritus ex Patre procedens, per Filium datur, et in Filio quiescit, simul autem et Patri copulatur; procedit autem secundum illos et ex Filio, necesse utique est dari Filium Filii, in manifestatione ac distributione Spiritus ex ipso; sin autem ita est, erit Filii Filius, et ideo nepos pronuntiabitur. Et rursus secundum illorum nugæ de nepote erit apparens pronepos, et ille rursus alterius egebit: et hoc in infinitum. Non igitur secundum illorum vanitatem Spiritus procedit ex Filio, sicut ex Patre. Ex quo liquido apparet quod ex Patre, ac solo, Spiritus est, sicut per universum Ecclesia orbem, C longe usque in hodiernum recte docet. Sed et hoc quia non recte dicitur, de facili videri potest.

CAPUT VIII.

Primum quidem, quia insyllogizatum est: Et enim propositio quæ dicit: Quod emittit Spiritum, Filium habet: major, universaliter deberet esse, ea particularis accipitur. Nam illatæ conclusionis causa propositio; quæ recte debet syllogismum talem perficere, hæc est: Omne quod emittit Spiritum, Filium habet: quæ indemonstrabilis est, et impossibiliter; quia neque maxima est, neque fidem ab aliqua maxima suscipere. Emissio Spiritus non facit Patrem esse neque Filium, quoniam non est nascibilitas Spiritus progressio ex Patre, quæ sola Filius a Patre differt. Nam in emissione Spiritus atque omnibus aliis videtur Pater Filio communicare, simulque cum eo de sua substantia Spiritum emittit, neque generat, neque generatur. Quæ enim secundum naturam substantiæ adsunt divinæ, omnem personam consequuntur. Itaque si substantia generativa esset, et Filius et Spiritus utique generarent: quorum nihil veritati propinquat: ex quo manifestum quod Pater non in eo quod substantia, sed in eo quod Pater, et secundum hujus habitudinem ex sua substantia Filium generat. Si non ex substantia sua generaret, secundum naturam minime Pater nuncuparetur, ac tum in generando ex substantia nullam facit distantiam. Non enim

corpus et substantia illa; sed ceu lux non assumit extrinsecus splendorem, ex sua substantia ipsum effundens: Ita neque Pater habet Filium extrinsecus, sed ex sua ipsa substantia gignit, indivisus perseverans: atque propterea vere Pater est, ex quo paternitas omnis nominatur. Ergo non sine substantia credendæ sunt personæ, nec cogitandæ, quomodo unico caractere absque substantia qualibet personarum intelligatur, cum per insignitivas proprietates singularis personarum character circa usam substantiam et eandem attendatur, hic minime apta nata facere substantia est, atqui emissio Spiritus non est insignitiva proprietas, nec unicus character.

Quod unum esse manifestum ex hoc est, quod Spiritum emittere non est unica personæ Patris figura, cum non in eo quod Pater Spiritum emittat, sed in eo, quod causa sive principium (6). Quod videri potest juxta hunc modum: Si Spiritus non ut genitum ex Patre progreditur, Pater non emittit Spiritum ut genitor; nam si in eo qui genitor Spiritum Pater emitteret, Spiritus ex Patre ut genitum prodiret, at vero non est Spiritus ex Patre ut genitum; non enim duos filios, sed unum solum Pater habere creditur: manifestum ergo quod non ut genitor Spiritum Pater emittit. Amplius: Pater cum Spiritus emissor sit, aut in eo quo differt a Filio ipsum emittit, aut secundum id quo non differt: at in eo quo differt non emittit; nam in eo quod Pater non emittit Spiritum, in quo solo a Filio differt. Ecce similiter Joannis Evangelium, Chrysostomus etiam confirmare videtur quod dictum est, ubi Salvator dicit: *Pater meus non judicat quemquam, sed omne judicium dedit Filio, ut omnes honorificent Filium sicut honorificant Patrem* (Joan. v): ergo, inquit, Patrem ipsum dicemus? Absit! propterea enim dixit Filium, ut manentem Filium honorem sicut Patrem, sed qui Patrem illum dicit, nequaquam Filium ut Patrem honoravit, sed totum confudit: et post pauca: Quæcumque est Pater, hoc est Filius genitus et manens in esse Filii: secundum hujus sancti viri intelligentiam dico: Pater est emittens Spiritum, ergo et Filius: quod quicumque a Filio removet, non eum sicut Patrem honorat. Ex quo aperte datur intelligi, quod non in eo quo differt Pater a Filio emittit Pater Spiritum, sed in eo quo communicat. Verum considerandum in hoc loco est, quod licet Pater a Filio differat, et a Spiritu et e converso, præcis tamen admodum inter se habent differentias, eo quod superlatio communitatis secundum naturam plurima existit. Propterea, ut æstimo, non potest colligi Patrem et Filium et Spiritum sanctum tres deos esse, quia quæ circa naturam considerantur, quam plurima intelliguntur, paucis-

(6) Hugo agens cum Græcis, interdum et quidem sæpius in hoc opere usurpat eorum modum loquendi, quibus idem omnino est causa et principium: at Patres Latini principium in Trinitate ad

A sima vero quæ circa proprietates, atque in rebus creatis, maxime in animalibus, contrarium videre est. Nam animalia motu, appetitu, actibus, voluntatibus, tempore, loco et aliis pluribus differunt.

Ex quo hujusmodi argumentatio non reprobat. Socrates est homo, Petrus est homo, et Joannes; sed neque Joannes est Petrus, neque Petrus est Socrates, tres igitur homines sunt. In divinis autem personis tres proprietates immobiles sunt: paternitas, filiatio, processio secundum quas solas tres personæ, Pater scilicet, et Filius, et Spiritus sanctus insignantur. Quæ non modo in his, modo in aliis, nec in pluribus, aliquando in paucioribus, sed in eisdem semper personis inspiciuntur. Hæ personæ neque augmentum suscipiunt ut sint quatuor, neque diminutionem ut in dualitatem redigantur, cum unus Deus pariter existant absque permutatione. Si enim una specie plures homines unum, multo convenientius tres personæ unus Deus pura fide ac religione immaculata pronuntiantur: de quibus non est querendum quomodo sint tres, cum prorsus et omnino sint inseparabiles; languidi enim circa fidem homines læduntur in hujusmodi, ut dicit Apostolus. Quoniam animæ ægritudo, maligne ac otiose querere de Deo. Credere enim oportet accedentem ad Deum, ea quæ a sanctis enuntiata sunt et manifestata, et non rationibus investigare quia non sunt. Ecce ut credere ab omnibus fidelibus quod unicum habeat Deus Pater Filium, ita omnis Latinorum sinceritas devotioque credit, quod Patris et Filii æternaliter, inseparabiliter et similiter Spiritus sanctus sit proprius, et ex utroque procedat: at ex adverso Nicomediæ antistes inelamans ad impossibile quasi ducit orationem. Inquit enim: Si Pater emittit Spiritum, emittit autem et Filius qui ex Patre genitus est: proprium est Patris hoc, quasi ex causa collatum, proprium utique et Filii contiget: Filium hinc pro uno duo habere propria, ad invicem contraria: passionem et actionem, scilicet generari et emittere. Nam etsi Pater dicitur gignere Filium, et mittere Spiritum, non tamen est proprietatum hæc diversitas: differentia enim magis aliquo modo habendi ea quæ ex ipso.

CAPUT IX.

Ignorantia certe eleachi, hoc est, cum non ex his quæ data sunt ex syllogistica necessitate, *Ἐπιχειρήσεις*, id est argumentatio conficiatur. Nam Spiritum emittere non proprium solius Patris, qui ex pluribus ratiocinationibus directis et impossibilibus demonstrari potest. Et utique si datur proprium esse Filii, non tamen pro uno Filium duo propria habere ad invicem contraria passionem, actionem, sequitur. Nequaquam enim Dei Filius dum generatur vel nascitur, patitur aliquid: intra recte cognoscunt, non item causam fatentur. Patrem et Filium principium Spiritus sancti non causam ob egregias rationes, quas S. Tb. collegit p. q. 53, art. 1.

cum pati sit in passionem adigi, quod in tempore omnino esse habet. Deus autem in passionem non adigitur, neque de Patre in tempore nascitur, seu gignitur. Nam ante omnia sæcula temporaque Filium Pater genuit: denique si creatis in rebus, non omnis actio passionem infert: veluti actiones quæ absolutæ censentur: ut regere sicut quidam dicunt, accurrere, spirare, et hujusmodi; multo minus in Deo ex actione qualibet passio emergit. Divinum quippe, cum simpliciter bonum sit, alterari non potest. Et autem quod alterari non potest, si quid aliud adjectum intelligatur, appositi conventu interimitur. Impassibile est quod divinum est. Unum minime patitur Dei Filius in eo, quod de Patre nascitur: præterea jam ostensum diversas esse proprietates, generare ac Spiritum emittere. Nam hoc quidem est personæ insignitum, hoc vero minime: Quod si Patre simplici et individuo existente, similiter habet se ei quod generare illud, quod emittere dicitur: similiter se habebit hoc, quod dicitur præscire, ei, quod est facere: ut neque circa hoc divinum intelligatur compositum. Sin autem ita est, erit faciens, qui præscit mala, sed non sicut præscit divinum: ita omnino et facit. Non igitur idem est generare ei, qui censetur emittere: sicut non idem est generare et communicare: solus enim Pater generat, sed non solus creat, nec tamen privationem hoc in Deo simplicitatis conducunt. Amplius: Si idem est generare, et emittere, emittens erit generans, emissum erit genitum. Atqui nihil est inter Patrem et Filium. Imo semper Pater, semper Filius Spiritum emittit: nequaquam in emittendo diffusum, nequaquam in aera dissolutum, nec indigentia compulsum aliqua. Virtus enim sanctificativa est per se subsistens, nec virtutis, nec vitii, nec vicissitudinis, nec alterationis susceptibilis: qui dum a Patre et Filio mittitur et procedit, missus et procedens non ex loco ad locum facit transitum. Quomodo replevit orbem terrarum, cælum, terram et mare, et quæ in eis sunt rationalia: undique in eis Spiritus persistit, et ea continet: Domini scilicet Filii existens, et ab eodem ut a Patre missus, et emissus: quod inevitabili ut æstimo necessitudine, quæ supponitur, sistit argumentatio.

CAPUT X.

Omne quod a Filio mittitur seu donatur, si non est ex substantia mittentis, seu donantis se Verbi, aut opus ejus est, aut possessio, aut factura, aut aliud quidpiam ab illo separabile: nam Filius aut nullo modo mittit Spiritum, aut forinsecus mittit, aut deintus ex sua substantia. Neganti mittere Salvator contradicit evidenter: enuntiare vero, ab exterioribus mittere, qui potest aliquis cum Filii profunda Spiritus perscrutetur. Magis autem cum omne qui forinsecus ipse mittit vel perducit, eodem posterius, sit et secundum primam originem

(7) Caute lege et regredere ad notam cap. 8. Sic tibi faciendum in multis ejusmodi locis, quæ passim in opere occurrent.

A ex nihilo: ut pote militia cælestis exercitus, cælum, stellæ, atque mundus, cum sua primordiali materia. Si ergo extrinsecus mittit Filius Spiritum, aut est quidpiam eorum quæ dicta sunt, aut aliud aliquid ab illo separabile. Relinquitur ergo quod deintus ex sua substantia mittat Spiritum Filius: quod si deintus mittit, et non ex sua substantia, sedem, participationem advenientem scilicet, et adjectum habet ipsum, cum odor aliaque plura substantiis ex quibus prodeunt insint, secundum participationem. Verum nequaquam Filius, secundum quod ex Deo est, mittitur a Spiritu. Eadem quippe res alii potest esse causa, et alii causativum: eidem vero nihil potest causa et causativum esse: Pater quidem Filii et Spiritus causa existit (7), at Filius nequaquam Spiritus causa negari debet: quod ejus sit substantialiter, eundemque nihil adveniens, nihil adjectum, nihil secundum participationem habens mittat secundum naturam. Simpliciter namque, ut habet ipsum Pater et mittit; ita et Filius: quamobrem ex alterutrius substantia existens, ab utroque pariter mittitur et pervenit: cum nihil aliud sit Spiritum ex aliquo existentiam habere, quam, ex ipso ex quo esse habet, procedere. Amplius: Si persona sancti Spiritus a Filio inseparabiliter mittitur et donatur, ex eodem Filio inseparabiliter Spiritum esse oportet: nam si non est ex Filio inseparabiliter, vero alio modo, cum ab ipso mittatur et donetur, separabiliter est ab eo. At qui sine decisione atque inseparabiliter mittitur et donatur, alter ab altero: quare aliquo modo est alter ex altero. Amplius: Si quædam separabiliter missa, ex causis ex quibus mittuntur profluunt, multo amplius qui inseparabiliter ab aliquo mittitur, ex mittente esse judicandum est. Quomodo autem utroque modo, ex causa deductio sit manifestum: nam truncus a radice; a cerebro dentes; cornua et ungues a carne, et a substantia cordis venæ separabiliter producuntur. Radius vero a sole: ac splendor ab igne mittuntur inseparabiliter: quæ omnia ex se mittentibus proveniunt. Qua de re Spiritus sanctus, qui a Filio mittitur inseparabiliter et donatur, ex ipso profluit, et habet existentiam. Sed Methone præsul his non consentit, hoc modo dum syllogismum connectit. Si unus est Spiritus et perfectus, quia Deus, unus autem Deus, et perfectus quoniam bonus: nam quod perfectum non est, imo quod hujusmodi bonum non est, ex una utique sit et perfecta principali causa, quæ est Pater, unumquidque. Si autem non ex uno, et hoc solo, sed et ex Filio: non idem ergo unum. Quomodo enim est, quod non ex uno neque principali, causa una? duo enim sunt Pater atque Filius, et neuter eorum perfectus: in quantum sui adinvicem egent ad productionem: Non est igitur ipse Spiritus perfectus. Quomodo enim, cum sit ex imperfectis? ni-

hil ex imperfectis perfectam : quin et diarchia monarchiam ab una exterminat Deitate.

CAPUT XI.

Ac vero juxta rationem hanc, neque Pater perfectus est, cum non sit ex uno : ex nullo enim Pater est. Similiter enim cælum astraque minime perfecta sunt ; non enim ab una sunt sola persona sortita esse, cum tres æqualiter personæ, ipsis fundamentum essentia præstiterint, licet a quibusdam principalis Pater causa censeatur : Filius vero conditiva, Spiritus vero sanctus consummativa. Quam utique habeat rationem, si Spiritus non ex Patre solo, sed ex Filio, non idem ergo unum. Quærendam est quomodo dicatur unum ? Nam unum multipliciter dicitur apud divinam Scripturam, similiter et apud philosophos : veluti genere, specie, numero : sed quod genere unum est, specie vero, plura consistit ; specie autem unum, numero plura sunt : nam una species de pluribus numero prædicatur. Unumquodque numero multipliciter videtur, aut enim ut continuum, ut unum dixerim corpus totius continuate. Quod quidem plura est in partibus : unum toto, aut quod natura dividi non potest : ut punctum et unitas, aut quæ rationem habeat eandem nominibus differentia, ut tunica et vestis : punctum vero et unitas, quamquam dividi non possint, alteruter tamen principium nominatur et finis, prius dicitur et posterius. Et quidem in divina Scriptura unum de multitudine accipi consuevit, et unum de eo quod natura unum est, atque numero : et de multitudine quidem cum dicitur : *Erat universa terra labii unius, et linguæ unius (Gen. x) :* cui simile in Actibus Lucas protulit : *Multitudinis credentium erat cor unum, et anima una :* de uno numero similiter cum dicit : *Unus est magister pater Christus (Act. iv) :* unam autem rursus habet divina Scriptura : quod substantia est unum et natura, proprietatibus vero minime : sicut tres divinæ personæ, quæ proprie proprietates tres nuncupantur ; sed neque natura, neque substantia tres sunt. Unum quippe simplex indivisibile, ac unicum quod divinam est : sancti enim asserunt, ab intellectu solo ex proprietatibus differentiam personarum confiteri. Non enim ut res numerabiles, tres personas credimus : ut unum, unum et unum : sed solam differentiam proprietatum : neque tres diversæ res esse creduntur, etsi actu personæ tres existant, secundum tres proprietates, quæ rerum non introducunt sectionem aut divisionem, sed proprium a communi distinguunt : nam persona quod singulare est, et per se manifestat concursumque insigniturarum proprietatum, secundum rationem ex proprietatibus consideratam, ut individuum a communi secernit, et indicat. Qua de causa, personæ a majoribus talis assignatur descriptio : aiunt ergo personam esse substantiam, e proprietatibus ab eisdem naturæ rebus numero differentem : cujus descriptionis integer consummatusque hic esse sensus videtur : persona est substantia rationalis, quæ per

A suas proprietates singularis potest intelligi : ut Pater per generationem, Filius per nativitatem ; sanctus vero Spiritus per processionem : per horum similia, quæ singulis personis connecti possunt singulariter : substantia vero eorum et natura simplex est et uniformis. Unum sunt natura, et ejusdem substantiæ, tres personæ utputa simplices. Composita enim non unam natura dicuntur, etsi unum numero existant. Etenim mundus est compositus sic ex differentibus naturis, non minus videtur natura, sed unus numero : quæ de re proprie personæ et solas plurali utitur in Deo numero Scriptura, veluti : *Faciamus hominem (Gen. 1)*, etc. : *Venite descendentes linguas confundamus (Gen. 11)*. Non unum modum et incomplicabilem tantum, sed unam naturam, personarumque significando differentiam. Nam divinam natura unum, sed non personis. Quomodo ergo in supradicta conclusione, quæ dicit : Si non est ex uno solo Patre Spiritus, sed ex Filio, non ergo idem unum accipere unum : si dicit Spiritum non esse idem unum Patri et Filio, manifestum est inconveniens, quia idem unum sunt per substantiam et per naturam ? Quod si dicere intendit, non esse unam personam eandem Spiritum, eo quod ex duabus prodeat personis, et hoc a veritate omnino remotum est. Nam ex duobus luminibus tertium provenit, duobus nequaquam imminutis : rursus ex substantia et virtute actio progreditur : ex vena et fonte fluvius emanat : ex Patre et Filio Spiritus mittitur : et ex Patre et Filio sanctoque Spiritu mundus creatus est : omnibus itaque patet minoris falsam esse dictam consequentiam ac conclusionem : hanc scilicet, diarchia monarchiana exterminat a Deitate. Nam ex superioribus liquido apparet, quod neque duo principia, neque duæ nuncupantur causæ, Pater et Filius ; sed neque Pater licet sine principio sit, monarchus appellatur. Monarchia enim natura, non personæ est. Manifestum ergo hujusce inconveniens, dicentem Spiritum non ex Patre solo, sed ex Filio procedere : nequaquam consequi.

CAPUT XII.

Attamen Nicetas ex adverso instat dicens : Si omnibus quidem qui divina dogmata bene meditantur inambiguam et indubitabile constat, quoniam omni quod in Zoarchica et omni conditrice Trinitate simili modo conspicitur aut communicatur, de tribus prædicatur, aut singulariter de una persona dicitur : emissio autem simili modo, secundum eandem processionem in Zoarchica Trinitate dicta non est communis, unius utique omnino erit. Si autem hoc ita est, utrum Patris fatebuntur solius, an et Filii ? Quorum si Patris ? ecce quanquam nolint, domesticam suam opinionem inficiabuntur : si vero Filii ? Heu ! quanta impietas : hanc enim Patri auferunt, et Filio attribunt. Quibus concedere necessario erit, alia propria in invicem permutari et succedere. Imoque omnimoda confusio atque inordinatio erit in Deitate, quæ alia in ordinem redigit, et nã

que hoc solum, sed fugit esse quod est sancta Trinitas, sibi vicissim cedentibus succedentibusque proprietatibus, quæ omnis impietatis plena sunt. Ergo Spiritus non ex Filio procedit, quemadmodum ex Patre ut quidam fatentur. Hæc quidem necessaria forsitan fuisset argumentatio, si quæ inducta sunt ab adversariis, concessa positaque constitissent: at neque ab adversariis concessa sunt hæc, vel posita: neque manifesta per se, ut ex his liquet quæ supponuntur. Palam enim est, quod quæcumque naturæ propria sunt, ea esse communia ejusdem substantiæ personis: ut æternum, immortale, incommutabiliter per se: nam qui participatione inconvertibilia existunt, ut angeli sancti, terminum finemque habent. Sed magnitudinis Dei finis non est. Quo enim ibo a Spiritu tuo? Ubique divinum est, et in omnibus, et in omnia tres personæ consistunt, quæ adinvicem consubstantiales sunt: ut eandem suscipientes substantiæ rationem. Verum Filius ex Patre, ac ex Patre Filioque Spiritus sanctus est, nec ideo succedunt proprietates, e quibus Pater Filiusque insigniuntur: neque in vano est filiatio seu paternitas, ut nudum nomen circa nudum substantivum intellecta, neque consequens. Quod Græci Latinis insultando asserunt dicentes: Si Spiritus procedit ex Filio, excidit Pater a sua proprietate: certum est non esse sibi substantiam consubstantialem; personæ vero si consubstantiales sunt, et nullatenus proprietates suas alternare queunt. Quomodo enim quod singulare est, habere valeat alterius proprietatem? Quo fit ut character, id est, proprietas insignitiva personæ, ac quælibet proprietas singularis, immobiliter adhæreat circa divinam quamlibet personam considerata. At vero non est unius tantum personæ, aut trium, quævis proprietas, ut sequentia indicabunt. Insecabilis quidem est divina substantia, sed tamen plenissime eam personarum unaquæque habet sine diminutione. Quod igitur erit inconveniens personis prorsus inseparabiliter commanentibus, proprietatem aliquam Filii Patrisve communem esse? Non omnis proprietas personam describit, id est, sicut ea æqualiter ei, quæ segregare naturam putatur a reliquis, sic quædam proprietates in his quidem quæ diversarum substantiarum sunt segregant naturam. In consubstantialibus, id est in his quæ sunt ejusdem naturæ, vero personam insignire videntur, ut in homine et equo risibile atque hinnibile: quæ cum differentium naturarum sint proprietates, intra eandem speciem, non substantiam secant alterutra, sed personarum separationis indicium, adjecto numero, tantum præstat: dextrum autem et sinistrum et hu-

(8) Personales proprietates dici Græce hypostaticas, quæ singularum hypostaseon, id est personarum sunt insignitivæ, aliæ autem sunt proprietates non singularum insignitivæ, sed duarum personarum vel Patris et Filii, vel Filii, et Patris et Spiritus communes, et has dicit circa substantiam considerari non proprias singularum. Non ideo Deum esse compositum, et simplicitate carere, si

A jusmodi nec secant substantiam, nec personas definiunt. Similiter his divinæ personæ quasdam habent proprietates, quæ neutrum efficiunt. Quasdam vero quæ alteram, quæ solum tres sunt: paternitas, filiatio, atque processio. Nam proprietas, quæ causa nuncupatur, sive principium alicujus personæ, minime insignitiva est: sicut et quædam aliæ, ut ingenitum sine causa esse, sine principio esse, emittere, sine Patre esse, non esse Spiritum sanctum, non esse processibile, habere Spiritum sanctum, mittere Spiritum sanctum. Quare plerasque Filii Pater communicat, similiter quasdam habet proprietates et Filius, quæ insignitivæ non sunt. Quare quasdam Spiritui communicat, ut causativum non esse anarchum, non esse Patrem, et alia his similia. Juxta eundem modum et Spiritus aliquas habet, quas Pater communicat, veluti non esse Filium, non esse genitum, differre a Filio, et alia hujusmodi quæ non sunt hypostaticæ proprietates sive personales (8). Hæc omnes circa substantiam considerantur, et singularum non sunt sortitæ personam, ergo sunt proprietates, quæ nequaquam personarum insignitivæ sunt: una certe in divina Trinitate proprietas, unam personam indeficienter, indimute ac indemutabiliter insignit, ut paternitas Patrem, et filiatio Filium. Quippe circumscriptis omnibus aliis, quæcumque conveniunt Patri, ut, ingenitum esse, principium esse, Spiritum emittere, relicto eo vero solo, Patrem esse, semper Filius ad ipsum dicitur, et e converso Pater ad Filium. Nam Filius filius Patris dicitur, et Pater pater Filii: nequaquam Filius ad ingenitum dicitur. Nam cum non sit Pater, non est Filius. Quod si una proprietates, unam hypostasin indeficienter, et absque omni diminutione insignit (habet autem plures proprietates quælibet de tribus), erunt proprietates, quæ minime personas insigniant. Quamobrem non idem est habere proprietates, et ab eisdem insigniri: plures enim quodlibet animalium proprietates habet, a nulla quarum insignitur. Patet igitur, ut arbitror, nullum inconveniens sequi, si Pater, et quæ cum eo duæ personæ sunt, hujusmodi possident proprietates, cum differens habitudo compositionem non adducat: sicut in punctis, in unitatibusque liquido apparet. Nam tribus ex ordine positis unitatibus, media prioris respectu secunda videtur, tertia vero prima: et eadem prima et secunda cum sit non suscipit compositionem. Non enim est possibile passionem unitatibus, cum sint indivisibiles, inesse: quæ neque minores, neque majores inter se fiunt, neque excrescunt, neque contrarium patiuntur: quæ forte ad primam relata, dextra intelligi,

plures habeat qualitates dictæ proprietates. Divinam naturam non ideo esse compositam quod tribus in personis. Anima etiam corporis affectionibus condoleat. *Argyrophili versio sic habet*: Ratiocinari vero, et amare, aut odisse: non sunt illius affectus, sed hujusce quod habet illud ea ratione, qua illud habet, lib. 1 *De anima*, cap. 4.

ad secundam vero sinistra : et eadem dextra et sinistra existente, non deperit propria ideo simplicitas : sed neque divina natura composita dicitur, eo quod habet virtutem et actionem, personisque in tribus existat. Per omnem utique modum divina simplex natura est, et tamen tota Patris, tota Filii, tota Spiritus sancti est. Quid igitur culpam inopinabile videatur una in tribus personis Deitate commanente, si duarum personarum inseparabilem proprietatem una est, et dicitur? Amplius : Ex affectionibus animæ, ut quibusdam visum est, quædam vestigia in corpore commanent, et ex corporis in anima, quibus physiognomones, ex corporis idea portendant animæ affectiones. Quoniam vero ex passionibus corporis, vestigia quædam adherent animæ (manifestam, dolenti enim condolet, vulneratoque affligitur), patitur anima non solum in senectute, sed in ebrietatibus ægreditudinibusque : et propter corporis intemperantiam recetur ab actionibus. Quo ab huiusmodi lapsu regresso, rursus perlucet anima : nec alius tamen inascitur sensus, cum priorum reminiscatur post ebrietatem. Verum hæc omnia et quæcunque horum similia sunt, ad compositum, Aristoteles retulit in lib. De anima, dicendo sic : Sentire, et amare, aut odire non sunt mentis passiones, sed habentis illam, in eo quod illam habet, eo quod non moveri animam arbitratus est, sic nequaquam tamen cum passiva movendi societate, omnem corpori et animæ communitatem abtulit. Non est sneeps alteruter singulares quasdam proprietates nactum esse, ut rubrum, nigrum, album, dividuum esse : aliis alibi positis partibus, et similia his, corpus. Rationalis autem anima absque corpore intelligere, cum sit in corpore : unum cum velit intelligat, nullius eorum quæ extrinsecus egens, et quanto majora in se suscipiat, tanto facilius inferiora dispenset, se cognoscat, seque contemplet, ex quo monstratur separabile et immortalis, et utramque quasdam communes proprietates habere, ut in toto esse, animal constituere, ab invicem posse separari, copularique iterum. Dato tamen hodie omnibus reclamet communitatibus corporis, cuncta dubitatione suffossa post resurrectionem alicujus consortium habitudinis adipiscetur ; ait enim Apostolus : *Corruptibile hoc induere incorruptionem, et mortale hoc induere immortalitatem.* Iterum : *Seminatur corpus animale, resurget corpus spirituale (I Cor. xv)* : non quod vertendum sit in spiritum, sed quod plures cum suo rationali spiritu habiturum sit communitates : huius rei omnis dubitationis nodum ex amussi dissolvere videntur, exoptati corporis Jesu Salvatoris nostri, ejusque beatæ super omnes mulieres Genitricis subtilitas, levitas, candor inviolabilis, immortalitatis quoque ac incorruptionis gloria : quæ corporis æqualiter et spiritus esse non est ambigendum. Cum igitur anima et corpus plurimum distantia ab invicem, præter singulares quas habent proprietates quibusdam communicent : nihil utique sit inconveniens, si Pater et Filius, non vo-

luntatibus discreti, nec dispersi intervallo, non separabiles, non dividi aliquibus, non substantiabilibus particeps proprietatibus, simulque una causa, unumque principium sancti Spiritus existant : unius enim luminis duo lumina, unam causam, unumque principium esse animadvertimus sensibilibus.

CAPUT XIII.

Sed objectiones adhuc iterare adversarius non cessat : Si una, inquit, causa Spiritus Filius est et Pater, huiusmodi causa aut secundum numerum habet unum, aut secundum speciem : Quorum si Spiritus sancti causa secundum numerum habet unum, et una numero causa Pater est cum Filio sancti Spiritus, quare non sunt duæ personæ Pater et Filius? Item : Omnis, inquit, causa numero una existens aut ex principio aliquo est, aut nullum habet principium. Nam habere principium, et carere principio, unum numero et idem non videtur possibilem ; at vero causa quæ dicta est, neque habet principium in eo quod Filius dicitur, unde non est Spiritus sancti una causa numero Filius et Pater, sed neque secundum speciem una propinqua Spiritus causa Pater est et Filius. Nam ex uno non numero, sed specie habentia esse similiter illi unum habent? quippe quæ ad unum specie comparantur, similiter illi unum habent. Quod si ita sit, non erit specie numero unius, cum non habet ex causa esse, quæ numero una, sed quæ specie una sit. Porro causa secundum numerum una, una numero ex necessitate est, quod specie unum habet plurimum est. Ecce enim *ba* syllaba, quod secundum speciem unum habet, plurimum atque differentium pars dictionum invenitur : ea si secundum numerum unum haberet numero discreta esset, et unius tantum pars dictionis, hoc autem si quis dicat non recte colligit, eo quod vere dicitur unus Deus Pater et Filius, atque Spiritus sanctus, sed neque tamen genitus Deus, neque ingenuus sunt hi tres. Quare non sunt unus Deus : Dico, inquit, Græcus, Deum non habere ibi unum secundum numerum, sed secundum naturam, seu secundum speciem. Nam dicendo, unus Deus est Pater et Filius, et Spiritus sanctus, nihil aliud intelligimus, non quod huiusmodi substantiæ Pater, et Filius, et Spiritus, per quam Pater Deus est, non Deus Pater : et Filius Deus, non Deus Filius : non enim in eo quod Deus Pater, neque in eo quod Deus Filius, cum in eo quod Deus nullas recipiat personales proprietates. Solvi hæc potest, ut arbitror, objectio, et per alia plura, et per ea quæ supponuntur. Divisio causæ quæ dicta est habentis unum aut secundum numerum, aut secundum speciem de materiali, formalive causa, et reliquis quæ supponuntur dici consuevit. Sed neque Pater solus, neque cum Filio materialis, sive formalis causa Spiritus sancti est. Neque vero efficiens, seu finalis, quod manifestius fieri potest per inductionem divisionemque earum, quæ apud primos philosophos decenter causarum quadrifariam divinarum. Namque

harum alia est efficiens, alia materialis, alia formalis, alia finalis. Earum rursus. Eæ quidem insunt, ut materialis et formalis: eæ vero extrinsecus intelliguntur, ut efficiens et finalis. Efficiens autem ideo extrinsecus, quoniam voluntatis est: secundum voluntatem enim facienda disponimus, et pro voluntate moventur, quibus secundum locum motus inest. Sed neque Pater extra Filium est, neque Filius factura est. Materialis autem causa inest rei, quemadmodum domui fundamentum, res statuæ, ac elementum syllabis; res quidem potest absque statua esse, Spiritus autem sine Filio et Patre impossibile quod existat. Formalis item causa rerum designativa est; nam secundum speciem, non quæ a genere differentiis abundat, sed quæ dividitur, e diverso materiæ insigniuntur res, sed Pater non est species Filii, neque Spiritus sancti. Magis autem Filius esset Patris species, si dici hoc liceret: ipse enim manifestavit nomen Patris hominibus: finalis causa est, propter quam facienda in actum prodeunt, ut medicina propter sanitatem; est enim finalis causa, propter quam alia ipsa nullius causa, et extra rem consideratur et abest: Pater autem semper est, nunquam a Spiritu separatur. Quare non est finalis causa Spiritus Pater. Manifestum igitur secundum nullum dictorum modorum, Patrem esse causam Filii, seu sancti Spiritus, quia indicibilis atque ineffabilis est ille modus, quo Pater Filii Pater et causa censetur, et Pater est Filio, sancti Spiritus una quoque causa unumque principium. Quæ vero dicta sunt patet, quia divinis personis minime propter prædictas causas conveniunt. Quare unaquæque semper ens adesse ducit, quæ non existunt. Etenim ut Pater, sic et Filius, sic et Spiritus sanctus nulla unquam re inferior esse potest, per se expetibilis, per se liber, per se bonus existens. Quoniam igitur monstratum est causam non esse personalem proprietatem, manifestum et evidens est, quod nullum inconveniens sequitur: si Pater et Filius una sancti Spiritus causa, unumque principium esse credantur, ex quo falsa manifeste apparet Nicomediæ antistitis aliorumve positio quæ dicit. Quod non est unius proprium, trium est commune: si igitur causa emissionis Spiritus non est tantum Patris, sed et Filii, necesse quoque Spiritus esse, sicque erit Spiritus emissor simul et emissus: quod mendacil plenum est. Nam commune est Patri et Filio ex aliqua non procedere, non esse spiritum alicujus, nec Spiritum sanctum esse, sicut dicitur in substantivo non esse, omni substantiæ commune est, primis scilicet et secundis: et sicut dicit Porphyrius commune esse proprii et inseparabilis accidentis, quod præter ea nunquam consistant illa, in quibus considerantur. Unum ut hujusce omittam negationes, dico quod habere habitudinem ad invicem Patri Filioque commune est. Omnis enim habitudo circa plura licet consideretur, ut una tamen habitudinalis proprietates segregatur, ex quo liquet rursus, duos

A unam proprietatem habere, quæ quanquam pluraliter videantur dici, non propter se, sed propter participantia plurali utitur numero, quia per ea quæ habitudinem habent, et ipsa facilius habitudo manifestatur. Commune quoque est Patris et Filii characterem habere ad invicem se respiciendi, et rursus æqualiter secundum habitudinem differre ab invicem; sed et illud quod illorum quæ aliquid sunt quis inficietur Patris ac Filii esse commune, dici scilicet ad convertentiam? ut enim Pater Filii Pater dicitur, sic et Filius Patris Filius esse dicitur: exæquatur utique ab alterutro ad alterutrum prædicatio, quæ et conversio dicitur, quoniam ut hoc ad illud, sic et illud ad hoc prædicatur conversim: similiter autem et descriptio eorum quæ ad aliquid, hæc scilicet quibus hoc ipsum esse est, ad aliquid quodammodo se habere: de Patre quidem atque Filio prædicatur, ut de existentibus ad aliquid, nequaquam vero de Spiritu. Et quoniam adversus positam objectionem sufficiunt hæc, ut arbitror, in alias quæ restant contradictiones eundem res ipsa postulat.

CAPUT XIV.

Ecce Methone præsul talia proponit: Si perfecta, inquit, ex Patre processio Spiritus. Perfecta autem, quoniam Deus perfectus, de Deo perfecta Patre Spiritus: quid, inquam, confert ad hanc illa quæ ex Filio? Quorum si et hic aliquid confert, non est perfecta illa: quomodo enim perfecta, si tantum debet quantum illi confert? Si autem ex Filio processio Spiritus eadem quæ ex Patre processioni est, nihilque amplius est, neque invenire, neque dicere, ad declarationem Spiritus perfectionis: superflua utique sit prorsus ea, quæ ex Filio, at superflua est atque vanus, superfluum quid inducens, insuper consummata supra perfectaque Trinitate. Mihi quidem hujusmodi ratio non videtur sufficiens, ad tollendam Spiritus processionem ex Filio: verum cum passibilis uniuscujusque anima sit, non potest magnum quid ac generosum concipere, maxime circa divinum, dum perpetitur caliginem: non faciunt horrenda sic belligerantes vulnera. Ignorantia certe, hoc in loco, hujusmodi cavillatione prudentior, hæc quidem et similia his quamplurima in Latinos, ut circa pueros ex omni vento formidantes naufragium jaciuntur: nonne quæri et similiter potest, Filius ex Patre perfectus est, perfectus quia Deus perfectus, de Deo perfecto Patre. Solus enim Deus perfectus vere videtur: illo existente solo perfecto, extra quod nihil est summe, et quod non indiget alicujus, alia vero omnia videntur, et sunt abusive perfecta: sive secundum quantitatem, sive secundum qualitatem, seu metaphorice, ut perfectus calumniator, perfectus latro, perfecta destructio: res quippe perficere dicitur annullari: si igitur perfectus Deus est, Filius ex Deo Patre perfecto; quid, inquam, Spiritus ad hujusmodi conferat perfectionem? Qui si confert, neuter est perfectus, neque Pater, neque Filius: Quomodo

enim perfectus si tanti eget quanti Spiritus dator est? sin vero unus Deus perfectus est Pater et Filius, et nihil amplius est invenire, neque dicere ad manifestationem paternæ perfectionis, superfluum utique fit Spiritus, quod cogitare impium est. Nam sicut universitas videtur Patris et Filii esse, ita et Spiritus sancti: atque quos vocat Pater et Filius, quos vocat Filius et Spiritus? Quos sanctificat Pater hos quoque sanctificat et Spiritus, licet de Spiritu dictum sit: *Non loquetur a semetipso, sed quæcunque audiet loquetur (Joan. xvi)*: quod quidem præcipue ostendit ejusdem naturæ veritatem communitalis, et non aliquam minorationem. Omne enim quod natum est, si rationale sit, non ex imbecillitate, vel casu cum vult, a seipso propriam habendo voluntatem, loquitur, Spiritus vero Dei non sic. Quidquid enim vult Spiritus, Dei est voluntas: et quidquid vult Deus, Spiritus sancti voluntas est. Cæterum prophetæ reliquique homines nolunt quidquid Deus vult. Ecce Petrus magistrum negavit, Aaron adversus Moysen murmuravit, Jeremias prophetiam aspernatus est: Spiritus autem non sic. Non enim aliquando quæ Dei Patris, aliquando quæ suiipsius vult, quia in se aliam non habet voluntatem; sed neque Filius una et eadem existente trium personarum voluntate ac perfectione, propterea perfecta Spiritus ex Patre processio non debet prohibere eam quæ ex Filio esse dicitur, cum neque perfectio Filii ex Patre prohibeat perfectionem sancti Spiritus ex eodem. Quare planum est, quod ex utroque perfectionem et esse habeat Spiritus. Nam si separatim et seorsum Spiritus progressio ex Patre esset, nullo modo Filio communicante, imminueretur dignitas illius, qui genitus est. Etenim si ex solo Patre Spiritus procederet, solus Pater ipsum mitteret et tribueret, quod sic manifestum fit: si Filius eo quod a solo Patre generatur, a Patre solo datur et mittitur: propter eandem rationem, si ex Patre solo procedit Spiritus: Pater solus ipsum tribuit ac mittit; mittere autem et dare Spiritum, Filii dignitas est. Qua de re si seorsum, et separatim Pater mittit Spiritum, minuitur Filii dignitas, quod cogitare impium nefariumque est: igitur ex ambobus est Spiritus processio. Amplius ut antè ostensum est, nihil commune habet, Pater et Filius ex eo quod habet est Pater, hic est Filius, personaliter ab eo dividere prorsus ad similitudinem individuorum speciei cujuslibet, sub substantia intellectæ: at vero Spiritus veluti qualitas est Patris et Filii, prout magnus Cyrillus in septimo ad Hermiam sermone, patenter videtur asserere, sic dicens: Nunquam signa et prodigia per Paulum Christus operatus est in virtute Spiritus sancti, ut actio quædam naturalis et vivens, et ut ita dicamus, qualitas divinitatis Filii Spiritus sanctus est. si autem hoc ita est, quomodo erit factura, quod in Deo, et ex Deo naturaliter? Et iterum idem dicit: Quasi aliquis vapor, et qualitas est substantiæ ipsius Patris, et hæc quidem San-

ctus, sed talis qualitas non est accidens, magis autem una personarum sanctæ Trinitatis verusque Deus. Hoc idem theologus Joannes testari videtur, ubi dicit: *Deus charitas est, et qui manet in charitate in Deo manet, et Deus in illo (I Joan. iv)*. Quæ charitas enim vehemens est et indeficiens erga proximum, Spiritus est in nobis, qui manere facit nos in Deo, Deumque in nobis: quod ex operibus maxime cognoscitur. Quemadmodum anima, quam nullus videt, ex actionibus motibusque percipere, quod in nobis sit ac existat: sic in nobis Dei charitas, per aliquos motus actionesque cognoscitur: quas Spiritus datus efficit, ut scriptum est: *Quoniam de Spiritu suo dedit nobis (I Joan. iii)*, qui ut mundus munda et immaculata largitur. Tale donum Spiritus sanctus est, quod charitas dicitur, per quam Pater diligit Filium et Filius diligit Patrem, et æqualiter hujusmodi charitas communicatur Patri et Filio: nam qui diligitur, debet diligenti æqualem reddere affectionem, quia sincera et casta dilectio, et ex æquali omnino ad invicem dilectione consistit: crimen alioquin dilectio foret, inæqualem reddere diligenti affectionem, et amanti amato dissimiliter assistere. Ergo hæc charitas quæ ineffabiliter jungit Patrem Filio, Filiumque Patri, quæ conjunctio nos ad amorem Dei, Filiumque ad amorem Patris trahit. Non est enim otiosus in Deo amor, quo tres personæ invicem connectantur. Quamobrem non est putandum, quod propter homines solum, amor Deus dicatur: qui ante omnia sæcula charitas existit, quæ est Spiritus sanctus, ut evangelistæ Paulus contestatur, dicens: *Charitas Dei diffusa est in cordibus nostris per Spiritum sanctum, qui datus est nobis (Rom. v)*, exuberans, opimumque donum, ut Chrysostomus prohibet. Donum enim quod maximum erat, hoc dedit, non cælum et terram, et mare: sed quod his omnibus erat honorabilius, quod angelos ex hominibus, et filios Dei ac fratres Christi præparavit: et post pauca in Epistola ad Romanos: *Non cum intercapedine, inquit, et pedetentim nos honoravit, sed repente honorum fontem diffudit, et hæc ante certamina.* Quare licet non permultum dignus sis, noli desperare, magnum habens advocatorem charitatem judicantis. Qui est quod maximum dicit universorum donorum honorumque fontem? Deus utique Spiritus sanctus, quem charitatem nuncupavit evangelista cum dicit: *Deus charitas est.* De hoc quoque in quartodecimo psalmo ait Hieronymus: « Spiritus sanctus nec Pater est, nec Filius, sed dilectio quam Pater habet in Filium, et Filius in Patrem. » Augustinus quoque in sexto libro De Trinitate ait: « In omnibus æqualis est Patri Filius, et est unius ejusdemque substantiæ. » Quapropter et Spiritus sanctus in eadem unitate substantiæ et æqualitate consistit; sive enim sit unitas amborum, sive sanctitas, sive charitas, manifestum est quod non aliquis duorum est: quo uterque conjungitur, quo genitus a genente diligitur, genitoremque suum diligit. Quo-

niam igitur Spiritus ut est amor Patris, ita et Filii, ut procedit ex Patre, procedit ex Filio, manifestum igitur ex iis quæ dicta sunt, quod non existente Filii Spiritu, neque ex ipso procedente, impossibile est eundem Spiritum Patris esse, vel ex ipso procedere. Quippe superius monstratum est, quoniam Spiritus progressio ex Patre, Filiove una eademque est, et quod commune duorum, Patris dico et Filii, ex seipsis Spiritum emittere : ostensum quoque est, quod cum emittendi proprietate plures alias communes habent proprietates Pater et Filius, quæ Spiritui minime conveniunt. Dictum etiam est, quod Pater non in eo quod Pater Spiritum emittit, sed in eo quod principium et causa : nec ideo in unam confunduntur personam, etsi per unam et indifferentem progressionem ex ambobus Spiritus proveniat. Sed neque indivisibilitas simplicitasque deperit, neque semi Arium prodigium neque semi-Sabellius exoritur error, ut nequaquam sui ipsius conservet proprietatem Pater, aliquid hujus et Filio impertiat. Similiter autem et Filius non solus insigniatur filiali proprietate, ut aliquid de ea Pater assumat : nempe non omnia quæ Patris et Filii, Spiritus quoque communia existunt, et e converso : propterea non est verus qui dicit : Omnia quæcumque habet Filius, habet et Spiritus, excepta nascibilitate. Si itaque habet emissivum Filius, habebit hoc et Spiritus, quod a veritate remotum est ; nam Filius eundem Spiritum habendo mittit, sed Spiritus non Spiritum, neque seipsum proprie mittere dicitur.

CAPUT XV.

His atque similibus Byzantius novus philosophus non consentit. Inquit enim : Si Spiritus ex Patre Filioque procedit, sicut quidam autumant et dicunt, necesse aut simul sine tempore et æternam esse progressionem Spiritus ex Patre et Filio, aut secundum prius et posterius. Quod si secundum prius et posterius, in quocumque duorum sit, evidens est blasphemia, erit enim Spiritus se ipso prior et posterior, æternus et temporalis, recens et antiquus, sub tempore ac ante tempora, eo quod non simul adsit Spiritus progressio, ac ejus existentia, quod impietatis plenum est ; sin autem simul, præter tempus æternaliter ex ambobus, Patre dico et Filio, procedit, cui ut propugnaculo, innituntur, qui ex adverso dimicant : quærendum est ab ipsis, utrum simul præter tempus et æternaliter an quomodo dicant ? Nam si principaliter ex ambobus dicant, aperta est blasphemia. Erunt enim in supersubstantiali, supernaturali, et Zoarchica Trinitate duæ principales, et sine principio, sine causa personæ : ideoque duæ causæ, duoque principia, et duo non habentia neque causam, neque principium. Itaque in duorum pluralitatem quæ Christianæ sunt religionis transferentur, et injuria non quælibet Zoarchicæ ac supersubstantiali irrogabitur Trinitati. Quod si non principaliter, licet simul et æternaliter, sed propius atque remotius, aut primo et secundario,

A et sic parturitur impietas : primum quidem, quod magis erit Filius causa Spiritus, minus autem Pater. Nam quæ propinqua causa est, magis causa est, prout communes conceptiones et veritatis sermo declarat. Sed in ea, quæ incommutabilis et inalterabilis est divinitate, atque in thearchicis hypostasisibus, neque minus est invenire, eo quod æqualiter, et in eadem gloria omnia quæ communia sunt, divinis personis consistant. Hæc quidem et alia dictus philosophus concinnat et exacuit, quæ adversariis vulnera non infligent : prius quidem et posterius secundum tempus, et principaliter et secundario, proprie in Deo Latini non enuntiant, et hoc merito : numero quippe divinum superius est, et temporis consequentia : nam ubi unum et idem B communitas est, nihil dehabens numerus tollitur, et concordia in unitatem coadunatur. Ideoque principaliter procedere Spiritum ab alterutro removens, de utroque provenire affirmant æqualiter : inquit enim : Si non est in sancta Trinitate prius secundum tempus, neque secundum naturam, honoremve, potentiamve, non est aliqua trium personarum principaliter ab alia, magis autem quod a nullo secundum posteriorem rationem provenit, principaliter ab aliquo non videtur procedere. Quæ de re, secundum exceptissimum causæ modum, ineffabilemque ordinem, quo Spiritus quidem tertius, Filius vero secundus a Patre censetur. Colligi non potest aliquod ejusmodi, nempe, si quia Pater a nullo Spiritum, a Patre vero, ipsum Filius habet principaliter, is Patris existit, propter eandem causam. Quæcumque Filius habet, Patris erunt principaliter. Quod si ita est, solus Pater principaliter vivit, principaliter regnat, principaliter judicat, quin etiam principaliter persona est : hæc si concedantur, reum mendacii Apostolum facere videntur, dicentem : *Non rapinam arbitratus est esse Filium æqualem Deo Patri* (Philip. II) : sed et illud quomodo stabit : *Ego sum via, veritas et vita. Nemo venit ad Patrem nisi per me* (Joan. XIV) : ac alia quæ multa his aggregari possunt ? Quod vero sequitur, scilicet propinquam quidem causam magis esse causam, minus vero quæ remota est, absolvendum sufficiens esse arbitror, quod id tale in naturalibus, D logicis, similibusque, in quibus non eadem causa ubique propinqua remotaque est, locum habet. In divinis vero personis, nequaquam tum propter alia multa, quæ silere nunc præstat, tum pro eo quod propinqua mediatæque prorsus eadem causa censeantur Pater et Filius ; atqui neque secundum tempus, neque secundum naturam, neque secundum aliquem alium modum, Pater Filio prior est, ut de Patre quidem Spiritus principaliter, de Filio autem secundario, aut nulla ratione ut Græci nimium inopinabiliter affirmant, procedat : ut enim ante omnia tempora simul natura sunt Pater et Filius, ejusdemque honoris, ita quidquam potest Pater, potest et Filius, et quidquam a Patris et Filii potentia removeretur. Non potest peccare Pater,

non potest peccare Filius, eo quod peccare non sit res existens, sed tantum boni privatio infirmitas est, ut Apostolus dicit, Christus, cum essemus infirmi, pro nobis mortuus est (Rom. v): et David: *Multiplicatae sunt infirmitates eorum (Psal. xv)*: ideoque non est Deo possibile, sicut neque quod factum est, ut non sit factum, facere Deus potest. Verax enim Deus est, factum autem facere non factum, mendacium est. Potius enim hoc sit facile, a seipso differre, poenitere, naturamque propriam deserere id est, dicere quod possit non esse Deus, quod ridiculum prorsus et inutile. Propterea, ut Aristoteles dicit: « Nulla potestas præteriti est, sed præsentis aut futuri: nullo enim modo possibile est, præteritum tempus existere nunc: sed neque in præterito verum erat dicere, quoniam nunc est illa quæ fuit temporis particula; si præteritum tempus relabi non potest ad præsens, vel ad futurum, nihil eorum quæ sunt nunc vel futura sunt, in tempore præterito existentiam habere possibile, a quocunque autem omnis aufertur existendi aptitudo, ei nulla vere potest attribui potentia: quare nulla est præteriti possibilitas, sed præsentis, vel futuri. » Quocirca præteritum omne necessarium videre non possibile neque contingens, possunt utique Pater et Filius æque omnia: volunt autem potiora. Quorum si quis dicat: Non quæcunque Pater, potest et Filius, et e converso: eo quod Pater cum sit Pater, non potest esse Filius, neque Filius Pater: verum hæc et his similia magis negationis autem infinitæ sunt, et neque naturam, neque subsistentiam habent, quare neque potentia sunt. Ex quo manifestum, quod ad nullam potentiam pertinet, Patrem esse Filium, cum utrumque interimat. Item si quis dicat aliud esse generare posse, et aliud posse generari et alterum quidem Pater tantum potest, alterum vero tantum Filius, unde differentes ad invicem potentias Pater et Filius habere videntur: respondendum quod eadem potentia est in Patre, secundum quam potest generare, quæ in Filio, secundum quam potest generari, quanquam diversis effluat proprietatibus: veluti una potentia est hominis disciplinæ perceptibile, secundum quam orator potest atque philosophus: attamen secundum oratoriam rhetor, et secundum musicam musicus nuncupatur. Eiusmodi sane distinctionibus trium personarum posse ac proprietates, ad instar lancis esse ostenduntur. At vero si solus Pater Spiritum possit emitte, ut Græci autumant, defectum patiuntur distinctiones: et dictarum personarum posse, paritas atque proprietatum interire videtur, quod hoc modo monstrari potest: solus Pater duo maxima in Trinitate potest singulariter: scilicet gignere Filium, ac Spiritum emitte. Quæ diversa esse, cum illa sequitur contradictio, palam est: nam secundum quod potest gignere, potest Filium habere; secundum vero quod potest emitte, non potest Filium habere. Quare secundum aliud potest gignere, ac

secundum aliud potest emitte. Quicumque vero duo maxima in Trinitate singulariter potest, plura singularia eo potest, qui unum singulariter ibidem consimilis figuræ potest, ut Filius quidem tantum gigni. Quod si hoc singulum tantum in Trinitate Filius potest, Patri duo maxima in Trinitate singulariter potenti non exæquatur secundum hoc. Nempe si exæquatur in Trinitate Patri, tot singulariter in Trinitate potest quot et Pater. Sed neque Filius duo potest, in Trinitate singulariter, neque Spiritus. Plura ergo in Trinitate singularia solus Pater potest, quam solus Filius, aut solus Spiritus. Sed instet forte aliquis dicens: Ex præmissis non provenire hujusmodi conclusionem, pro eo quod posse pluraliter relatum, ad proprietates tantum referatur, veluti persona singulariter intellecta est, secundum substantiam dicitur producta in pluralitatem, non substantiam, sed proprietates indicat. Quod ex propositionum consecutione videri potest. Si est persona cum substantia; sed duæ personæ, si antecedant, non inferent duas substantias, vel aliquid talium. Juxta hunc modum, inquit, posse singulariter intellectum substantive dici, et ex eo quod unum sunt personæ tres. In quo quantum possunt duæ, tantum quælibet trium sola potest, pluraliter autem posse, cum in Trinitate pronuntiat, solummodo proprietatum indicativum est: quare superius positæ conclusionis, hoc scilicet plura in Trinitate singularia, solus Pater potest, quam solus Filius, aut solus Spiritus: verus hic est sensus, plures singulares proprietates Pater habere potest solus, quam Filius solus, aut Spiritus solus.

CAPUT XVI.

Sed videre mihi videor quod talis responsio magis impedit quam expedit: nam sive duas proprietates seu duas potentias Patrem, Filium vero unam tantum quis habere dixerit, imparitatem, aut proprietatum, aut potentia, quorum utrumque destabile arbitror, apportat. Profecto ut una et eadem est trium potentia, secundum quam aliud Pater, aliud Filius, aliud Spiritus singulariter potest, ita proprietatum numerus circa singulas personas, ne quidquam imparitatis appareat, idem penitus conservatur. Cum enim Deus nihil in vano faciat vel habeat prorsus, non æstimo debere recipi, Patrem habere plures Filio proprietates: quippe si aliqua proprietate genitor a Filio abundat, aut aliquid potest secundum illam, aut minime si potest, non est omnimoda inter Patrem Filiumque paritas singularis posse. Nec reprehendenda est illata conclusio: si non potest, in vano est. Cum ergo nullas divinarum personarum proprietates, absque virtutis titulo habere possibile sit, non est ambiguum, si earum aliqua abundet proprietate, ab alia eadem et posse abundare singulari. Sed attendendum quod in quibuscunque infirmitatis vel imbecillitatis causæ proprietates esse possunt, sive in quibus una proprietas amplioribus æquivalere potest:

talis complexio locum non habet, alioquin conditorum suum in posse creatura transcendat, et Dominum suum plerumque servus quilibet. Amplius: Si Spiritus secundum singulare procedendi quod possidet propriam, tantum potest, quantum suo utroque Pater singulare: Spiritus posse Patris alterutro posse validius est. Rursus, si posse singularis proprii Spiritus, non æque potest ambobus paternis propriis, plura potest in Trinitate singulariter Pater, ut superiora monstrant, quam Filius, sive Spiritus. Talium utique ac similium inconvenientium causa origoque Patris habitudo ad Spiritum, quæ a Filio removetur existit. Et quoniam istiusmodi dogma impossibilia sequuntur, reliquum est, et solum Pater gignere singulariter, Filius vero gigni, sanctus quoque Spiritus tantum emitti possit. Cujus quidem Spiritus existentiam personalem, quod ex duobus progreditur opinandum non est, idcirco geminam constitui. Sicut in mathematicis evidens est: punctum enim absque intervallo superpositum puncto, pinarium non pertingit, nec aliud quam prius fuerit, efficitur. Eodem autem modo linea, si superponatur lineæ, non constituit superficiem, neque crescit, neque in speciem pertransit aliam, hoc idem superficies et consilium litterarum figuræ obtinere putantur. Cum autem ex toto esse illius qui gignit, ejusque qui gignitur, Spiritus proveniat, omnis excessus, via, imparitatisque singularis personis singulare proprium obtinentibus intercipitur. Quare secundum Latinorum dogma, de nulla Trium complexio necti potest, quod aliqua illarum, plures alia proprietates habeat, vel plura quam alia possit singulariter. Quidquid enim sic inducitur, ἀνάκλυτον, id est consequens est, sicut anteriora ostendunt. Ergo circumscripta est omnis imparitas, etiam quæ putabatur Spiritus; vel ad Patrem, vel ad Filium, ex eo quod Pater aliquid singulariter, et aliquid potest cum Filio, Filius quoque aliquid singulariter et aliquid potest cum Spiritu, Spiritus etiam aliquid singulariter, et aliquid cum Patre, licet nomen quo exprimitur, forsitan inventum non sit. Sane quod his orationibus significatur, immediate Filio jungi, causam vel causativum esse tantum in Trinitate, soli Patri Spirituique convenit, ἀπάτωρ etiam de utroque tantum prædicatur. Item differre a Filio, removeri a Filio, aliam personam esse a Filio, et aliam insignitivam proprietatem habere, ambobus ita quod cuique duorum tantum convenit, quorum æquipollentia reperiuntur similiter apud Filium cum altera duarum. Præterea et alia communia Patri et Filio, Filio et Spiritui, Spiritui et Patri, quæ non habent ad singulos relationem: ut est, duas personas esse, duas insignitivas proprietates habere, et aliqua singularia in Trinitate posse: atque si qua horum similia excogitentur. Quocirca si Pater et Filius duo in Trinitate singularia possunt, unum autem Spiritus, nulla imparitas vel inæqualitas colligitur: habet enim id idem cum

A Patre Spiritus. Et notandum quod quemadmodum aliud est sensibilibus commune, ac aliud proprium: commune quidem sensu perceptibilia esse, proprium vero, ut colore, visu, sono aut auditu, percipi: ita tribus personis commune est insigniri personali proprietate: duabus vero commune est emittere, duabus autem causativum esse, duabus quoque immediate Filio jungi. His omnibus ad singulos relatis, proprium est autem ut huic quidem gignere, illi vero gigni, alii autem procedere. Quorum quidem si aliquis urgeat, esse aliud ex Patre quam ex Filio, non tamen obtineat, aliam esse atque aliam ex alterutro processionem, utpote, si aliud sit juratum esse regis, ac aliud hæredis regii: una tamen est fides, qua juratus ab utroque B complectitur. Itaque liquet ex prædictis, quod in Trinitate neque prius, neque posterius, neque principaliter, neque secundario, ex eo quod Spiritus ex Filio procedat, dicendum est, et quod non est, ad consequentiam ducendum illud Augustini: « Non dicitur de quo genitum est Verbum, et de quo procedit principaliter Spiritus sanctus, non Deus Pater. » Nec illud Hieronymi: « Credimus in Spiritum sanctum, qui de Patre procedit proprie. » Ex quo enim sensu hæc dicta sint, Augustinus statim aperit: Ideo, inquit, addidi principaliter, quia et de Filio Spiritus sanctus procedere reperitur, sed hoc quoque illi Pater gignendo dedit, ut de illo Spiritus sanctus procederet: ergo abusive dictum est, principaliter et proprie: quod hoc habet Pater a se, non ab alio, Filius autem a Patre hoc habet, ut de ipso sit et procedat, sicut de Patre est et procedit Spiritus sanctus: quæ nullam procedendi prorsus faciunt differentiam, quod ex peritia grammaticæ artis aperte potest intelligi. Ecce verbum a nullo accipere tempus, participium autem a verbo accipere; et tamen eodem modo utrumque habet, et pariter ambobus convenit tempus: nam per omnem modum ut ex Patre, ita ex Filio procedit Spiritus sanctus. Cui ex his quæ supponuntur, iterum fides præstat: si enim Pater solus, ut Græci fatentur, Spiritum sanctum emittit, solius Patris Spiritus sanctus est: nam si Pater non est genitor, nisi geniti ex eo Filii, et Filius non est D Filius, nisi generantis se Patris, manifestum quod Spiritus nullius est Spiritus, nisi Patris ipsum emittentis. Qua ex re, si Filii est Spiritus, liquido apparet quod et ab ipso emittatur. Item, Patris quidem proprium est generare, Filii vero generari, et Spiritus sancti procedere: at Pater solius Filii Pater: et Filius solius Patris Filius, eo quod ab ipso solo generetur. Quare Spiritus sanctus, Patria solius Spiritus est, cum ab ipso procedat et solo: nam si non procedit ex Filio, neque Filii Spiritus est. Cæterum, Pater illius quem genuit solius Pater est, quia Filius ex quo generatur solo, illius solius est Filius, unde manifestum quod Spiritus sanctus, si non procedit ex Filio, neque Filii Spiritus est: hoc autem impossibile. Quare impossibile quod ex

hoc sequitur erit, dico autem Spiritum non procedere ex Filio. Item Spiritus Filii est, non ut *θεογονος*, neque per gratiam, sed secundum naturam, quemadmodum Patris ex eo quo manifeste progreditur. Quorum si per naturam alicujus esse Patrem et generare idem est, similiter et per naturam alicujus esse Filium, et ab aliquo generari est idem: manifestum quod et per naturam alicujus esse Spiritum, et emittit ab aliquo est idem. Igitur cum per naturam Spiritus Filii sit, et ab ipso emittatur, quoniam vero per naturam habet Filius Spiritum, id est, non per gratiam, nec ut energumenum, manifeste considerari potest ex eo, quod nihil adventitium, nihil corruptibile, nihilque secabile habet natura divina, vel aliqua personarum divinarum.

CAPUT XVII.

Ad hæc autem nequeo præterire sub silentio gravissimam illam objectionem, quæ tanquam ex tuba emittitur in longitudinem, qua Latinorum implentur aures, et si valde illicitum putem in divino nugæ confingere, aut conflictas proferre hujuscemodi. Ecce Nicomediæ præsul cum aliis exclamat: « Si ex Patre est Filius, ex Patre autem et Filio Spiritus, nepos utique Patris Spiritus est, quia et apud nos nepos proxime quidem est ex quo ducitur, per quem medium ab avo derivatur. » Quid dicendum huic aut quid respondendum erit? Hoc neque in naturalibus consecutionem habet: ut ales quidem prima ovum peperit; ex alite autem et ovo, passer prodit: igitur, quæ progressa est avicula, neptis judicabitur alitis. Multo minus in divino locum reperit redargutio hujuscemodi, ubi neque corporea generatio est, neque passibile: Omne autem quod talibus generationibus subjacet, necesse est secari: Omne autem quod secatur passibile. Stupesco in talibus, et ideo maxime, quod non solum dictus antistes, sed quicumque contra Latinos scripserunt in hoc negotio, paralegismo eodem, quo et antiquissimi hæretici, et similibus quæ non habent locum, præter quam in naturalibus usi sunt. Qua in re, qui hæc opponunt, secundum apparentiam tantam, nequaquam autem secundum veritatem decertant: nihilque sic litigando, contra eos qui e regione veritatem complectuntur aliquod affertur inconveniens. Palam est haud dubito, ex his quæ dicta sunt. Quod si genitor in eo quod Pater est, habitudinem relationemque habet ad Spiritum, consequitur ex necessitate, propter identitatem habitudinis genitoris, Spiritum genitum esse et Filium. Ideoque aut confundi personas, aut fratrem Filii Spiritum confingere: quod idem personas confundit.

Itaque genitor non in eo quod genitor causa est Spiritus, sed in eo, quod causa principiumque, ut sæpe conculcatum est. Quare neque alienus a Filio Spiritus est, neque absque habitudine ad ipsum judicandus. Sed neque hoc inconveniens. Si Filius non in eo quod Filius Spiritum emittat, cum Pater non in eo quod Pater Spiritus causa existat,

A contra quod Nicetas syllogizare conatur. Ait enim: « Si Filius non in eo quod Filius, Spiritus causa existat, relinquatur utique secundum aliquam aliam habitudinem: quod si ita est, erit Filius, ut Filius ex causa; ut autem et ipse Spiritus emissor causa: propter quod hinc inde inconvenientia oboriuntur. » Aut enim non ex causa existens, habuit Filii emissor Spiritus esse, aut ex causa existens Patre scilicet: atqui si non existens ex causa, erunt rursus in supernaturali et supersubstantiali Trinitate duo principia sine principio, Pater scilicet et Filius. Ideoque duo principia, et duæ causæ: si autem ex causa Filius existens Spiritus emissor sit, omnino ex Patre hoc sortitus est. Nam et, quod Filius est, et omnia quæcumque habet, per Patrem habere dicitur; sin autem ex Patre hoc habet, quæ est ista exhæredatio et detrimentum filialis existentiae, ut non in eo quod Filius Filium generet, et Pater censeatur, cum Pater in eo quod emissor, Filium rursus emissorem Spiritus ostendat? Si enim ex Patre indemnis est Filii generatio, Spiritusque processio quemadmodum emissor Filii ostendetur: necesse omnino ut detrimentum circa divinam naturam non inveniatur quod generet Filium, et sit nepos hinc complasmatus aliquis, cum et emissor Spiritus, in eo quod ex Patre Filius monstretur; quod si ita est, congeries impietatis et profunda emerget fovea: non ergo Spiritus ex Filio procedit, sicut ex Patre. Hujuscemodi quidem argumentationes, quibus tollere nititur a Filio processionis causam, prudens iste vir, ignorantis apparent magis quam studiosi. Quærit, quæ exhæredatio ista est et Filii detrimentum, ut non in eo quod Filius Pater sit (quod quidem quærendum non erat, sed multo minus inferendum, ut ex pluribus aliis videri potest, veluti si Pater in eo quod factor Filium factorem ostendat. *Omnia enim per ipsum facta sunt* (Joan. 1): necessarium sit Filium Patrem esse, ad ostendendum eum in eo, quod factor genitorem: nullum vero detrimentum circa divinam naturam inveniatur; quæ fallacia, si de his quæ apud nos sunt, exemplum sumatur, apertissima est hoc modo: si pater in eo quod desipit, filium demonstrat insipientem, nulla certo videtur necessitas fatui filii generationem inferre, ne fiat paternæ detrimentum fatuitatis, puto in figura dictionis hujuscemodi peccatum obvolvi, eo quod non idem eadem exponatur interpretatione. Etenim hujuscemodi consecutio substantialium est, non proprietatum: quod reclusis considerari potest latibulis, si omissa religione ad modicum divina, mentem ad humani generis propagationem quis revocet. Nonne cujuslibet hominis filius, cum omnia quæ patri substantialia sunt habeat, eorum quæ talia non sunt, minimam interdum portionem retinet? Si Patri substantialiter inesset Filii generatio emissioque Spiritus, ex necessitate Filius ipsum idem nactus foret, quin etiam et Spiritus sanctus, et hoc in infinitum: sed Pater in eo quod substantia generat, aut Spiritum

emittit; neque in eo, quod Deus a Filio, vel a Spiritu differt, unus enim et idem Deus hi tres sunt: sed in eo quidem, quod Pater generat a Filio differt: in eo autem quod emittit, a Spiritu solo. Qua de re manifestum, quod penes substantialia tantum, talis locum habet consecutio. Nam indubitabile est personales, sive hypostaticas proprietates, impermutabiles esse, et earum permutationem tantam confusionem et disparilitatem personarum facere, quibus solis circumscriptis omnibus aliis, differentes cognoscuntur personæ: at causa, et ut ita dicam, causativum, et mittere et mitti: et quam plures aliæ hypostaticæ non sunt, sive personales: ideoque non sit confusio personarum quando dicitur: Una causa sancti Spiritus Filius et Pater est. Natura enim quasi res substantia quædam una est, proprietates autem notamina, et differentie indivisibilem, et quæ notæ non sunt personarum: in rebus vero creatis contingit ejusdem aliqua differentia, et separabilia esse naturæ, et sæpe nequaquam easdem habere proprietates. Et Filius quidem solus est ex Patre, ut genimen, secundum illud: *Ego a Patre exivi* (Joan. xvi), et illud: *De utero ante luciferum genui te* (Psal. cix); non quod uterum habeat Deus, sed quia legitima frequentius germina, uteri concipientium parturire consueverunt. Nihil ergo aliud sermo innuit, nisi ut certum faciat quomodo legitimus fructus Patris unigenitus existit, propterea et Spiritus proprius ejus est, sicut et Patris, cum nihil inter omnia quæ Patris sunt existat, quod a Filio alienum sit. *Omnia, inquit, mea tua, et tua mea* (Joan. xvii). Quomodo ergo Spiritus causam Patri soli attribuere quis audeat? pro foribus habet periculum, dividens a Filio Spiritum, dum dicit, non esse ex Filio, ex quo existentiam quemadmodum ex Patre habet, sicut monstratum est, qui certe a Filio effunditur: sed ejus non est possessio, qui munus est Patris et Filii, non factura, docens non ab alio instructus, quia, cum Deus sit, omnia scit, et omnia habet. Nos autem quanquam dii per ipsum efficiamur, quod efficitur non est de substantia facientis, sicut quod gignitur est de substantia generantis, ergo Filius de substantia Patris gignitur, et figura substantiæ Patris, quia de illo existit nascibiliter solus: Spiritus vero ex substantia Patris et Filii est processibiliter. Quorum si Spiritus ex substantia Patris existentiam habet, ex substantia vero Filii, cujus est secundum naturam, minime, separabilis est Pater a Filio, et non est substantiæ unius utrorumque persona, et inseparabilis: at non est separabilis Pater a Filio, cum eandem cognitionem, eandem substantiam, eandemque vitam habeant. Nam quæ non sunt ejusdem substantiæ, non una cognitione comprehenduntur, neque similiter possunt vivificare. Cum igitur substantialiter ex utroque sit Spiritus, ex alterutro æqualiter et similiter habet existentiam. Ideo ait: *Sicut cognoscit me Pater, et ego cognosco Patrem; ita perfecte scio eum sicut et ipse me, inde omnia*

A scio, quia Pater in me, et ego in Patre (Joan. x). Quare si Spiritus Patris est, secundum naturam, et Filii si Patris est substantialiter et Filii. Amat enim Pater Filium, et omnia monstrat ei, et exhibet quæcunque ipse habet. Attamen sapientia Patris Filius est, et nihil scit Pater, nec habet sine Filio.

Ex quo patet quod amborum æqualiter sit Spiritus, quo Pater Filium diligit, et quam ei non ad mensuram tribuit: diligendo autem Pater Filium, in Filio existit, et Filius in Patre, non ut contentum in continente, sed ut quibus esse unum et idem et æquale est, propterea dicit: *Si me sciretis, et Patrem meum utique sciretis* (Joan. viii); quæ certe consequentia falsitatis arguenda est, si Spiritus ex Filio non procedit. Nam si Pater habet aliquod proprium quod non sit Filii, nequaquam ex Filii cognitione perfecta Patris habetur cognitio: quod forsitan hoc modo melius apparebit. Nullius scientia in Filio deprehendit quod ad eum non pertinet, ac emittere Spiritum sanctum ad solum Patrem pertinet. Nullius ergo scientia, in Filio deprehendit emittere Spiritum sanctum, quod proprium Patris est. Quare non est verum, si Filius scitur et Pater, fugienda sunt ea ex quibus inconvenientia oboriuntur, tenenda vero est veritatis norma, quæ dicit: *Si me sciretis, et Patrem meum utique sciretis*: quæ quia vera est, manifestum quod ex Filio sicut ex Patre Spiritus prodit. Non separantur personæ, neque distant ab invicem, sed mutuo absque confusione in se sunt. Quamobrem nos tres homines dicimur, ut tres personæ locis distantes, et quam pluribus aliis et non unum proprie existentes: at in sancta Trinitate unus Deus, non tres dii, propter personarum eandem substantiam, et inconfusam ad invicem capacitatem, non virtute differunt, non tempore extenduntur, non spatiis dividuntur, quia non est aliquid inter Patrem et Filium, ut antiquior sit existentia Filii Pater: cum igitur æterna sit Filii communitas ad Patrem, et per omnia par, æterna est Spiritus sancti ad Filium, a quo in nullo, nisi per processionem quemadmodum a Patre differt.

CAPUT XVIII.

Sed adhuc Methonæ antistes Nicolaus, verborum novitates excitat suas, quasi Latinorum opiniones existant, cum injuria pronuntiat, et tanquam bonus athleta in certaminibus, aut sicut in nubibus aquila pullos ad volandum provocans, extollitur crassaturque in sermone capere, quos nondum intellexit: ait enim: « Si quia unum sunt Pater et Filius, sunt autem omnino natura unum, ideo ut ex Patre, ita ex Filio dandum est procedere Spiritum, hoc enim novitas Latini dogmatis appetit, dandum sit et Filium ex necessitate ut et Patre, ita ex Spiritu generari, quoniam et Pater et Spiritus unum sunt natura. » Quod si non ita est, periclitatur Spiritus cum non sit unum natura cum Patre: et rursus palam sit Macedonius. At hic quidem vir minime veritati appropinquat. Latini quippe non ideo dicunt

Spiritum ex Filio esse quod Pater et Filius unus Deus sunt, nec per aliquam hoc dicere disputationem coacti sunt, sed propterea ex utroque Spiritum procedere fatentur, quia æqualiter Filii atque Patris existit, non condibiliter, non nascibiliter, non possessive, sed similiter amborum est, nequaquam ut actus et opus est hominis, sed quodammodo ut radii alma lux existit et solis. Amplius autem, et ex hoc manifestum est, Filii esse Spiritum et ex Filio, quoniam Filius per se figura est personæ Patris, et aqua, ut ita dicam, mensura magnitudinis ejusdem personæ ac æquilibrium, cum ergo figura personæ Patris par sit, ac persona figuræ, enuntiatur autem de persona Patris Spiritum provenire, necesse cum idem Spiritus sit Filii, per omnia Patris comparis, et de ipso enuntiari : quare si procedit ex Patre Spiritus, procedit ex Filio, aut non est æquilibrium, et par figura personæ Patris. Item : Figura par est magnitudini ac personæ Patris. Ex magnitudine vero et persona enuntiatur Spiritum procedere: quare idem ipsum et ex figura enuntiabitur : emittit igitur Filius Spiritum sicut et Pater.

Opponet autem aliquis, Spiritus par est personæ Patris : at vero de persona Patris enuntiatur habere Filium. Quare idem de Spiritu prædicabitur, et erit Filius filius Spiritus sancti. Sed dico non esse hujusmodi æquipollentem comparationem, eo quod nunquam datum sit Filium æqualiter esse Patris ac Spiritus, cum omnes constentur Spiritum æqualiter esse Filii atque Patris. Quare in quibus quidem nihil indignum nec indecens divinas personas consequitur, in his Patrem dicimus causam, et Filium concausam, nec aliqua injuria Filio Patris, aut sancto Spiritui corrogatur. Nam in legationibus et donationibus Spiritus, semper Patris Filius consors est : at Spiritum dicere Patrem, seu Filium Spiritus filium appellare, execrabile profanumque est. Sed neque propositio illa quæ dicit emissionem Patri et Filio communem esse, proprium paternæ personæ, quo aptus natus est insigniri, Pater solus interemit : hoc autem paternitas est et sola, secundum quam ut ex anterioribus liquet, emissor non videtur, sed solum Pater. Quælibet proprietates in omnibus quæ ab ea denominantur, nominis sui principium servare consuevit, ut caliditas calidi, et frigiditas frigidi. Nulla utique proprietates circa suum quod consideratur singulare, dupliciter in principio denominari facit : at paternitas una, sola proprietates, et circa solum Patrem consideratur. Itaque secundum paternitatem tantum Pater dicitur, et non emissor. Trium egere quod ab aliquo denominatur, dicunt philosophi : rei, a qua denominatur ; nominis quoque ; amplius autem, et solius dissimilis terminationis : quodcumque horum trium defecerit, impedit denominationem. Manifestum itaque quod emissor neque a paternitate, neque a filiatione denominatur. Qua ex re patet genitorem secundum aliam proprietatem generare, ac secundum aliam emittere Spiritum. Et attendendum,

quoniam non propter honoris parilitatem Patris et Filii, ut ex Patre, sic ex Filio Spiritus procedit. Si enim propter honoris parilitatem ex ambobus Spiritus emanaret, consequi videretur, ut Filius propter honoris parilitatem sicut est ex Patre, ita et ex Spiritu esset. Quod Methonæ astruit episcopus, qui veras in his quæ intulit, invitus reperietur : ait enim : Duobus ejusdem honoris a Patre procedentibus, si alterum alteri existentiae usum præstet, alterum æqualem alteri decet reddere gratiam, ut honoris æqualitatem ambo conservent : quod si non retribuit, ubi est incommutabilis ordinis observantia ? Et si quidem non potest, languidus est ; si vero non vult, invidus. Vah, bonus Spiritus, et rectus, et principalis ejusdem potentiae secundum naturam, Filio Patrique consubstantialis. Hic quidem vir, et omnis intelligere volens, verum esse quod dictum est, reperiet : Spiritum sane Filio æqualem, ut Deus Deo gratiam reddit. Nam qualem gratiam Pater ex ipso prodizans retribuit, eandem Filio recompensat, ex ipso procedens : utrumque enim emissum dicitur, et est. Ex his ergo quæ dicta sunt, ut arbitror : solvetur et Nicomedie præsulis instantia, quæ dicit : « In quocumque communicat Filius Patri, non magis et minus communicat : si igitur in causa ei communicat, æqualiter communicare debet : quod si æqualiter communicat, erit utique ut emissor, sic et genitor, nam ambo ad causæ rationem referuntur. Sin autem non ita est, qua ratione dimidiam et non totam habebit causam ? quod enim ex dimidio imperfectum, nihil autem eorum quæ circa Dominum, imperfectum est. » Demiror virum hunc, tum quidem, quod veluti missionem substantialium ac proprietatum faciat : causa enim non est de substantialibus, neque hypostatica sive personalis proprietates, sicut prius dictum est : tum autem, quod quasi ab univoca voce facit conclusionem : sed causa hic nomen univocum non est, nec etiam æquivocum proprie, ut quidam putant ; dicunt enim ideo æquivocum non esse, quod ostendat causarum communitatem, secundum quam communiter habent habitudinem aliquam, ad ea, ex ipsis sunt causis : sed nulla rerum communitas in æquivocis, secundum æquivocum nomen consideratur ; habent autem causæ hoc æqualiter commune : primas esse, quorum sunt causæ, aut potestate, aut actu, ideoque non est homonymum. Quod vero non sit univocum, hoc manifestum est. Nam univocum habitudinem habet, ad rem indifferenter, ut una eademque ratio eorum omnium sit, quæ sub univoca voce continentur : at hic non est eadem ratio quæ Patri competat et emissori : secundum aliam quippe rationem Pater genitor dicitur, et secundum aliam emissor, sicut jam demonstratum est. Talia vero proponentes dicunt, quod hoc nomen causa sit, quasi ab uno ad unum. Denique cujus veritatis consequentia esse potest, quæ dicit : Si Filius in causa Patri communicat, et in qualibet : aut iterum, si in aliqua et in

qualibet (talem enim sensum facere videtur superius posita propositio) ad neutrum antecedens sequitur consequens. Indefinite enim particularem, non universalem inferre consuevit. Verumtamen inscianda non est propositio quæ dicit: Filium æqualiter Patri communicare in quo communicat: qui cum in emittendo Spiritum Patri communicet, nequaquam in generando eidem participat. Solus autem Pater generat, solus autem Spiritum non emittit. Propterea ex simili potest dignosci fallacia hujusce, et Filii ac sancti Spiritus singularis communitas hoc modo: In quocunque Spiritus Filio communicat, æqualiter et non secundum magis et minus communicat; si ergo communicat ei in consolatione paterna, æqualiter omnino communicare debet. Quod si ita est, erit utique, ut Paracletus, ita et Verbum; ambo enim ad consolandi rationem referuntur: sin autem ita non est, qua ratione dimidiam et non totam habebit causam consolationis paternæ? Quod enim dimidiatum est, imperfectum est, habent autem et alia communia Spiritus et Filius, profecto sicut Trinitatem trium, sic et duorum tantum, Filii scilicet, et Spiritus communitem Scriptura exprimit. Unitatem quidem Moyses parabolice, ac Trinitatem insinuando producit: *Audi, inquit, Israel, Dominus Deus tuus, Deus unus est (Deut. vi)*: in quo et unitatem docet, et Trinitatem quodammodo manifestat. Semel enim dicendo Dominus, bisque Deus, Trinitatis numerum edisseruit: subjungendo autem unus est, commodam fidelibus doctrinam attribuit unius Dei: una enim est sanctæ Trinitatis substantia, virtus et voluntas; hoc idem et cœlicarum virtutum agmen Deo hymnum decantantium, cum ter sanctus, semelque Dominus dicant, consentunt: et in altero quidem numerum monstrant proprietatum, in altero autem unitatem naturæ commemorant. Ex quo iterum evidentiissime tres esse divinas personas, unius substantiæ apparet. Sed enim Salvator in Evangelio indivisibile ac inseparabile sanctæ Trinitatis confitetur, dicens diabolo: *Dominum Deum tuum adorabis, et illi soli servies (Matth. iv)*. Et alibi: *Diliges Dominum Deum tuum ex toto corde tuo (Matth. xxi)*: putasne quia non dixit Dominum Deum tuum et Filium ejus, non oporteat nos diligere, magis autem condiligere Patri Filium, sanctumque amborum Spiritum? hic quidem est Spiritus, qui solus divinus est. Nulla certe creaturarum, divinus, vel sanctificationis spiritus dicitur: verum hoc nomen divinum per se tribus personis tantum convenire, manifestum Paulus facit, cum Athenienses propter simulacra, superstitiosos vocet, ut in Actibus Lucas his verbis refert: *Genus cum simus Dei, non debemus æstimare, auro vel argento, aut lapidi, sculpturæ artis et cogitationis hominum divinum esse simile (Act. xvii)*: sed de Filio et Spiritu dicit propheta, ut quidam autumant, ex persona Christi ostendimus se, et Spiritum Patrem misisse: *Dominus, inquit, misit me, et Spiritum ejus. De missione*

A quoque Spiritus Salomon testatur in libro Sapientiæ his verbis: *Difficile æstimamus quæ in terris sunt, et quæ in prospectu sunt invenimus cum labore: quæ autem in cælis sunt, quis investigavit? sensum autem tuum quis scivit? nisi tu dederis sapientiam, et miseris Spiritum sanctum tuum de altissimis (Sap. ix)*. Ideo Salvator perhibet in Evangelio: *Si diligitis me, inquit, mandata mea servate, et ego rogabo Patrem, et alium Paracletum mittet vobis (Joan. xiv)*. Alium dicit Paracletum, ut me. Et iterum: *Hoc locutus sum vobis, Paracletus autem Spiritus sanctus, quem mittet Pater in nomine meo, id est, in virtute mea, et per me, ipse vos docebit omnia (Joan. xv)*. Palam est igitur ex his quæ dicta sunt, quod Filius et Spiritus aliquid præter Patrem commune habent: hoc est paracletum esse, ex Patre existens, quod nullum creatorum habere potest: manifestare paternum nomen hominibus ac voluntatem, utpote illi, qui eam bene noverunt et perfecte, quod nulli contigit creaturarum, quare non sit inconveniens, si Filius una causa, unumque cum Patre est principium Spiritus sancti.

CAPUT XIX.

Sed magnopere observandum quod principium sive causa, ut ex superioribus liquet, cum referuntur ad Spiritum, nec Patri tantum, nec Filio tantum convenire singulariter pie intelliguntur. Ambobus enim sine metu dilapsus fidei stabilibus vestigiis, proprie attribuuntur. Verum cum Deus de Deo, lumen de lumine, principium de principio dicitur, Filius in singulis clausulis intelligitur: quem admodum cum dicitur ingenitus principium est Filii sive causa, utrobique Pater concipitur. Nihil enim, ut puto, refert dicere, ingenitus est principium sive causa geniti, et ingenitus esse præstat genito, et Pater est principium Filii, et Pater est existentiæ causa Verbo. In talibus quippe locutionibus principium sive causa circumscripta, qualibet alia proprietate, de Patre solo intelligentiam faciunt. Propterea secundum dialecticorum regulam, eorum quæ simul sunt natura neutrum alteri causa est ut sit. Non enim Pater, sed res quæ Pater est Filio ut sit, causa est. Similiter autem neque Filius, sed res quæ Filius est, Patri causa est ut sit. Pater namque tunc fit cum Filius fuerit. Aiunt ergo, cum Pater Filio tempore prior non sit, causa vero cujuslibet rei prior est actu vel potestate illo, cujus causa existit, manifestum satis est, quod neutrum neutri causam existentiæ præstat. Quæ sententiæ de primo Patre ac superno non est particeps veritatis, est enim Pater causa Filii: sed non quod Pater est simpliciter, videtur causa esse Filii existentiæ: nempe cum Dominus ingenitum principium geniti, et genitorem esse causam verbi, non substantia quæ Pater est simpliciter, sed Pater videtur in singulari intelligi. Eodem quoque cum dicitur Deus de Deo, lumen de lumine, principium de principio, non substantia quæ Filius est, sed Filius simpliciter concipitur, ex singulorum prolatione nominativorum, tanquam ita

qualibet clausula hoc exprimat: Filius de Patre A sus apparet Deum Patrem, et Filium existentiae existit, et Deus quidem de Deo, lumen de lumine a sanctis Patribus conscribitur: principium autem de principio, Secundum quam rationem causa recessive pronuntiat, in ejusdem Filii natiuitatis Sermone, videlicet: Christus nascitur, gloriamini: Magnus in theologia Gregorius, dogmati Latinorum perhibens testimonium, his verbis depromit, dicens: « Erat Dei Verbum ante sæcula invisibile, incomprehensibile, incorporeum, ex principio principium, ex lumine lumen, fons vitæ ac immortalitatis. » Quod certe Verbum, si causa Paracliti principiumque minime sit, vane ipsum solum de principio nuncupatur principium. Nimirum Spiritus, et de Deo Deus est, et de lumine lumen, et de principio cum Patre ac eodem Verbo creaturæ omnis principium atque causa existit. Verum Deus Dei, causa causæ, lumen luminis, sive principium principii, divinæ consuetudo Scripturæ haud multum utitur. Ergo Pater solus causa sive principium est Filii, quoniam solus generat, et unigenitum Dei Verbum ob id solius Patris dicitur: quod solum ab illo generetur. Sanctus vero Spiritus neutrius tantum dicitur, sed amborum pariter. Ex quo rur-

causam præstare sancto Spiritui, nec paternum impediri proprium, si Filius cum genitore suo Spiritum ut mittit, omittat.

CAPUT XX.

Igitur nullus strideat erroribus divulsus, nullus stygio calmo [pro scalamo] patientis lapsum fidei vectetur irremeabilis ad tartarum, nullus totius aspectum veri solis excludat a se, nullus distorto libramento veritati objectus, dictarum orationum pervertat interpretationem: sed altius menti habeat infixum, quod præses simplicitatis Deus cum sit, ab emissionem Spiritus, unigenitum Filium suum, quamvis nullius egeat, et nulla unquam re inferior B esse possit, excludit. Et quoniam solvendis adhuc omnibus multa supersunt, et Leonis dilecti fratris, qui est ingenii mei acumen, huiusque suscepti laboris incentivum, calamus, tum quod imperialium vacet Epistolarum interpretationibus, tum quod nuper per Hellespontum in Asiaticam transfretavit plagam, cum augustissimo principe Emmanuele, solitum scribendi obsequium continuare nequeat, hic respirando, cogor modicum instringere.

PRÆFATIO IN LIBRUM SECUNDUM.

AD LEONEM TUSCUM.

Reditus tuus, germane mi Leo Tusce, illidentium cor æstum, anhelos exhaustit fomites, et æternarum personarum indagandæ studium propaginis, admodum confortavit. Nam cum animi tui honestate incocis prudentia ædita comprobatur, et quasi liquore perfusa cœlesti, securitatem habere spectanda aliena certamina vitæcinatur, plurimum germanæ opitulatur sollicitudini. Cum vero astruit nihil viderendum esse ulterius gratissimorum iudicum examen, si quod de magnis, excellentibus, majestate præclaris, et optimis per naturam rebus concepti, edisseram. Leve reddit onus inexplicabile visum, summi principatus eminentiaque dignitatis. Qua de re mentis acies noctu interdiuque post tuum discessum, tanquamve percussis pungeret, coarctata latitudinem aeriam de inanimata cogitatione pervagari suspicatur, et aliquid attingere lyricæ dulcedinis. Quod futurum esse haud ambigo, si commoditate intelligendi, prætermissis divite vena eloquii, ampullis eloquentiæ, multiplicibusque figuris, quas luculenta exigere oratio solet, conceptum sermonem, quoad licet, explicare coner absolutis rationibus. Nempe difficiles sunt aditus, et multa sunt ostia, quæ recipiendum tum excludunt, tum difficulter se aperiunt, vix pulsanti facientia intentioni locum. Idcirco cum in talibus suam exerceat invidiam fortuna, millia vectium ante quamlibet sit introitus, probabilitum necessariorumque argumentorum numero locuplete perfringenda sunt. Quis haud medicriter animus irritatus, ad malætram venire perquirat, ac perpensus indagare, qui sanguinem, qui lactis dulcedinem instillent. Cujus propositi executionisque, ut neque nos, neque alios pœniteat, unctione non luctantium in palæstra opus est, sed lætitiæ oleo, inspiratione scilicet Dei, ac spiratione, qui machinam hanc omnem, et septorum flammantium coruscantes globos regit, luminisque immensi universam continet ætheroam charitatem. Hunc igitur supremum rerum conditorem invoco, ut occurrat esurienti cum panibus, et operis incepti cumulatam completionem largiatur. Namque sine illo spes obtinendæ finis expers est, impetus dicendi cassus, inutilis utilitas, errorque perniciosus. Prospecto non est humani consilii, tantarum rerum investigatio, indefessæ vitæ opera redundans, et laudabilis speculandæ tuæ solertiæ, frater, instantia. Verum eodem Spiritu affatus, de quo sermo instituitur, ut Ethnei cyclopes chalybem inceptum urges, et grandioribus et sonantioribus verbis septemplex fistula, attribuis peritiam, tanquam philosophiæ illius thesaurum in fratre repereris. Cum igitur vestibuli pariter formidolosæ disputationis, ejusdemque consummatoris te desiderantissimum intuear, longos anfractus gravitate delectos, circumscribere tentabo: et inter cœtrina seu cypressina læquearia, dirigam cursum inceptæ orationis. Quo in proposito multum præstat fiducia illud Evangelii: « Ubi fuit corpus, illic congregabuntur et aquilæ (Math. xxiv), » aliorumque alitum grex, talis corporis carne vescentium. Etenim ubi veritas est Christianæ fidei, sanctorum exuberant testimonia: et unguentum scilicet, Spiritus sanctus, diluendo tenebras mendacii, descendit in barbam Aarôn, hoc est, in eos qui ejusmodi veritatem colunt: vomereque rectitudinis insulcant. Cæterum tales nunquam contradictio, ceu nec procellæ oceanum, derelinquit, eo quod natalis soli consuetudo pertinax existat, nec exui valeat de facili patris amictus. Tu quidem satis ad unguem nosti, qualiter adversariorum agmen, instituto sermone obvianturum sit: qui certe si fuerit incastigatus, ut vitis amputata, jucunditate fructuum ac suavitate privabitur: astuta enim hominum natio, quæ absque amaritudine fellis esse nequit, minime quatienda stabilitate anti-

quitalis spreto, intempestivos plerumque sermones magis vanitate, quam veritate amplectitur. Nimirum ab eadem flamma quaedam aaurantur, alia vix calefiunt, et quaedam dealbantur, velut argentum, alia denigrescunt, ut *ox*. Ad hoc circumspiciatissima divini sermonis cautela, nihil sui violatum iri putitur, quæ necessitatem incommoai extrapositione, inferre prohibet cum celeritate pedem in rem difficillimam. Ea namque sive coninus sive eminus cernatur, inopinatis recessibus arcet enodare cupientem, tanquam molestum interpellatorem, aucupantem intelligentiam candoris splendidissimi. Postremo non videtur debilis refellenda calumnia domestica exercitatio, sollicitudo Græcorum quotidiana, velamine forsitan obiecta, adeo firmarum argumentationum, ut *æra* nostri communis perfugit, ab inferentibus liqueferi putentur. Propterea contentionibus flagrant accerrimis, animo nocendi, ut accipiter, magis armati quam unguibus. Hinc, ut *æstimo*, usque in præsens factum est, quod eorum insimulatio, nullis depugnationibus lenita, imo latius sit diffusum opinionum malum, adeo ut Catholicæ fidei, germanæque justitiæ regulam violarit. Quocirca quanto majus discrimen est, tanto invigilandum acrius, in hoc quem flagitas sermone, eodem priori genere argumentandi futuro, desiderante hoc materia. Et quoniam calamus nisi scribæ manu moveatur, ipse naturaliter nihil gerit, age, mi frater, dimidia mei pars, sicut jam data chartis indidisti laudastique, duce Deo, aggredere dicendum: consequentia enim mutuo antecedentia complectentur, et publicæ utilitatis explorando præmium, tam sensuum firmitati, quam nitore verborum accommodabuntur

LIBER SECUNDUS.

CAPUT PRIMUM.

De Patre Deo, et ejus substantia Filio, ac Spiritu procedentibus differenter, cum unica inter Christianos confessio esse deberet, proh dolor! varia, ut de mundi genitura inter philosophos, versatur opinio. Quorum hi quidem hunc mundum æternum esse assererebant, atque ingenitum, dicentes. Hunc mundum, neque quis deorum, neque hominum fecit, sed erat semper. Quidam vero genitum esse aiebant, pro eo solum, quod sensibilis sit, non quod ab aliquo tempore inceperit. Nam sic genita necessario anteit tempus, cum sub aliquo tempore sortita existentiam, ut Aristoteles dicit: « Qui sane ingenitum secundum hoc dicit mundum, quod ipsum non præcesserit tempus: » genitum vero rursus, ut quod suam existentiam a divina causa susceperit, sicut idem in libro De cælo, ait: « Cælum quidem movet quod non movetur, neque fit melius illo existens. » Et rursus in metaphysicis circa principium: « Deus quidem videtur causarum omnibus esse principium aliquid. » Impossibile est enim, primæ causæ generationem esse: nam ut quilibet effectus a causa efficiente aliqua fit, sic et omne quod gignitur ab aliquo gignente gignitur. Quare secundum Aristotelem: « Deus prima causa est omnium invisibilium atque visibilium, hic Deus unum simplex est, quo simplicius excogitari nequeat. « Cujus omnia participant, et quod ipso non participat nihil est, participatur quidem Deus non sensibiliter, nec obtentus loco ab iis qui participant, sed absque habitudine totus in participatione singulorum existit, et totus excipitur ab omnibus, quod per simile quidam sanctorum demonstraverunt, dicentes: Sicut grandis et acutæ vocis, qui præsentis sunt universi secundum propriam virtutem, juvenes, pueri, femineus sexus, senes quoque, irrationabilia etiam participant, vox tamen quæ ab his participata est, in se ipsa perseverat imparticipabilis: ita Deus secundum substantiam, nec participatur, nec cognoscitur: verum dicitur participari, in eo quod ut ex

A efficiente causa, sunt omnia, et in ipso continentur omnia, in eo quod sunt, ut magnus perhibet Dionysius. « Ab uno quoque, inquit, Deus, et a nullo in parte aliqua, veluti centrum in medio circuli, ab omnibus, circulo lineis circumjacentibus participatur, ut sicut sigilli alicujus singulare, insignitiones prototypo participant sigillo, penes unamquamque insignitionum toto et eodem, sed in nulla secundum aliquam partem existente. » Igitur Deus licet a pluribus participetur, unus est, non ut numerorum principium; sed ut ab omnibus exceptus, nihilque post se habens quod ei communicetur. Unde hoc sæculum, quod dum sit esse habet a divina causa existentiam suscipiens, nequaquam a se persistit, neque proprie unum est, cum divisibile sit, et partem subiciat: atqui quod proprie indivisibile est, indistans, et se totum suo toti coaptari necesse est: quod per se vere existit, principiumque non habet, divisibile autem quodlibet distantiam habet, et extrinsecus esse contrahit. Cæterum solus Deus cum nihil extrinsecus habeat, vere indivisibilis, et unus est, sicut ipse Moyses instruit: *Ego enim, inquit, sum Dominus Deus tuus, qui eduxi te de terra Ægypti (Jer. xi): et præcipiendo non dividere cultum ait: Non erunt tibi dii præter me alii (Exod. xx);* deinde plane quod nihil ei eorum quæ possunt videri conveniat, ostendit dicens: *Non facies tibi sculptile, neque omnem similitudinem eorum quæ sunt in cælo desuper, et quæ sunt in terra deorsum, et quæ in aquis subter terram (ibid.):* vocem audisti, formam non vidisti. Nullam figuram operaberis, quia Dominus Deus tuus unus est; divisibilis non est, nec extrinsecus esse habet, indivisibiliter divisibilia, sine tempore quæ sunt in tempore, ac permutabilia sine permutatione cognoscit. Et quantum indivisibilis sit Deus, ut ostensum est, dividere tamen in Trinitatem quæ indissolubilis est et inscissilis, neque partibus compacta est, neque in substantivo est, ut actu, vel potestate substantivum deferens, non existendo dispareat, sed est

sempiterna æternitas, collectum esse habens simul omne nequaquam effusa vel explicita, ob temporis productionem : hæc quidem Trinitas omnia simul continet, omnia simul providet, omnia simul et sola mensurat, a nullo mensurata. Namque tempus particulariter mensurat quæ temporalia sunt. Ea vero simul omnia quasi mensuratis coaptetur rebus mensurat : differt certe ab his quæ sunt prorsus, atque ab omnibus quæ futura sunt, cum neque fuit, neque erit, sed cum proprium ejus sit, tota simul præsens est, et non hoc quidem ejus subsistit, hoc vero jam subsistet, et nondum est. Infinita est, et non habet prius et posterius, sine materia est, et supra omnem simplicitatem, supra omnem terminum, supra omnem intellectum, et supra universæ rationalis creaturæ comprehensionem existit, sicut magnus scribit Dionysius. « Non ut mentem, inquit, vel substantiam laudare hæc unitus est, Thearchicam supersistentiam, quæ omnium essentium suprema est, ut ante omnia existens, et omnia continens in se, ab omnibus ut supersubstantialis excepta super bona, sursum initiale principium, adeo ut nihil eorum quæ de ipsa dicentur proprie dici queat. » Ex quo, ut arbitror, fit quod in ejus divisione peccatur a pluribus, de quibus vereudum est, ne odore mortificentur vitæ, dum asserere eonantur, optimo, velut Ericius, unguento suffocari, quod nullo modo divina Scriptura peperit. Quorum unus est Nicetas Bysantius philosophus, qui adversus proximum vana confingendo, suas in hunc modum complicat argumentationes.

CAPUT II.

« Si Spiritus, inquit, procedit ex Filio sicut ex Patre, aut secundum eandem processionem, aut secundum differentem ; si differens, aut prior paterna erit aut deterior. Quod si potior, erit prorsus Patre Filius melior. Nam quorum secundum naturam emissio potior, omnino et ipsa meliora sunt. Quod si pejor, erit Spiritus seipso deterior, et potior, eo quod differenti processione habeat existentiam : sed et Filius minime consubstantialis Deo Patrique : nempe, quorum secundum naturam emissiones deterius habent, horum et naturæ deteriores sunt. Quod si æqualis, eadem erit paternæ ; si eadem, quæro utrum actu compleat existentiam Spiritus an non ? Si non complet, frustra est : nihil autem circa Deum frustra. Si opere complet, imperfecta est ex Patre emissio, quamobrem ipsamque assumit. Si perfecta est paterna Spiritus emissio, quomodo enim non, cum perfectam existentiam Spiritui efficiat ? Superabundat rursus, quæ ex Filio ? nihil præstat enim circa Spiritum completionis, eo quod illa quæ ex Filio eadem paternæ sit, etiam propter existentiam Spiritus simplicitatem. Quid huic respondebo ? cum fiducia confiteor, quod æqualis, magis autem eadem. Quæstio vero quæ sequitur : Utrum compleat existentiam Spiritus an non ? duorum mihi facit indicium, tum quod indigenis sit ea quæ ex Patre, quod nullo modo standum

A est ; tum quod plena sit emissio Spiritus, ut ex Patre illa quæ est ex Filio, quod pium est confiteri. Quocirca si non complet, ergo frustra non consequitur. Quam enim potest habere consequentiam, si paterna emissio indiga non est, frustra eam esse quæ ex Filio ? Neque hoc rursus colligitur : si confert, id est, actu complet, imperfecta est Patris emissio : non enim ex parte Pater, sive Filius Spiritum, sed ex toto et perfecte uterque pariter emitit : solus enim Filius existit de Patre absque medio, ideoque perfecte Spiritum emitit sicut Pater : qui existens in Patre, non aliunde habet ut sit Filius, et Pater in ipso est, quia nihil habet ei dissimile. Imago quippe Patris est Filius, et in ipso tanquam in imagine paterna cognoscitur. Signaculum B existit verum Dei Verbum in se repræsentando Patrem : propterea Spiritum perfecte ut ipse Pater emitit. Nunquid non dicimus Deum Patrem perfectum, et perfecte eodemque modo Filium ? attamen neuter indigus est. Ad hæc autem quæri similiter potest paucis quibusdam adjectis. Salvator in Evangelio loquitur : *Nemo cognoscit quis est Filius, nisi Pater, et quis Pater nisi Filius, et cui voluerit Filius revelare* (Matth. xi), et hoc merito, quod ejusdem sum, inquit, cum eo naturæ ac consubstantiæ, et sicut illum nullus novit, sic neque me nisi Pater solus, et hoc majus omnibus est quod habeo nosse Patrem, et ejusdem cum eo substantiæ ac naturæ consistere. Quare Filius novit Patrem, Pater Filium ? Revelat se utique Pater, revelat se et Filius, C Pater quidem se revelat, ut Salvator Petro respondens, perhibet : *Beatus es Simon Bar-Jona, quia caro et sanguis non revelavit tibi, sed Pater meus qui est in cælis* (Matth. xvi). Revelavit quoque et Filius Patrem et se ipsum, non tamen sicut ipse seipsum novit, sed quantum nosse potest qui dignus existit revelatione. Nam Ezechieli a lumbis sursum in electri specie apparuit (Ezech. viii), Danieli vero Antiquus dierum (Dan. vii) ; velatus autem a Seraphim Isaïæ (Isai. vi). Patrem etiam ipse similiter revelat : *Ego enim, inquit, in Patre, et Pater in me, et qui videt me, videt et Patrem* (Joan. xiv), uterque igitur Pater et Filius Petro revelavit. Age itaque, eadem vel diversa revelatione, omnimodo eandem confiteri oportet. Quod si eadem, quærendum est utrum actu compleat Patri cognitionem Filii revelatio, an non ? Si actu et opere compleat, frustra est Filii revelatio, sed Deus nihil in vanum facit : si actu et opere complet, paterna erit imperfecta revelatio, atque propterea illam assumit ; si vero perfecta Patris revelatio est, superabundat rursus Filii ; hoc quoniam non provenit manifestum, cum neque defectus, neque separatio sive divisio in divinis apparere vel esse possit personis. Igitur æqualiter revelant, at non quantum ipsi sciunt, sed quantum ii quibus fit revelatio capere queunt : Pater quidem et Filius non per revelationem se vicissim, sed per naturam cognoscunt. Creaturæ vero rationales, gratia cognitionem accipiunt

atque revelationem. Tollendo enim superjacens cordi nostro velamen, se ipsum nobis uterque revelat, in Patre. Nullus quippe divinam Trinitatem, eo quod ultra omnem intelligentiam sit reposita cognoscit, ideoque sola a se sola cognoscitur, sicut evangelista dicendo præcinit : *Deum nemo vidit unquam* (Joan. 1). Certe nisi eandem de Deo scientiam quis habeat, quod nulli contigit, nec futurum est, vere ipse seipsum novit, eum nosse non est possibile, quod ex hoc manifestum esse potest. Omnis scientia, aut sensu, aut intellectu, aut similitudine, seu imaginatione rerum veritatis comprehensionem amplectitur. » Item : « Quinque sunt ex quibus anima cognitionem recipit : ars, prudentia, disciplina, sapientia et mens : sed per nullum horum quis perfectam de Deo cognitionem potest accipere, eoque magis, quod neque in Deo, neque circa Deum sit accidens : quanto enim pauciora in aliquo fuerint accidentia, tanto id cognitu difficilius est, et ampliore opus habet diligentia. Cum igitur in Deo nullum sit accidens, et simile simili cognoscatur, ejus non potest cognosci substantia. » Item : « Nulla scientia infinitorum est, nam nisi scibile scientia comprehendat, ipsum nequaquam cognoscit. Deus autem infinitus est, propterea nullo supradictorum modorum comprehendi potest : qui omnem similitudinem corporum incorporaliumque, sua puritate transcendit, credi potest, comprehendi omnino non potest ; sola ei mente propinquatur, et fide, sine qua neque mens videre potest quæ intelligibilia sunt. Non enim quales facturæ, ut dicit Parmenides, talis et factor : neque quantus ille, tantæ sunt hæc. Igitur cum pariter revelentur, seque per naturam cognoscant, et æqualiter ac perfecte Spiritum emittant Pater, Filiusque, manifestum quod ex neutro imperfecta, seu indiga, vel sursum abundans emissio est. »

CAPUT III.

Sed unde sermo ad idem regrediatur, rursus Methonæ antistes, paralogismos texti ordiendo. et enim neque simpliciter, neque ad respondentem in hunc modum syllogizat. « Si cum Patre, quæ est sine initio et causa, consubstantiale, rursus principium existit Filius, duo sunt in Trinitate diversa principia : hoc quidem in eo, quod sine principio est, principatuque dignitatis consolidatum : hoc vero in eo, quod intercidens et initiatus simul, et initiatum habitudinumque differentia conjugum sit. »

Huic objectioni multa ex adverso responderi possunt, ut ex iis quæ in primo libro posita sunt, evidens est. Nam si Pater et Filius non simpliciter duo dicentur, sed secundum quid, nec alter ab altero separatur, multo minus duo principia, sive duæ causæ, eo quod alteruter causa sit, sanctique Spiritus principium prædicabuntur. Nunquid Verbum Dei Patris Deus cum Deo? et Deus quidem genitus ex Deo ingenito, attamen non duo dii genitus et ingenitus, sed unus et idem Deus : sic igitur unum principium, unaque causa Spiritus sancti, qui est

A sine initio Pater et Filius : qui principium et caput dicitur, ut Hilarius dicit : « Caput enim omnium Filius est, sed caput Filii, Deus est. » Duo sane ubi similia numerandi nomina, rerum aliquam pluralitatem ostendere volunt, etsi earum existendi rationem taceant. Nam neque continuitatem, neque discretionem, neque dividendorum aperiunt differentiam, aliquam tantummodo manifestantia varietatem, quæ nulla inter Patrem et Filium, ex eo quod Spiritui esse præstant : unum una causa est Spiritus uterque. Præbendæ quoque sunt aëres et theologo Gregorio, de eo qui sine initio, de eo qui principium, et de eo qui cum principio, philosophanti hoc modo. Qui sine initio, qui principium, qui cum principio unus Deus. Neque sine initio esse, natura est non habentis initium, sive ingenitum : nulla enim natura, quia non est hoc aliquid, sed quoniam hoc, rei existentis est positio, non illius quæ non est existit interitus, neque principium, in eo quod principium sit, ab eo qui sine initio dividitur. Non enim natura illi principium, sicut neque illi qui sine initio. Nam circa naturam hæc, sed non sunt hæc natura. Ut qui est cum non habente principium, et cum principio, non est aliud quam illa. Nomen autem illi qui sine initio Pater ; illi vero qui principium Filius ; ei autem qui cum principio Spiritus sanctus. Natura quidem tribus una Deus concordia vero Pater, ex quo, et ad quem referuntur, quæ ex ordine, non ut collidantur, sed ut jungantur. Ecce absolute sanctus iste vir, Filium vocat principium, et ab ipso Spiritum sanctum numerat, quia principium Spiritus immediate Filius est. Creaturarum quippe omnium æqualiter tres personæ principium existunt, ex quo patet quod Spiritus sancti principium Filius est. Verumtamen ad Patrem, et quæ Filii, et quæ Spiritus sunt referuntur : qui solus sine initio et sine causa est : Filius autem ex Patre genitus, principium est Spiritus sancti, quod syllogismo qui supponitur, demonstrari potest.

Quidquid est in sancta Trinitate principium, alicujus in ea principium existit, alioquin solum pro nihilo Filium sanctus vir principium nominasset, cum omnium conditorum tres personæ pariter censentur principium. At vero Filius est in sancta Trinitate principium, Filius igitur alicujus est in ea principium : sed non est Patris principium Filius : necesse igitur ut Spiritus sancti principium existat. Manifestum ergo ex his quæ dicta sunt, quod principium personas non dividit, cum Patre et principium, et ἀρχος in Scriptura nominetur ; Filius vero licet non dicatur ἀρχος, ex Patre enim, principium tamen nuncupatur, perfectus ex perfecto Patre, non sicut ex diluculo dies fit, quia non ex imperfecto perfectus, quippe quæ ad esse conducuntur, ab imperfectione veniunt : talis est natura rerum, ut cum ordine progrediantur, dato a Providentia. At ille qui in divinis personis ordo inspicitur natura indicibilis, et ineffabilis quanquam sit, hoc tamen pie sentien-

tibus de Trinitate innuit patenter, ut quod primum dicitur, causa illius sit, quod ab ipso nuntiatur vicinius: ut Pater quidem, qui sine initio causaque, proximus vero huic absque medio Filius, qui absque omni dubitatione, secundum dictam rationem, principium Spiritus existit. Non enim sui ipsius causa Spiritus est, qui Spiritus, quamvis per se repleat quæ illum habent in se singularia, non tamen ex se provenit. Si enim se ipsum emitteret, antequam emitteretur, esset, et se ipsum cum non esset emitteret. Quare aut in irritum cedit qui dictus est ordo, aut est necesse Filium Spiritus causam per traditam adnumerationem intelligi; ex quo patet quod falsus est qui dicit: « Omne quod de Zoarchica et omni conditrice Trinitate prædicatur, aut communiter de tribus personis, eodemque modo et univoce dictum reperitur, aut de una singulariter: nam missio Spiritus cum sit ex Patre et Filio, pariter, neque trium communis est, neque singulariter unius. » At Nicodemæ præsul, e regione talia diffundens nititur.

Quidquid Deus est, hoc proprie est, neque interdicit sub oppositum, ut Pater proprie, quia non est Filius, et Filius proprie, quia non est Pater: nam natura non propria, quoniam ambo. His igitur sic res habentibus, cum ex causa, Patre scilicet Filius sit, causa ipse non existit. Nam idem causam et ex causa esse, penes naturam, quæ sectionem non suscipit, immachinabile, sicut ratio demonstravit. Dico quia non est syllogismus, nec ex eo aliquod Latine-
rum dogma suscipit inconveniens, cum circa hypostaticas personalesque proprietates tantum hoc veritatem contingat. At principium causativumque talium non sunt. Igitur neque de his vera est propositio, quæ dicit: Quidquid Deus est, hoc proprie existit: Nequaquam enim sub hac principium et ex causa esse comprehenduntur, quod quidem Nicæ Gregorius in tertia homilia Pater noster, manifestum facit dicendo. « Proprium Patris non ex causa esse, hoc autem non est proprium in Filio, sive Spiritu; nam Filius a Patre exivit, sicut dicit Scriptura: et Spiritus ex Deo et Patre procedit. Sed quemadmodum sine causa esse solius Patris est, et Filio Spiritu convenire non potest, sic versa vice, ex causa esse, proprium Filii atque Spiritus, in Patre perspicere naturam non habet, cum sit commune Filio et Spiritui: » Et infra: « Filius autem cum ex Deo sit, non est Spiritus, neque dicitur, quia non convertitur habitualis hæc consecutio, ut possit æquipolenter per resolutionem oratio converti, ut sicut Christi Spiritum dicimus, ita et Spiritum Christum nominemus. » Hac proprietate manifeste ac sine confusione alterum dijudicante ab altero. Ecce purus puro, bonus bono, et rectus innititur recto dogmati. Quicumque igitur astruere audeat non esse proprium Filii et Spiritus ex causa esse, similiter autem et Spiritum non esse Filii, quemadmodum et Patris, multum manifeste hunc virum increpat. Hinc utique manifestum esse potest etiam, quod causam esse

A non sit Patris proprium, eo quod nec ex causa esse sit Filii proprium, ut ostensum est; nam si ejus, quod ad aliquid, non est proprium ad aliquid: nec ejus, quod ad aliquid, proprium ad aliquid: veluti duplum quidem dicitur ad dimidium, excedens vero ad excessum, non est autem dupli proprium excedens, nec sit dimidii proprium excessum. Similiter autem quoniam dicitur Pater ad Filium, et causa ad causativum. Non est autem proprium Filii ex causa esse, cum Spiritui conveniat: nec causam esse sit Patris proprium. Et quoniam Spiritus Filii est et Patris, quidam quasi concordiam ipsum vocarunt utriusque: aliqui vero asserunt quod animarum nostrarum causa concordia dicatur, quas concordies facit, et in unum convenire. Quandiu enim Spiritus adest, inquit, neque quarum acus scissura connexio scindetur, propterea Spiritus datus est, ut gentes quæ lingua dividuntur, conjungeret, cujus æqua diligentia est, ut animæ corpus consentiat simplici et uniformi.

At vero Methonæ præsul ante dictis rationibus ex adverso inclamans non traducitur: « Si Pater, inquit, eorum causa est, qui ex ipso sunt, secundum quod major non ratione naturæ, sed ratione personæ: ratio autem paternæ personæ non convenit Filio, qua sit ratione unius in Trinitate scilicet Spiritus causa, Filius naturæ. Itaque natura major est, et *πρωτογονία* manifesta, at ratione personæ, ergo coaptabitur rationi personæ Patris, quo Filius, a Sabellio, qui eum prodigialiter Patrem assererat, infamatus est, nulla ratione Spiritus causa Filius existit. Nam si eadem ratione causa personæ Spiritus exstat Filius, qua et Pater eorum qui ex ipso sunt causa est, duo hæc secundum idem accidunt inconvenientia: Patrem quidem dicere Filium paternæ hypostaseos, cum hic quidem duorum, hic vero unius eorum causa existat, et quod actu compleat Patris personam, quasi ante completionem imminutam, sed neque hoc absque improbatione dimittendum est. »

CAPUT IV.

Dico itaque insufficientem esse factam divisionem, quæ Spiritum ex Filio, aut ratione naturæ, aut ratione personæ provenire significat, eandem quippe cum habeant naturam, non est alter ex altero secundum substantiam: natura enim seipsam quomodo pariat? Similiter autem neque secundum personæ rationem. Quemadmodum enim Pater, non in eo quod Pater emittit, ita et Filius non in eo, quod Filius, causa principiumque Spiritus. Quapropter ex natura quidem Patris et Filii, et ex persona quæ est Pater, et quæ est Filius, nequaquam vero in eo quod hic quidem Pater, hic vero Filius existit: sed in eo quod ei existentiam præstant, Spiritus esse habet: neque sunt duo principia, cum secundum Spiritus emissionem numerum non suscipiant. Numerus enim non unius neque ejusdem penitus, sed habentis aliud et aliud; unde cum de Patre et Filio, quot sint personæ quæritur, duæ respondetur. Cum

vero indicibili ac ineffabili causa Spiritus sancti exquiritur diligenter, non duæ Spiritus causæ Pater et Filius, sed una, secundum dictum concordie modum nuncupantur : propterea nec voce significativa differentium principiorum causarumve sancti Spiritus utendum est : si enim Dei et hominis Filius una persona est, et divina humanaque natura unus Christus, non debet inopinabile duas personas unam Spiritus sancti causam esse videri. Ecce enim apud grammaticos significat substantiam et qualitatem una causa, unaque significatio nominis existit, secundum quorum opinionem omne fere nomen substantiam et qualitatem significat : sed nequæ quod hæc significat, duo significare, vel aliquod nomen æquivocum dicitur, vel substantia et qualitas, quæ una significatio existunt nominis, confunduntur.

Manifestum igitur, quod Filius Patris personam ut patientem defectum aliquem non adimplet : neque quispiam ipsum Filium partem esse personæ Patris, eo quod Spiritus ex ipso procedat, dicere cogitur. Quomodo enim si Filius eadem ratione connumeratur Patri, qua Spiritus, utrique personæ Patris portio inveniatur, Filius? Sane si nata Lot eadem ratione causa est filii qua parens, utriusque causa existit, minime ipsa in paternæ compositionem personæ adigitur. Amplius : Si Spiritus nullam habitudinem ad Filium haberet, neque ab ipso mitteretur, neque per eundem ex Patre procederet : quin etiam non esset trium personarum una divinæ communicans proprietati, sed post ipsum existeret, et ejus esset factura, ut dicebat Eunomio. Quare habet Spiritus ad Filium habitudinem, quemadmodum ad Patrem pariter differens ab utroque. Tres quippe divinæ personæ nullo quidem secundum naturam modo differunt : secundum vero personales proprietates non modo differunt, verum etiam conveniunt. Igitur Filius, sicut Pater, Spiritum dat et mittit, et emitit. Ex ipso enim Filio exuberat nobis Spiritus, sicut idem ipse testatur : *Si quis sith, veniat ad me, et bibat, qui credit in me (Joan. vii)*, sicut dicit Scriptura : *Flumina de ventre ejus fluent aquæ vivæ (ibid.)* : quod Evangelista interpretatur dum subjungit : *Hæc autem dicebat de Spiritu quem accepturi erant credentes in eum (ibid.)*; aqua viva Spiritus dicitur, ejusque gratia : eo quod in actu sit, qui si idoneum inveniatur habitaculum, non derelinquit, nec evacuatur, cujus gratia præter ipsum de credentium ventre non emanat. Sic enim discipulorum flammantia corda replevit a Christo missus et datus. Ex quo manifestum est, quod plus ipsis : et aliter apostolis, similiter nobis passibilibus existentibus, Spiritum habuit : qui quamvis grandia in virtute facientes et Spiritum sanctum per orationem et sæpe absque oratione, solo Domini nomine invocato, credentibus darent, nihil a se ipsis operati sunt in rebus hujuscemodi, sed Filius sua virtute et ex se Spiritum dat, quare ex Filio procedit Spiritus.

A Sed Nicetas in sententiam hanc disputat, hujusmodi utens prolixis argumentationibus.

CAPUT V.

« Omnis imago, inquit, disparem habet circumferentiam, ad illum, cujus imago esse dicitur, præter illam quæ naturaliter dicta est. » Cum autem homo imago Dei, et ad imaginem Dei conditus, hic cum duplex sit duplicem ad Zoarchicam Trinitatem ex propositione similitudinem refert : uno quidem modo, quoniam primus homo ingenitus est : plasma enim est : Seth vero genitus, est enim genimen : at Eva neutrum horum, quia sectio est ; altero vero modo quoniam mens nostra impassibiliter et sine fluxu generatrix est, quæ in nobis orationis existit : quippe ratio mentis genimen, sed enim spiritus diversus a mente cum sit, ac oratione in nobis cum oratione provenit : ergo, quidem in homine consideratur, ad imaginem Dei circa hypostaticarum proprietatum differentiam, secundum quam ad sanctam Trinitatem ex proportionem remittitur similitudinem, incommunicabile est, ad reliquas personas, quæ comprehenduntur sub demonstrata imagine circumferentiæ similitudinis scilicet. Magis autem cum non habeat quis fingere, aliquando idioma primi hominis, contingere Seth ut commune : neque quidem Evæ, ad alterutrum genitorem dico et genimen : sive rursus geniminis nascibile Adam vel Evæ. Similiter autem ea quæ quis interius sunt si speculeris, idem videas. Nam mentis idioma, quod quidem illam orationis genitricem constituit, non invenies in oratione, neque orationis, ut nascibilis in mente, neque spiritus ut spiritus. Quod si in his quæ imaginabiliter ex proportionem languidiorem aliquam circumferentiam, scilicet, similitudinem habent, incommunicabilis proprietatum differentia invenitur, multo magis in ea, quæ ultra sensum et intelligentiam est. In inalterabili et incommutabili prorsus Trinitate, quis inveniatur personalium proprietatum existentiam incommunicabilem? Nam si quod minus videtur inesse, inerit, et quod magis videtur inesse, inerit (videtur autem multo minus, quod in deflua et creata convertibilique natura est non moveri : neque commutare proprietates personarum secundum quas ex proportionem similitudinem imaginis representat); multo autem magis in ea quæ inconvertibilis et inalterabilis, et semper similiter habens natura, hoc inerit. Quod si verum, ut demonstratum est, non igitur Spiritus emissio communis est Patris et Filii, ut qui hoc dicunt detestabiliter et maxime impie agentes dogmatizant. Non est quod cuique videtur verum sicut Protagoras arbitrabatur; ut solem unius pedis esse, qui centies et septuagies amplior terra ostenditur. Fallitur pene iste philosophus, dum de Patre Deo ac primo homine ingenitum similiter dici asserit. In quo parum minus Eunomio hæretico aberrat ut videtur : qui divinæ solum substantiæ competere ingenitum, hujusmodi demonstrare argumentationibus conabatur.

Non est, aiebat, possibile intellectum iri, eo quod neque secundum privationem intelligatur, quod dicitur ingenitum : eorum enim quæ secundum naturam privationes sunt, ideoque habitudinibus posteriores : at in Deo nullus præcessit, cujus privationem ingenitum significet.

Item : « Neque in parte est genitum, in parte vero ingenitum, quod divinum est. » Indivisibile enim, neque in ipso est aliquid ut diversum ; simplex enim, unum enim, et solum ingenitum cum sit, ipsa utique substantia ingenita est, unde non est dividenda : ut hoc quidem ejus ingenitum, hoc vero genitum pronuntietur. Primum itaque dicendum quod talia compositionem non inducunt : dein ingenitum privationem in Deo non ostenderet. Consequenter vero, quod adjectionis forsitan, seu subtractionis, litteræ unus ; γ scilicet, errore traductus est. Nam ingenitum quoniam per unum γ apud Græcos scribitur, quantum hoc nomen increatum significat, et non solum divinæ naturæ, si sic dicatur, verum tribus competit personis, etenim natura pariter cum personis incausata est. Cum autem per duo ν $\alpha\gamma\iota\sigma\tau\omega\varsigma$ scribitur, soli propriæ Patri, non Filio, non Spiritui, neque alicui creaturæ convenit : innuens quod nullum principium, nullamque causam per se habeat. Ergo si divina substantia ingenita dicatur, increata debet intelligi per unum ν , quia cum duo scribuntur ν , Pater solus, sicut per genitum intelligitur Filius : sanctus vero Spiritus, neque $\gamma\iota\sigma\tau\omega\varsigma$, neque $\alpha\gamma\iota\sigma\tau\omega\varsigma$, quamvis unum sit, quod non generetur vocatur, sicut neque incredulus vocatur, neque impius, quamvis non credat. Neque veneretur, vel colat aliquem existens Deus. Agnatio vero, et his similia, quæ de Deo dicuntur, nullam monstrant Creatoris ad creatam similitudinem. Omnis quippe similitudo expositione ac existentia, sed nullam apud Trinitatem Zoarchicam primus homo habuit, ex eo quod fuit ingenitus, similitudinem, cum ad naturam minime pertinet ingenitum, vel existentia. Nam si ad naturam spectaret ingenitum cum animalia omnia ingenita prodierint a principio, ejusdem utique omnia naturæ forent. Adam enim, neque in eo quod ingenitus erat genuit, neque Seth in eo, quod genitus, generavit.

Cum igitur Deus quidem dicatur ingenitus quia nulla eum causa præcessit, Adam vero quia causam habuit efficientem Deum, scilicet plasmatores, alter pro eo scilicet, quod ex traduce non fuerit, nec uteri coarctatus angustia, ingenitus nuncupetur. Manifestum quod ejus ingenitus nuncupetur. Manifestum quod ejus ingenitum non sit ad Dei similitudinem vel imaginem. Quippe si Adam ex hoc ad imaginem Dei conditus vocetur, simili modo irrationalia, quod fari non licet, ad Dei pronuntiarentur imaginem condita : ad hoc autem sciendum est ingenitum differentes significationes habere apud philosophos. Nam ingenitum dicitur : uno quidem modo, si quid nunc est quod prius non erat, præ-

ter temporis latitudinem ac permutationem : veluti quidam tangi ac moveri dicunt, uno autem cum aliquid contingit fieri, ac non fieri ut domus, quæ cum fit, nondum est : alio vero, cum quid omnino impossibile est fuit, ut quandoque quidem sit, quandoque vero non, ut Deus Pater, qui neque genitus est neque principium sortitur ex aliquo : æternus cum sit et indifferens, nullius principii causam attigit aliquando : qua de re, proprie dicitur, ingenitus. Nominatur quoque principium quasi procedens causa, eo quod existentiam præstat, faciat etiam ac expleat. At vero hæreticorum versutia, hujus contrarium dicebat genitum : eo quod Dei Verbum generationem habeat. Argumentatione utens hujusmodi. Si principium habeat ut sit, non erat utique priusquam gigneretur, et erat quando non erat, at non sic sub tempore nascentium esse ostenditur Verbum Dei. Nequaquam hac nomen circumscribit Verbi naturam. Ex substantia enim Patris est, ut lumen et genimen, et sic apud illum æternum existit.

Cæterum, ingenitum Adæ non erat insignitiva personæ proprietatis, nec Evæ sectio, nec Seth nascibilitas. Nam omne insignitivum, circa rem quam insignit consideratur. Ingenitum vero Adæ, non circa rem quæ insignitur, sed extrinsecus attenditur ; similiter autem et Evæ sectio : primum enim costa resecta est, et postea Eva formata est : sed notandum quod genitum insignitiva videtur Filii proprietatis, et ejus solius, quam nullus aliquando Filius sortitus est vel sortietur. Nam si omnium filiorum nativitas insignitiva proprietatis esset personaliter, omnes eundem personæ characterem haberent : nec autem differunt homines numero, quorum differentia insignitiva proprietatis causa existit : eo quod sit, immachinabile in prospectibus, idem in alio invenire. Nam quæ proprietatem habent eandem, non differunt numero ut ensis ; mucro, gladius. Et hæc quidem de ingenito ad monstrandum quod non sit personalis proprietatis, neque substantia insigniat adveniens extrinsecus. Propterea breviter ad objecta responderi potest, non esse consequens si Adam, Eva, Seth, supradictis tribus non communicant proprietatibus, quod nullis communicent aliis. Ecce enim anima et corpus neque incorporeum, neque commune habent corporeum : attamen, ut superius declaratum est, alias quasdam communes habent proprietates. Hoc quoque modo Pater et Filius ingeniti genitique differentiis differunt : causa vero principioque conveniunt. De oratione vero Spiritu et mente dico, quod languida similitudo sit, et nequaquam familiaris proposito, utro modo $\lambda\acute{o}\gamma\omicron\varsigma$ ratio, sive oratio accipiatur : nam mens rationem non generat, cum potius ex ipsa suo modo constitutionem habere videatur. Quare tantum de ratione cum voce prolata intelligenda est comparatio, quæ, ut Spiritus administratur, per corporalia instrumenta, et utrumque diffunditur, et in æra dissipatur ; in sancta vero Trinitate æni-

tum et emissum incorporaliter, impassibiliter et incommutabiliter. Ex Patre quidem solo Filius, ex Patre vero et Filio, absque passione, sine separatione, et absque decisione spiritus prodit. Apud homines vero non sic. Nam et Spiritus sine oratione, ut per genitus et voces non significativas, et oratio sine mente, ut in temulentis et plenis dæmonio, aliisque pluribus reperitur: sed et mens sola sine oratione, absque sensibus, quin etiam sine phantasia operatur, dum convertitur ad se ipsam, dum incorporalium comprehensionem amplectitur, dum contemplatur divinum, et dum scientiam universalium quæ subsistere non est, in ancipiti meditatur. Subsistit enim huiusmodi communitas, cum quæ participant, ea indubitanter sint. Quippe quæ unius speciei sunt, eandem naturam habent, et ejusdem rei participantia: quam contemplari secundum se, mentis solius est. Oratio vero et Spiritus per corpus semper exercentur. Palam est igitur, quod valefaciendum sit hujusce argumentationibus, atque similibus, quia nullam fidem ad aliquid colligendum inconveniens conclusioni faciunt. Neque enim per hæc conducere, quod de una sola divinæ majestatis personarum, aliquid naturæ deitatis idiomatum neque rursus aliqua proprietates alicujus personarum de divina natura prædicetur. Quare omnino innititur veritati, quod Spiritus emissio, Patris Filiique sit communis: quod Nicomedie antistes non consentit, ait enim: « Si Filius ex causa est, ut ex Patre, causa vero rursus, ut Spiritus emissor: » dividitur utique idem, cum sit causa, et ex causa, at vero simplex est quod divinum est, nec dividitur: igitur si ex causa, non est ex causa, quod enim Deus habet, hoc inseparabiliter habet, et non secundum accidens. Sicut infinito finitum exæquari non potest, itaque ei quod sine materia materiatum: hæc quidem ratio, neque ei materiam habet causæ, rite coaptetur. Nisi causa ex qua primum sit aliquid et in quam ultimum resolvitur accipiatur: qualis est prima materia, quæ in quibuscunque fuerit, substantiam suam conservat, ex qua primæ elementa fiunt, quæ simplicia esse per eorum motus Aristoteles probat. Unum enim singula naturaliter habent motum, unamque materiam: nam una numero materia, unius formæ actu susceptiva est, quod in compositionibus magis patet: unum enim lignum, non simul scamnum, mensa et paries esse potest: licet una numero species plura efficiat, ut ars aliqua et quilibet artifex plura, differentiaque conficit. Quod si elementa cum sint ex materia et forma et cum causæ sint ipsa compositorum corporum simplicitatem non abjiciunt, multo amplius licet causa sit Filius Dei, et ex causa in sua permanet simplicitate.

Amplius: « Actio a substantia ex qua progreditur tertia existens, a virtute quæ substantiæ censeatur effectus, ut absque medio ex illa prosiliens secunda est: qua virtus dignitate, ut virtute substantia, ex qua procedit prior est. » Ex quo satis liquere potest,

A quod sicut substantia virtutis, virtus vero actionis causa est simplex et individua perseverans, ita Pater Filii, Filius vero Spiritus causa est simplex existens et indivisibilis. Sciendum vero quod quidam actionem distinguunt, dupliciter autem eam etiam et circa Patrem Filii et Filium considerari: et unam quidem dicunt assistricem, nec prodeuntem extrinsecus, secundum quam genitor genitusque similiter et eodem modo Spiritum emittunt. Aliam vero attribuunt naturæ, quæ tres pariter committatur personarum secundum quam quæ ab ipsis personis aliena existunt, ex nihilo Pater, Filius, Spiritusque sanctus condunt et faciunt. Si ergo ex substantia virtus provenit, ex virtute vero procedit actio. Nec ideo virtus duo, vel aliquid duplex est: multo amplius de Patre, qui sine principio est virtus exit, Filius scilicet, ex quo, ut ex Patre, Spiritus sancti emanatio profluit. Item: « Ex alio dictus paralogismus falli potest, mens uniformis est, mens seipsam cognoscit: quare quod uniforme est, se ipsum cognoscit. » Duplex igitur mens est: cognita et cognoscens; intellecta et intelligens; agens et patiens. Propterea Plato dicebat: « Animam semper moveri, id est se semper cognoscere: » quo posito, colligat qui voluerit, quod mens se ipsa potior, et honorificentior, cum faciens patiente honoratius, sit hæc quidem et his similia in rebus quæ materiam compositionemque habent, atque sub tempore suas perficiunt actiones, interdum veritatem obtinent: at in his, quæ sine materia sunt fugit, veritas conclusionem.

C Amplius: « Filius mittitur et mittit, sed non ideo duplex est: » ex quo, ut suspicor, et alius ejusdem præsulis paralogismus enervatur, qui dicit: « si Filio esse est a Patre solo, Spiritui autem a Patre et Filio, duplex ergo, et huic existentie ratio: » et quomodo duplex, quod compositionem nullam suscipit? Absistendum certe erat ab huiusmodi. Nam, si ideo ex Patre ac Filio Spiritus procedat, duplicem existendi habet rationem, Pater juxta eandem rationem dupliciter adinveniet, cum solus Filium generet, non solas vero Spiritum mittat et donet. Verum huiusmodi habitudines duplicitatem non inducunt: etenim causa hoc nomen et causativum, ut ita dicam, non hoc aliquid, nec quantum, nec quale quid, sed ut habet, ad aliquid significant. Qua de causa manifestum quod nihil talium nominum, in eo quod huiusmodi facit duplicitatem. Si nomina substantiarum significativa, quantitatum, qualitatumve duplicitatem, de Deo enuntiata non inferunt, multo minus hoc facient habitudinum significativa. Nam Dominus, ostium, via, panis, veritas, vitis, lux, vita dicitur: una substantia cum sit, et simplex, propter aliqua idiomata quæ perspicuntur circa opera ipsius sic nominatur. Rursus Pater ἀπαρχος, id est sine principio: ἀναιτός, id est sine causa dicitur, ingenitus, genitor et huiusmodi: sed unum est, secundum subjectum et simplex et indivisibile: non solum ipse Pater, sed

et Filius, sanctusque Spiritus: tota nempe Trinitas, ab iis quæ non insunt, frequentissime nominatur. Eo enim quod ab homine videri non possit, invisibilis et inconspicibilis; quia omnem superat intelligentiam, inaccessibleis et infinita; quia corruptione ac morte major est, incorruptibilis et immortalis, non incipiens, non quiescens: quasi aliquod pelagus substantiæ infinitum et interminatum, et si personis diffinita sit, antequam teneatur, dilabens; et antequam intelligatur, profugiens. Hæc quidem non ex his, quæ secundum ipsam, sed ex his, quæ circa ipsam: ex Patre quidem scimus, sed non ex Patre, imo perfecte credimus, quod Pater generet Filium, et cum Filio pariter Spiritum emitat: quod quidam inficiantur, non bene. Nam Spiritus ex Patre prodiens, aut contingit Filium aut non contingit: si non contingit, non est aliquid quod conjungat et copulet Filio Spiritum: secundum quod persona cum non complectatur proprietatem, vel unam ex Filio Spiritus, nullamque personaliter communitatem cum eo habeat.

Hoc si ita est, non est ejus Spiritus; etenim si nihil assignationum in quibus esse Spiritui est, ex Filio accipit, neque Filii Spiritus est, nec ejus imago: hæc utique, assignationes et annotationes Spiritus sunt. Quod si hæc ex Filio accipit, ut ex Patre semper emititur. Semper enim Pater et Filius emissor est conditorque, sed cum semper emittant, non semper propter infirmitatem rerum, quæ conduntur, quæ nequeunt ei, quæ sine initio est Trinitati, exæquari, condunt. Qua de causa, non sic ac vere dijudicant, qui dicunt impossibile secundum idem communicari Patri Filioque Spiritum sanctum, concinnando verba, non ad fidem faciendam, sed ad illaqueandum si valeant. Quemadmodum, inquit, in quibus communicat Pater Spiritui, non est aptus aliquomodo discerni, vel disjungi a Filio: ita, in quibus discretionemque ad Spiritum habet, non est possibile, secundum illud Filio communicare, quod penitus a veritate remotum est, cum ex anterioribus palam sit, quod quædam quidem Filio, quæ non Spiritui: quædam vero Spiritui quæ non Filio, Pater communicet. Quæ vero ambobus communicant, hæc natura, ut secundum naturam sunt: unde nunquam evenit, quod in quo aliquis trium personaliter ab aliquo disjungitur, secundum illud, eidem conjungi eodem modo, prorsus enim impossibile ac inconsequens est, veram esse contradictionem, quæ idem discretum personaliter eodemque conjunctum modo, esse pronuntiat in Trinitate, hoc quidem de aliquo existentium asserere inconveniens, ne dum divinarum majestate personarum. Sed neque colligitur, si emissio Spiritus communis est Patris, et Filii, natura utriusque est Spiritus emissio: et idem est natura et persona.

CAPUT VI.

Verum Nicetas arguendo sermonem adhuc extendit; ait enim: « Si omne quod de unaquaque persona

A divinæ majestatis dicitur, non emittitur, de ea magis et minus. Causa vero et principium prædicatur de Patris persona. Non erit Pater magis causa; ut sit Filii genitor, quam ut sit emissor Spiritus: at vero proprietatem, scilicet paternitatem secundum quam genitor Filii existit, non impertit Filio ut ipse Pater appareat, et non sit unus Deus Pater in Trinitate dictus. Non igitur in eo, quod emissor, et causa existit, Spiritus dat Filio ut non magis et minus causa Deus Pater appareat Filii quam Spiritus. Quod adhuc inverecundius qui ex adverso disputat institerit: sanus ad ipsum: Quæ exhæredatio, ut Deus et Pater, causa et principium existens Filii ac Spiritus? huic quidem attribuit emissionem, paternitatem vero minime. Si autem nihil de aliqua divinæ majestatis personarum, secundum magis et minus dicitur. Non enim est aliqua nova sectio in omnipotente ac supersubstantiali Trinitate: manifestum utique quod Deus Pater solus est causa Spiritus ubi emissor, sicut et genitor solus Filii. Opinio citius fallitur quam sensus, propter duas causas: aut quia sensus circa manifestas certasque res versatur; opinio vero circa occulta: aut quia sensus intemporaliter fere rebus adjicitur: opinio autem per media; porro quæ circa Deum sunt occulta incertaque, nobis existunt: ex quibus fallitur qui nimium præsumit animus. Certe omni modo inconsequens est: Pater Filio non præstat, ut ipse Filius Pater sit, non dat ei paternitatem, non tribuit ei Spiritus emissionem: veluti si non dat Pater Spiritui ut nascatur, non dat ei, ut conglorificetur: et accipere de Filio, et annuntiare nobis.

Amplius: Longe a vero prospicit: si Pater solus est causa Filii: non est autem solus sancti Spiritus causa: magis est causa Filii Pater, quam Spiritus; nam genus generalissimum substantia sui proximi solam causa existit principiumque, specialissimorum vero non solum. Sed propterea non puto quod magis superiorum quam inferiorum genus, sive causa, nuncupetur: vel magis contineat superiora, quam inferiora, mediatum quippe vel immediatum proximum, et remotum: habitudines quidem possunt interdum facere differentes, augmentum autem vel diminutionem non asserunt, sed neque intentionem vel remissionem, propterea in ipsa Trinitate talis complexionis falsitas deprehenditur: si, Pater solus est causa Filii, non autem solus est causa missionis sancti Spiritus.

Quare magis est causa unius quam alterius quod nullus recipit recte credentium, ideoque supervacaneum est querere cur dederit Pater emissionem, non tribuendo paternitatem cum nequaquam duos Patres, vel duos Filios Trinitatis admittat fides. Talium quæstionum, non est idonea positio: sicut et hujus, cum anima causa, et principium existat phantasie rerumque dederit ei quarumlibet imaginationem, cur non tribuerit ei opinionem? Nam quod volumus quimus imaginari: ut hominem non solum tricubitum, sed viginti et mille cubitorum.

Possumus quoque fingere hircoceruum, et hippocenta-
taurum, quanquam opinari nequeamus quæ volu-
mus. Nam bis duo octo dicere possumus, opinari
vero hoc nequimus, quia opinionem fides sequitur,
ut philosophus dicit : « Non enim contingit opinan-
tem quibus videtur non credere. » Nec tamen anima
phantasiæ magis causa est, quam opinionis. Igitur
sicut quærendum non est quomodo genuerit Deus,
ita non est investigandum quomodo duo sint causa
unius. Nam si quomodo in Deo quæretur : omnino
est ubi, ut in loco ; et quando, ut in tempore : atque
alia similiter prædicamenta quærantur.

Quod si hoc inconueniens absurdum est, et sanctis
Patribus non credere, sed incircumciso corde
obviare scripturis eorum : ac dicere, quis fuit Am-
brosius, quis fuit Augustinus, qui asserunt Spiritum
ex Filio procedere? a Spiritu certe docti : hoc as-
seueraverunt hi et alii quam plures. Et utique idem
Spiritus docuit Patrem non esse Filium Patrem,
sed virtutem potentis, sapientis sapientiam, hypo-
staseos, et substantiæ proprium characterem : hic
est Spiritus, quem et veritatis omnium Dominus
nominat, imago Filii, et digitus ut Spiritus oris
ejus, ut Dominus pariter cum eo et Patre, ac con-
ditor. Et si ad Patris personam Apostolus omnem
reduxerit conditionem, sic dicens : *Unus Deus Pater,*
ex quo omnia, et nos in ipso : sed idem dicit : Unus
Dominus Filius, per quem omnia, et nos per ipsum
(Ephes. iv). Non tres conditores, sed unus. Nam
angelos in conditione cooperari tribus nullus audeat
asserere, sed neque unam quis personam intelligat,
cum dicitur conditor unus; quemadmodum neque
quod in prophetis dictum est, in persona dicuntur :
Subverti eos, inquit, ut subvertit Deus Sodomam et
Gomorrham : et alibi : Salvabo eos in Deo eorum
(Jer. L) : et Apostolus eadem figura dictionis utens
dicit : Tradidit eos Deus in reprobum sensum (Rom. i.)
Sunt igitur tres personæ, unus conditor : sicut unus
Deus qui sine motu, sine labore absque assumptione
materiæ fecit hanc universitatis molem, omnino
impassibilis, omnino indemutabilis. Ideoque in pro-
prio quod fecit opere, non eguit instrumentis. Cu-
jus rei exemplum animæ inseruit humanæ quodam-
modo idem Creator. Etenim animæ nostræ motus,
sine labore consumuntur, absque substantiis con-
stituuntur e rebus ac intemporaliter pene fiunt.
Quod si animæ substantiam actionesque inspicere
nequimus minus autem et angelorum, quomodo
idiomata divinarum personarum perfecte cognosce-
mus : credendum sanctis certe viris, qui fatentur
Spiritum ex Filio procedere : cum hoc etiam idem
pluribus necessariisque rationibus intelligere volen-
tibus evidenter appareat : cum enim Filius et Spiritus
soli esse habeant ex Patre, alter quidem sine
medio, mediate vero alter : necesse autem Filium
ex Spiritu esse, aut Spiritum ex Filio. Non autem

A habet Filius ex Spiritu. Restat igitur, ut Spiritus
ex Filio esse habeat, tanquam ex immediata causa.

CAPUT VII.

Nam ut dicit Magnus Basilius in epistola ad cano-
nicum : « Nihil est inter Patrem et Filium. » Si autem
non est ex Deo Spiritus per Christum neque est om-
nino (8) : quare circa ordinem evacuatio ipsius exi-
stentiæ, aspersionem habet, et omnino fidei est
negatio. Igitur ut ex immediata causa cujus, sic
utique Spiritus et Filio, ut ex immediata causa Fi-
lius imago est, et in quo quiescit : quanquam se-
cundum Græcos ex ipso non prodeat. Si enim Fi-
lius, quia imago Patris existit, ex ipso esse habet :
manifestum quod Spiritus imago Filii cum sit, ex
ipso esse habet. Qui filios facit sanctificatos, et per
quem clamamus : Abba Pater : si ex Filio cujus
imago est, non esse habet Spiritus, dicendum uti-
que, quod sit, ut imagines æquivoce iis pro quibus
factæ sunt, hoc si ita est, non eadem substantiæ ra-
tionem suscipiunt imago, illeque, cujus imago est.
Secundum quid ergo dicemus Spiritum imaginem
Filii, si non habet ullam, ex eo quod persona com-
munitatem ad ipsum? Omnis imago ex prototypa
idea similitudinem typum figuramque accipit. Ecce
Filius cum sit imago invisibilis Dei, splendor glo-
riæ, ac figura substantiæ Patris, ex ipso esse habet :
at vero, Spiritus imago Filii est, ut sancti perhi-
bent : et non ab extrinsecis notis, ut rex a purpura,
chlamide ac diademate, sed ab eo quod deintus
habeat et emittat, quemadmodum et Pater (9). Ex quo
et aliqua similitudo inest, non secundum figuram et
colorem, ut imagines, quia nihil in illis hujusmodi.
In eo autem, quod æternum, incorporeum, immobile
secundum substantiam est, comparatio, ex quibus
non multum videtur imago Filii Spiritus, aut Filius
Patris existere. Quippe, secundum ea quæ tribus
personis communia insunt, nulla differentia in per-
sonis apparet, nulla personæ attenditur proprietas :
nam neque secundum ea, hic quidem Pater, iste
vero Filius, ille autem Spiritus censetur, si secun-
dum substantiam imago diceretur : non magis Filius
imago Patris, quam Pater Filii nuncuparetur. Ergo,
secundum proprietatem imago Filii dicitur Spiritus,
et non secundum substantiam, ut æternum, incon-
scriptum, et similia.

D Hinc est, quod Magnus dicit Basilius, in tertio
contra Eunomium sermone : « Imago vera, et natu-
ralis Filii Spiritus, non ex imagine divina, quem-
admodum nos : » imo enim cum sit imago, non
habet imaginem, et cum sit unctio, unctionem non
habet. Et Gregorius qui *θαυμάτωρος* cognominatur
ex revelatione, dicit hæc : « Unus Spiritus sanctus,
qui ex Deo existentiam habet, imago Filii perfecti
perfecta. » Joannes quoque Damascenus similiter
Patrum vestigia dum imitatur, scribit hæc : « Imago
Patris Filius est, et Filii Spiritus. » Theologus quo-

(8) Caute lege, nam theologo non admittunt
istam locutionem : *Spiritus Sanctus est imago Filii.*
licet eam Græci passim usurpent, quibus hic voluit

indulgere Etherianus.

(9) Vide S. Thom., 1 p., q. 35, art. 2.

que Gregorius de Filio loquens, talia pronuntiat : A non possit se, et cum sit principium et causa Filii, « Imago est ut consubstantialis, et quoniam hoc modo, at non ex hoc Pater, hoc est imaginis natura, ut sit imitamen archetypi, et cujus dicitur. » Unde patet, quod si Spiritus imago Filii est, ex illo esse habeat. Sed qui dicit nullam comparisonem esse Spiritus ad Filium, imaginis tollit rationem. Non est enim impossibile comparatione sublata, imaginem intelligi. Ideoque si Spiritus imago Filii existit, palam est, comparisonem ad ipsum habere. Imago enim, quid aliud est, quam ex causa esse : illo scilicet, cujus imago est ? Omnino autem substantia in eo, quod substantia, non imago, non causa, non causativum, non majus, neque minus dicitur : sed neque substantia nomen imaginis est significativum. Nam personæ consubstantiales sunt, sed non substantiæ.

CAPUT VIII.

Verum Nicetas, ut mihi videtur, non ut tendendo hæc quæ dicta sunt, fertur, in vacuum; inquit enim : « Si omnibus qui recte sapere volunt, confitendum est, quod Filii sanctusque Spiritus ex Deo Patre, hic quidem per generationem, ille vero per processionem, secundum naturam ex Patris substantia intemporaliter et æternaliter simul, ceu gemina exorta Deo : prodeunt, nec hic quidem prius, ille vero posterius, ut non alterum forte tempus præveniat. Nam in quibus prius est et posterius, ibi prorsus temporis intercalatio. Quod si penes Trinitatem detur, erit aliquid Zoarchicarum personarum sub tempore : ideoque creatura, ut in tempore esse accipiens, nec suæ causæ consubstantialis : quod est Arianæ, Eunomianæ, atque Macedonianæ hæreseos actus, et inumbratio. Quod si verum, imo, quia maxime verum intemporaliter et æternaliter simul Filium Spiritumve de Patris substantia effulgere : utrum dicatur quærendum, simul ipsam intemporaliter et æternaliter esse ex Deo Patre, et naturaliter ex ipso effulgere quemadmodum et Filius, et ex Filio eodem modo prodire ut ex Patre, aut posterius ? Quod si posterius erit Spiritus se ipso prior et posterior, et, ante tempus et sub tempore, et æternum et non æternum : eo quod concurrentem habeat processionem existentiam, quod omnis plepum est impietatis. Sin autem propter hujusmodi, quod consequitur impossibile ac profanum hoc dicere vitaverint : ex necessitate dicent alterum, quia intemporaliter ex Deo Patre, ac æternaliter ex Filio procedit. Sed quomodo est possibile, simul intemporaliter et æternaliter, ut ex duabus causis esse habeat, nisi ambæ primæ causæ sint et principales ? Aut qua ratione una potest causa duabus ex causis existentiam habere : cum altera causarum simul cum illa ex se quam emittit, de alia causa existentiam habeat ? Hoc omni prodigio figmentoque dæmoniaco irrationabilius. Quod si instantes qui hoc modo disponuntur dicant, quoniam omnia Deo et Patri possibilia sunt quæcunque ei placent, respondendum eis est, quod ipsum negare

non possit se, et cum sit principium et causa Filii, Spiritusque non esse hoc idem quod est.

Si ergo propter abominabilem hujusmodi opinionem quæ dicit Spiritum ex Filio procedere, multa sequuntur inconvenientia, palam quod Spiritus ex solo Patre procedit, sicut veritatis sermo ab antiquo usque id hodiernum manifeste prædicat. Devito plenam contumeliæ responsionem, nefario huic vaniloquio retribuere. Nusquam certe in sacra Scriptura repertum est, quod solus Pater causa sit principiumque Spiritus : vel quod ex eo solo Spiritus procedat, quoniam Pater quidem solus generat, et quod solus sit causa principiumque Filii, Scriptura in pluribus testimonium perhibet. Namque solus habet Filium, solus autem non habet Spiritum sanctum, cum neque solus mittat, neque solus tribuat, quia Filius dat et mittit Spiritum, quemadmodum et Pater. Cum igitur a Patre et Filio æqualiter habeatur Spiritus, mittatur atque donetur duæ sunt causæ habentes, mittentes, atque tribuentes Spiritum sanctum. In superioribus dictum est quod Pater et Filius non dicuntur simpliciter duo : qui cum duo dicuntur, talis est sensus, ut quidam putant. Pater non est solus, nec Filius est solus, sed Pater est et Filius. Secundum vero aliam rationem, non est recipiendum in eis, propter supradictas causas dualis numerus. Etenim binarius, quemadmodum reliqui omnes numeri, nequaquam proprie de divinis personis, sed de discretam continuamque habentibus quantitatem enuntiat.

Continuum quidem, quod de solis magnitudinis dicitur, est, ut philosophi perhibent, cujus partes, ad communem terminum copulantur : at partes in Patre vel Filio intelligere, quas communis copulet terminus, neque figmentum etiam suscipit. Tres quidem dimensiones, quæ licet continuæ sint in partibus, determinatæ tamen dicuntur : non quod dissecentur adinvicem, sed unaquæque ipsarum, propriam rationem possideat, nullo modo eis competunt. Discretum vero est, cujus partes, per se considerantur, ut non contrahantur invicem : Pater vero et Filius singulas licet habeant rationes, nullo modo partes habere intelliguntur. Ergo proprietatibus tantum duæ personæ, sive duæ hypostases Pater et Filiusque nominantur. Quamobrem patens est quod nullum prodigium introducant, nullum afferant portentum, nullumque satanicum figmentum complacent : qui fatentur ex Filio Spiritum procedere. Quippe omnis impietas, omnisque impossibilitas fugit talia enuntiantem. Nam Patris et Filii una manus est et eadem testatur, dicens : *Pater meus, qui dedit mihi major omnibus est, et nullus potest rapere oves de manu Patris mei* ; et post pauca iterum dicit : *Nullus rapit eas de manu mea* (Joan. x). Ecce una manus, non duæ, Patris et Filii, quoniam una causa, unumque principium Spiritus existit uterque. De hac manu digitus prodit, Sanctus videlicet Spiritus, sicut evangelistæ testantur : Matthæus enim ita scribit : *Si in Spiritu Dei ejicio dæmonia*

(*Matth. xi*); Lucas vero : *Si in digito Dei (Luc. xi)* : A digitum indubitanter dicendo Spiritum ut manifestum faciat, quod sicut digitus consubstantialis est manui, et ex ea prodit, substantiam existentiamque ab ipsa sumens, ita Spiritus sanctus Patri, Filioque consubstantialis existens, licet mediate quidem de Patre, immediate vero de Filio. Nam splendor cum substantia intelligitur, imago cum archetypo, et Filius omnino cum Patre, Spiritus autem neque imago, neque Filius Patris est : qui etiam nec multum in eo quod Pater ad ipsum habere videtur habitudinem. Ex quo liquet quod neque a modo intelligendi, neque ab ordine procedendi, neque a Scriptura possibile accipere sit quod immediate Spiritus ex Patre, et non per Filium proveniat. Si enim quia Filius immediate de Patre nascitur, sine medio datur et nobis, et Spiritus absque medio de Patre procedit, et immediate datur nobis : at vero non sine medio datur nobis, non igitur immediate de Patre procedit.

CAPUT IX.

Cæterum, Nicomedie præsul et asserentes ex Filio esse Spiritum, et profertentes ex Patre per Filium, veluti per medium procedere vehementer arguit : « Tempus, inquit, hic considerare, quæcunque asserantem ex Patre ac Filio Spiritum sanctum procedere sequuntur inconvenientia : » si autem quosdam tumultuantes audimus non ex Patre et Filio, sed ex Patre per Filium, hoc Latini asserant procedere, prorsus, mediante Filio, ex Patre, Filius autem sine medio, ex ipso est, minor est Spiritus Filio ; nam quod per medium aliquod participat, minus est, immediate participante illius. Et hinc rursus habet locum Macedonii dogma diminuentis Spiritum, tollentis æqualem dignitatem ac potentiam. Quomodo autem Filio mediante, dabimus a Patre procedere? Namque si Pater emissor est, Spiritus vero sanctus emissus : hæc autem sunt habitudinis nomina, et simul natura : nam emissor emissi, emissor est : et enissus, ab emissore emissus. Nihil autem eorum, quæ sunt ad aliquid, per medium aliquid dicitur : quomodo ergo Spiritum sanctum, mediante Filio dicamus procedere? Repugnans utique hoc est syllogisticis ratiocinationibus, atque demonstrationibus veris : hæc igitur D contra illos, qui in sermone varii sunt, et per rationabiles arbitrantur decursus infirmare, quod apud nos dogma perlucet : nos autem si quis interroget, quomodo similis ex Patre, Filius et Spiritus sanctus? Respondemus : Quemadmodum ex sole radius, et splendor, calor, et lux : quanquam et harum comparisonum multa sit permutatio, defectusque similitudinis. Quo enim modo, alicui eorum, quæ deorsum sunt ad similitudinem divina comparata natura similabitur.

At vero Latinus ei quidem, qui asserit Spiritum ex Filio existentiam habere, ut ex Patre, consentit : dicentem autem, ex Patre per Filium, et non subintelligentem ex Filio aspernatur. Cur autem hoc

faciat superius ostensum est, et rursus in eodem sermo persistet. Nunc autem, ante delibatum discutendum est, id scilicet, utrum Spiritus ex Filio immediate progrediatur, an non? ast quod immediate proveniat, fidem potest facere, qui supponitur syllogismus : si veritas capax firmitatisque ordo, et habitudo nominum existit, verus est et firmus ordo personarum et habitudo : nempe quæ scribuntur, notæ sunt eorum quæ dicuntur. Voces vero, intellectuum notæ : intellectus autem finem habent rerum comprehensionem : et tunc vere intellectus existunt, cum quasi rebus ipsis coaptantur. Nam imagines sunt in anima rerum intellectus, voces vero intellectuum indicativæ sunt : ideoque a natura tributæ, ut per eas significemus ad invicem animæ conceptiones, secundum rerum dispositionem. Atqui ordo habitudoque trium nominum divinarum personarum, cum sit invariabilis, veritatisque capax nomen Paracliti Filii Dei nomen conjungit absque medio : quemadmodum nomen Verbi Dei copulat ingenti vocabulo. Enimvero Dominus Jesus Christus, in traditione salutaris baptismatis, cum baptizare, discipulis, in nomine Patris et Filii et Spiritus sancti omnes gentes præciperet, hunc ordinem assignavit (*Matth. xxviii*) : in quo copulat sibi et Patri Spiritum, propter aliquam procul dubio communitatem atque parilitatem. Non est enim æquum suspicari hujusmodi ordinem, ad naturam ita divinam referri, quod ad nullam hypostaseon proprietatem : nam natura cum una sit, ordini non deputatur alicui, neque numero.

Innumerabile penitus est, quod unitatem aliquando non excedit. Unus enim Deus, una substantia, unaque natura in tribus intelligitur personis : hæc quidem ordinantur, hæc numerantur, hæc communitatem et copulam inter se possident. Porro quæ ex natura communitus, ordinem nullum exigit, sive utique dicamus Filius et Spiritus et Pater Deus est, sive Spiritus et Pater et Filius, recta in fide semita itur ; sed quæ inest ex proprietate communitas, non sic se habet : In hac enim observandus ille ordo est, quem Dominus discipulis tradidit baptizare præcipiens omnes gentes : in nomine Patris et Filii et Spiritus sancti, et non in nomine Spiritus et Filii, Patrisque vel Filii, et Patris et Spiritus ; eo quod Pater causa, principiumque sit Filii, Filius quoque causa sit sancti Spiritus : quod quidem usquequaque manifestum, ex eo quod secundum baptizandi dignitatem, Filio Spiritus copuletur, ordinem certe divinarum nominum personarum qui dictus est, in vanum asserere pronuntiari, haud conveniens esse existimo. Quarum secundum habitudinem personarum et ordinem, nominum ordo existit et dispositio. Sed forsitan qui apud Apostolum est ordo, huic repugnare videatur, qui dicit : *Divisiones gratiarum sunt, idem autem spiritus : divisiones administrationum sunt, idem autem Deus, qui operatur omnia in omnibus (I Cor. xii)*. Ecce primum Spiritus meminit, secundo Filii, tertio

antem Dei et Patris. Sed non est arbitrandum ordinem Apostolorum pervertisse, qui a nostra initium habitudine, ut magnus testatur Basilius, fecit: « Quoniam, inquit, suscipientes dona, primum interpellamus distribuentem, deinde mittentem, ac postremo erigimus cogitatum, ad fontem et causam omnium honorum, quo Apostolus ordine usus fuit. » Et iterum ut dicit: *Gratia Domini nostri Jesu Christi, et caritas Dei et Patris et communicatio sancti Spiritus sit cum omnibus vobis (II Cor. xiii)*; et in omnibus hujusmodi, similis solutio est. Non enim secundum ordinem, aut secundum gloriam, quam ipsi suscipiunt, inter se gloria et ordo est, qui a nobis taliter offertur, cum illic secundum personarum consideretur habitudinem, hic autem a nostra habitudine, qui nequaquam legem ponit, neque vero contradicit illi ordini neque repugnat gloriæ, scilicet, veluti beneficii reminiscatur accipit principium. Manifestum igitur ex his quæ dicta sunt, quod firmitatis veritatisque capax est ordo nominum, et habitudo, hoc si verum esse constet, ut in ordine nominum Paracleti nomen, absque medio jungitur verbi Dei vocabulo: ita et persona quæ est Spiritus, sine medio quidem Filio, mediante vero eodem, Patri copulatur.

Quare immediate quidem ex uno, mediate vero ex altero procedit: nam quod medium dicitur, utrinque habet aliqua inter se diversa; ubi vero tres, secundum ordinem pronuntiantur personæ, quomodo harum non erit aliqua media? Quod vero illatum est, dico autem, minor igitur Spiritus Filio: siquidem quod per medium participat alicujus, minus eo est quod absque medio participat, quia inconsequens est, timendum non est. Non enim propterea Spiritus minor est Filio, quod eodem mediante, de ingenito provenit, ut in rebus sensibilibus evidentissimum est: ecce enim Atlanticum Pontico mari participat, scilicet Propontidem: at tamen dictum pelagus Propontide majus est. Similiter autem Nilus, et ei similes, mediante fonte vena participant, cum ipso fonte multo ampliores existant. Et generalissimum substantia per medium participat rationali et irrationali, cum sit major ambobus. Sed enim Verbum Dei, mediante rationali anima, participat humani generis; sed quis minorem illum anima rationali aut Virgine matre audeat asserere? Ergo, non ob hoc Macedonii dogma locum inveniet. At vero jam eundem est, in secundam objectionem quæ dicit: Quomodo dabimus omnino ex Patre ipsum procedere et cætera? Ad quod dicendum quod Pater, Filius, atque Spiritus sanctus, communes et proprias appellationes quamplures habent, quas sacra Scriptura manifestas facit. Quare aliquas, quia res ipsa exigere videtur, sub compendio hic memorandum est: Pater igitur ingenitus, causa, principium et emissor nominatur; similiter autem Filius genitus, Verbum, principium, causa dicitur, et emissor, scilicet immediate; Paracletus autem Spiritus, causativus et emissus nuncupatur,

PATROL. CCII

A quia, licet secundam hanc appellationem Patris dicitur et Filii, nequaquam tamen Pater et Filius secundum hæc appellativa vocabula, referuntur conversim ad ipsum. Nam ingenitus Spiritus Pater non dicitur, neque sapientia Dei, Verbum scilicet, Filius censetur Spiritus sancti. Itaque si mediatam causam Patrem, Filium autem, quia nulla mediante persona Spiritum emittat, immediatam quis causam vocaverit, a vero non aberrat. Et rursus cum Pater et Filius unum principium, unus emissor sint emissi Spiritus, unam et eandem causam penitus quis ambos dicat, nullo modo peccabit.

Causa quidem causativi est, et causativus ad causam refertur, et emissor emissi emissor est. Sed forsitan inferat aliquis et dicat: Quomodo Pater mediatam causa existit Spiritus, secundum dictam rationem, immediata vero Filii, eo quod nulla inter ipsum et Spiritum persona existat media, dum causam Spiritus, mediatam scilicet et immediatam Filii existit et Pater? Quod minime colligitur, sicut non provenit Deum habentem Filium et Deum non habentem, duos deos esse, vel duos dominos. Et sciendum quod quidam dicunt Patrem et Spiritum, vel Filium et Spiritum, non esse ad aliquid, quia neque a dictione monstrante habitudinem, ad dictionem quæ non est cum simili habitudine, relatio attenditur: non est enim ex altero scire alterum, sed neque omne quod alterius dicitur, continuo illud est ad aliquid, ut habitus animæ et virtus dicitur, hoc enim, et similia, solum esse alicujus exigunt: ut in Patre et Spiritu, et Filio et Spiritu contingit. Quidam enim aiunt in hoc, et in similibus, cum nulla sit conversio per hujusmodi vocabula, tantum exigi quod alicujus sint. Hi tamen Patrem immediatam Spiritus causam, Filium vero immediatam, sed eandem constituunt. Nec contra Aristotelem vel alios philosophos quæ humanarum et non divinarum rerum divisionibus utuntur hujusmodi. Causarum hæc quidem existunt per se, hæc vero secundum accidens, et rursus, hæc quidem remotæ, illæ vero compositæ: hæc quidem potestate, illæ autem actu, per se causa dicitur, ut statux quidem ἡ ἀδριαντοποιός, id est statux factor: secundum accidens autem homo, et simpliciter animal remota causa dicitur, ut sanitatis artifex, propinqua vero ut materialis: et rursus διαπασών, propinqua causa duplum, remota vero numerus, sed non eodem modo in divinis contingit personis: nam Pater in eo quod emissor, mediatam emissi Spiritus causa, Filius vero eadem existens immediata dicitur. Notandum hoc loco Patrem a quibusdam inter Filium sanctumque Spiritum medium poni. Similiter autem inter Patrem Filiumque medium quidem Spiritum constituerunt, quod non puto debere trahi ad consequentiam. Nam secundum hoc tamen, quod existentiam utrique præstat Pater, medius duorum copulaque censetur; Spiritus vero quod neque genitus, neque ingenitus proprie dicitur, medius inter Patrem Filiumque locatus est. Reliquum est solum Filium proprie medium existere,

10

ut quodammodo ex aliis animadverti potest, scilicet ex generalissimo genere. Quod licet existentiam dei subalternis et specialissimis, nullus tamen eorum medium ipsum generalissimum esse asserit, sicut neque inter venam fontemve fluvius, ab aliquo constituitur medius.

Itaque cum Filius immediate se habeat ad Patrem et ad Spiritum, solus ipse simpliciter et absolute medius inter Patrem est atque Spiritum. Verum de divino formidabile permultum tractare, quod etiam Socrates verebatur, qui talia dicebat: « De diis cum difficultate suscipio sermonem, ne de facili dicat me aliquis delinquere. » Ergo Pater Filius, emissor et emissus, causa et causativus, ad aliquid dicuntur. In his enim existentia ex habitu dine adest. Nos tamen ex his, quæ nobis impedit beneficiis Deus beneficium nominare, ac Patrem didicimus, unumque Deum, unumque beneficium Patrem, Filium, sanctumque Spiritum credimus: cum existentiam modum neque mens imaginari neque ratio describere valeat: sed neque alio modo, quam per actionem quæ trium una est penitus, et eadem, unitas illorum cognoscatur: quæ unus Deus, et una substantia est: eam simplicitatis rationem, licet secundum aliud Pater, secundum aliud Filius, et secundum aliud Spiritus dicatur, non omisit. Inseparabiles quidem omnino existunt quanquam distinguantur hæ tres personæ proprietatibus, inter quas si Filius non sit medius, ut dicitur, in nomine Patris et Filii, possit dici utique in nomine Patris et Spiritus, quod ecclesiastica non recipit traditio. Ex quo patet neque Spiritum, neque Patrem, in trium enumeratione medium debere intelligi: id idem processionis emanatio ex Patre Filioque profluere affirmat. Nam principiorum attributio per proxima transit: at vero genimen proximum est generanti, eique cœquale; quod si cœqualitatem exeat, Deus esse desinet, a summa decidens excellentia infinitam habens potentiam, quia cœqualis est Patri generanti se ac cœternum, quod Pater solo esse subsistentia, scilicet generare (9), ideoque solus generat, solus vero Spiritum non emittit, cum non in eo quod Pater, sed, ut emissor, causa principiumque Filio mediante.

Hoc nullum in admirationem ducere debet cum plura in naturalibus talia, per medium ad invicem referri comperiantur. Etenim Tantalus Agamemnonis proavus dicitur mediante Pelope atque Atreo; similiter autem, Pelops ejusdem Agamemnonis avus appellatur, quoniam Agamemnon ejus dicitur nepos. Qua de causa idem Pelopides censentur et Tantalides. At vero patruus et nepos sunt eorum, quæ ad aliquid et per medium dicuntur, et non est possibile subintelligi absque medio. Juxta vero eundem modum, gener, socer, et quæcunque his similia. Quod si non fieret, parentelæ non ad multum linea extenderetur, neque in logicis generalissimum, specierum contentarum genus censeretur: neque specialissimum eorum, quæ arte ipsum sunt dicetur species, cum medium et generalissimum horum ge-

(9) Hæc non coherent.

nus, et specialissimum illorum species nuncupetur ergo nihil inconueniens est dicere Spiritum procedere per Filium, et ex Filio.

CAPUT X.

Verum Nicetas proluxa nimis oratione, iterum contra hæc impetu fertur vastissimo, in hunc modum: Si apud omnes, inquit, qui circa divinum exhibere pium cultum volunt, manifestum constat quod divinum incausatum est, incommutabile est, et nullius vicissitudinem obumbrationis suscipit: amplius autem, omnipotens, infinitum, et quascunque quis Deo dignas ex sacra Scriptura denominationes, ex communibus de Deo conceptionibus excerpens, quoad licet divinum esse fateatur, quidquid de Deo, secundum existentiam enuntiet: manifestum quod substantialiter hoc depromat, eo quod insusceptibile divinum, sit accidentis. Et quoniam sic sentire ac dicere divinæ pietatis ratio nos instruit, considerandum, utrum divinum susceptibile sit prædicationis eorum quæ opposita dicuntur, an non? hæc qui circa ea versantur quadrifaria dividunt: aut enim in oratione, inquit, esse, aut in re: et ea quidem quæ in oratione, ut affirmationem et negationem opponi dicunt; quæ vero in re, aut in habitu dine, aut absque habitu dine accipiunt: at vero quæ in habitu dine inferunt se atque inferuntur, et ut aliquid opponi faciunt; quæ vero sine habitu dine, hoc quidem aptum est permutari, hoc vero non, et sunt opposita, ut privatio, et habitus. Quomodo vero divinum, eas quæ secundum contradictorem, privationem, habitumque oppositiones ad prædicationem non suscipit.

Manifestum est eo, quod natura prorsus incommutabile sit: hæc autem, in iis quæ aptitudinem habent alterandi et permutandi, suam existentiam ostendunt: neque vero ea, quæ ut contradictio in eo reperitur oppositio, quia semper eadem et similiter quæ circa divinum considerantur existunt, et post modicum. Cum igitur divina natura tribus sit communis personis, conditrixque universalis, eorum, quæ ad aliquid oppositionem, secundum eandem speciem habitudinis, nullo modo de se prædicari permittit: ne forte uniforme unifarium habitudinis videatur interiuri.

His igitur ex communibus nobis de Deo conceptionibus, et naturalibus et demonstrativis rationibus, philosophorum conquisitionibus promulgatis animadvertendum est, illis qui consententur Spiritum sanctum ex Filio procedere, quemadmodum ex Patre. Nam si hoc ita est, communis erit emissio Patris et Filii, et erit Filius Spiritus existentiam causa, quemadmodum et Pater, in eo quod emissor: at vero Filius genitus est ex Deo Patre, et causam ipsam describit ut genitorem, juxta verbum veritatis. Colligitur ergo quod Filius oppositorum habitudinem, eorum quæ ad aliquid suscipiat, et similiter sit causa Spiritus, et ex Deo Patre ut ex causa. Sed monstratum est nobis per universalem rationem, quod impossibile sit invenire opposita

de divina natura prædicari; vel de aliqua trium hypostaseon. Non igitur procedit ex Filio sanctus Spiritus, sicut quidam impie ac profane opinantur. Hoc autem quam frivolum sit satis patet, cum neque ut asserit ex communibus conceptionibus, seu philosophicis colligatur, cum de hypostaticis tantum proprietatibus hoc unum sit: non est enim aliquando Pater Filius, vel Filius Pater, aut Spiritus: sed de aliis nihil prohibet ad aliud et aliud, eamque ad aliquid oppositionem suscipere, ad unum vero idemque nequaquam. Namque possibile non est, idem sui ipsius causam et causativum esse. Quoniam vero de hypostaticis proprietatibus, quod illatum est pro inconvenienti verum existat, ex ordinis observantia earundem personarum liquido apparet. Ecce enim sanctæ ac beatæ Trinitatis plura sunt nomina, eo quod plura ipsius circa humanum genus beneficia existant, quorum hæc quidem substantiam monstrant, hæc vero non: in quibus nullus est ordo necessarius, nempe in tribus nominibus, sicut superius expositum est, quæ sunt Pater, Filius et Spiritus, et si qua his similia reperiantur, sacra Scriptura ordinem observat: qui ordo, si non imitatur personas, falsa est glorificatio, et indecens, et in somnio similis, quod quidem est aliquid, sed nil eorum habet quorum phantasiam representat: ita erit huiusmodi ordo, illius qui non est ordinis faciens imaginationem. Itaque imitatur ipsas personas nominum ordo, et mediante Filio, de Patre Spiritus procedit, et est quidem Filius ex causa, scilicet Patre, a quo genitus est, et idem Spiritus causa, ut ejus emissor.

Hoc utique Salvator ostendere volens, cum discipulis baptizare præciperet, trium nominum ordinem præfatum tradidit: quod nullo modo frustra fecisse putandum est. Hoc idem Salvator affirmat, cum dicit ad Patrem: *Omnia mea tua sunt (Joan. xvi)*; ad ipsum enim, tanquam ad principium emissionem Spiritus refert, etiam et conditionem universalitatis: *et tua mea sunt (ibid.)*, quia licet ex te Spiritum habeam, illum emitto ut tu, condoque pariter omnia, nullius egens adjutorii: ministrorum enim hoc est et a dignitate Filii remotum. Igitur nullum inconveniens eandem dicere personam causam esse atque causativum, sicut dicitur mittens et missa, glorificans et glorificata, prædicata et prædicans; ad aliud quidem, et ad aliud sumpta: nam in Thabor monte Pater quidem prædicabat, Filius vero prædicabatur, et nubes obumbrabat, sanctus videlicet Spiritus, ut manufacto non erat opus tabernaculo.

Ex his ergo quæ dicta sunt, evacuatur manifeste quod a quibusdam ut aliquid irrefragabile inducitur. Una, inquit, existentiae causa, plures effectus esse inspiciuntur in naturalibus, artificialibus, voluntariis, et pene in omnibus rebus: ut Adam cum unus homo fuerit, multorum effectuum ex ipso prodeuntium, causa existit, ut Pater: similiter et Beseleel faber, cum unus esset, quamplurimum et differentium rerum causa fuit: idem invenire est in his quæ

A sponte fiunt; nam Petrus atque Paulus evangelicæ prædicationis doctrina quamplures traxerunt ad fidem, et alteruter singulus existens, multorum salutis factus est reconciliator, et voluntarie multos in fide genuerunt: at vero versa vice fit in effectibus. Nam uno existente effectu, unam proximam esse causam necesse est, nisi propter defectum ejusdem causæ, ac imbecillitatem, aliquam secum causam assumat, quod ex ipsis rebus liquido apparet. Hoc si ita est, Spiritus ex Filio processio Patris, defectum et imbecillitatem indicat, quod minime consequitur: nam si hanc rationem sequi volumus, mundus cum causativus sit, neque Filium, neque Spiritum habeat, propinquam causam, nisi utique per infirmitatem et impotentiam Patris, sed unaquaque trium æqualiter factor mundi, et creator existit: ut enim superius dictum est, Pater solus generat, non autem solus creat et condit.

CAPUT XI.

Verum ad hæc Methonæ præsul reclamat adhuc: Si omnia, inquit, quæcunque habet Filius a Patre accipiens habet, procul dubio et ex Patre habet Spiritus emissionem: unum ergo diversissima hæc liberalitas, secundum quam Filium quidem ex Patre accepit, ut sit et ipse Spiritus causa, Spiritus autem, quanquam ad idem honoris habeat, et ex ejusdem substantiæ causa prodeat, tamen parili honoris privatur, cum a Patre nequaquam accipiat, ut causa sit Filii, aut alterius sui similis, nisi forte injuriæ imputare crimen Patri quis audeat. At eodem iste vir urgeri potest incommodo: nam si Filius quæcunque habet a Patre accepit, et Spiritus missionem ab eodem accepit, mittit quippe Spiritum Filius: *Nisi enim abiero, inquit, Paracletus non veniet ad vos: si autem abiero mittam eum ad vos (Joan. xvi)*; et rursum: *Hæc a principio non dixi vobis, quoniam vobiscum eram: nunc autem vado ad eum qui misit me (ibid.)*. Ecce patet quod Filium mittat Spiritum sanctum, et quod a Patre idem mittatur. Quomodo igitur a Patre Filius accipiens Spiritus emissionem, est enim mittens et missus: Spiritus autem non accepit missionem, neque Filii, neque alterius sui similis: privatur ergo parili honore, liberalitas hæc. Potest tamen et de facili solutionem habere talis objectio, cum convenienter responderi possit. Ideo non accepisse Spiritum Filii causam esse, quia Filius est ipsius causa, Spiritus vero ejus causa esse, nusquam reperitur, neque alterius sui similis: ne quarta in Trinitate persona induci demonstretur.

Amplius: Quomodo accepit judicium omne Filius a Patre, et Spiritui non impertitur, scriptum est enim: *Omne judicium dedit Filio, ut omnes honorificent Filium, sicut honorificant Patrem (Joan. v)*. Suspicio, imo credo firmiter, quod emissio Spiritus, si ad honorem Patris pertinet, ad honorem Filii referatur, qui sicut a Patre vitam habet, judicium habet: ita et Spiritus emissionem habet, et sicut nascibilitas non impedit Filium quin habeat natu-

ram Patris, imo ex hac habere probatur : sic emissio Spiritus ex Patre et Filio, non impedit Spiritum quin habeat Patris Filiique naturam, alioquin Spiritus et Filius non sint ejusdem cum Patre naturæ : cum Pater solus generet, solusque Spiritum ut Græcus arbitratur emittat. Spiritus vero et Filius, nullo modo. At vero adhuc hic idem instat, dicens Spiritum non esse unum et simplex, cum non sit ex uno, sed ex duobus. Quorum alterum cum sit causa ex nulla causa provenit ; alterum vero ex causa prodeundo, et idem existit causa.

Cæterum si ideo quia ex duobus procedit dividuus sit Spiritus, Patrem dicat quis eodem modo dividuum fore : cum ex se Filium generet emitatque Spiritum. Quomodo enim ex indivisibili, duo quasi diversa, Filius quidem per generationem, Spiritus vero per processionem progrediantur ? fallacia pro certo inest, cum ex relativis compositio fieri putatur. Nam quæ ad aliquid dicunt, nihil amplius quam sua substantiva ostendunt : unde sæpe contingit, nulla circa substantivum facta permutatione, demutari habitudinem, veluti qui prius erat dexter, in nullo alteratus ad aliam partem migrante, altero sinister fit demutando habitudinem. Propterea prædicamentum ad aliquid, quasi propago a philosophis, in novem prædicamentis nuncupatur : in quibus attenditur ut leve accidens, eo quod in pluribus sæpe adsit, absitque, præter aliquam substantivi mutationem, vel etiam alterationem aliquam. Ex quo patet quod minime colligitur, si Filius causa est, et ex causa provenit, neque totus causa, neque totus ex causa, sed ex alterutro imperfecto componitur. Ast indubitato quidem totus causa, et totus ex causa est, cum individuu sit et incorporeus. Quoniam vero causa et causativum compositionem inducunt, manifestum : ecce namque Filius et Spiritus, principium et causa cum Patre sunt conditrix universitatis. Ex Patre quidem causa Filio ac sancto Spiritu, secundum aliam et aliam speciem, in quo magis quam in aliquo alio composito appareat, existentibus. Quippe creaturarum alteruter causa dicitur, ut efficiens conditrix, scilicet, secundum quam speciem habitudinis, nullo modo Spiritus vel Filius ex Patre prodeunt : eorum enim quisque creator est, non creatura.

Et notandum quod hic manifeste soluta est Nicetæ objectio de oppositis. Igitur si causa et causativum secundum differentem habitudinis Spiritus Filio Spirituique competentia, nullam in eisdem faciunt compositionem, manifestum quod neque Filius ex eo quod similiter Patri Spiritus causa nuncupetur, compositionem habeat. Amplius autem, idem antistes in hunc modum argumentatur : Si ex Patre Filius immediate nascitur, et mediante Filio, ex eodem Patre Spiritus procedit, idem Pater propinqua remotaque causa censeatur. Sed hoc, ut jam dictum est, in anterioribus, in quibus, prius et posterius est, forsitan locum habet : cum idem homo, in eo quod ἀδριαντοῖς statuæ, per se causa

A existat : in eo vero quod artifex, secundum accidens, ex quo quidem propinqua et remota causa vocetur. In divinis vero personis, medium et immediatum, et propinquum dicatur utique, remotum vero non arbitror dicendum. Nam divinum non est sub natura, ex quo apparet quod non sit personalis Patris proprietates Spiritus emissio, neque in hoc a Filio distinguitur. Si enim personalis Patris proprietates foret, emissio Spiritus nunquam aliquando causa mediata Spiritus, sed semper immediata, quemadmodum et Filii diceretur. At vero mediante Filio, Spiritus causa Pater existit : quare non est personalis proprietates emissorem esse, neque Patris neque Filii. Quoniam vero per medium Filium, et ex Filio Spiritus procedit, manifestum (semper enim Filius suo Patri absque medio jungitur) cum Pater generet quidem non per aliquem, emitat vero per Filium, et ideo Spiritum ut Pater habet sicut ipse testatur : Pater non dimisit me solum. Sin autem Spiritus æqualiter et similiter Filii est, ut Patris, et Pater emittit ipsum Filio non emitente, consequitur ut Pater solum secundum hoc Filium deserat, quod cogitare universam transcendit impietatem. Sed forte quis dicat : Si Filius a seipso non est, neque Spiritum per se habet : si per se non habet, neque similiter, neque æqualiter Patri mittit vel emittit. Non est autem a seipso Filius, sicut ipse perhibet dicens : *Ego a meipso non veni (Joan. viii)*, quod in superioribus solutum est sufficienter. Nam si hoc datur, nequaquam æqualiter et similiter Patri vitam Filii habeat, quod nullius habet intelligentis confessio, et attendendum quod non potentiam sui minuendo talia fatus est, sed alienum interimendo et contrarium. Nam si homo liberum habet naturaliter arbitrium, et super omnia Dominum quæ tellus fovet, multo amplius unigenitus Dei Filius qui seipsum exinanivit, et seipsum pro nobis tradidit, Spiritum et vitam habet ut patet : sicut idem ipse asserit dicens : *Sicut Pater habet vitam in seipso, sic dedit et Filio vitam habere in semetipso (Joan. v)*. Et quomodo non similiter sicut habet Spiritum ipsumque emittit, Filio dedit habere atque emittere ? Non habet Filius Spiritum secundum participationem, qui per se vitam per se lux, et per se veritatis existit : nec ab alio modicum quid ipsius Spiritus accipit, ut ideo impotens sit emittere ipsum, cum Pater ad plenum hoc queat facere. Quod semper habuit, quomodo ab alio accepit ? Quid autem Apostoli plus habeat, si Patrem interpellando mittat Spiritum, non habens per se, neque ex se prodeuntem ? Quare mittit et emittit Filius Spiritum sicut et Pater : porro Spiritus nihil detrimenti dum mittitur et procedit patitur : quippe licet mittatur, ubique præsens est, dividens unicuique prout vult.

Deus est cuius proprium, non solum futura præscire, verum facere quæcumque vult : *Unicuique enim, ut Apostolus dicit, datur manifestatio Spiritus ad utilitatem (I Cor. xii)*. Amplius : Spiritus fideles

ducuntur, et Filii Dei efficiuntur, sanctificantur quoque in nomine Domini nostri Jesu Christi et in Spiritu Dei nostri, sicut idem dicit Apostolus : hic est Spiritus, qui profunda Dei novit, qui orbem terrarum replet, qui in omnem veritatem deducit, ubique præsens, nullius indigus ; nec aliquid habet adjectum vel adventitium. Quæ ex remanifestum quod cum Filius dicit. *[Ego a meipso non veni (Joan. vii), et de Spiritu : Ego mittam et de meo accipiet, et me glorificabit (Joan. viii)]*; et quæcunque talium personarum distinctionem solummodo ostendunt, quæ prorsus incognita hominibus fuerat : hic est Spiritus qui loquebatur in apostolis, loquebantur enim apostoli prout Spiritus dabat eloqui illis ; et rursum : *Non enim vos estis qui loquimini, sed Spiritus Patris vestri, qui in caelis est, loquitur in vobis (Math. x)* ; locutus est et in prophetis hic idem Spiritus. *Quis det, Moyses dicit, totum populum istum prophetare, quando dabit Dominus Spiritum suum super ipsum? (Num. xi.)* Novus autem Novi Testamenti propheta Agabus clamabat, dicens : *Hæc dicit Spiritus sanctus (Act. xi)* : igitur in prophetis, in apostolis, et in Christo unus Spiritus sanctus loquebatur : sed tamen aliter ab illis, et aliter a Christo idem Spiritus habebatur. Nam Christus per se Spiritum, illi vero per Christum habebant. Cum igitur Altissimi Verbum per se Spiritum habeat, per se Spiritum det, patet quod per se emittat, et quod ex ipso procedat Spiritus.

Amplius : Quæ vero per apostolos fiebant signa, non propria illorum, sed Dei per eos operantis erant. Quod vero fiebant per Dei Filium, ejusdem erant, qui nihil in eo, quod Deus, adjectum habere potest. Namque divinum simpliciter ens bonum ex se sufficiens est, sui que complexivum : quanquam quidam quod ex se sufficiens est simpliciter, bono inferius esse fateantur. Quid enim aliud, inquit, est ex se sufficiens, quam illud quod a se, atque in se bonum possidet ? hoc autem jam boni plenum est, ut quod ipsum participat. Verum latent se ipsos dividentes, quod divisionem non recipit, per participationem. Emittit ergo Filius Spiritum, sed non absque Patre : sicut neque Pater absque Filio. Quia quemadmodum Patris est Spiritus, ita et Filii : propterea Filius Dei verbum Dei est, Filii vero Spiritus Paracletus, hinc est quod dicit : *Mittet Pater in nomine meo (Joan. xiv)* : quod nihil aliud significat, quam in mea virtute et in mea potestate. Ego enim emissor sum, sicut et Pater, quia Spiritus a me procedit. Ego enim sine medio Patri conjungor : *Ego sum vita et veritas, et ad ipsum via (ibid.)*. Nemo venit ad eum nisi me existente medio, et alibi dicit Patrem sibi attrahere. *Nemo, inquit, potest venire ad me, nisi Pater meus traxerit eum (Joan. vi)*. Liquet ergo quod Filius offert Patri, et Pater attrahit Filio : qui immediate Patri jungitur, et æqualiter ei per omnia existit, unde : *Qui videt me, videt et Patrem (Joan. xiv)*; et, *Pater in me manens, ipso facit opera (ibid.)* : non habeo aliquid singulare vel a Patre

A separatum : sicut nec Pater aliquid habet quod a me separatur, sed omnia communia : ergo si in toto Patre Filius est, non solus Pater Spiritum emittit. Nam si solus Spiritum emittat, non est in toto Patre Filius absque medio.

CAPUT XII.

Atqui Methonæ præsul asserit non esse Filio Spiritum æqualem, si ex ipso prodeat, tali utens syllogismo : Quod ex duobus est, ei quod ex uno tantum, nunquam est æquale : atque Spiritus ex duobus est cum Filio ex Patre solo nativitatem habeat : ergo non est æqualis Filio Spiritus, sed aut major aut minor. Quid ad hoc respondendum arbitrer, aliud nisi complexione simili depromere inconveniens, hoc modo : Quod ex uno, ei quod ex nullo nunquam est æquale : at vero Filius ex uno solo, Patre scilicet, qui a nullo est habet existentiam : inæquales sunt ergo Pater atque Filius. Non sunt hæc in quantitatibus proprietate, quia neque mensura, neque quantitas in divino est. Propterea vero non sunt proprie duo Pater et Filius : ex quibus ut ex duobus differentibus, Spiritus existentiam habeat, cum tantus Deus Pater sit, quantus Pater cum Filio. Sed enim hic quidem vir rursus experimentum sumit fallendi, hoc modo disputans : si Spiritus ex Patre et Filio procedit, non erit deinceps solus Pater, Pater] : nec ultra tota unitas Deitas. Et quomodo utique quo cum paternam causam Filius partitur, nec ultra solus Filius, Filius. Quomodo enim cum sit Pater in parte Spiritus, nec deinceps unus solus Spiritus ? Quomodo enim cum non ex uno, neque solo ? Hoc quidem et alia plura vir hic complicat, ut videatur arguens : maxime enim, ut Aristoteles dicit, volunt videri arguentes : sed quoniam commiscet falsa veris, nihil concludit. Quænam vis consecutionis esse potest, si Spiritus ex Patre et Filio procedat, Pater non est Pater, nec Filius Filius, nec unitas Deitas. Nam similiter quis colligat, Spiritus secundum naturam a Patre habetur, et Filio Pater est Filius, et Filius est Pater. Vel, si Filius et Spiritus ex Patre diviso modo existentiam contrahant, non erit ultra Deus unus, et simplex Pater, quod fortasse proveniret, si Spiritus et Filius dicerentur per naturam duo, et non tantum per proprietates, nec autem unitas secundum naturam est personæ tres simul, sed non divisim. Quæ de re, neque duæ unitates Pater et Filius, neque tres : Pater, Filius, sanctusque Spiritus, unitates existunt. At vero, una unitas sunt tres personæ, sicut unus Deus, et tota unitas : et tota Trinitas, Deitas. Verumtamen sicut non est aliqua personarum trinitas, ita earum nulla, ut antierius monstratum est, unitas proprie censi potest. Unus certo solus et solum Pater, Pater : et unus est solus, et solum Filius, Filius : et unum et solus, et solum Spiritus, Spiritus sanctus : Trinitas tota Pater, et Filius, et Spiritus sanctus ; unitas Trinitas, et Trinitas unitas : unus enim hoc tria Deus, et Deus hoc tria, et solus Deus. Ideo autem unitatum dualitas sive Trinitas non in-

telligitur, sed Pater quidem fons est earum, quæ ex ipso duarum personarum, et eam ex quo nullæ proveniunt unitates, sed personæ, propterea non duo patres, non duo filii, non duo spiritus creduntur: neque tres dii, sed unus et solus et totus Deus qui ante omnia, et super omnia, et omnium causa existit. Palam est igitur inconsequens esse quod illatum est: omne enim quod ex natura infertur ad proprietates, et ex proprietatibus ad naturam, inconsequens est, ut in hoc apparere potest exemplo: Unus Deus est tres personæ. Igitur aut ingenuus Deus aut genitus est tres personæ, aut procedens: insyllogizatum est, eo quod unus secundum naturam dicitur: ingenuus vero genitus et procedens minime. Ideoque nihil ex his colligi potest. Amplius, unitas in eo quod unitas immobilis est, cum nullam existentiam suæ causam habeat: namque omne id quod prius non est aliud, merito immobile putatur: Deo autem nulla existimari causa potest antiquior, his magnus Dionysius testimonium perhibet. In omni pene, inquit, theologiæ negotio, Thearchiam conspicamur sacrosante sanctam, ut unitatem quidem propter simplicitatem supernaturalis individuitatis ex qua, ut ex unifica virtute intelligimus in Deo dignam concordiam: ut Trinitatem vero propter trium personarum supersubstantialis fecunditatis apparitionem. Quamobrem, unitas quidem naturæ est, trinitas vero personarum. Cum igitur a sanctis Patribus unitas dicitur moveri, non ipsi unitati, sed nostro motus animo referendus est, qui Deum in tribus unum speculando personis, eandem prorsus naturam habentibus movetur: et hoc est quod Dionysius iterum dicit: « Est quidem, inquit, fontana Deitas Pater, Filius vero et Spiritus, uberis Deitatis, si sic opportunum sit dicere, germina Deo plantata. » Fontanam quidem deitatem, hoc est, fontem in deitate Patrem vocat. Propterea solummodo quod sine principio Pater est, et duobus solus præstat esse, Filium vero et Spiritum germina Deo plantata, eo quod ex Patre uterque esse habet, sed quoniam improprie deitas Pater dicitur, subjunxit: « si sic oporteat dicere. » Nequaquam his verbis inficiando Spiritum ex Filio esse, magis autem quod ex Filio Spiritus sit, affirmare videtur, dum dicit: Filius et Spiritus, et non Spiritus et Filius: tanquam mediante Filio, ex Patre Spiritus proveniat. Modus autem proveniendi, nec exprimi, nec intelligi potest, cum sit omnino ineffabilis. Liquet igitur ex his quæ dicta sunt, quod neque Filius, neque Spiritus dicitur unitas: Pater vero ut quibusdam videtur, aliquoties vocabulo significatur unitatis, ut apud theologum Gregorium sic disceptantem. « Unitas, inquit, a principio mota in dualitatem usque trinitatem stetit. » Sed videtur tamen sanctus iste vir, in hoc loco abusive, unitatem pro Patre, dualitatem pro Filio, trinitatem vero pro Spiritu sancto translative accipere: cum quidem, quoniam unitas nomen naturæ significativum est, et non personæ, tum vero quia Verbum

A Dei nequaquam unitatis Filius dicitur, cum unitas ejus Pater nullo modo censeatur. Est autem dicti intelligentia hujusmodi: Pater sterilitatem abiciens, in dualitatem motus est, id est Filium genuit: et usque in Trinitatem, secundum scilicet Spiritum, stetit, emisit Spiritum: et ultra neque generando, neque emittendo processit. Quidam vero dictum capitulum aliter volunt interpretari, dicentes unitatem moveri in dualitatem et trinitatem absque medio: putantes quod sicut Pater in generationem Filii sine medio movetur, ita et in emissionem sancti Spiritus: hoc si verum esset, non in dualitatem a principio, sed in trinitatem Pater moveretur, immediate generando ex se Filium, atque emittendo immediate Spiritum, quia certe regnans ei est ordini, qui de baptizando, datus est Christo discipulis. B Similiter autem et glorificationi, de qua jam dictum est, cum et veritati congeneret quidem non per aliquem, emittat vero per Filium. Amplius autem, impossibile est ad trinitatem non per dualitatem migrare. Nam si disciplina et dignitate, duo, priora sunt tribus, non est possibile intellectu comprehendere, in trinitatem stetit, per dualitatem minime progredientem. Atqui disciplina et dignitate Trinitate prior est. Et unitas quidem dualitate prior est, eo quod non convertitur, secundum subsistendi consequentiam. Nam cum duo sint, ut Aristoteles dicit, statim sequitur unum esse. Uno vero existente, non necesse est duo esse. Si utique cum sit Trinitas, sequitur statim dualitatem esse: dualitate C vero existente, non necesse est Trinitatem esse per consequentiam, quia tertium ad secundum refertur, secundum vero non ad tertium, sed ad primum. Ex quo evidentissime apparet quod Pater et Filius sancto Spiritui æqualiter esse præstant. Quapropter, Filius etiam in sancta Trinitate principium, ut superius disputatum est, nuncupatur. Solus igitur Pater aliisque initio et absque causa existit. Causa vero et principium non solum. Qui quidem moveri dicitur, ut disciplina indiscipline existens, eosque informans, immobiliter ipsa permanens, aut ita movetur, ut Aristoteles solem diem occidere, infixaque astra moveri: quæ nequaquam secundum se, sed secundum absentiam nostræ visionis moventur: D Noster utique, inquit, visus obtensus longe nutat propter imbecillitatem, quod quidem causa forsitan est ut revibrare videantur astra, quæ infixata sunt: planetis non revibrantibus, ad quos sufficit venire visus. Quod vero ab oriente in occidentem progressu solis occasus apparet, non est ipsius solis, sed nostri visus: sic igitur divinum, cum sit immobile, prorsus secundum naturam et substantiam moveri dicitur, dum nostram intelligentiam movet ad se speculandum, faciendumque differentes investigationes, de trinitate, de unitate atque personarum proprietatibus. Item moveri unitas dicitur in dualitatem, usque in trinitatem, non ulterius, quoniam iste numerus perennitatem et identitatem habet: et idem principium, idem medium, eundemque finem,

quod numerorum alius quispiam adeptus non est. Etenim, unitas principium, unitas medium, et unitas finis. Omnia sunt unum, et tria sunt omnia, ut Aristoteles asseverat : Corpus, inquit, solum magnitudinem perfectum est, solum enim diffinitur tribus, quod quidem omnia esse dicitur, eo quod principium habet, et medium, atque finem : et quod non sit magnitudo, quæ tribus plus habeat dimensionibus. Quemadmodum igitur in tribus personis divinum perfectionem habet, sic et omne corpus, in tribus distantibus, ut Ptolomæus docuit : Oportet namque, inquit, tres distantias diffinitas esse, et eas secundum rectas accipere cathetos : tres enim solas rectas ad invicem lineas possibile sumere, duas quidem secundum quas superficies diffinitur, tertiam vero quæ profundum mensurat. At vero trium personarum copula omnem cogitandi seriem, omnem exsuperat rationum vigorem, naturamque supra omnem collocata est, eo quod absque tempore unum principium existant divinæ tres personæ : nam licet ex Patre sit Filius, et ex Patre ac Filio Spiritus sanctus, non tamen post Patrem Filius, neque post hos duos Spiritus esse incepit. Nullum profecto momentum dandum est sive punctum omnino, quo Pater Filium, seu Spiritum præierit, sicut sol non prius luce sua exstitit, neque radios præcessit lux. Qua de re, non prorsus causam, eo quod ex causa videtur antiquior. At Methonæ præsul, Investigandum, inquit, est quomodo sentiant qui fatentur Spiritum ex Filio procedere, sive ideo, quia Filii dicatur, sive quia universaliter, omne quod alicujus dicitur esse, ex eodem ipso procedere videatur : hoc si ita est, quia Deus Abraham esse dicitur, et Isaac, et Jacob, ex his utique et procedat, et mundus omnis, et item : Magis, inquit, ut oratio familiaribus fungatur exemplis, quoniam ipse Pater et Deus dicitur, et Pater Christi, ex ipso procedat, ut ex Filio ad Patrem et in omnem Deitatem Masphemia pertranseat.

CAPUT XIII.

Theophilactus quoque Bulgariae archiepiscopus super idem capitulum hoc modo disputat : Non est intempestivum in hoc loco dicere, negotio se ipsum offerente : quo modo habeat Filius Spiritum, et quo modo Spiritus sit Filii ? dicit enim Apostolus : *Spiritum Filii sui in corda nostra misit clamantem : Abba pater (Gal. iv) ; et alibi : Si quis Spiritum Christi non habet, hic non est ejus (Rom. viii)*. At vero Latini, hoc suscipientes et desipientes, fatentur quod Spiritus procedat ex Filio. Nos autem primum hoc dicimus ad eos, quoniam aliud est esse ex aliquo, et aliud est esse alicujus : veluti Spiritum esse quidem Filii indubitabile est, et Scripturæ testimonio firmatum : esse quidem ex Filio nulla scriptura perhibet, ut non duas causas Spiritus, Patrem scilicet atque Filium, introducamus etiam, inquit. Sed *insufflavit discipulis, et dixit : Accipite Spiritum sanctum (Joan. xx)*. O insipientiam ! si ter dedit discipulis Spiritum sanctum quando insufflavit ?

Quomodo ergo dicebat : *Accipietis virtutem supervenientis Spiritus sancti in vos, non post multos hos dies (Act. i) ?* aut quomodo in Pentecoste credamus advenisse Spiritum, si vero in die resurrectionis ipsum dedit, ter utique insufflavit ? Sed hic quidem sunt lati risus. Manifestum sane quod ter illis Spiritum sanctum nequaquam dedit, sed unum donorum Spiritus sancti, dimittendi scilicet peccata. Et rursus : Habet autem Filius Spiritum substantialiter, ut consubstantiali sibi, non ut energumenum. Prophetæ quippe aguntur, et item dicitur Spiritus esse Filii, secundum quod unitas est Filii, et virtus, et sapientia ; sanctus vero Spiritus et unitatis, et fortitudinis, et sapientiæ spiritus apud Isaïam describitur : dicitur autem Filii Spiritus, quia per Filium datur hominibus. Uterque sane virorum istorum, ut vera fatear, humi haurit et nequaquam Dei creaturam attingit, atque quamplura inconvenientia implicat ; sed quoniam sine demonstratione incredibilia sunt atque incerta, cum neque ex communibus conceptionibus, neque auctoritatibus sanctorum hujusmodi argumentationes irradiatæ sint, quapropter tentabo quantum Dominus præstat, veritatem reserare ac detegere, ne falsitas pro vero recipiatur, lucernaque veritatis sub hujusmodi procellarum incursionibus videatur exstingui. Primum igitur dicendum est quod sicut Spiritus sanctus specialiter nuncupatur Spiritus, sic utique sapientia, virtus et unitas Filii nominatur. Attamen Pater sanctusque Spiritus est, quando eisdem applicationibus utuntur. Non enim intelligi potest sine sapientia sapiens, nec potens absque potentia : sicut nec absque dilectione diligens. Est autem sapiens Pater, sapiens Filius, et sapiens Spiritus sanctus. Similiter autem verus et potens, confert autem Spiritui Pater esse, confert autem cum illo et Filius. Etenim Spiritus Patris et Filii charitas, æque ac substantialiter et secundum naturam. At forte nominati prius viri et Filio esse Spiritum ideo inficiati sunt, quod secundum nullum modum eorum qui dici ex aliquo a philosophis consueverunt, ex ipso sit Filio Spiritus. Sunt autem qui dici consueverunt, ex aliquo modi hi : quippe quiddam ex aliquo esse dicitur, quod ex materia et forma consistit. Nam ex materia dicuntur materialia, et ex forma quæ in illis formata : secundum quem modum ex Filio Spiritus esse non perhibetur, dicitur quoque aliquid esse ex aliquo, ut ex efficiente causa, et ex imperfecto perfectum, ut de puero dicere consuevimus ; juvenem fieri. Sed enim ex partibus totum, et ex contrariis contraria, et equidem posterius fit, ut ex Hebraicis Græca, et ex Græcis Latina. Atqui secundum nullum dictorum modorum ex aliquo Spiritus Filii est, porro neque Patris. Nam neque materia neque species Spiritus sancti est Pater, neque pars, neque ut ex contrario fit, permanente subjecto eodem ad contrarii permutationem, quod per passionem fit, et alterius corruptionem : sed a Spiritu sancto cor-

ruptio abest omnis, et universa penitus altercatio, quæ non variatur per tempora, quasi ante parvulus exstitit, et ut puer in virum, sic per momenta temporum, ad incrementum veniunt. Alius certe modus est existentia, secundum quod amborum, Patris scilicet et Filii, Spiritus esse censeatur: inëffabilis et investigabilis, licet dictus Spiritus polliceatur dicere creaturæ omni

Verumtamen apud Latinos omnes patet per fidem Patris et Filii esse Spiritum substantialiter, et secundum naturam, et æqualiter, quia non minus Filii, magis vero esse apparet Patris, scilicet utriusque per omnia æque existit. Ob quam rem, non est secundum abundantiam vel defectum alterutrum, quia quot modis est Patris, totidem Filii existit secundum naturam, substantialiter secundum causam; et secundum emissionem, id est processionem. Ad hoc autem quæ superius posita sunt, ut opposita, scilicet, aliud esse ex aliquo, et aliud alicujus, eidem in pluribus convenire inveniuntur. Nam pars quidem totius est, et ex toto, et arboris fructus, et ex arbore: et spuma maris, et ex mari: et sicut impossibile est fontis esse aquam et non ex fonte, sic impossibile est Spiritum esse Filii et non ex Filio, aut Patris et non ex Patre Filium Spiritumque, Pater vero non, eo quod non sit alicujus, ut, ex aliquo, sed in eo, quod generat Filium ejus dicitur. Non est igitur congrua comparatio duorum Abraham et Spiritus. Quippe Deus dicitur Abraham ut creator, et Dominus Abraham: forsitan vero, et ut amicus illius. Intellectus autem et fortitudinis et similium, ut efficiens causa dicitur: sed Spiritus dicitur Filii et Patris, ut ex Deo ens, et ipse Deus non ut adventitium adveniendū extrinsecus (hoc enim quis asseverare audeat?) sed ut plenitudo ejus; qui certe non aliter sano intellectu comprehendi potest, secundum quod tertius dicitur a Patre, ut prius dictum est, nisi ex Filio habere substantiam intelligatur et consideretur, hic utique Spiritus juxta Domini vocem veritatis est, quia dicitur Spiritus veritatis: qui profecto in quantum veritatis est, in tantum Filii existit, et ex ipso existentiam sortitur, quod hoc modo manifestius forsitan esse poterit: si Spiritus veritatis est, ex veritate autem esse non habet, sed accidens verus est idem Spiritus, ut motus secundum accidens, calidus nuncupatur, eo quod calidum faciat; at vero non est verus secundum accidens, ergo ex veritate esse habet: huic syllogismo exemplorum multitudo fidem porrigit: ecce enim humana anima, quia non est ex unitate, secundum accidens vera prædicatur sicut et alias virtutes dignoscitur habere. Non enim naturaliter inest virtus vitiumque quod apparet ex facili eorum permutatione. Ea quidem cum ex ratione esse habeat, non est secundum accidens rationale: corpus vero, quia non habet esse ex colore, secundum accidens coloratum est. Sic utique Spiritus sanctus, si ex unitate non habet esse, adventitius et adventitia est ejus veritas: cum ipse

A veritatis prædicetur, et ejus dicatur esse. Igitur sicut est veritatis, sic et esse et subsistere habet ea veritate, et ex ipsa, Filio scilicet, procedit secundum personarum ordinem. Namque veri ordo non est, nec alter alterius causa existit. Quod si constet, neque principium, neque causa in Trinitate possit inveniri.

Item rerum existentium tres ordines sunt apud philosophos. Nam hæc quidem earum omnino separabiles sunt, subsistentia scilicet et intelligentia, veluti divinæ: hæc vero modis omnibus inseparabiles esse, et intellectu ut naturales; aliæ vero, secundum quid separabiles, et secundum quid inseparabiles, utpote mathematicæ: quæ medium inter supra dictas locum obtinent: communicantes quidem divinis in eo quod separabiles, naturalibus vero, secundum quod non separantur. Similiter autem his in terminis syllogismorum perfectæ figuræ rectum possidentibus ordinem, medium semper extremitatibus communicat: et secundum habitudinem semper alterutrum respicit, nunc prædicatus, nunc subiectus.

Amplius: Rationalem animam philosophi trifariam dividunt: irascibile ipsam habere proponentes, ratiocinativum atque concupiscibile; sed ratiocinativum aiunt derivari, concupiscibile subjugari; irascibile autem modo fungi divino, modo coherere subjectioni. Palam est igitur, ut puto, quod in solitario naturæ, et in trino personarum ordine ineffabili, quemadmodum ex non habente principium Filius nascatur, ita et ex Filio proveniat Spiritus. Sed quoniam hic plane jam patescet, vādendum deinceps ad alteram objectionis partem, hanc scilicet, utrum Christus insufflando in faciem discipulorum Spiritum sanctum eis dederit? an absque Spiritu donum, id est virtutem operandi miracula, discipuli acceperint? forsitan neque ad hujus solutionem sermo elangueret, at Gregorio qui Theologus cognominatur, super hæc disceptante, taciturnitati famulandum est ad modicum. Illic utique de dato discipulis Spiritu hoc modo disputat: Spiritus sanctus in Christi discipulis tribus modis operabatur, prius et per tria tempora: antequam glorificaretur Christus passione, post glorificationem in resurrectione, atque post ascensionem in cælos: et primum quidem leniter, secundo autem vehementer; tertio vero consummatius, non ultra præsens actu ut ante, sed substantialiter: ut quis fateatur conversando et commanendo. Insufflat autem dum demonstrat se esse qui a principio nostram naturam condidit: ait enim quodam in loco Moyses: *Et plasmavit Deus hominem, limum accipiens de terra, et insufflavit in faciem ejus spiraculum vite* (Gen. 11). Quoniam quidem per inobedientiam in mortem ductus est, et antiquo illo honore delapsus, renovavit illum Christus denuo, morte suæ carnis, destruendo mortem, et ad pristinum honorem reduxit; per insufflationem avolantem absistentemque a nobis, Spiritum iterum nobis restituentis.

Sed enim Apollinaris his similia profitetur : *Insufflavit enim, inquit, in faciem Adam spiraculum vitæ, et postquam a mortuis rediit, insufflavit in faciem discipulorum, ut reformati ad antiquam imaginem, conformes appareant suo factori, per Spiritus participationem. Idem inelytus papa Romæ Gregorius dialogo astruit dicens quod per insufflationem illam Christus Spiritum sanctum discipulis dedit : in terra, inquit, datur Spiritus, ut diligatur proximis; e cœlis datur, ut diligatur Deus.*

CAPUT XV.

Ceterum huic sententiæ Joannes Chrysostomus contraria videtur asserere, et solus : « Quomodo ergo, inquit, nisi ego abiero, ille non veniet, nisi Spiritum dedit? Non enim tunc Spiritum dedit, sed aptos illos ad suscipiendum reddidit per insufflationem; » et post modicum idem dicit : « Nequaquam quis peccet, et tunc accepisse eos dicens potestatem aliquam spiritualem et gratiam. » At non mortuos suscitandi, virtutesque faciendi, sed dimittendi peccata : differunt nempe dona Spiritus sancti, ideoque subjunxit : *Quorum remiseritis peccata, remittuntur : ei quorum retinueritis, retenta sunt (Joan. xx), ostendens quam formam operationis tribuat. Post quadraginta vero dies, signorum acceperunt efficaciam : unde et dicit : Accipietis virtutem supervenientis Spiritus sancti in vos (Act. i).* Quia jure seipsum interpretatur : Quomodo dixerit, non tunc dedisse Spiritum, id est, non omnem spem operationis Spiritus perfecte tunc largiebatur, Theologo Gregorio consentiens dicenti : Primum quidem leniter, secundo autem informatius, tertio vero consummatius. Ipse enim Jesus testimonium perhibet Spiritum accepisse discipulos per insufflationem, dum dicit : *Accipite Spiritum sanctum (Joan. xx).* Nemo enim nihil porrigens, illusor nisi sit, dicit accipite. Jesus autem dixit eis, *accipite.* Qua de causa manifestum quod aliquid eis largitus sit : quod si aliquid eis dedit, aut quid erat in voce, aut quid voce non significabatur. At nullus lapidem porrigens, cum sit mendax post, ex industria dicat, accipite panem : ergo quod voce significabatur, donavit, scilicet Spiritum sanctum. Quod si quis adhuc contentiois florem contrahendo, dicat non tunc Spiritum, sed unum donorum sancti Spiritus dedisse, remittere scilicet peccata, attendat si hujusmodi virtus separabilis sit : sed patet quod non sit separabilis, cum nihil secundum accidens, divinis insit hypostasibus, ergo dum dat Spiritum largitur totum, non partem : scimus enim quod Spiritus sanctus non dividitur : in quo non est partes accipere, cum totum sit, quod est individuum. Igitur totum discipulis Spiritum simul donavit. Sed quærant quidam, si tunc Spiritum dedit, quare dixit : *Nisi ego abiero, Paracletus non veniet ad vos? (Joan. xvi.)* Et item dicant : Si tunc insufflando dedit Spiritum sanctum, quomodo in die Pentecostes rursus dedit quidem Spiritum, sed non secundum omnem

A operationis [actus] speciem : in die vero Pentecostes, dedit eis Spiritum secundum omnem in ipsis operationis speciem.

Amplius : Quærat et ab illis : Nunquid Spiritus sanctus Deus est? Nunquid Deus utique est, ergo et Spiritus sanctus utique est? Quod si utique, manifestum quod in apostolis tunc exstitit, quomodo ergo in quinquagesimo die Spiritum sanctum ad discipulos misit, quibuscum idem Spiritus aderat? ad personarum certe discretionem, et propter operationum in ipsis apostolis efficaciam, hujusmodi distinctiones fiunt. Ad hoc : insufflavit Christus ut emissor, in eo quod Deus in faciem discipulorum creditur, tum ut per hoc intelligeremus Spiritum vere de illo procedere, ut de profundo corporis ejus, ille flatus evaporabat sensibiliter, tum quod ad habendum et quasi possidendum Spiritum eis daret. Quod in die Pentecostes ad robur et operationem, ostensionemque signorum e cœlis discipulis eisdem misisse fertur. Quod ex hoc liquido apparet : præsentem Christo raro signa faciebant ejus discipuli, quo in cœlum abeunte, ac mittente Spiritum, per manus apostolorum signa fiebant : unde in specie ignis missus dicitur, ut eos qui adhuc quasi limus erant, molles existentes, corroboraret atque confirmaret. Nonne antehac primus discipulorum Petrus ad vocem expaverat ancillæ? hic tempore post corroboratus, principum orbis tyrannidem contempsit. Ex his igitur manifestum esse potest, quod non sit vecordia neque imprudentia, si quis dicat Christum discipulis tunc Spiritum dedisse, quando post resurrectionem eis dixit : *Accipite Spiritum sanctum* : cum scientissimi Græcorum idemque sanctissimi, hoc comprobaverint, ut ostensum est : porro nostri temporis homines errorem hoc reputant, et insaniam pro eo solum, quod Spiritus processionem ex Filio abolere conantur, qui ab ipso Salvatore testimonium habet dicente mulieri quæ fluxum sanguinis patiebatur, et sumbriam vestimenti ejus contingebat : *Quis me tetigit? novi enim virtutem exisse de me (Marc. v)* ; Deus enim sum, et Spiritum habeo, in quo ejicio dæmonia, cœqualem mihi sanitarum largitorem. Nam virtutem exire deintus, et ex propria natura Deo soli competit, ejusque solius proprium est, qui supra omnem creaturam esse recta fide creditur. Prophetæ nempe, ex seipsis non habebant exeuntes virtutes; qui gratia tantum Dei miraculis coruscabant, clarebant doctrinis, et Dei consilia manifestabant : atqui Christus fons totius boni, potentiaque omnis de se Spiritum exeuntem, licet non localiter transmigrantem, habet disciplinae instar, quæ apud doctores commanens, discipulis attribuitur. *Novi, inquit, virtutem exisse de me,* in eo quod Deus sum : nam in eo quod homo, non habet consubstantialiæ sui Spiritum sanctum, nec de se exeuntem, sed super se stantem. Cum igitur ex se virtutem exire commonstraverit, evidentissimo Spiritum ex se procedere docuit. Quando au-

tem resuscitavit archisynagoga filiam, cum nollet quidpiam hujusmodi ostendere, tenuit puellæ manum, et clainavit dicens : *Puella, surge* (Luc. viii) : nullam in hoc significando sancti Spiritus imbecillitatem : neque quod insufficientis foret Spiritus mulierem vitæ restituere, sed in medio tantum, quod caro ejus eadem quæ Spiritus operaretur mortis corruptionisque interemptoria, eo quod propria verbi facta fiunt omnia vivificantis. Neque tamen præter Spiritum hoc egisse credendum est, in quo renovavit hominem, et in discipulorum faciem insufficientando restituit perditam gratiam, et omnem hujusmodi administrationem per fidem : hinc est quod Theologus Joannes in quadam epistola denuntiat, dicens : « Hæc autem scripsi de his qui seducunt vos, et unctio quam accepistis ab eo maneat in vobis, et non opus habetis, ut quis doceat vos ; sed ut ipsa unctio docet vos de omnibus, verax est, et non est mendacium. » Ecce unctionem Spiritum sanctum dicit quam a Christo acceperunt, quem qui constanter apud se tenent, non opus habent ut quis doceat

Lucas quoque de Christo loquens dicit : *In ipsa hora exsultavit Jesus Spiritu sancto, et dixit : Confitebor tibi, Pater, Domine cæli et terræ, quoniam abscondisti hæc a sapientibus et prudentibus* (Luc. i). Exsultavit Spiritu sancto, id est, indicium præstitit quod ex se, ut ex Patre Spiritus procederet, qui Spiritus hujusmodi mysteria parvulis et mundis corde revelat. Repleti sunt apostoli Spiritu sancto, sed non similiter Christo. Non enim ex se habebant, sed extrinsecus acceperunt. Jesus autem non ex adventu, non ex adjectione vel extrinsecus, sed ex seipso Spiritus plenitudinem ut Dei Filius habet, et habuit. Quod manifeste in novo adversus Nestorium ejusque complices capitulo, magnus Cyrillus enuntiat dicens : « Si quis dicit unum Dominum Jesum Christum glorificatum a Patre, tanquam aliena virtute per ipsum utentem et ab ipso accipientem, agere posse contra immundos spiritus, et perficere in hominibus divina miracula, et non magis proprium ipsius Spiritum dicit : per quod operatus est cœlica miracula : anathema sit. » Quod idem sanctus sic interpretatur : Homo factum unigenitum Dei Verbum permansit, et sic Deus omnia existens quæcunque et Pater : excepto solo, quod sit Pater, et proprium habens ex se, et substantiali naturaliter Spiritum sanctum : operatum est divina miracula, unde et homo factum permansit, sic Deus ut propria virtute, per Spiritum impleret miracula. Qui autem dicunt, ut hominem unum similem nostri, scilicet sanctorum glorificatum, et ipsum per Spiritus operationem, non ut propria magis, sed ut aliena et non Deo digna utentem, et tanquam in gratiæ parte accepisse a Spiritu quod in cœlos ascendit, juste subiacent virtuti anathematis.

CAPUT XV.

Verum hoc cum undecimum capitulum Theodo-

ritus Cyri episcopus, infatuata confidentia, contra fas infirmat, quæ multo digna sunt, pro nihilo faciens, et quæ nefaria magnipendens. Qui et in Cyrilli hæc, scilicet verba, proprius est Spiritus Filii, talia scripsit : « Siquidem ut consimilem, et ex Patre procedentem asseruit, conspondebimus et ut piam suscipiemus vocem : si autem ut et Filio, aut per Filium existentiam habentem, et blasphemum et impium abjiciemus. Credimus enim Domino dicenti : *Spiritus qui a Patre procedit* (Joan. xv) : et beatissimo Paulo similiter enuntianti : *Nos autem non Spiritum hujus mundi accepimus, sed Spiritum qui ex Deo est* (I Cor. ii). » Ubi vero hic idem Theodoritus, ex magni Cyrilli scriptis plenum certificatus est, quod cum Latinis de processione Spiritus sancti dogmatizaret, quæ sequuntur oblocutus est : « Blasphemat et in Spiritum sanctum, dum non ex Patre solo illum asserit procedere, juxta Domini vocem : sed ex Filio eundem existentiam habere : hi sunt Ægyptii partus, malo patre germina deteriora. » Respondendum quidem erat conviciatori huic, sed quoniam idem magnus vir justus est respondere, et pro se facere conviciatori suo responsionem, ego quidem taceo ipso respondente hæc : « Scimus quidem, inquit sanctus, Christum sancti Spiritus operatione, malas et immundas virtutes contrivisse : sed non sic famur, ipsum ut utique sanctorum quemlibet quasi aliena virtute uti per Spiritum. Erat enim et est ejus Spiritus, sicut utique et Patris : et hoc nobis evidenter planum facit sanctus Paulus, ubi scripsit : *Qui in carne sunt, Deo placere non possunt : vos autem non estis in carne, sed in spiritu, siquidem Spiritus Dei habitat in vobis ; si quis autem Spiritum Christi non habet, hic non est ejus* (Rom. viii) : procedit quidem de Patre Spiritus sanctus, juxta Salvatoris vocem, sed non est alienus a Filio ; omnia enim habet cum Patre, et hoc ipse perdocuit dicens de Spiritu sancto : *Omnia quæcunque habet Pater mea sunt, ideo dixi vobis, quia de me accipiet, et annuntiabit vobis* (Joan. xvi). Ergo clarificavit Jesum Spiritus sanctus, operantem inopinabilia ; verum ut Spiritus ejus, et non aliena virtus, et ipso melior, secundum quod intelligitur Deus. Non igitur blasphemavimus in sanctos angelos, neque in prophetas ut ausus est dicere qui solum novit conviciari. Eo quod ejus et eorum qui cum eo intentio sit, dividere in duos christos, unum, et alterum quidem glorificatum et energumenum : alium vero glorificantem et operantem dicere. Vituperant insipienter omne verbum pium, et quod ab hujusmodi eos abstinere facit prava opinione. » Et rursus in epistola, contra impium Nestorium : « Nam et si sit in persona Spiritus propria, et intelligatur per se, secundum quod Spiritus est, et non Filius, verumtamen non est alienus ab ipso ; Spiritus enim veritatis nominatur, et est Christus veritas, ex quo emanat, quemadmodum utique ex Deo et Patre. »

Quare patet hic Theodoritum ex Filio Spiritum existentiam habere, interpretati, Spiritum ex Filio procedere, quod veritas habet: et Magno Cyrillo adversari eo quod asseveret habere Spiritum ex Filio existentiam, cui quidem, scilicet Cyrillo, maxime credendum esse Græcus etiam confiteatur, nisi forte qui vestigia Photii patriarchæ Constantinopoleos prosequitur. Cujus quidem sophismatum laquei, et tristes ac atroces injuriæ in Latinos, breviter hic, quia sermo appetit, exprimendæ sunt. Hic enim est, qui post Theodoritum in æquorea puteum fodiens arena, non semina, sed Cienena venena sepeliendo, diri valde languoris fidei Christianorum causa factus est. Profecto hunc cum suis complicibus Isaias deplorat dicendo: *Væ qui sapientes sunt apud semetipsos, et in oculis suis prudentes (Isa. v)*. At vero jam exponenda est superciliosa et extraria mendacium amanti patriarchæ contradictio et turpiloquium. Est quidem, inquit, adversus Latinos acutum et inevitabile telum, et ante omnia alia Dominica vox, quæ feram omnem, omnemque vulpem attonitum faciendo exterminat et demolitur. Quæ est hæc Spiritum quæ ex Patre dicit procedere: ex Patre Filius Spiritum procedere astruit: et ut auctorem quæris, per quem facias, imo perficias impietatem, dum fabularis Spiritum ex Filio procedere? Si communis Salvatoris, conditoris et legislatoris dogmata, ut a tua recordia evincantur, impetum non formidasti capere. Quid utique aliud quispiam accipere quærat, per quod tuum penitus coarguat impium studium? Si tu Dominicas despicias leges, quis religiosus tuam non abominetur opinionem? Quid utique aliud te de ruina erigat? Quæ autem medelæ astutia, totum corpus occupanti plagæ medeatur? non ei quam salutaris sermo effecerit, sed ei quam spontanea indidit ægritudo, quæ Dominicæ doctrinæ medicamentum, ex incredulitate litigando permutat in rem, quæ juvare non potest, mortiferam: magis autem, dum debellatorem adversum inimicos gladium diripit, qui quærit in eorum parte annumerari. Propterea te humi jacentem sub bicipiti gladio spiritus, nihilominus tamen et nos pro communi Domino, amorem et promptum animum demonstrantes, quæcunq; calculi sacræ nostræ, armantis nos militiæ ad dimicandum commovent. Sed neque ea quæ ex hac fiunt vulnera ut fugias, curam extra faciemus. Si enim ex una causa Patre, Filius Spiritusque proveniunt, licet hic quidem per generationem, ille vero per processionem: est autem rursus Filius Spiritus productor, quemadmodum blasphemia clamat.

Quomodo utique consequentiæ sustineat ratio, quod Spiritus Filii non sit productor? Cum enim æqualiter ambo ex una causa proveniant: si alterum alteri causæ usum suppleat: neque vero alteri alterum, nonne ad æqualem recompensandam gratiam, Spiritum esse causam immutabilis ordinis observantia exigit? Ecce post primum vaniloquium

A et illecebras præsidii, et auctoris totius schismatis, impudica lingua et inficiatrici conscientia, quantum conceperit et pepererit blasphemiam? scribere ausa, quæ nullus alius, et supervacuos extrema arrogantia syllogismos, componere. Similis interrogatio eidem imminet: si enim ex una causa Patre, Filius Spiritusque proveniunt: mittit autem rursus Spiritum Filius, ut ipse perhibet: quomodo utique consequentiæ sustineat ratio, non generari Filium, vel mitti a Spiritu? Cum enim æqualiter ambo ex una causa proveniant, quantum a Patre Filius accipit, tantumdem accipere debet Spiritus. Quare si Filius mittit Spiritum, et Spiritus generat Filium: ut quemadmodum Filius a Patre mittit Spiritum, ita et Spiritus recompensando gratiam a Patre generet Filium.

B
C
D
Amplius: Filius a Patre accipit, ut ejus sit Paracletus; quare non similiter accipiat Spiritus, ut ejus dicatur Verbum? Quare quidem recompensatio et æqualitas in hoc existit, ut sicut Filius a Patre accipit causam esse Spiritus, sic utique Spiritus ab eodem Patre accipit causativum esse Filii. In quo non corrumpitur fidei ratio, salvis adinvicem utique proprietatibus, pariter atque æqualiter. Et rursus idem hæresiarcha et novæ philosophiæ complasmator non erubescit impudicum principium attribuere sermoni. O sensum, inquam, intemperantia ebrium et impietate! o linguam impietate audacem! Quis dixit sacerdotum seu Patrum nostrorum, Spiritum ex Filio procedere? Quæ synodus universalibus sponsonibus firmata et adornata: magis autem quod pontificum divinitus adunatum collegium, non hanc sententiam, et ante quam appareret sancti Spiritus inspiratione condemnavit: per quos Spiritus sanctus, Patris esse juxta Dominicam institutionem apparet. Ex quo liquido procedere magnis vocibus prædicaverint? Et quidem non sic sentientes, ut universalis et apostolicæ Ecclesiæ contemptores, subdiderunt anathemati. Ab antiquis enim temporibus, noviter ortam impietatem, præsgis providentiæ oculis, et ipsam cum anticipante multifaria discessionem, scripto, verbo atque sententia condemnarunt.

Dogmatizavit statim universalium et sacrarum synodorum secunda, Spiritum sanctum, ex Patre procedere, suscepit tertia, quarta confirmavit, consensum præbuit quinta, sexta adjudicavit, splendidis consignavit certaminibus septima: per singulas earum est patenter videre fiducialiter egisse pietatem, et Spiritum ex Patre sed non ex Filio divinitus annuntiatum procedere. Te vero quis grex impius perdocuit? quis contrarias leges Domini ponens legibus, incidere in nefarias sectas subinduxit? In errorem invium hic hæresiarcha inductione hac, et verisimilitudine ducere tentat, non solum idiotas, verum et scientes, qui quidem quoniam ex propriis loquitur, falsitatis operarum sermonem efficit, disseminat verba, perscrutatur pro-

præta, dum quærit quæ synodus sancierit dicere Spiritum ex Filio procedere. Quare sine querela uti nunc possum ejusdem maledici sermonibus et efferre : O sensum ab incontinentia crapulatum et impietate! Omitto reliqua, quæ pene certum non habent numerum, venio ad magnos fidei articulos. Quæ synodus offerri fermentatum, lanceaque illud percuti constituit? Panis quidem azymus erat ille quem accipiens Dominus dixit : *Hoc est corpus meum* (Luc. xxii). Nam legale pascha prius consummavit : dein mysticam illam perfecit cœnam in eadem mensa. Refert enim Chrysostomus ubi de traditione Judæ ac pascha disputat : *Ubi vis paremus tibi comedere pascha?* (Matth. xxvi) non hoc nostrum, sed Judaicum : illud enim discipuli paraverunt, nostrum autem ipse paravit : et iterum in eadem mensa, uterque sit pascha, et quod figuræ, et quod veritatis. Magnus quoque Cyrillus, in sexto, De eo quod est in spiritu et veritate obsequio, sermone, talia loquitur. Dies quidem salutaris hujus et desiderabilis occisionis, secundum lunam quartam decimam : sic vero lex prædixerat manifeste Salvatoris nostri occisionis tempus, quoniam pro mundi vita sustinuisse dicimus ipsum ; decima, inquit, mensis primi, tollat unusquisque agnum pro domo juxta numerum animarum : et servabitis eum usque ad quartam decimam mensis hujus, immolabitque illum universa multitudo filiorum Israel ad vesperam. Audis quomodo a decima tollebatur, et usque ad quartam decimam servabatur, quondam victima, ut quintum intelligas tempus, in quo factus homo pro nobis sustinuit mortem, minui jam incipiente luna, quæ noctis principio detecta est.

CAPUT XVI.

Sed enim Epiphanius Cypri archiepiscopus in libro qui Panaria nuncupatur, contra Ebionitas comestionem carniū inhæbentes : Quomodo, inquit, non protinus eorum amentia coarguatur, primum quidem Domino comedente pascha Judæorum? Pascha autem Judæorum agnus erat, et azyma, carnes igni, assæ igni : et quæ comedebantur, prout ei discipuli dicunt : *Ubi vis paremus*, etc. Et rursum : *Desiderio desideravi hoc pascha manducare vobiscum* (Luc. xxii). Non dixit simpliciter pascha, sed *hoc pascha* : pascha vero erat, ut dixi, carnes assæ igni et reliqua ; et iterum idem sanctus ut vere dicebat : *Desiderio desideravi hoc pascha*, carnes scilicet, *manducare vobiscum*. Plane autem ostendit quod et pascha consummavit, et carnes manducavit, ut dictum est ; dicit autem et lex : *Habebitis hanc diem in monumentum, et celebrabitis eam solemnem Domino, cultu sempiterno : septem diebus azyma comedetis, in die prima non erit fermentatum in domibus vestris : quicumque comederit fermentatum, peribit animus illa de Israel : a die prima usque ad septimum. Primo mense, quarta decima die mensis ad vesperam comedetis azyma. Usque*

in diem vigesimam primam ejusdem mensis ad vesperam, septem diebus fermentatum non invenietur in domibus vestris : omnis quicumque comederit fermentatum, peribit anima ejus de cœtu Israel, tam de advenis, quam de indigenis terræ (Exod. xii). Christus autem non fuit aliquo modo transgressor legis, alioquin juste occidissent eum. Quamobrem azymum benedicens fregit, et dedit discipulis, et dixit : *Accipite, comedite, hoc est corpus meum* (Matth. xxvi). Ideo Latinorum sancta Ecclesia æternaliter azyma offert et immolat, nequaquam in hoc judaizans, cum in anno illi semel, et non proposito simili, hoc vero perpetuo, secundum Christi traditionem : profecto si hoc esset judaizare : qui utuntur templo, altari, oleo, aqua, lumine, thuribulo, angelorum imaginibus, et barbæ non radunt, Judæis utique consentirent. Quoniam autem angelorum iconas habuerunt, patet ex eo quod Dominus ad Moysen dixit : *Facias mihi duo Cherubin ex auro ductili, et pores ea ex utraque parte propitiatorii, extendentia alas super propitiatorium, et mutuo se respicientia* (Exod. xxxvii). Palam est igitur penes Judæos fuisse usus imaginum.

Amplius : Quis pontificum cœtus tradidit baptizandos præungi oleo, Domino docente baptizari in nomine Patris, et Filii, et Spiritus sancti, et nihil amplius adjiciente? Amplius. Quæ synodus sancivit ferventem aquam sanguini Dominico permisceri, quod quidem magis facit apparere animale, et gratia sanitatis corporis susceptionem Filii, quam rationalem seu vivam vel spiritalem? Nunquam enim scriptum est Dominum ferventem aquam misisse in calicem, quando in cœna dixit discipulis : *Bibite ex hoc omnes, hic est sanguis meus* (Matth. xxvi) : sed neque magister sobrietatis et omnis continentie vinum sine aqua dedisse credendus est, cum mysterii sacramentum eidem discipulis tradidit. Et rursum quæ synodus constituit, in officiis Ecclesiarum *Kyrie eleison* tantum psallere ; et non concinere huic *Christe eleison*. Dixit Dominus : *Spiritus qui a Patre procedit* (Joan. xv) : confirmaverunt hoc, et sanctæ synodi, Latinorumque omne collegium, non modo non inficiatum est ; sed cum omni diligentia, et ex toto corde credit, et dicit confiteturque et ex Filio procedere. Nam licet solus nominetur Pater : subintelligitur omnino et Filius, eo quod absque medio de Patre non prodeat, et cum nusquam Patrem dixisse reperitur : Ego solus emitto Spiritum ; sed neque prophetarum quispiam, seu aliorum Patrum, solus Pater emittit Spiritum, aliquando protulit : at vero neque contra decreta sanctorum Patrum, qui Niceæ, Constantinopoli, Chalcedone, vel ubilibet locorum pro firmanda fide convenerunt. Idem enim, sed aliter dicit explanando et interpretando, quod pie intelligi oporteat : Spiritum ex Patre procedere subintellecto, scilicet, Filio : tum quia verissimum est Spiritum ex Filio procedere, tum quia multi a Filio ipsum dividebant. Enimvero sicut intelligitur Filium esse Spiritum

tum, cum dicitur esse Patris, ita concipiendus est ex Filio procedere, cum Deus a Patre procedit. Nam si Spiritus ex eo quod habetur, non incinit paternum proprium, neque ex eo, quod procedit, at vero ex eo, quod habetur non incinit. Est enim Spiritus proprius Filii, cum non in eo quod Pater habeat Spiritum, quia neque Spiritus habetur ut genimen: verum bonus pastor suis falsis opinionibus consistentia et bene habentia dimovet, et Latinorum sanctam Ecclesiam absque synodo pro suis viribus condemnat, contraque sanctas synodos, contraque apostolicæ sanctitatis viros mentitur, dum eos sanxisse affirmat Spiritum a Patre, sed non a Filio procedere. Evidenter calumniatur sanctos Patres denuntiavisse, quod non pronuntiaverint atque sensum, quia oratio non significat ei docuisse. Salvator quidem dixit, qui a Patre procedit.

Idem sancta concilia, idem venerabiles Patres confessi sunt; hic autem conviciator edocuisse illos aserit, quod indicare orationem arbitratur, scilicet qui a Patre solo procedit. Quare quod non pronuntiaverint quasi sancitum complaudit ei, dum ex solo Patre docet Spiritum procedere, Salvatorem, sanctas synodos, venerabilesque Patres arguit. Nempe non idem significant hæ duæ orationes: qui a Patre procedit, et: qui a Patre solo procedit; neque apud Græcos, neque apud Latinos, neque penes oratores, neque penes philosophos: profecto rimari quidem oportet non solum dictionem, verum dictionis intentionem. Sane quæ dubia sunt interdum, per alia manifestantur, et ex his quæ alibi scripta sunt. Notum quidem videtur Latinis qui a Patre solo, notum vero Græcis qui a Patre et Filio: eo quod neutrum in Evangeliiis scriptum reperiatur, verum sic opposita sunt, ut alterum quidem duorum sit verum ex necessitate; alterum vero non, sed ex Filio quidem procedere Scripturis consonat et concordat, et neque contrarium vel repugnant invenitur, quanquam a synodis expressum non sit. Etenim quisque Romanorum pontificum qui synodos sanctificaverunt et confirmaverunt, semper hoc dixit ac dogmatizavit. Quos quidem utique Athanasius, Basilius, Cyrillus, sanctorumque reliqui manifeste secuti sunt: propterea ex Filio sentire ac dicere debitum est. In quantiscunque quidem, neque cum Filio, neque habere intelligere commune est Spiritui, solus intelligitur Pater, veluti cum dicitur ingenuus, absque causa et sine principio, ac quidquid simile. In quantiscunque vero cum utroque, aut cum altero tantum habere intelligere commune, quanquam solus nominetur, solus tamen non intelligitur. At vero Spiritum habet cum Filio communem Patrem. Quare cum dicitur a Patre procedit, et a Filio procedere debet subintelligi. Ex

A solo autem dicentem multa sequuntur inconvenientia, quorum perpauca hic memoro: Nam si ex solo Patre procedit Spiritus, non est ipse imago Filii, sed Patris, ut sine medio ex ipso coruscans: non est autem hoc, cum Spiritus imago sit Filii, et ex ipso proxime refulgeat. Quare si Filius ideo ex Patre, provenit, quia ejus existit imago, et Spiritus ex Filio existentiam habet, quia imago ejus est.

B Amplius: Propinquior erit Patri quam Filio, et magis Patris quam Filii. Amplius: Si ex Patre solo procedit, ad mensuram dat Pater Filio Spiritum, cum solam missionem, et non emissionem ei tribuat. In quo, scilicet, non videtur remetiri paternam excellentiam, nec ex integro Spiritum habere cum omnibus, quæ circa ipsum considerantur sicut habet Pater.

C Ait enim magnus Cyrillus: *Non ad mensuram dat Spiritum Filius, juxta Joannis vocem, sed ipse emittit ex se, quemadmodum utique et Pater.* Quæ circa quicumque orationem: *Qui a Patre procedit, transformatur in eam quæ dicit: a Patre solo, Salvatoris vocem, qui est perennis fons veritatis, infirmat.* Sed os quod mentitur, non erit impunitum, sicut dicit Salomon. Tenebrosum et nigrum evomit bonus pastor, ut piscis qui nuncupatur sipia [sepis]. Nam neque synodus, neque sanctorum quispiam Patrum dixit, non procedere Spiritum a Filio, aut a solo Patre. Restat igitur hæresiotam Photium hujusce dogmatis post Theodoritum fuisse præconem, quod quidem demonstrationibus cœnulentis supervacaneisque monstrare allaboravit, quarum una hæc est. Si omnia communia Patris et Filii, et Spiritus omnia existunt communia, ut Deus, rex conditor, omnipotens, simplex, incorporeus, et simpliciter omnia alia: commune vero Patris et Filii, progressio Spiritus ex eis: et ex se utique procedet Spiritus, et principium erit sui, et causa simul, et causativus. Quod neque gentilium fabulæ confinxerunt.

CAPUT XVII.

D Acuti sophistæ ac periti artificis complexio, ut videtur, non inviolatam conservat fidem, dictiones proferendo in dolo et astutia: et in hæreticæ impietatis veneno, obnoxium invectionibus seipsum fecit: licet nolit, cum non habeat divinam advocatricem Scripturam: miscet non miscenda, et comparat non comparanda, et quia non dijudicat naturales qualitates a proprietatibus, in Acherusiam paludem præcipitatur. Non enim idem est proprietas naturali, et substantia æqualitati (10). Quippe quascunque naturales qualitates habet Pater et Filius, has habet et

(10) Cum alicubi distinguit Hugo essentiam divinam a proprietatibus personalibus, non de reali, vel formali actuali distinctione loquitur, sed de distinctione rationis ratiocinatæ formali, virtuali et

eminentiali, ut theologi loquuntur, intelligit. Vide S. Thom. p. 1, q. 28, art. 2, et q. 39, a. 1, ejusque interpretes eisdem locis.

Spiritus. At vero cum quascunque proprietates habent duo, et tertius ut retro monstratum est. Propterea hoc idem dicit sophista, sibi met invenire contrarius, cum dicat : Spiritus et Filii commune esse, una ex causa et indivisibili, habere progressum. Quod utique nequaquam Patri causam non habenti convenit; sed neque Theologus Gregorius consentit huic sententiæ, in quodam sermone ad Ironam philosophum. Commune, inquit, Patri quidem et Filio sanctoque Spiritui non fieri, Deitas quoque : Filio autem et sancto Spiritui, qui ex Patre : secundum, quemadmodum Spiritus ex Patre ac Filio progressio, proprietas est : nec ulla cogit ratio trium esse, quia duorum est proprietas. Incorporeum quidem et supersubstantiale, ac similia quæ ad naturam referuntur, trium æqualiter communia, ubi sæpiusculæ determinatum est, existunt, et rursus divinæ impugnationis plenus dicit. At vero procedit Spiritus ex Filio, aliquid accipiens quod procedendo ex Patre non habuit. Si enim aliquid est accipere et dicere qui acceperit, quomodo non absque assumptione imperfectus? Quod si nihil accepit, obruuntur et hinc alia : duplex scilicet et compositum, violentia simplicitatem naturæ, quæ compositionem non habet. Quæ ratio nihil potentis præstare processionis. Sed neque consequitur proprietas dictiones quæ inferitur conclusio. Mendacium ægritudo est, ut dicunt magis dicentis quam audientis fallacia. Pater facit per Filium, aliquid accipiens : sine quo creare impotens erat, qui operatur omnia in omnibus. Nunquid imperfecta est operatio Patris, aut Filii, aut Spiritus? Non indiget Pater alicujus, perfectus cum sit, ac sibi sufficiens. Verumtamen omnia per Filium condit, nihil accipiens quod non habuit. Sed et Spiritus ex Filio, et per Filium procedit : nihil ab ipso sumens, nisi quod a Patre accipit ; perfectus utique Deus ac nullo indigus cum sit Pater, generat tamen ex substantia Filium, per quem condit universa, æque sibi potentem. Nec adeo superabundat Spiritus ex utroque progressio, cum neque imperfectum Spiritum indicet, neque impotentem Patrem vel Filium demonstret, neque aliquam inducat compositionem. Si substantiæ pars foret causa et causativum, haberet utique locum ratio compositionis. Nunc vero natura dicitur Filius, emissus vero Spiritus. Non in eo quod substantia, sed in eo quod hic quidem gignitur ; ille vero procedit : sed hoc ad naturam non spectat divinitatis.

Amplius : Verbum Dei cum sit perfectum, et nullius indigens, quid accepit a Spiritu sancto, quando assumpsit carnem carni assistentem, unctionemque illius factam, sicut scriptum est : *Jesus a Nazareth, quem unxit Deus Spiritu sancto et virtute (Act. x)*. Non igitur indigentiam aliquam, vel imperfectum quippiam Filium supplens, Spiritus emissor existit. At vero emittente Deo cum Patre nullius indigo, tum quod amborum indifferenter est Spiritus, tum quod sine medio de Patre

A Filius provenit : idcirco non ex solo Patre Spiritus, sed ex Filio, qui solus fructus existit Patris, secundum eandem habitudinem quæ ex Patre procedit. Amplius idem conviciator : Si causa, inquit, est Pater eorum qui ex ipso non ratione naturæ, ratione vero personæ, sed ratio personæ paternæ a nullo usque nunc includere Filii personam, impie dicta est. Nequaquam igitur sit aliquo modo alicujus eorum qui in Trinitate causa Filius. At hoc autem, neque hic convenit præterire, quoniam et ipsam personam Patris in duo divisit impietas, aut prorsus Filii personam in partem recipi paternæ personæ asseverat. Et quidem multa zizaniorum alia multitudo, ab ea quæ a principio injecta est, mala pullulans dispersio. Quæ non dormientium B ut videtur, sed secundum animam vigilantium, mortem quærentium insanorum, ut supremum generosum et salutare degener efficiat semen, superveniens generis inimicus, in eorum sævit miseris animabus zizania. Utri danda est responsio, blasphemix, an paralogismis? Sanctam Dei Ecclesiam objurgat, spinoso afficiens opprobrio hic litis amator nec erubescit, prophetarum complexionem male disponendo torta lis est, quod dici solet : Qui temperantia caret, virtutem non habet. Qui virtutem non habet, sub macula est. Iste conviciator cum injuriis et ignominia victoriam e latronis excessu venatur. Sed vanus est sermo et inefficax, qui propter causam et causativum, sicut ex superioribus patet, personam Patris dividit, aut Filium personam C Patris personæ Patrem constituit. Causam enim et causativum nesciunt personam dividere, neque in inferioribus. Non ergo causam existens cum Patre Spiritus, dividit paternam personam. Quare omnino supervacaneus est dictus paralogismus, quemadmodum et hic : Si Pater mittit Filium et Spiritum, non ratione naturæ, ratione vero personæ : ratio autem personæ Patris, non cui concludit personam Filii. Nequaquam igitur aliquid eorum qui in Trinitate mittit Filium : et rursus idem bonus pastor. Etiam, inquit, sed Salvator dixit discipulos instruens : *Quoniam Spiritus de meo accipiet, et annuntiabit vobis (Joan. xvi)*. Et quod utique lateas : qui ad Salvatoris confugeris vocem, non ut D advocatricem sumas ; sed ubi ipsum per dissonantiam objurges, sic enim tua lingua est audax et impudica, ut in iis quæ incomprehensibilia sunt occasiones conflgat et subintelligat. Quomodo tuam ex lege dissonantiam quæ incommutabilem et inalterabilem dissipat veritatem, non coercuisti, cum pœnam debeas. Ideo autem te, ut quæ puerorum sunt, non cognoscas impossibilia conando, privavit temeritas. At vero age, nunc et si non prius intelligere te oportet quod nihil sic manifeste stat contra tuam insolentiam, quemadmodum Dominica et salutaris ista vox. Nam si dixisset : De me accipiet, neque sic adinventio tua reperisset terminum : verum haberet aliquam competentem occasionem error, propterea tantam impietatis magni-

udinem Salvator providens, non hujusmodi emisit A
vocem, ne forte diaboli versutia multos per te de-
voraret : et post pauca, non dixit Salvator : De me,
sed *de meo accipiet*. Multam et magnam licet brevi
permutetur verbo, de me, ad illud, quod de meo,
differentiam possidet. Nam de me ipsum inducit,
qui vocem pronuntiat, *de meo* autem, omnino
aliam a pronuntiante personam. Et post modicum :
hic autem qui sit, ex quo Spiritus accipit nisi Pa-
ter? Neque enim aliquid aliud, qui contra Dominum
pugnant confingent, neque enim ex alio Filio, sed
neque ex accipiente spiritum. Cum dixisset *quoniam
accipiet*, manifeste declarat, et ad quid accipiat,
non enim ut procedat aut subsistat. Attende Domi-
nicas voces, o homo, sed quare accipiet, ut quæ
ventura sunt annuntiet vobis? planius autem rese-
rans quid sit illud, quod dicit : *De meo accipiet* :
continuo subjungit : *Omnia quæ habet Pater, mea
sunt (ibid.)*. Quare mea, accipiens de mea parte
accipit, et ideo dixit, *quia de meo accipiet*, quia in
parte sunt mea. Spiritus autem de Patre accipit.
Nam quæ Patris sunt, mea sunt. Quare cum dicit,
de meo, ad Patrem oportet intentionem dirigere,
et non ad alium divertere.

CAPUT XVIII.

Hujus convicia, quemadmodum abyssus sive tar-
tarus, fundum non habent, cum ex ejus cre Averni
flumina effluent, quorum nomina, ut Socrati visum
est, sunt hæc : Acheron, Pyriphlegeton, Cocytos,
ex quibus Stygia nascitur palus, et inamabilis
unda, quæ Acherusia nuncupatur. Utinam iste
oblivionis aquam potasset, omniumque perdidisset
conviciorum memoriam! Paratos esse ad satisfac-
tionem omni poscenti nos rationem, de ea quæ in
nobis est fide, et ipse apostolorum princeps præcep-
it; sed cum modestia et timore, conscientiam ha-
bentes bonam. Sed hic non quærit cum modestia
et timore, secundum apostolicam institutionem,
propterea se veritas illi non manifestavit, utpote
non recte quærenti. Ita quippe veritas quærenda
est, quasi Deus præsens sit. Si Deum hic præsen-
tem habuisset, nequaquam in Dei Ecclesiam tot
convicia profudisset. Nullus enim, præsentem domino
suo, prudens servus impudenter agit, proprii do-
mini honorem contemnendo. Sed attendendum quod
supradicta Petri verba et ad doctrinam spectant
et ad investigationem Christi. Ubi vero præcepit :
Dum steteritis ante reges et præsidēs nolite cogi-
tare quomodo aut quid loquamini et responsuri
eis (Marc. xiii) : ad testimonii gloriam præsentis
sancti Spiritus, sæpe namque sapientiam hanc aliquis
in disceptationibus, atque audaciam; sed quia facile
in tumultibus turbatur, confundetur in perorando :
apostoli autem in utroque gratiam acceperunt,
unde stupebant præsidēs, et ipsi secum habere
spiritus præsentiam certificabantur. Magnopere co-

natur iste vir, secundum grammaticorum regu-
lam ostendere quod me a meo in significatione
quamplurimum differat. Nam meo, ut omne pos-
sivum pronomen, duas personas, unam intrin-
secus, scilicet possessoris, alteram vero extrinse-
cus, id est possessionis, significat. Quare cum
Christus ut possessor intelligatur, dicendo : *De
meo accipiet*, Spiritusque sit accipiens, Pater pro-
cul dubio est persona, quæ ut possessio nuncupa-
tur. At vero nihil pro certo videtur cogi veritas, ut
palam est. Idem enim Salvator dicit : *Non possum
ego a meipso facere quidquam, sicut audio judico,
et judicium meum justum est, quia non quæro vo-
luntatem meam (Joan. v)*; et rursus : *Omne quod
dat vobis Pater ad me veniet, et eum qui venit ad me
non ejiciam foras, quia descendi de caelo, non ut fa-
ciam voluntatem meam, sed voluntatem ejus qui
misit me Patris (Joan. vi)*; et item : *Mea doctrina
non est mea (Joan. vii)*. At vero si secundum posi-
tionem Photii patriarchæ, *meum* pronomen ubique
duas personas significat, voluntas Filii alia sit a
Filio persona. Quo fit ut non quatuor aut quinque
personæ, sed centum vel plures in Trinitate pos-
sint subintelligi et esse. Quare non est necessa-
rium *meum* pronomen, ubique duas significare
personas, cum et figurate de eadem persona dica-
tur, ut Persius dicit : *Vindicta postquam meus a
prætoce recessi; et Euripides : Ego autem meus
sum : attendere debuisset homo iste, quod aliter
apud grammaticos accipitur persona, et aliter apud
theologos. Etenim in grammatica quælibet res per-
sona nuncupari potest (11) : sive per se subsistat,
sive per aliud, sive substantia sit, seu accidens.*

Quare secundum hujusmodi disciplinam, cum
Filius dicit : *Mea voluntas, meum judicium, mea
doctrina, mea generatio*, et quidquid simile in sin-
gulis clausulis, alia et alia intelligitur, ad similitu-
dinem possessionum, persona. In theologia vero,
tacitis proprietatibus, ab omnibus qui secundum
substantiam dicuntur, tres tantum imminuantur
personæ, quarum nulla expresse intelligi videtur,
ubi Salvator dicit : *De meo accipiet, et annuntiabit
vobis*. Et hoc ita esse demonstrat, dicens : *Omnia
quæ habet Pater mea sunt : ideo dixi quia de meo
accipiet et annuntiabit vobis*. Si Spiritus accipit de
iis quæ sunt Filii, et habet Filius : accipit de iis
quæ sunt Patris, et habet Pater; item si accipit de
iis quæ sunt Patris et habet Pater : accipit de iis
quæ sunt Filii et habet Filius. Omnia enim quæ
habet Pater, sunt Filii : et quæ habet Filius sunt
Patris. At vero accipit Spiritus de iis quæ sunt
Patris, et habet Pater, quare accipit de his quæ
sunt Filii, et habet Filius. Quod si accipiendo de
iis quæ sunt Patris et habet Pater, accipit de Pa-
tre, et accipiendo de iis quæ sunt Filii, et habet
Filius, accipit de Filio. Manifestum igitur quod non
ex solo Patre accipit Spiritus, ut Photius asserit.

(11) Grammatici ac theologo in intelligendis personis differunt.

Amplius. In his quæ sunt Patris, et habet Pater, non videtur omnino Patri communicari debere, neque in his quæ sunt Filii, et habet Filius. Nam neque Pater Patris est, vel Patrem habet: neque Filius Filii est, vel Filium habet. Verumtamen accipiendo de his quæ sunt Patris, et habet Pater: et de his quæ sunt Filii, et habet Filius, indubitanter accipere de utroque dicitur, quia emissionis ac processionis causa secundum quas Spiritus esse accipit, de thesauro sunt Patris et Filii: qui licet ambo emittant, non tamen secundum quod Pater vel Filius ei esse præstant, ipsumque producent. Quamobrem, *De meo accipiet*, sic intelligendum arbitror: *De meo*, scilicet, et Patris thesauro essentiam sortitur, et quæ ventura sunt annuntiabit vobis, id est, ipsum esse Deum ut nos sumus, per ea quæ vos docebit animadvertetis. Eandem enim nobis scientiam substantialiter habet, et secundum naturam. Quæ vero natura communicant, ex se invicem cognoscuntur. Nam per unum hominem, et tamen hominum genus videre est, et per unum bovem omnem bovum generationem, sed non per bovem oves, neque angelos per homines. Etenim quæ differentis naturæ sunt ex se invicem nequeunt cognosci. Amplius: Si emissor Spiritus non in eo quod generat secundum naturam est Pater, Filius vero minime, quomodo verax erit Salvator asserens: *Ideo dixi quia de meo accipiet, quia omnia quæ habet Pater mea sunt?* aut enim habebit secundum naturam, ut sit emissor, quod Patris non ut genitoris est, aut si non hoc Patris quidem sunt quæ existunt Filii, quæ vero sunt Patris, non pertinent ad Filium. Quare si omnia quæ sunt Patris, non ut genitoris habet Filius, remittere autem Spiritum Patris: non ut genitoris est, hoc abesse non potest a Filio. In eo enim quod dicit: *Omnia quæ sunt Patris: non ut genitoris esse Filii nihil extra dimittit. Et idcirco neque Spiritum emittere, quod Patris, non ut genitoris est.*

Amplius: Magnus Athanasius in una epistolarum ad Serapionem scribit hoc modo: Quemadmodum genitum unigenitus est Filius, ita Spiritus, qui a Filio datur et mittitur, et ipse unum est, et non plura, neque ex pluribus unum, sed solum ipse spiritus. Nam cum unum sit Dei Filius vivens, Verbum unum esse oportet, et plenam sanctificativam et illuminativam vitam, quæ est operatio ipsius et donum, quæ ex Patre dicitur procedere, eo quod a Filio qui est a Patre manifeste splendet et mittitur et datur. Igitur Filius quidem a Patre mittitur: *Sic enim, inquit, Deus dilexit mundum ut Filium suum unigenitum daret, Filius autem Spiritum mittit. Si enim, inquit, abiero mittam eum ad vos. Et Filius quidem Patrem clarificat, dicens: Pater, ego te clarificavi. Spiritus quoque clarificat Filium: Ipse enim, inquit, me clarificabit. Et Filius dicit: Quæ audivi a Patre meo, illa loquor in mundo (Joan. xvii).* Spiritus vero ex Filio accipit, ex Filio, inquit, accipiet, et annuntiabit vobis. Idem quoque

Magnus Basilius in tertio de Spiritu sermone affirmat: Dignitate quidem est secundus a Filio, ab ipso esse habens, et ab illo accipiens nobis annuntiat, et quod omnino de illa causa exeat, tradit sermo pietatis. Sed enim Magnus quoque Cyrillus in sexto ad Hermian sermone, similia loquitur: Quomodo igitur, inquit, per Spiritum sanctificari dicunt illum, cum ipse manifeste dicat de Spiritu: *Quia de meo accipiet et annuntiabit vobis?* Et hoc Dominus non secundum participationem aliquid esse, credentes in sancto Spiritu, cum ipse perfectus omnino sit, et absque indigentia, secundum propriam naturam et existentiam: illud autem magis significantes, quod de Dei et Patris substantia, verbi quoque quidem, secundum propriam naturam ex ipso est et in ipso apparet, Spiritus existit. Sed neque Chrysostomus in Joannis Evangelio ad Patrem *de meo accipiet* referre videtur, exponens: *De meo accipiet*, id est, quæ dixi ego et ipse dicet, aut, Ex meo ex quibus scio ego, et ex mea scientia. Et iterum: *De meo*, id est, consona meis pronuntiabit. *Omnia quæ habet Pater, mea sunt illa. Ipse enim ex his quæ Patris sunt dicet, et ex meis dicet, quæ ventura sunt annuntiabit vobis. Dei hoc maxime proprium dicere, quæ ventura sunt. Quod si ipse discit ab alio, nihil amplius prophetis habeat. Verum in hoc loco diligentissimam apud Deum scientiam demonstrat et hic sanctus. Quid ergo convenientius dici possit, diligentissimam scientiam, quam Patris sapientiam, quæ Christus est, et ex qua Spiritus accipit, sicut patet ex eo quod non tanquam indignus dixerit: et ab alio dicens, sed ad ostendendum quod ejus causa est Filius, sicut et Pater.*

CAPUT XIX.

Audisti, Photi, gloriosos hos viros, Athanasium dico, Basilium et Cyrillum: ii tuam instantiam dissolvunt. Audisti asserentes illos, « Spiritus ex Filio accipiet, et annuntiabit vobis: » et non protinus tacuisti, obediendo doctrinis eorum divinitus monstratis, quibus quidem omnis sapiens concinit, et summa consignat electione. Non bonum meritum reddis patribus tuis, quos ut falsitatis testes appareant proscrisbis. Quantum quidem melius tibi et competentiùs erat, sentire ac dicere, quæ cælibes illi viri senserunt et conscriperunt, quam dehonestare ac contumeliis afficere Dei Ecclesiam, dum et asseveras quod sanctum symbolum adulterinis ratiocinationibus, et proclivibus ad fallendum, sub excessu confidentiæ improbare tentaverit. Propterea et vociferaris, o malitiæ machinamenta, Spiritum sanctum, non ex Patre solo, sed ex Filio procedere, frustra profitetur. Quis aliquando vel ab impiissimis vocem audivit erumpentem hujusmodi? Quis pravus serpens in corda illorum talia instillavit? Ad hoc autem fateris quod sacrosancte confitearis Spiritum esse Patris, et Filii, sed et substantiale ad utrumque tantum vocibus applicas in hunc modum fando: Scimus quod consubstantialis est quidem

Patri Spiritus, eo quod ex ipso procedit, consubstantialis vero Filio, non quod ex ipso procedat, absit! quia neque ille huic per generationem, sed quoniam ex una et indivisibili causa, ante sæcula æqualiter utique progressio. At vero mihi videtur non recte dici consubstantiale prædicari æquivoce, de tribus personis. Inconvenientia enim sequuntur et impossibilia, quamvis plurima. Nam si Spiritus consubstantialis est Patri, eo quod ex ipso procedere substantiale est Spiritui. Etenim, si Socrates Platoni consubstantialis, quia rationalis est, ambobus rationale substantialiter inesse contingit, at vero procedere neque Patri neque Filio substantiale est: igitur non sunt ejusdem naturæ cum Patre, Filio atque Spiritus.

Quod si verum constet, non sunt unus Deus, quoniam consubstantiale non æqualiter et univoce de tribus prædicatur personis, quod quidem et Photio videtur dicenti, consubstantiale quidem omnino ad utrumque vocibus et non significatione reddimus, sed non bene. Nam substantialia ejusdem sunt substantiæ atque naturæ. Quæ vero ejusdem substantiæ atque naturæ sunt, eandem rationem substantiæ suscipiunt. Quarum omnia consubstantialia eandem substantiæ suscipiunt rationem. Quo fit, ut consubstantiale de omnibus consubstantialibus, similiter et eodem modo enuntietur. Sane sicut specialissima species, de suis individuis prædicatur, sic utique Deus et substantia, de tribus dicitur personis. Et quemadmodum omnia, quæ specie participant, ejusdem naturæ censentur, ac consubstantialia: sic utique Pater, Filius atque Spiritus sanctus æqualiter ejusdem naturæ dicuntur atque consubstantiales, secundum substantiæ nomen, et non æquivoce. Ergo secundum quem modum dicitur Spiritus consubstantialis Patri, secundum eundem et Filio consubstantialis est. Et sicut Filius consubstantialis est Spiritui, ita Spiritus Filio et Patri.

Nullam enim possident differentiam, in eo quod consubstantiales, quare, non quia procedit consubstantialis est Patri Spiritus. Amplius: Quoniam consubstantialis est Spiritus Patri, non differt a Patre. Quoniam vero procedit, differt a Patre, ergo quoniam procedit, non est ei consubstantialis. Amplius: Consubstantiale colligit multitudinem in unum, participatione enim speciei, ut philosophus dicit, plures homines unus. Nam Socrates et Alcibiades duo cum sint, reducti ad hominem angustantur, et fiunt specie unus, collectivum vero et aduativum quod commune, propterea universi homines inter se consubstantiales sunt, sed nullus homo, in eo quod homo alterius esse dicitur. Amplius: Incomparabile ac incommunicabile est quod substantialiter dicitur ad procedere, sive ad aliqua illorum, quæ propria nuncupantur. Non enim exciditur a natura, cum nulla quidem diversitas insit personis secundum substantiam: proprietatum vero tantum natura in substantiæ identitate demonstrat alterni-

tatem. Quamobrem consubstantiali ad substantiale, nulla neque secundum prolationem, neque secundum sensum est permutatio. Amplius: Si processio substantia est Spiritus, natura Spiritus processibile est: si natura quidem procedit Spiritus, Pater vero non, non sunt ejusdem substantiæ, Pater et Spiritus: igitur non consubstantiale est Patri Spiritus, quoniam ex ipso procedit. Amplius: Neque hoc videtur esse verum, ut Spiritus ideo sit Filii, quod ex una causa et indivisibili ante sæcula æqualiter utique progressio. Inconvenientia enim sequuntur et hæc nuntiantem: nempe, secundum quod sunt ex una causa et invisibili uniantur ambo. Non enim tot, sed hujusmodi ostenduntur, ex eo quod secundum unionem non intercedat numerus. Impossibile est enim aliqua numerari in eo quod nihil differunt, cum secundum distantiam tantum numerum nanciscantur, at vero secundum quod Spiritus est Filii differens ab ipso, et quasi altera persona ostenditur. Nihil quippe sui ipsius esse potest. Quare non ideo est Filii, et ei consubstantiale, quod ex una causa et indivisibili, ante sæcula æqualiter utique progressio.

Amplius: Non dicitur Spiritus Filii ut consubstantiale, et qui mittitur per ipsum, ut Photii declarat descriptio: aut enim æternaliter est Filii, perque ipsum æternaliter mittitur, aut prius Filii erat, quam per ipsum mitteretur. Quod si antequam mitteretur, Filii erat Spiritus, quia per ipsum mittitur ejus existit. Et rursus si per Filium Spiritus æternaliter mittitur, aut mittitur Filio cum Patre mittente ipsum, aut tanquam per instrumentum mittitur per Filium, veluti per arcum mittitur sagitta: sed hoc est impossibile, eo quod alia natura sit causæ, et alia instrumenti; alienus utique foret Filius a Patre, ut instrumentum ab artifice. Quare mittit Filius et habet Spiritum omnino, quemadmodum et Pater; qui, scilicet, Spiritus, neque in eo quod mittitur alicubi consubstantialis est. Profecto quæ minime substantialiter insunt, substantialia esse non possunt. Quomodo enim a proprietatibus ad substantiales qualitates, scilicet, substantialia differentias, rationem transferri possibile, existimo non recte. Non enim est proprietas idem substantiali qualitati, propterea non potest transigi consubstantiale in proprietatum communitatem: ergo Filius Dei est Spiritus dator, et ejus emissor ut suæ plenitudinis, est enim ejus plenitudo Spiritus sanctus, sicut Joannes inquit: *Nos, inquit, de plenitudine ejus omnes accepimus, videlicet, de Spiritu ejus (Joan. 1)*. Quod si Spiritus in eo, quod persona Filio non communicat, plenitudo Filii non communicat Filio.

Item si Spiritus non est ex Filio, plenitudo Filii non est ex Filio: quod est inconueniens, cum ergo ex Filio, et ex ipso procedit. Hoc qui negant, asserere videntur non propria virtute per Spiritum fecisse miracula. Adjecta vero advenientiaque cum scient Filium habere, omnia quæ Pater habet, excepto

quod Pater non est. Quare causa Spiritus est et A
emissor, ut ipse Pater ex quo exit et procedit : sicut
Lucas testatur, dicens : *Omnis populus quærebat
eum tangere, quia virtus de illo exibat, et sanabat
omnes (Luc. vi)*. Quæ est ista virtus, nisi de qua
dixi : *Accipietis virtutem Spiritus sancti superuenien-
tis in vos? (Act. 1.)* Hujus virtutis Christus causa et
fons existit sicut Pater, quia sanat, roborat, sapien-
ter facit, et infinita præstat beneficia. Per Matthæum
quoque Christus loquitur : *Cum tradiderint vos,
nolite solliciti esse, quomodo aut quid loquamini : non
enim vos estis qui loquimini, sed Spiritus Pa-
tris vestri qui loquitur in vobis (Matth. vi)*. Et rursus
per Lucam exprimit : *Ponite in cordibus vestris non
præmeditari quemadmodum respondeatis, ego enim
dabo vobis os et sapientiam (Luc. xxi)*. Marcus quo-
que idem affirmat, dicens : *Cum duxerint vos tra-
dentes, nolite præcogitare vel præmeditari quid loqua-
mini, non enim vos estis loquentes, sed Spiritus san-
ctus (Marc. xiii)*. Scimus quidem indubitanter et
firmiter tenemus, quod Christi verba plena veritatis
sunt, et quod loquebatur in apostolis ipse dederit,
canctusque fuerit Spiritus. Ex quibus colligitur
vera illa conclusio, Christus dat et remittit Spiritum,
hoc modo : Christus dat qui loquebatur in
apostolis, hæc autem propositio vera est. ipsius
testimonio Salvatoris : *Ego enim, inquit, dabo vobis
os et sapientiam (Luc. xxi)* ; at vero qui loquebatur
in apostolis, Spiritus sanctus erat, ut idem Salvator
testimonium perhibet.

Quare Christus secundum se dat Spiritum ut
Pater. Non enim, inquit, per me Pater dabit, sed
ut Pater, ego dabo. Liqueat igitur ex prædictis quod
sicut Spiritum dat Filius, ita et emittit Filii et ex
Filio existentem. Quare non quomodo Filii, ita in-
telligis, consilii, forsitudinis, timoris, sapientiæ,
adoptionis, omniumque simpliciter beneficiorum,
donorum, atque gratiarum Spiritus esse dicitur?
Nequaquam hoc modo Filii nuncupatur Spiritus,
Filii sane Spiritus, ubi Patris æque ac indifferenter
censetur. Intellectus vero gratiarum et donorum
dicitur Spiritus, ut dator, et effectiva illorum causa.
Is idem sicut Dei dicitur Spiritus, ita et Domini
Spiritus nominatur, sed non convertitur. Etenim
licet Deus Pater Spiritus, juxta Domini vocem cen-
scatur, *Spiritus est Deus*, Spiritus quoque et Filius
Dei, secundum illud : *Spiritus ante faciem vestram
Christus Dominus* ; neque tamen Pater, neque Fi-
lius, Dei Spiritus dicitur : sicut igitur commune
est Patri et Filio non esse Spiritum alicujus, sic
proprium est Spiritum esse amborum Spiritum.
Amplius : Sicut inter illos qui ex Deo nati sunt,
solum Dei verbum, de utero ejus genitum esse pro-
nuntiatur, ita inter Spiritus Dei, solus Spiritus
sanctus, de ore Filii prodire creditur. *Verbo enim
Domini cæli firmati sunt, et Spiritu oris ejus (Psal.
xxxii)*, Verbi, scilicet, juxta Apostolum, *omnis vir-
tus eorum*. Isto Spiritu ille iniquus Antichristus
isperdetur, quia *Dominus Jesus interficiet eum Spi-*

*ritu oris sui, et destruet illustratione adventus sui
(II Thess. ii)* ; ut Paulus dicit quod de anima Chri-
sti nullus intelligere præsumet. Nam illa in eo quod
anima est, neque interficit, neque destruit aliquid.
Reliquum igitur est, ut sancto Spiritui solummodo
attribuatur hoc. Qua ex re manifestum est quod
sicut Filius de Patre per nativitatem existit, ita
Spiritus ex Patre et Filio per processionem. Quod
iterum et sic monstrari potest. Spiritus oris Christi
ex Christo procedit, cujus rei signum est insufflatio
in faciem discipulorum facta ; scilicet, Spiritu oris
Christi, Spiritus sanctus est, unum enim habet Spi-
ritum consubstantialiter ut Dei Filius, non plures.

Itaque Spiritus sanctus ex Christo Dei Filio pro-
cedit. Sed forte dicit adversarius, insufflatio, dona-
tio, processio, sive missio Spiritus ad apostolos seu
prophetas, a Christo facta, temporalis existit procul
dubio. At vero illa, qua Spiritus existentia conside-
ratur secundum se est, et non intelligitur ad aliquid,
sed a quo. Eam enim Græcus intelligit, dum Spi-
ritum ex Patre solo asserit procedere, prius vero
dicta, cum sit temporalis, et ad homines, æterna
non est : nec dogmatis ambiguitatem facit, nec
multum ad schisma pertinet divulgatum, propterea
superius positis argumentationibus nullo, ut videtur,
qui ex adverso disputat, coarctatur inconvenienti
hujus objecti solutio, quanquam ex superius dicto
Magni Cyrilli, adversus Nestorium capitulo, et ex
eo quod relatio talium creatoris magis quam Crea-
tori conveniat, patens sit. In his tamen quæ sequun-
tur, quia præsentis voluminis series finem poscit,
commodius explicabitur. Jam enim, ut æstimo, Græ-
corum pene omnes instantiæ solutæ sunt : demon-
stratum est enim quoquo modo ex Patre ac Filio
Spiritus proveniens, non progrediatur ex duobus
principiis, seu ex binis causis. Apparuit autem quo-
modo causa principiumque ac ingentum non sint
personales proprietates, cum genitor non emittat
Spiritum, in eo quod Pater, neque solus. Ostensum
quoque est nullam proprietatem esse personarum,
et quomodo non uni tantum personæ adsit quælibet
proprietas, cum aliud sit habere proprietatem,
aliudque proprietate insigniri : similiter autem pa-
tefactum est, secundum nullam eorum quæ apud
philosophos dicuntur causarum, Patrem seu Filium
causam esse Spiritus, sicut non Spiritum causa-
tivum esse utriusque, dicto tenore, cum sit amor
amhorum.

Explanatum quoque non apparere inæqualitatem
circa personas propter proprietates, existente duo-
rum æqualiter Spiritu. Adapertum etiam est Spi-
ritum et Filium et Patrem, Patrem quoque cum
Spiritu, quædam obtinere vicissim singulariter,
Patremque similiter esse Filii causam, non quod est
Pater cum Filio. Dilucidatum est perfectam esse
Patris, et perfectam esse Filii emissionem Spiritus ;
nec aliquam superabundare, cum sit una et eadem.
Filius quoque principium existentem in Trinitate,
Spiritum emittentem sine medio, non ratione naturæ

sive personæ, sed ratione causæ ac principii, ex utroque progredientem, nec esse duplicem vel compositum, ex duobus proveniendo, sed neque Filium componi, eo quod causa sit et causativus. Enucleavit autem oratio primum hominem non fuisse Deo et Patris similem, secundum ingenitum, et quot modis ingenitum. Amplius autem, imaginem esse Filii Spiritum mediæ existentis Patris, Spiritusque secundum ordinem, et unitatem quidam ad naturam referri, ad personam verò non: Spiritum etiam Filii esse, non ut intellectus, aut ut consilii, aut ut timoris, aut ut adoptionis filiorum, vel ut aliquorum hujusmodi, quibuscum ostensum est Christum insufficiente in faciem discipulorum dedisse Spiritum. Amplius autem evidens factum est, per necessarias

A rationes a Photio dicta invalida esse, Spiritumque plenitudinem esse Filii, ex ipso procedentem, juxta evangelistarum testimonium. Qui quidem Christi oris Spiritus, Pauli auctoritate, nuncupatur. Igitur deinceps vestro favore atque hortatu (animo, frater mi, charissime Leo) non paucis præstantior et definiendi perite Caciareda, transeundum est ad generalium demonstrationum, qualium hujus sublimitas participat negotii; ut diductis lucubrationibus, sub crepitantes lucernas, requisitisque sanctorum atque philosophorum Latinorum Græcorumve quam multis voluminibus, inveniam quod ad legendum vestræ primum ac aliorum diligentia, liber tertius exhibeat.

PRÆFATIO IN LIBRUM TERTIUM.

Persuadetis, pollentis ingenii, germane mi Leo, tuque Caciareda, in optimarum artium eruditionibus præstantissime, ut stylum orationis novem, ac disceptationis varietate fastidio medear lectorum. Commodissima quidem, ut puto, vobis videtur in explicandis solitaria natura questionibus, et in enucleanda puritate, nulla contagione polluenta mendacii, renovatio tali methodo progressura. Eundem vero est rursus adversus olearias Pelasgorum cellulas, opinionibus maligne confutandæ sunt, non hostiliter, et series aliqua demonstrationum cum auctoritatibus ordiendæ, quæ cunctis emissionibus præstantiorem ex Patre atque Filio, Spiritus progressum auspicetur. Quæ ex re, indagandi veri cura, crudescens jam morbum perfectius cognoscens, silvæ quæ segetes interitit, dissipata caligine, meritum promptius veritatis persequitur. Amplius quidem veridicus sensus, ex varietate hujusmodi, concentum nasci judiciorum proventu copiosissimum arbitrat. Nam palam est, ex his scientiæ augeri claritudinem, confragositatem ambiguitatum lævigari, mucrones retrudi diurnis excubiis insidiantium, et inextricabilem supervectæ contemplationis difficultatem, ut anni tempora Eois conversionibus quodammodo reserari. Hæc utique peragratio certum ducem habet, rationem scilicet, nobilitatem acuminem fastigiatam, quæ cum semper eadem existat certissima est, et inexpugnabilis, circa id quod valet comprehendere. Interdum vero auctoritatibus confortata sanctorum, hiemales conculcando scaturigines, attollit aciem ad sublimia, et dum summa et alta capescit, damnis non prorsus consumitur probationis: licet enim supereminens claritas divini fertilitatis, nimia subtilitate audita sit, non humanis omnino subjaceat inquisitionibus, tamen quia eadem argumenta maximis minimisque causis conveniunt, non ex toto ipsa se subtrahit nostris demonstrationibus. Colendus autem diligenter est animus, qui una et eadem intelligentia, similitudinem, differentiam, identitatem et diversitatem prædicamentorum cognoscit, et ima et altissima contempletur mirabiliter. Ex quibus nimirum haud injuria, spes jacens erigitur et dilatatur. Eoque amplius quod vigilantissimi nostri pectoris censuram, exactissimam ingenii limam, atque probatissimum examen, duo quæ præcedunt volumina, cum jam subierint, Charybdis seu Scyllæ, a modo non formident naufragium. Quod, ut puto jam Mareotidum amplectuntur Ebenum. corruptionem fugantem et, ut aiunt, solitam conferre, ne vis nigra metum incutiant, optima est, procul dubio, cylindrus vestræ immutabilis perseverantiæ, et ad cœquandam aream, quotidianis implanationibus, abundantium videlicet refectione supplemento hiantium erratorumque caetero. Hæc censura dum dicta comprobatur, magnam attribuit fiduciam operi, exercendo: fidem habens cum integritate sensus, et admirationem cum gloria. Quidus acute dijudicat sicubi textilicinta, ignobiliter eminentissimæ sapientiæ connectantur, aut molibus ingenitum columnarum arundines: quod nihil negotio necessarium in hoc omnino est, nam cum in Asphaltide stagno Judææ provinciæ tauri fluitent impune cum camelis, ut notum est, non irriti rumoris præconio, in diviorum verborum purum fluorem petit, ima quisquis immergitur, tenuitate laticis non inhíbente. Nec diem longius licet detinere, cum animadversione plectendus sævissima execrabilis factus sit. Ergo de hac materia edere aliquid formidabile est: nam in his nostris solum infirma facultas rationis orationisque, verum validissima, vix se a mendacio temperat, et ab inconsultis erroribus. Age vero quod absolutissimæ puritatis specula, eos qui ab imis non recedunt lateat, cui omne peritum est, nec aliquid excogitari potest, quod ejus oculis nubeculam qualemcunque objiciat: propterea de talibus scribere cupienti, allicienda permultum est cœlestis musicæ dulcedo, ad poli australis infima mergi et illic exulare, prohibitura dicendi tumultuosam libertatem quæ stare nescit perpetuo agitata excessus et replicationis. Ea certe dum luxuriat, non modo dulcibus, verum amaris floribus, et ubi sæpe non est aqua, sed lutum insidet, Phæbeos radios, non Phæbum ipsum imitando, morarum impatientem et nunquam Zodiaci excedentem terminos. Igitur si extremo in littore luctantes ventos, crebras procellas, imbrem inimicium verentur peritii vaporis, quid in scribendo efficiat sarilla pertransiens, tellus serotina, violentusque torrens, quæ magis sterilitatis causa existunt, quam porrigant ubertatem. Ego autem Spiritu veritatis stillante in conscientiam, et fonte propositionem, amplius, et utriusque vestrum bonæ fidei collucente suffragio, necnon intime amicorum Caciareda tuo chrismatismo, sed oraculo, me de his vaticinante, scripturum, nequaquam vereor, quin partis quæ a nobis defenditur questionis purgem ambiguum. Nam quæ præceduntur, et si plurimis ramis reputantur, languidiora tantum resurgunt. At vero ne licentiæ rugandi fama reclamet, vertendus est stylus, ut procedat quod pollicetur oratio.

LIBER TERTIUS.

CAPUT PRIMUM.

Humanus peregre proficiscens animus, quam ægre invisibilia, magis autem quæ trium divinarum existunt personarum, rimari valeat, tamen investigando laborat, ac rationibus ostendere quibus potest nititur, quod unus Deus est, ex quo et per quem, et in quo sunt omnia. Non possunt certe plura esse prima, cum necesse sit unum esse, quod exhibitum existat universorum, tam similitum quam dissimilium : quo cum sit aliud quid sistatur, suprema unitas, et vere unum, jam non erit. Nam si Deus non est per se unum, sed in semetipso aliquid habet, cujus vocabulo rite queat denominari : non erit causa tantum, si ex alia ipse causa proveniet atque in infinitum ratio gradietur, nullo re-
 B
 pto, in quo stare possibile sit, ad instar sectionum continuæ quantitatis. Cujus quidem quælibet particula factæ divisionis, potest rursus dividi, currit in infinitum divisio. Itaque necesse est causam absque causa, et principium esse sine principio, quod nullius participando simpliciter unum sit et prima causa, primumque omnium quæ sunt principium, quod sic manifestius sit. Si omnis multitudo uno posterior est, et unius aliquo modo participat : unum simplexque principium omni multitudine prius est. Atqui omnis multitudo uno posterior est, et ejus aliquo modo participat, quippe si multitudo unum præcedat, ex uno esse non contrahet, cum uno prius ipsa exstiterit. Etenim non existentis, non est aliquid quod participet. Quare cum nulla
 C
 supremum principium multitudo præveniat, nec aliqua divisio, unum est et simplex supremum principium.

Amplius : Omne divisibile, aut secundum multitudinem, aut secundum magnitudinem, aut secundum actiones, quæ in tempore feruntur, videtur posse dividi : Deus autem omnino immobilis existens et æternus, cum quamlibet præveniat multitudinem, nullo dictorum modorum dividi potest. Licet igitur, quod ante supremum principium non est, aliud principium absque principio, par, vel melius, nec ante Deum est Deus, nec aliud post ipsum, quod sit Deus. Qua de re, neque generalissimum in divinis personis, neque subalternum, neque particulare, seu speciale perquirere oportet. Quia
 D
 ubi genus, et prius; species, et differentia; proprium, et accidens. Sed, ut monstratum est, Deo nihil prius est, sed neque differentiis ex aliquibus ipse constituitur, naturam existens supra omnem, nihilque habens secundum participationem. Simplex enim divinum est et uniformæ, extra omnem duplicitatem et compositionem. Equidem quod compositum est, ab aliquibus diversis componitur, aut

A præexistentibus, vel electrum ex auro argentoque; aut ex iis, quæ simul considerantur, ut caput, ex ossibus atque carnibus, et aliis hujusmodi. Hæc enim et his similia consistentiam pariter sortiuntur, quanquam differant, quia nequaquam horum prævenit singulum, quod ex his constitutum est caput. Itaque cum divinum sine principio, et absque causa sit, neque disciplina proprie, neque demonstratio, neque diffinitio ejus est. Nempe disciplina per demonstrationem sit, demonstratio vero per prima, diffinitionemque : Deo autem nihil prius est, diffinitio principium finemque habet, principium quidem generalissimum. Interdum etiam et quod sub generalissimo, finem vero, differentias. Ideoque nulla diffinitio potest divino assignari, nec aliqua talis certe demonstratio solis affirmationibus contexta, de Deo esse potest : eo quod infinitus sit et absque principio. Quas ob res, per remotiones et inficiationes, adhuc Spiritus sancti processionem ex Filio esse, quantum facultas ipsa permittit, duce Deo monstrare aggrediar : jam nunc in hunc modum.

CAPUT II

Charissime, quod disgregat et dissecat aliud ab alio, aut intelligitur ut substantia, aut ut qualitas, aut ut quantitas, aut ut ad aliquid, aut ut quiddam aliorum prædicamentorum. Nam præter hæc nec esse, nec intelligi aliquid talium possibile est. At vero quod disgregat ac dissecat a Filio ratione causæ Spiritum sanctum, neque ut substantia, neque ut qualitas, aliorumve aliquid potest intelligi. Substantia quippe non est, quod dissecet, quoniam ejusdem substantiæ ac naturæ Pater, Filius, Spiritusque sanctus existunt. Sed neque quantitate Spiritus secernitur ratione principij a Filio : Etenim utraque, distincta scilicet et continua inficiatur, hoc perficere ut patens est. Nam distincta quantitas secundum passionem, atque collectionem consideranda, suas particulas actu exhibet intellectui, e non potestate, alioquin discretum continuum existimabitur. Hoc intellectu concipitur, cogitatuque quanta sit, sed Deum intelligere, quantum sit non sufficimus, cujus majestas, ut individua, ut indistans, ut sine compositione, ut absque quantitate, qualitateve non diffinitur. Hoc idem ipsum de continua quantitate sentiendum est, ea secundum concordiam, et alternitatem attendere, rem divisibilem in semper divisibilia, cum partes non discrete actu, sed potestate accipiendæ sunt. Nec continuum faciamus discretum, et coelestia quæ impassibilia sunt corruptibilia.

Amplius : Omne quod mensurari potest, aut quantitas est, aut quantitatis participat. Nempe

mensurabilem, hoc quidem proprio esse mensurari possunt, ut linea, superficies, hoc vero participatione ut homo, lignum. Socrates enim non in eo quod homo mensuratur, sed in eo quod magnitudine participat : verum secundum accidens mensurabilis est, at vero trium divinarum substantiarum personarum, nulla mensurabilis est. Quare neque quantitas illarum est aliqua, neque quantitatis participat earum quæpiam. Sed neque qualitas aliqua intellectu potest comprehendere, quæ Spiritum a Filio quin causa ipsius Filius sit determinet : equidem nulla hoc efficit differentia. Quippe cum differentia tripliciter dicatur, communiter, proprie ac magis proprie : sola quæ magis propria dicitur, hoc ab illo dissecando aliud facit. Dei vero Filius, atque Spiritus sanctus, substantiales sunt, nullam separabilem proprietatem sortiti. Qua quidem ex re liquet quod Spiritus a Filio nec magis proprie, nec communiter differat seu Patre. Nam quod communiter de rei esse aliquid non complectitur, nec aliquid demonstrat inesse alicui specialiter. Reliquum est igitur ut proprie tantum Spiritus a Filio differat. Inseparabili enim proprietate, quæ nequaquam substantiam complet, differt a Filio Spiritus, quæ contraria sub eodem participari aliquando non ostendit. Etenim magnitudo Æthiopia nequaquam per temporis successionem in albedinem permutatur. Neque qui calvus est, capillatus rursus fit. Sed neque glauci oculi nigram aliquando colorem, secundum naturam recipiunt. Sic utique in sancta Trinitate Pater Filius non fit, neque Filius Pater, sive Spiritus sanctus, aut Spiritus Pater, sive Filius. Hæ itaque personæ, quia nullam permutationem suscipiunt, proprie differunt, atque in ejusmodi impossibile est in invicem permutationem fieri. Sane non solum inseparabiles commanent tribus personis proprietates, verum et impermutabiles, quemadmodum, imo amplius multo ipsis privationibus. Hinc est quod videtur divinas ab invicem differre personas, differentia quæ dicitur proprie alteratum faciente tantum, et non aliud. Nam communi non differunt differentia, quæ separari potest, sed neque magis propria quæ aliud facit. In sancta vero Trinitate nihil separabilem, nec aliud et aliud, sed alius atque alius existit. Patet igitur tres personas, neque communiter, neque magis proprie, sed propria tantum differre ab invicem differentia.

Amplius : Omnis privatio, quæ propria differentia dicitur, dum suo inest susceptibili, oppositum tantummodo ab ipso excludit, ut calvitium capillatum esse, cæcitas visum habere, aliorum vero nihil secundum se circumscibit. Quod quidem non prorsus communis habet, atque magis propria omnis. At vero Spiritus sanctus ut privatio ab habitu, a Patre differt et a Filio. Similiter autem Filius, juxta eandem modum a Spiritu et a Patre differentiam uactus est. Nihilominus autem Pater a Filio, Spi-

ritusque, quod ex insignitivis personaliter proprietatibus evidenter apparet, quæ sunt paternitas, nativitas et processio. Earum unaquæque a sua persona, sola duo ut unum oppositum excludit, veluti processio æqualiter generantem et genitum a Spiritu persona determinat : Spiritus namque neque generans est, neque genitus. Eodem quoque modo generans et genitum, duo circumscibit, nempe innascibilitas quidem processionem atque nativitatem : nativitas vero processionem et innascibilitatem. Ex quo liquido apparet quod processio non magis Spiritum a Filio quam a Patre dissecat cum duo et sola, innascibilitatem dico ac nascibilitatem, ut unum oppositum excludat, sicut ex anterioribus palam est. Amplius : Si paternitas non excludit Spiritum a Patre ratione causæ, seu principii, neque nascibilitas excludit eundem Spiritum a Filio secundum eandem rationem. Quippe Spiritus æqualiter et similiter alterutrum existit : de similibus vero idem judicium. Igitur nulla differentia Spiritum, quod non sit Filii causativus determinat : quare proprius Filii, sicut et Patris ex alterutro procedens sanctus existit Spiritus. Quoniam vero instar privationum proprietates in tribus personis considerantur, manifestum est communitate privationis ad illas. Commune enim est privationibus et proprietatibus jam dictis inseparabiliter quidem adesse, sed non substantialiter : alteratum solum, et non aliud facere, et impossibile in alterutram permutationem Filii. Verum attendendum quod privatio dicitur multipliciter. Nam absentia formæ in eo quod aptum est, habere illam privatio dicitur : secundum quam significationem dicitur ab Aristotele : Omne quod aliquo modo fit, ex contrariis fit, id est ex oppositis, et in contraria, id est opposita corrumpi. Contraria dicit privationem et formam, tanquam duo principia. Omne enim quod aliquo modo fit, dum abjicit priorem dispositionem, illum adipiscitur statum, secundum quod fieri dicitur. Quo absistente absentia formæ substantivum nascitur, veluti si quid injustum est, justum fiat, et quod insipiens, sapiens ; et sciens, qui idiota. Nisi enim statum abjiciat priorem, non habet locum formæ privatio. Quippe impossibile est hujusmodi privationem cum sua forma circa idem substantivum simul consistere. Sed enim secundum consuetudinem loquendi, nuditas privatio nuncupatur, ex qua regressio in habitum fit. Similiter languidum et inerme, cum privationes sint, facile in habitum redeunt. Rursus pecunie perditie, possessionis. atque honoris privatio censetur, a quibus omnibus possibile regressionem fieri : at vero de hujusmodi nunc sermo non instituitur, sed de his tantum quæ in compositis per innaturalem dilabuntur dispositionem, ex quibus non fit regressio, ut Aristoteles addocet sic dicens : Ab habitu in privationem fit permutatio, a privatione vero in habitum, impossibile est : neque enim cæcus factus rursus vidit, neque-

cum esset calvus, comam iterum resumpsit, neque cum esset sine dentibus, dentes ei iterum pullulerunt.

Quamobrem duorum alterum dicere necesse, aut secundum nullam differentiam differre tres personas, aut secundum illam quæ propria dicitur. At secundum nullam differre, ratio non patitur. Nam differentia, differunt a se singula, ubi vero nulla est differentia, nulla proprietas attenditur, quia secundum proprietatem aliquam rebus inest differentia, qua vicissim differunt. At nullus asserere me arbitretur divinas incidisse privationem personas, eo quod privationum harum proprietates, similes pronuntiaverim. Nihil quippe violentum, vel præter naturam in eis, quia ineffabilis, unaquæque simplicitatis existit nihil habens extrinsecus, porro multoties ab his quæ nequaquam insunt rebus, earundem rerum disciplina perficitur. Enimvero qui punctum diffinit, cuius nulla pars est, ex eo, quod non inest, ipsum notificat, assignationisque rationem constituit. Similiter autem qui in tribus differentiam personis ad modum privationem considerari enuntiat, minime in Deo ponit privationem, sed quod inseparabiles habeant proprietates, nequaquam substantiales dictæ hypostases ostendit, et quod oppositum tantummodo excludant, ut privationes, pro hujusmodi, ut puto, Plotinus dicebat: Oportet plures linguas, id est vertigines, in unum conducere, atque sic intelligere Deum, et comprehendere illum clausis oculis. Exsuperat enim intelligentiam omnem, et cum sit simplex, universitas tamen ex illo emanat, omnibus potior existens quæ condidit. Nam qui præstat, accipientibus melior est: maxime vero ipse Deus qui solus bonus est, cui de nullo accedit invidia, quia nullius eget, aliaque omnia, ipsius habent indigentiam: ergo hæ tres personæ, ingenitam licet concordiam ad invicem, secundum naturam, habeant, differunt tamen; et secundum qualitatem quæ apparet ex proprietatibus, quæ non insunt substantialiter. Etenim ex proprietatibus figura, sive character videtur innasci. Omnis autem figura, sive character, ut philosophis visum est, ad qualitatem refertur, et secundum qualitatis assignationem exstat atque participationem; qua de re in singulis prædicamentis, generalia sive specialia nomina qualitatem videntur significare, eo quod circa substantiam qualitatem determinant. Quorum quidem quasi specialia atque præcipuum, qualitas sola, aliorum prædicamentorum obtinuit, ut sub tali redditione rei cuiuslibet existentis figura per se ad ipsam referatur. Nam quod quantitate participat, secundum quam dicitur quantum, eo ipso insignitur figura differentiæ, in quo qualitas consideratur: idem vero de singulis aliorum dicendum est.

Cæterum, qualitatis qualitatem, aut differentiam differentiam, invenire vel investigare non expedit, trium vero personarum differentias perquirere necesse est, quibus singulæ ad invicem distinguantur,

A quarum differentia secundum rationem solam attenditur. Nam huiusmodi differentia se ipsæ differunt et earum non est differentia, cum ipsæ sint differentia. Sicut enim nec motionis motus, nec generationis generatio, aut permutatio permutationis, ita nec differentia differre reperitur, quod de omnibus pene proprietatibus recipiendum est. Nihil enim seipso convenienter participare dicitur, veluti bonitas bono non fit, nec æqualitas æquatur, sed æquat. Ex quo manifestum quod tres personæ differentiis a se discernuntur, ipsæ vero differentia se ipsis differunt. Dubitabit autem aliquis fortasse in hunc modum. Vere existentia, et illorum qui in generatione ac corruptione provolvuntur, ut consimilium non potest unum genus substantia esse, vel qualitas, seu ad aliquid, licet horum sit proprium, cum alio prædicamento subsistere: ut in substantia Pater, in quantitate majus, in qualitate disciplinatum, eodemque modo et in cæteris. At vero Pater, et Filius, Spiritusque sanctus, cum unus Deus sint, vere habent existere, quare non continentur sub genere illorum, quæ in generatione corruptioneque provolvuntur. Sed neque sub sempiternorum aliquo genere simul sempiterna corruptibiliaque continente. Quibus sic se habentibus, quomodo erit quod dicitur, verum, quod divinae tres personæ proprietates, communitates et differentias obtinuerint? Nam cui differentia inest, aliud mox sequitur genus, ad quod absque ambiguitate respondendum, divinum genus non esse, cum neque generalissimum, neque subalternum sit, neque in genere contineri, cuius neque potestate, neque actu divino aliquid prius sit. Sed neque secundum ordinem, ut in disciplinis grammatica prior est dialectica, neque secundum rationem, ut universalis quidem, secundum rationem singularibus priora sunt, secundum sensum vero singularia universalibus. Manifestum itaque quod divinum, neque in genere est cum nihil eo prius sit actu, vel potestate: neque id genus existit, cum nec de aliquibus differentibus specie prædicari habeat. Sciendum quippe est ut ex antedictis patescit, quod dissimiliter rationali ac mortali creaturæ in divinis proprietates personis considerantur. Porro ex his quæ minime insunt eis, convenientissime illarum proprietatum, quæ circa ipsas consistunt, demonstratio fit. Rationalis vero et mortalis creaturæ ostensio, versa vice fieri conquevit. Nam ab existentibus absentia perpendit, et quæ nondum insunt, ceu Adam mortem esse, quam non habebat, nec unquam viderat, per vitam cognovit. Nullum enim adhuc morientem intuitus fuerat, sed ex repugnanti, vita scilicet, mortem quæ est privatio vitæ, intellexit: sic dives paupertatem, ægritudinem animadvertit sanus, ab existentibus non existentia.

Amplius: Aut investigare oportet substantiam, identitatem et differentiam trium divinarum personarum, aut non. Quod si non oportet, unde sciemus quod Deus Pater non est Filius, atque alterutrum,

quomodo assignabimus proprietates? Quomodo percipiamus quod vivat, audiat, videat, Filiumque habeat Deus Pater, nisi ex his quæ apud nos sunt rebus, atque vocibus per quasunque demonstrationes referantur hæc? palam est quod ex iis quæ apud nos rebus sermonibusque sunt, circa Deum comprehendamus existentia. Ipsum enim non vidimus aliquando, describimus autem illum per ea, quæ amplioris apud nos honoris existunt, excipientes incursus passionesque, ab his quæ a nobis dicuntur: ne ignorantiae tenebris humanum genus ex toto commaneat. Itaque cum inter nos vita morsque versetur, morte autem vita potior sit, Deum vivere credimus et consistemus. Rursum, quoniam vita quæ hic est principium finemque habet, et escæ atque potus indiga, cum aliorum quamplurimum ab eo quod honorabilius est, Deum appellamus, asserentes nullorum hunc indigere, vitamque habere principii finisque nesciam. Eodem quoque modo videre, audire ac generare ipsum consistemus, pro eo quod cæcitate visus, auditus surditate, ac sterilitate fecunditas potiora sunt. Cum igitur necesse sit, et opportunum existat, perquire quæ et quales trium personarum personales proprietates, et quæ non, et cum omnino perutile sit, de his disputare, per eas quæ apud nos sunt res vocesque, procul dubio eorum solvitur instantia, qui de divino disputare interimunt. Verumtamen decet naturæ ineffabilis rei concedere, ne amplius laborare ad harum personarum inventionis proprietatem, nisi quantum res permittit quæ quæritur, cum pateat unamquamque personam ex propria denotari figura. Videtur autem quibusdam tribus esse commune proprio characteri insigniri, earundem suffragante constitutionibus, ac commune idioma esse Patris, Filii, atque sancti Spiritus, quasi collectionem proprietatum, non substantialium complecti. Quemadmodum forte lumani generis numerositati commune est, diei, noctis, horarum, ac cujuslibet diffiniti temporis esse perceptibilem. Etenim irrationabilia, et si temporis habere sensum videantur, veluti hiemis, æstatis, caliditatis et frigiditatis, non tempus, sed quæ in tempore fiunt, percipiunt: tempus quippe res incorporea est, nec sensu percipitur. Qui vero sensum refugit, irrationabilia non noverunt. Apparet igitur ex his quæ dicta sunt immobili proprietate insigniri, non substantiali, et unicum characterem habere, tribus personis communia esse: quod vero hujusce communitates, non sint substantiales: manifestum, cum non secundum substantiam dicantur, neque substantialiter insint, neque singulariter. Non enim easdem omnes proprietates complectuntur insignitivas, cum singulare perfectam sui characteris completionem habeant, et differentem ab omnibus aliis rationem: igitur tres divinæ personæ, alia quidem habent insignitiva, et alia quibus minime insigniuntur: ut de Adam et

A Eva, et Cain videri potest. Adam enim proprium psalma esse, quod immobile idioma in ipso existit. Evæ vero proprium ex sectione costæ provenisse: Cain primum esse omnium genimen, quod alii non contigit homini. At nihil horum dictarum personarum insignitivum erat, cum collectio proprietatum qualiter nunquam in alio fuerit, eadem, id est proprietates quæ innascitur ex tali collectione illorum, ac quorumlibet similium insignitiva censeatur proprietates, quam nunquam duo vel plura individua insignire possunt, verumtamen quodlibet hujusce collectionis, secundum speciem vel genus, aliis inesse præter supradicta possunt: ut philosophum esse, Atheniensem, calvum, et his similia. Trium vero personarum tres proprietates insignitivæ sunt, paternitas, nascibilitas et processio. Quare unaquæque dum unam tantum personam insignit, circa unam tantum consideratur. Attendendum vero est quod in tribus personis, qualitas duobus modis consideratur. Nam substantialiter et secundum proprietates, quibus distinguntur, quod ad qualitatem spectat et qualitatis est proprium, ut declaratum est. Propterea non puto dandum esse quod insignitiva proprietates persona sit, quam insignit, et circa quam consistit ut character circa substantiam, secundum quod persona constitutionem habet. Coniuga tamen personæ talis proprietates semper est, immutabilem cum ipsa subsistentiam sortita. Ergo singulæ personæ singulares habent proprietates, et alias quasdam uni sive duabus communes. Quibus de rebus ut superiori planum sit, quod nulla qualitas, Spiritum a Filio magis quam a Patre determinet (12).

CAPUT III.

Porro neque habitudo est magis dissecans, et determinans Spiritum a communitate Filii quam Patris. Nam habitudo est et communitas differentium ad invicem, ut vocum harmonia, animorum proportio, et animæ atque corporis conjugatio. Et habitudinis quidem proprium est differentia colligere in communitatem. Ad aliquid vero, ad aliud respicere, nec in seipso consistere. Quorum quidem forma est ad aliud dici, illud vero, ad quod dicitur similiter dici addit, quod ad se dicitur, eorum quæ ad aliquid consecutio. Cæterum, quæ consistentia sunt ad invicem non dicuntur, ut lux solis est, et ad solem non dicitur. Aliud enim est, alicujus esse mensuram, aut actionem, aut passionem, aut possessionem, sive proprietatem: et aliud ad aliquid esse, vel dici. Illa enim etsi alterius sint, propriam naturam habere videntur. Ad aliquid vero, in eo quod ad aliud respicit, esse habet, ex eo quod ad suum relativum aliquam suscipit conversionem. Quod de Spiritu sancto quidam non arbitrantur recipiendum, qui quidem et si Patris sit et Filii, non tamen Pater Filiiusve conversim ad Spiritum referuntur. Non enim Pater, sive Filius, sancti Spiritus, Pater vel Filius, nas, distingui vero tantum ratione, et hoc forsitan innuere Etherianus voluit.

(12) Caute lege, nam vera theologia docet personales proprietates re ipsa esse idem quoad perso-

qui amborum donum dicitur : et comparibus alterutri donatorum honoribus decoratur. Nam cœlestis est, orbem replet, donum existens vitæ et virtutis, per hoc donum omnia Deo et Patri Filio reconciliavit. Hoc dono anima quæ saluta non est putrescit, fetorunique sordescit cogitationibus : hoc dono apostoli roborati universum peragraverunt orbem, doctoris prædicantes mandata, sanctificati a Patre et a Filio prout Salvator dicit : *Pro eis ego sanctificabo me ipsum, ut et ipsi sancti sint in veritate* (Joan. xvii) : quamvis Patrem roget ut sanctificet illos, et Christus quidem seipsum sanctificavit, pro apostolis cæterisque fidelibus, quando hostia pro mundo oblatus est, et quando tota humanitas, ut primitiæ in ipso per crucem sanctificata est. Pater quoque hostiam suscipiens mundum sanctificavit, per quam reformati Filii Dei nuncupamur. Sed et Spiritus sanctus vera sanctificatio est, qua fideles per ipsum unum fiunt, qui proprium quasi vocabulum et singularem charactera, sanctum dico, sortitus est. Verum sicut natura Spiritus est sanctus, sic natura sanctus est Pater, sic natura sanctus est Filius : propterea utique apud Isaiam Seraphim ter voci erantia Sanctus, describuntur, quia in tribus personis secundum naturam significatio consideratur (Isa. vi). Nec solum hoc ipsum Patri et Filio commune habet sanctificationis nomen, sed et ipsam Spiritus nuncupationem, cujus multiplicitas breviter hic distinguenda est. Multifariam certe Spiritus dicitur : nam *Spiritus est Deus, et eos qui adorant eum, in spiritu et veritate, adorare oportet* (Joan. iv) ; et Propheta dicit : *Spiritus ante faciem vestram Christus Dominus, Spiritus, et sanctus Spiritus, juxta illud : Ite, baptizantes in nomine Patris, et Filii, et Spiritus sancti* (Matth. xxviii). Spiritus angeli dicuntur, sicut scriptum est : *Qui facit angelos suos Spiritus* (Hebr. i). Spiritus et sancti Spiritus dona nuncupantur : quæ operationes propheta nominavit (13). Cujus iterum gratia aliquando quidem ignis, aliquando vero aqua, nuncupatur : aqua quidem, ut : *Quicumque biberit ex aqua hac, quam ego dabo ei, fiet in eo fons aquæ vivæ in vitam æternam* (Joan. iv). Et rursus : *Flumina de ventre ejus fluent aquæ vivæ* (Joan. vii). Ignis autem dicitur ut illud : *Ipse vos baptizabit in Spiritu sancto et igne* (Marc. i) : Spiritus rursus dicitur spiritualiter vivere, ac secundum Deum conversari. Quicumque enim, inquit, in Spiritu Dei vivimus, hoc est spiritualiter. Novit autem Scriptura et Spiritum vocare ventum : et quod litteram distinguit, ut illud : *Littera occidit, Spiritus autem vivificat* (II Cor. iii). Item Spiritus dicitur quo filiorum adoptio discernitur, ut illud : *Non enim accepistis Spiritum servitutis* (Rom. viii). Spiritus enim notabilis affectio, ut Isaias (xxix) : *Cognoscentur qui errant Spiritu*. Spiritus dicitur et vitalis virtus juxta Ecclesiasticum (iii) : *Quis novit Spiritum filiorum homi-*

num, si ascendat ipse sursum, et spiritum jumentorum si descendat ipse deorsum in terram. Spiritus et humana anima nuncupatur, Ut in manus tuas commendo Spiritum meum (Psal. xxx). Manifestum ergo ex his quæ dicta sunt, quod non solum Pater et Filius, et quod est amborum donum, Spiritus nominantur : verum quam plura alia insigniuntur eodem nomine, unde non ubicunque Spiritus dicitur, Deus ostenditur, neque rursus ubi Paracletus, ibi intelligitur et Spiritus. Quanquam et hoc ejus nomen sit, quo maxime cognoscatur. Nam ut omittantur alia, Christus qui est sapientia Dei, Paracletus vocatur, et tamen non est ipse illa tertia persona, quæ appellatur Spiritus sanctus. Sed forte dicit aliquis cum Spiritus Pater, Spiritus Filius, Spiritus dicatur et sanctus Spiritus, quomodo secundum hoc vocabulum a Patre et Filio differentiam habere possit notari ? ad quod dicendum quod Pater cum sit Spiritus et sanctus, non est neque dicitur alicujus Spiritus. Similiter autem Filius Spiritus existens atque sanctus, nequaquam alicujus Spiritus nuncupatur, quia naturam divinitatis ipsam, sic acceptum significat. Spiritus vero sanctus, et est alicujus Spiritus et dicitur, etenim Patris est Spiritus atque Filii : Apostolo testante qui dicit : *Misit Deus Spiritum Filii sui in corda nostra* (Gal. iv) : quin etiam donum est Patris et Filii, in quo nomine habitudo videtur significari. Etenim his quæ ad aliquid sunt, hujusmodi assignantur proprietates et habitudo : cum esse ad aliquid sit habitudinem habere, ad aliud ex quo potentiam non minus in his quæ extrinsecus sunt, quam in se ipsis existendi habent quæ relativa sunt. Sane cum extera permutantur, fluunt illa et corrumpuntur, quod vero secundum se esse dicitur, hoc ad aliquid non est, ut homo tricubitum (14). Hæc quanquam de alio dicantur, tamen sui ipsorum sunt quod existunt, homo enim etsi alterius dicatur, non hoc tantum ipsum quod est homo, sed in eo quod Filius sive Pater vel aliud hujusmodi. Referuntur interdum relativa et per accusativum casum, et aliter, ut magnum ad parvum, et ab aliquo, ut donum a donatore, quod quidem sancto Spiritui congruere videtur, ut alterius dicatur, et secundum hujusmodi habitudinem, ad aliquid sit. Est enim donum Patris et Filii, et divitiæ quæ terminum non habentes defectum ignorant, qui amborum dona distribuit, quæ ambo ab æterno donant, ut quidam arbitrantur omnium bonarum donationum receptaculum.

Inquiunt enim, licet ante omnem creaturam non fuerint qui talibus durescerent ac operas præstarent largitionibus, erat tamen Spiritus perfectum donum, nullo ipsius participante, alioquin adjectum aliquid divino accessit et adventitium. Hoc modo Dominus censebatur, priusquam ei serviretur, antequam aliquid crearet Creator. Id si non constet sequitur quod ex accidenti, et non ex natura ei creare ac

(13) Idem dicit Didimus de Spiritu sancto.

(14) Deest hic aliquid.

dominari advenerit, et recenter adjectum, subin-
ductumque sit, et non coæternum. Item, inquit, si ante creaturas non erat Dominus, et creator atque donum, frustra sunt ei causa dominandi, donandique condita, et creata promoventia ipsum sibi in Dominum creatorem atque donum. Quare si pedem retro creatura ferat, denudabitur Spiritus dono et dominio. Ergo manifestum ipsum ab æterno habere talium habitudinum rationes. Qua ex re palam est Spiritum sanctum aliquam habere ad Filium habitudinem. Nempè habitudo per omnia prædicamenta transire videtur, et per contraria : per substantiam enim, ut in Patre et Filio, per quantitatem, ut in duplo dimidioque ; per qualitatem, ut in disciplina et disciplinato : ubi, ut in sursum et deorsum. Quando, ut in antiquius et recentius ; facere, secare ; pati, secari : jacere, præponi, subjici ; habere, ut in calciamento : quæ si rebus non adjacerent, a se omnia divellerentur, per habitudines utique, differentia et numerus in divinis hypostasibus apparuit. Quod qualiter sit, breviter quia interest disputationis commemorandum est.

CAPUT IV.

Christianorum fides indubitabile ac firmum tenet, quod Deus ex Deo, lumen de lumine nascatur : et quod Deus ex Deo procedit, et hic quidem ex quo quis nascatur, hic vero qui nascitur ex aliquo, hic vero qui ex aliquo procedit. Et Pater quidem Deum ex quo quis nascitur indicat : Filius vero Deum qui nascitur ex aliquo significat, porro Spiritus sanctus quia non absolute pronuntiatur, sed Patris et Filii Spiritus, ex aliquibus procedens ostenditur. Quare tres sunt ad invicem distantes. Enimvero Pater neque Filius est, neque Spiritus : neque Filius Pater neque Spiritus est : neque Spiritus esse potest, quorum Spiritus dicitur, cum impossibile sit ex aliquo existens esse ex quo existit, et ex quo existit esse quod ex se provenit. Hæc profecto sunt habitudines, ex quibus numerus innascitur pluralis, et sancta Trinitas ostenditur, quæ quidem eo quod Pater et Filius et Spiritus sanctus unus Deus sunt, unitas esse subintelligitur. Quamobrem unitas est in Trinitate, ac Trinitas in unitate. At vero unitas naturæ attribuitur ; Trinitas vero personarum est, non naturæ. Sane non est naturalis unitas ex eo quod Trinitas hypostatica, neque rursus hypostatica Trinitas, ex eo quod unitas naturalis. Ideoque quidam opponunt dicentes : Si alia existit naturæ unitas quam personarum Trinitas, quatuor reperiantur in divinitate res, Trinitas scilicet et Unitas (15). Cujus rei solutio, satis manifesta est, ex eo quod nulla persona cum ea natura quam habet numerum facit, unde nec Christo humanam naturam connumeramus, ut ipsum humanamque naturam quam habet, duas res esse profiteamur. Amplius

(15) Similiter dixit Ambros. in Hexamero : *Connumerantur quæ non comparantur, quia nec eis comparantur, vel coæterna vel consubstantialia vel co-*

A autem : Nihil quod alterius completivum est, sive genus sit, seu differentia, sive natura, seu substantia, vel personæ determinativum et constitutivum numerum facit cum constituto. Igitur Deitas cum sit natura trium personarum, non eis connumeratur : ut quatuor pronuntientur res : unitas scilicet naturæ atque personarum Trinitas ; vere tamen creditur et dicitur quod natura Patris non sit Pater, cum nulla persona natura sit, neque sui ipsius, neque alicujus alterius.

Qua in re tali quidem similitudine utuntur : inquit enim : Qui dicunt libravi numisma, portendit se in pondere aurum esse libraturum. Et rursus qui dicit aurum libravi, nummum æreum se librasse asseverat. Numismatis quippe character, cum gravitatem expressit non libratur. Sic itaque, inquit : Nos cum dicimus ex substantia Patris Filium nasci, non cogimur fateri, ex duobus ipsum exoriri rebus, sed ex uno eodemque genitore. Quod autem ex substantia Patris nascatur Filius, palam est : aut enim ex substantia Patris nascitur, aut alicunde extrinsecus. Quod si extrinsecus nascitur, non est ejusdem naturæ cum Patre Filium, sed alio participans sanctificatore, quod solum cogitare profanum est. Sin autem ex tota substantia Patris Filius profluit, est autem Spiritus Patris et Filii, necesse autem sectionem et divisionem, passionemve accidere, circa Patris substantiam, aut Spiritum impassibiliter et individue de Patris et Filii esse substantia. Individua enim Patris substantia est, quam totam cujus Spiritus est Filius implet. Ex quo manifestum, quod habitudinibus tantummodo prohibentibus non est Filius Pater, neque Spiritus Filius. Nullius enim intelligentia capit ex aliquo profluentem, esse ex quo profluit, ne forte prior seipso inveniatur : verum unitatis divinæ naturæ consecutio exigere videtur, Patrem esse Filium, ac Filium Patrem, eo quod tres hi unus Deus sint, sed ut exaratum est, intercessio habitudinum hoc prohibet, quia Pater non potest esse is, qui profluit ex eo, cum ex nullo sit. Sine initio enim atque ingenuus Pater est, Filius vero sanctusque Spiritus ex substantia Patris, aliter et aliter existunt. Nam Filius ex Deo est, qui est Pater ejus. Sanctus autem Spiritus non est ex Deo Patre suo, sed ex Deo qui est Pater. Ergo Filius in eo quod ex Deo est, Filius Dei censetur. Ille vero ex quo est, ejus appellatur Pater : at vero Spiritus non est ex aliquo, ut ex Patre, sed ut ex causa.

Profecto Filii et solius proprium est ex aliquo esse, ut ex Patre suo, palam est quod in sancta et beatissima Trinitate non sit Pater, nisi unius Filii : sicut Filius est unius Patris, neque Spiritus. ut Trinitas servetur, nisi unius Patris atque Filii unius. Enim vero ut unus Deus solus est, ita unus solus Pater est, unus solus Filius, et unus solus Spiritus

qualis vel aliquid talium sub comparatione suarum partium cadit.

sanctus : qui Patris est et Filii æqualiter et indifferenter. His igitur sic se habentibus, si Spiritus sancti donator et missor, ab æterno Filius existit, et Spiritus quoque donum et imago Filii æternaliter, claret quod habitudine non dissecetur a Filii amplius quam a Patris communitate : ut autem superiora monstrant, habitudo est communitas a se invicem aliquo modo differentium, nempe ubi nulla est differentia, nulla est habitudo, et ubi habitudo, ibi alicujus modi differentiam esse necesse est : inde nihil ex alio provenire potest, nisi ad aliquid aliquo modo habentis intercedat habitudo. Hæc enim est quæ copulat faciens patienti, per aliquam familiaritatem : ut hoc quidem possit in illud agere, hoc vero ab eodem pati : propterea multiplices modi humanarum habitudinum sunt, sicut aiarum rerum, ceu Patris ad Filium immediate, ad Filium vero Filii mediate, et deinceps ad gradum usque septimum. Harum habitudinum quædam cum ipsis Interimuntur subjectis, aliæ vero subjectis absque a:ratione omni manentibus disparent. In quo satis apparet, ad aliquid non esse secundum participationem. Nam ut quidam opinantur, quæ ad aliquid sunt, neque invicem participant, neque de se prædicantur. Idecirco positum, et positio; stans, et statio; sedens, et sessio; et quæcunque talium non sunt ad aliquid. Participat enim positum positione, ac sedens sessione : ad aliquid vero non participant invicem, quia opposita sunt : sed neque Deus Pater, suo Filio participat, neque ab illo prædicatur. Namque Pater semper est Pater, et non Filius : Filius vero semper Filius, et non Pater. Cum vero Pater nuncupatur Dei Filius, non absolute intelligendum, sed sæculorum Pater atque creaturarum. Conditor quippe noster existens, per conditionem noster vocatur Pater, et non per naturam, ut Deus Pater ejus est. Inseparabiliter tamen habet, quod noster Pater sit, sicut et Spiritus donum : ac donari nobis ut superius disputatum est. Nihil enim alienum ipsi accidere potest, quod circa ipsum non semper fuerit. Erat certe ante sæcula omnitenens conditor et Dominus, sine habitudine habens omnium eorum rationes, quæ circa ipsum perspiciuntur.

Quæ habitudines cum circa substantiam sint, ipsæ nequaquam substantia sunt, nec tamen ab extrinsecis obveniunt. Similiter autem quæ substantiam divinam complent, non solum ab intrinsicis nihil contrahunt, sed per se insunt intellectæ absque omni talium habitudine. Qua ex re quidam in hunc modum argumentatur. Si divinum sui ipsius perfecte absque quolibet defectu completivum est, nullam habet habitudinem ad ea quæ extrinsecus sunt. Nam si ex conditis et creatis acquisivisset habitudinem, fuisset potentia ejus indiga, et per extrinsecam habitudinem condendi potentiam sorti visum fuisset. At vero divinum per se sufficiens est et sui ipsius absque quolibet extrinseco completivum. Nefas enim est aliquod adjectum Deo attribueri, ut habent qui vicissim ex defectu ce-

A piam nanciscuntur. Deus sane non cum fuerit res, tunc eas perdiscit, quia mundi ante originem præcivit ea quæ in novissimis sunt futura temporibus. Ideo antequam faceret terram et sæcula, in seipso habuit ut modo habet, et non aliter rebus jam conditis et creatis, eorum quæ circa nos rationes, quod Paulus insinuat Timotheo sic dicens : *Collabora Evangelio, secundum virtutem Dei, qui salvavit nos, et vocavit vocatione sancta, non secundum opera nostra, sed secundum suum propositum et gratiam, quæ data est nobis ante tempora sæcularia : manifestata autem nunc, per illuminationem Salvatoris Jesu Christi (II Tim. 1)*. Si ante sæcula, cum nondum nostri essemus vocavit nos secundum propositum Dei omnia præscientis, certum est quod antequam vocati vocator, et antequam creatura esset, creator exstitit Deus, et antequam donaretur Spiritus, donum fuit Patris et Filii, nullam ad illos habens habitudinem, qui accepturi erant. Propheta David ad Deum loquens dicit : *Esto mihi in Deum protectorem (Psal. xxx)*, et iterum : *Factus est Dominus refugium pauperum (Psal. 1x)*. Sed enim protector et refugium semper erat. Quare quod erat hoc et factus est postulanti scilicet et obsecranti. Ab æterno quidem erat rex, quia Deus : factus est Dominus plasmatis nullam habitudinem nullamque alterationem suscipiens, ex quo in actum creatura prodiit. Si enim homo non permutatur individuus illius, toties pereuntibus aliisque succedentibus, sed manet indemutabilis et inalterabilis, propriam conservans rationem, multo amplius, quia incomparabiliter habitudines circa divinas personas quanquam in pluribus distantibusque considerentur, inalterabiles tamen perseverant. Inconveniens igitur dicere pro iis, quæ sunt divinis personis, quæ sunt impermutabiles aliquid accidere, profanum est et interimere differentium ad invicem Spiritus Filiique rationes sempiternæ alterutrius habitudinis. Manifestum igitur habitudinem quam habet Spiritus ad Patrem, eam habere ad Filium : nihil eorum quæ ad aliquid sunt prohibet, quin Filii sit, et ex Filio idem Spiritus.

CAPUT V.

Cæterum emissio Spiritus ex Patre nequaquam prohibere potest provenire Spiritum ex Filio, dum per eundem Filium Pater, non ut per instrumentum Spiritum emittat, nullo intellecto medio. Quare si Pater est causa Spiritus et Filius. Nam in Filio est Spiritus sanctus, ut in causa, quod ex causa est, non ut in loco, neque ut in subjecto. Etenim locus ab eo quod in loco est, differt substantialiter, similiter autem et subjectum, ab eo quod in subjecto : at vero Spiritus in Filio per causæ rationem consistens, ut in Patre, utriusque idem est. Itaque ut in causa, quod ex causa est, sic amborum ac in ambobus Patre scilicet et Filio, Spiritum inseparabiliter esse constat. Amplius : Quæcunque duo ut individua secundum naturam, absque aliquo medio, intelliguntur, quicumque alterum esse præstat, et

alterum, hoc enim in vena et fonte, trunco ac radice, unitate ac binario, aliisque forsitan pluribus est videre. At vero Pater et Filius duæ personæ sunt, et secundum naturam absque medio prorsus intelliguntur : qua de re Spiritui uterque præstat existentiam. Igitur ut verum est Filii Spiritum esse, sic ex Filio progressum et causam ipsum habere manifestum est. Sed quoniam jam patet emissionem non esse impedimentum Filio, quin is cum Patre Spiritum emittat, demonstrandum similiter videtur, quod neque facere, vel pati, dictam causæ Patris ad Filii communitatem distinet. Id quidem multo liquebit evidentius, si commemoretur breviter, quid facere, quid pati, et quid actionem esse philosophi constituerint, et utile quidem hoc forsitan erit, ad dicendorum declarationem. Est igitur, ut ipsi dicunt, *facere* secundum naturam, in passionem duci : vel *facere*, est assimilare sibi quod patitur ; *pati* vero facienti assimilari. Hoc autem exemplis dilucidant. Assimilat, inquit, sibi faciens, patiens, ut ignis in aqua agens, sibi eam secundum caliditatem assimilat. Ecce cum aqua quidem potestate calida sit, actu vero frigida, ignis accedendo potestate calidum contingens atque passibile, permutat : quod in ea potestate fuerat, in id quod actu nuncupatur. Etenim quod a potestate in id quod poterat permutatur, hoc actu esse perhibetur, sive species, sive passio, sive quies sit : ut æs, ab eo quod potestate, ad id quod actu proveniens, statua fit per formam consummata. Nam activum aut absque medio, aut per medium passibile contingere oportet : ut homo in balneis per medium calefcit : dum ignis æra, hominem vero calefacit ær.

Veram attendendum, inquit, quod tantum in his quæ mota e regione movent proprie contactus fieri dicitur. Quippe neque imago, neque exprobratio animam contingit principaliter, dum ab ipsa nihil mutuo repatiuntur : utpote quæ prorsus dissimilia et diversa, et quæ in se vicissim facere apta non sunt, neque pati mutuo, quod fit ut dulcedo nihil agat in nigredinem, neque in dulcedinem gravitas : aiunt ergo, si facere est secundum qualitatem permutare, Deus autem conditor substantiæ omnis : manifestum quod non proprie factor censeatur, sed conditor atque productor universitatis : naturalium enim atque artificialium factores tantum esse constat : Deus vero cum sit, ultra omnia invisibilia atque visibilia nequaquam factor censi debet. Namque factor per viam quamdam et generationem, quod agendum est, adesse conducit ; Deus vero in tempore nihil facit, propterea non factorem, sed conditorem eum censi oportere dicunt.

Amplius : Si facere est sibi quod patitur assimilare, secundum aliquam qualitatem, non est Deus factor orbis proprie, cum nulla ratione mundo existat simul, aut creaturæ cuiquam. Sciendum vero, ut quibusdam sectarium videtur, non simpliciter dandum est faciens comitari quod patitur. Nam fa-

cere est boare, currere, ambulare, scribere atque alia hujusmodi, quorum nullum patiens sibi assimilat. Cum igitur Pater sine causa, et absque initio sit, et perfectior aut potentior eo quem generat esse non possit : æqua enim duobus potentia, quæ potest æqualiter tam minora quam majora producere, idcirco non plurium exhibitivus est Pater quam Filius : sed quidquid exhibet, qui sine causa exhibet, et qui ex causa est, absque medio, et cum neque prius qui sine causa est, eo qui ex causa producat, sed simul Pater, simul Filius, evidens quod non sit inter Patrem Filiumque separatio causæ Spiritus propter *facere et pati*. Quicumque enim duorum singulariter Spiritum emitteret, foret utique altero potior : ut causa comprehensibilior, amplior atque continentior. Ergo cum Pater Spiritum emittat, et Filius qui est imago Patris, nequaquam *παρὰ χαραμὲνὰ* vel demutata, integram servans circumferentiam, qua de re necessario adsunt Filio quæcunque adsunt Patri.

Omnis quippe imago quæ *παρὰ χαραμὲνὰ* non est, semper ad archetypum integram habet circumferentiam. Quod quidem mendacii arguatur, si ex Patre Spiritus prodeat non communicante Filio : at vero nihil est Patris ante Filium, nec absque Filio Pater producit quidquam, quia non adoptione verbum Dei Filius Patris existit : sed secundum veritatem de substantia ipsius genitus est, eorum qui participatione Dei et Filii, ipse factor est atque conditor.

Hinc igitur manifestum, cum perfectissimum signaculum omnem ad Patrem servans inconferentiam existet Filius, quod ex seipso, ut Pater emittat Spiritum. Quicumque vero huic repugnat dogmati, metuere videtur, quod ab hæresiarchis profanarumque novitatum inventoribus commentum est, hoc modo argumenta concinnantibus, imo elenchorum ignorantias : si Spiritus ex Filio est, omnium potestatem coelestium atque terrestrium habente, male ac præter Patris voluntatem faciunt, qui adorando a Patre vel Spiritu aliquid postulant : omnia enim Filii sunt a Patre donata, cujus dona sine penitentia et indemutabilia sunt. Siluit igitur a potestate omnium eorum quæ tradidit Pater, etiam et a iudicio et ab omissione Spiritus. Ideoque peccant qui a Patre vel Spiritu aliquid postulant per orationem, ipsum Spiritum potestatemque universorum possidente Filio. At vero non est in his formidandum, quia nihil aufertur Patri, quod Filio attribuitur. Omnia enim Filii Patris sunt : ut enim lux a sole, alter ab altero inseparabilis est, verum æqualiter tres personæ omnibus præsent creaturis, quarum singulæ juxta suum ordinem et virtutem illarum præsentia irradiantur : hæc quidem æternaliter, illa vero secundum tempus : et hæc quidem incorporaliter, illa vero secundum corpus, unaquæque proprietatem ferens a propinqua familiarique causa : secundum quam inde sortitur existentiam.

CAPUT VI.

Ad hæc autem sciendum quod quibuscunque substantia quælibet adest et ejus actio, sed non quibuscunque actio et substantia. Nam solis actio illuminatoria, in aere quidem et in aliis perlucidis diffunditur, non assistente illis solaris substantia : at vero de summa et divina substantia vera conversio fit. Nam ubi divina substantia et ejus actio, et ubi ejus actio, et ipsa quæ ubique simul et nusquam est. Non in parte quidem ubique, in parte vero nusquam : sic enim a se ipsa divulsa esset et separata : si hoc quidem ejus ubique et in omnibus, hoc vero nusquam, et ante omnia : sed tota ubique, at tota nusquam. Ideo utique ubi actio Dei et Deus, qui tantum se præbet, quantum quis capere potest : non ut habens partes, sed ut existens ante omnia, unus enim Deus cum sit, personæ tres, ante omnia quæ ipso replentur, causa eorum omnium est inalterabilis et impermeabilis suis uberrimis mundum gubernans largitionibus et actionibus. At dum sermo de actione instituitur, a memoria excidere non debet, quod sicut divina substantia, paternitas, filiatio, missiove et cætera quæ in Deo et circa Deum supra substantiam, paternitatem, filiationem et missionem, sic et actio Dei supra actionem intelligenda est. Nam licet prædicamentorum nuncupentur vocabulis, quæ in tribus et circa tres personas considerantur, nihil tamen ad prædicamenta, divina aliqua res pertinet. Sed quidam dum volunt ostendere quod facere disgreget a Spiritu causæ Filium, talibus utuntur argumentationibus. Si facere in divino ut in creaturis quibusdam duplex est, hoc quidem secundum voluntatem, ut condere, scribere ac cætera quæ ad artifices spectant : hoc vero secundum naturam, ut generare, et ignis, ut urere. Pater vero in eo quod secundum voluntatem facit, inseparabilis a Filio Spirituque fit. In eo vero quod secundum naturæ consecutionem agit, separabilis : solus ipse suo esse quo a Filio distinguitur Spiritum emittit. Quo fit ut Filius non emittat, de Spiritu vero patens est, quod se non possit emittere, quia nihil ex se provenire potest vel fieri.

Cæterum, pati nullo modo asserunt impedire processionem ex Filio, etsi dupliciter dicatur : ut secari, uri, et consummative ut discere, legere. Quippe nec secundum corruptionem, nec secundum consumptionem Deus aliquid patitur, cum sit incorruptibilis, et sibi sufficiens, creaturisque omnibus : obque hoc solum Deum Patrem, isti generare et emittere dicunt, ut materiam pati tantum : per quam et alia passionis participant, facere autem et pati opinantur elementa, ut participantia formæ atque materiæ, necnon omnia pene quæ composita sunt : ut plumbum agendo in argentum patitur et corrumpitur, dum ipsum purificat. Agit quidem dum purificat : patitur vero dum ab igne consumitur : facit ergo, inquirunt. Pater natura et voluntate : natura quidem faciendo Filium generat, emittitque

A Spiritum : voluntate vero faciendo, mundum creat conservatque creatum : propterea æqualem et cœternum sibi generat et emittit, quia esse generat, et esse emittit, sed esse non creat, nec conservat : nam neque artifex esse suo, ea secundum quæ artifex nuncupatur perficit, frequenter in seipso contemplans, quod non producit in opus, a quo longe cadit opus quod facit, sicut omnia corruptibilia a divina natura procul. Item dicunt : Si esse Deus produceret, cum ipso simul emersissent omnia, et tam præterita quam futura simul convenissent, quæ simul natura nequaquam patitur. Atqui alia est Dei generatio, et alia eorum quæ non sunt productio, quæ simul esse nequeunt : eo quod non esse Deus ea produxerit, sed voluntate. Nam si esse produxisset, tot emersissent, quot expromere potuisset toto utique faciens esse, tota fecisset virtute : quæ cum infinita sit, non solum hunc mundum, verum infinitos huic præsentis consimiles fecisse potuit. Sin autem non poterant, quam multa imbecillitate opprimebatur, qualibet artificis disciplina potente, quamplura facere similia? Quare, inquirunt, Deus Pater sicut solus esse suo generat, ita solus esse et emittit, voluntate vero neque generat, neque emittit, quod sic demonstrant : Si voluntate, non natura Deus Filium genuisset, aut semel cum voluisset, nolens permansisset de cætero : aut rursum voluisset, et rursum genuisset : qui si non est unius voluntatis sed differentis, non unum tantum habet, sed plures filios.

C Amplius : Si quæcunque vult facit Deus si non generat, aut quia non potest prorsus dimittere ; aut quia non vult : si non potest corruptibili minor est natura, quæ apta est ad impotentiam. Sin potens noluit quod natura habuit, coercuit voluntate. Quare si nondum genuit, volens generabit aliquando. Amplius : Si voluntate genuit, voluntas generatione prior est, ut in creaturis, juxta illud : *Faciamus hominem* (Gen. 1), et illud : *Omnia quæcunque voluit fecit* : aut virtus, sapientia, consiliumque Patris Filius est, in quo permanet, et per quem operatur omnia. Qua de causa, non est voluntate genitus, sed neque necessitate, quasi nolens et coactus Pater genuerit, nullo existente qui possit cogere.

D Idem de Spiritu, aiunt, sentiendum esse, unde manifestum, quod sicut Pater solus esse generat, sic esse solus emittit, natura, non voluntate, quod ex hoc patet, et quod cœternum coequalemque sibi Spiritum emittat. Porro hæc ut mihi videtur quaestio, ex superioribus lucem habet solutionis, ubi Patrem, non ut Patrem emittere Spiritum demonstratum est, talis utique complexio in proprietatibus tantum quæ insignitivæ sunt personarum veritatem tenet : in his enim antecedit ac sequitur dictum esse, ut si esse generat solus generat : et si solus gignitur, esse gignitur. In aliis vero minime, ut ex pluribus animadverti potest, Pater cognoscit Spiritum suum, esse scilicet idem secundum quod persona est, non voluntate. Solus ergo Pater Spiritum cognoscit.

Item esse Pater habet Spiritum, non voluntate. Quare Pater solus Spiritum habet; sed hoc falsum esse Apostolus perdocuit. Una enim causa unumque principium, Pater et Filius, quorum Spiritus sanctus est, et idcirco non ex alterius esse tantum, sed ex utrisque prodit esse par uterque et coæqualis. Nequaquam enim magnificentior Filio Pater, vel Spiritu, ut homo inter animantia, qui illis ampliora facere potest: itaque non absque Filio Spiritum emittit. Verumtamen existimandum non est ex Patre Filiove Spiritum sortiri aliquod principium ut ipsis posterior; neutro enim junior sive recentior Spiritus est: quanquam in multis quod ex aliquibus provenit illis posterius esse videatur, in paucis vero intelligatur simul, ut splendor solis, ex sole prodiens, ipso posterior non est. Eodem vero modo Pater et Filius, quia nec multum, nec modicum Filius Pater præcessit, nec Filius Spiritum. Dicit enim Propheta: *Ante me non est factus Deus, et post me non est*: Deus autem neque fit, neque habet quidquam se antiquius. *Ego enim, inquit, primus, et ego novissimus* (Apoç. 1), hoc de Patre, hoc de Filio, et hoc de Spiritu sancto confitendum est: de his tribus personis Jeremias dicit: *Dii qui cælum et terram non fecerunt pereant* (Jer. x); alibi tamen scriptum reperitur: *Ego manu mea extendi cælum* (Prov. xxiv), in quo tres personæ intelligendæ sunt. David enim dicit: *Verbo Domini cæli firmati sunt, et spiritu oris ejus omnis virtus eorum* (Psal. xxxii). Ecce conditorem demonstrat Spiritum et Filium: non nudum verbum Filium, non vaporem diffusum in aera, Spiritum nominando, cum verbo cælum firmaverit, et virtus sanctificaverit Spiritus sancti. Ut enim sancti perhibent, Patres, Verbum essentialiter præstitit, sanctitudinem vero Spiritus. Ex quo liquido apparet, Spiritum non habere ante se principium, etsi ex Patre et Filio proveniat. Quippe quod infinitum est, utrumque oportet infinitum esse, ut Paulus testatur dicens: *Neque principium dierum, nec vitæ terminum habet*. Qua ex re quia divinum, supersubstantialia, ac ante omnia existens, principium terminumque ignorat: impossibile est dicere quid sit secundum substantiam. Vix enim possibile languide eorum aliquid apprehendere: quæ circa ipsum, pro eo quod ejus sapientia supra nostram exaltetur intelligentiam, quæ quanquam divisibilem et permutabilem sit, ipsa enim dividitur. Nam individua unitas est, non alteratur, quia indemutabilis est, non habitudine multiplicatur, quia impermixta ea perseverat.

CAPUT VII.

Restat igitur per actiones tantum hominibus Deum manifestari, quæ juxta quorundam opinionem non habent, quod potestate dicitur, asserentium circa singulas temporis partes, de subito emergere: et concursu voluntatis, non motu Deum facere omnia. Motus enim non est repentina emissio ab habitudine, sed alia ante aliam fit promotio in speciem, quæ potestate tantum existit, in facienda re, se-

condum materialem informemque proprietatem per transitum consideratam in continuitate dividua, Dei autem actio maxime cum fine est plena sui ipsius indeficienti consummatione. Quod autem ad plenum consummatum est, cum illo qui festinat consummatum iri, non habet communitatem. Quamobrem absque motu Deum operari asserunt, et repente, hoc est præter extensionem temporis, cujus opere, mentem sensus, emissionemve luminis, imagines quasi ponunt. In apparendo enim lux de subito terræ illustrat ambitum, non comitante temporis motu actionem luminis: in omnem partem similiter diffundentis se. Qualis pene videtur esse actio sensuum sive operatio. Simul utique in aspiciendo absque temporis intervallo, visibilia, præsentia et absentia visus æqualiter comprehendit. Hinc est quod quidam dicunt actionem esse repentinam emissionem habitudinis, quam non prosequitur temporis motus: latitudo ut cælestium corporum, solis, aliorumve sine fine illuminantium: alias vero naturales, ut calefacere, infrigidare. Artificialia quoque ut mederi, fabricare tempus prosequitur. At vero licet mens sensusque sine latitudine temporis noscat et sentiat, consummationem tamen absque temporis latitudine non possidet. Porro Deus sine temporis latitudine opus quodcumque vult suum perficit et consummat: quod ex his quæ a Christo facta sunt miraculis liquido apparet: *Tolle, inquit, grabatum tuum et ambula* (Joan. v). *Dixit verbo, et sanatus est puer* (Matth. viii): et iterum: *Extende manum tuam, et remittuntur tibi peccata: Fiat tibi sicut vis* (Matth. xii). Hoc autem et his similia, in ictu oculi Salvator patravit, cujus virtus et potestas, absque qualibet distinctione temporis, ac dilatione omnia perficit: hoc utique Pater per se facit, hoc Filius, ut Pater possidet, hoc Spiritus habet sanctus substantialiter. Sicut enim lapis dimissus non a mittente deorsum movetur, ille enim dimisit tantum. Naturale vero quod possidet momentum tulit deorsum lapidem: et sicut ignis qui ad inferiora jacitur, ab ea quam intrinsecus natura possidet, ad superiora reducit: ita tres personæ, non ab extrinsecis facere vel operari, æqualiter habent; sed ab intrinseca virtute, quam naturaliter complectuntur. Quippe licet secundum naturam et voluntatem faciant, non est tamen in eis virtus ad similitudinem inferiorum, in quibus alia est naturalis, alia est adjecta. Naturalis quidem, quæ semper adest, ut igni urere, lucere soli. Similiter autem lapidi dimissio, violentia cessante, moveri ad inferiora. Adjecta vero quæ advenit extrinsecus, et abesse potest, talis virtutis effectus censetur actio. Quæ scilicet, virtus interdum causa, interdum causativum, nuncupatur. Substantiæ quidem effectus ex qua prodit, causa vero quam emittit actionis. Atqui Patris virtus causa ipsa est, et ex causa, generatur enim, et emittit et nullum sortita est adventitium. Nec huic sententiæ repugnat quod scriptum est: *Filius non potest a seipso facere quidquam*

(Joan. v). Nam si quid Pater facit, et similiter Filius facit : Filius autem non potest aliquid a se ipso facere, erit ut neque Pater aliquid a se ipso faciat. Quare si Filius non potest aliquid a seipso facere, neque Pater, quia non hoc Pater facit, hoc Filius contemplando imitatur. Qui utique optimum et omnium bonorum maximum, Spiritum habendo in medio terræ operatus est per se, consequens est quod omnia possit sicut et Pater : sed a se ipso non potest aliquid facere, in eo quod nihil contrarium Patri, vel ab eo alienum. Is potestatem suam clarificat, cum dicit : *Potestatem habeo ponendi animam meam, et iterum sumendi eam. Nullusque tollet eam a me* (Joan. x) : potestatem habeo vitæ et mortis, sicut et Pater Propterea quos volo, vivifico et illumino, dando eis spiritum vitæ, et quos volo, mortifico, et in tenebris dimitto auferendo eundem. Ergo non est contrarium a se ipso nihil posse facere illi qui est, ut vult facit, licet vult potestatis, non posse autem a se ipso subjectionis sit. Nam virtutis indemutabilitatem, potestatis coequalitatem, communitatem Spiritus et omnia quæcumque habet Pater, præter singularem proprietatem habet et Filius, etenim Spiritus dator est sicut et Pater : sed non convertitur, ut Paracletus Filii dator sit, remissionemque peccatorum facit per Spiritum quod non fieret, nisi a Filio mitteretur, et ex ipso coruscando sicut ex Patre procedere ad transitum pertineat, cum Deus ubique adsit, quia hoc idcirco dicitur ut causam intelligamus Spiritus sancti Filium, et credamus : quorum identitas paucis quibusdam scinditur differentiis, quod hic, scilicet, sit Filius, ille vero Spiritus, et hoc solum est, quod inducit divisionem ; alia vero omnia paria et indemutabilia sunt. Quare patet quod neque facere, neque pati, neque actio dividit Filium a Patre in emissionem Spiritus.

CAPUT VIII.

De ubi vero et quando, palam est : quod non dissecet Filium a Patre, in emittendo Spiritum. Nam ubi et quando, loci et temporis sunt exhibitiva. Sed neque, ubi locus, neque quando tempus est, quia locus natura prior est eo quod in loco. Similiter autem tempus, eo quod in tempore prius est natura, præexistentibus utique loco et tempore natura. Dein alio adveniente ipsis, ubi esse dicitur quod in loco est, et quando quod in tempore, at vero ante Deum nihil est : sæcula enim omnia ipse fecit et spatium omne. Quare temporibus, sæculis, numeris omnibusque est Deus superior. Enimvero si sæculum eo antiquius fuisset, non utique sæcula fecisset Deus. In nomine simpliciter dicto, tres personæ subintelliguntur : Pater, Filius, Spiritusque sanctus, quod Seraphim testantur tribus sanctitudinibus glorificantia, et in unam coeuntia dominationem, Deitatemque. Certe non modo tempori atque loco præexistit Deus, verum angelis, archangelis, cherubim, seraphim, omnibusque virtutibus, a quibus in tantum abest, ut non possint Dei substan-

tiam cognoscere. Ex quo fit ut nihil aliud nisi gloriam reddant Deo, pacemque hominibus bonæ voluntatis, dum sanctitudinem solam concinunt, et quoniam plenum est cælum et terra gloria ejus omnium quoque superiorum virtutum opus, laus Dei. *Laudate eum*, inquit, *omnes virtutes ejus* (Psal. cxlviii). Qua de causa solus seipsum videt, creatura nulla videre ipsum potente : sed minus superioris rationalibusque substantiis homo, ut Paulus perhibet. *Quem vidit nullus hominum nec videre potest*, quia nec visibiles virtutes plene ut est, ipsum contemplantur : licet idem Salvator dicat : *Amen dico vobis, quia angeli eorum semper vident faciem Patris mei, qui in cælis est* (I Tim. vi) : at vero is localem personam non habet, neque in cælis circumscribitur. Quare ad illud quod in Evangelio alibi habetur huc referendum est : *Beati mundo corde, quoniam ipse Deum videbunt* (Matth. v) : intelligentiæ scilicet oculo, quantum capere possunt. Quomodo angeli videre ipsum creduntur, qui puram et pervigilem habentes naturam, divinum imaginantur, prout eis possibile est. Substantiam vero divinam, nullus unquam vidit ut omnium conditricem, et ante omnia sæcula existentem. Manifestum igitur, neque ubi, neque quando impedire Filium, quin cum Patre Spiritum emittat.

CAPUT IX.

Situm vero esse, cum corporibus, scilicet, magnitudinum terminis superficiem, lineæ, aliisque insit, palam est quod divinis nullo modo personis conveniat : ut enim localis habitudo facit esse ubi, et temporis habitudo facit esse quando, sic positionis habitudo, situm esse perficit. At vero quæ in vita, virtutibus, principalibusque causis stabilita sunt, improprie sita esse dicuntur. Cum supradictis et similibus situm esse accidat, et positionem habere, secundum locum, excepto corpore ἀκλυστός universa continente. Porro incorporeis situm esse substantiis non competit, nisi secundum metaphoram in Deo quis dicat sita esse omnia, ut in causa et in principio. His itaque sic se habentibus, eundem est jam ex ordine disceptatum, utrum habere dictam causæ communitatem dissecet vel impediatur.

CAPUT X.

Habere igitur multa significat, ut Aristoteles in categoriis perdocuit : de corpore prædicatur, et de incorporeo, et de corpore quidem, propter ea quæ circa corpus sita sunt particulariter, ut annulus circa digitum : et quæ circa corpus totum ut indumentum, penaliaque instrumenta, ut arma. Quorum quædam ut thoracem voluntarie habemus : quædam contra voluntatem, ut vincula nostra, quippe corpora cum dividua sint, extrinsecus adhærentia complectuntur. Cælum vero quia nihil extra se omisit, in se cohærentia intercludit, et undique circumsepit. De incorporeo autem habere dicitur, ut de anima : propter prudentiam, sapientiam et his similia. Sed enim et de eo, quod ex anima et corpore constat, habere dicitur : propter quædam incorpo-

rea, veluti propter quantitatem : bicubitum, tricubitum : et propter qualitatem, ut album, nigrum et cætera talium. Quin etiam et de divinis duabus personis propter tertiam, habere suo modo dicitur. Vere enim dicitur, et Pater, et Filius quod Spiritum sanctum habeant. Nam si Spiritum Filius non habeat Patris, dignior persona est ipsum habent, Filii persona ipsum non complectente. Omnis enim cum Spiritu essentia dignior, et potior est, quam ea quæ Spiritum non habet, profecto animalia plantis, seminibus, herbisque digniora sunt, et ampliora illis, ut habentia Spiritum facere possunt. Atqui persona Patris indubitato habet Spiritum, Filii persona eundem non habente. Quare dignior est persona Patris quam persona Filii. Id quidem ut profanum Christianorum professio abdicat. Igitur absque ambiguitate dandum Filium Spiritum habere, ut Pater. Quamvis enim Joannes testatur sic, se *vidisse Spiritum descendentem manentemque super eum* (Marc. 1), non tamen advenientem habere Spiritum credendus est ut Deus. Nam ut homo habet, sicut quidam demonstrant, hoc modo disputantes : si hominum in animabus pie ac religiose degentium, non tamen absque sorde penitus existentium, Spiritus sanctus habitare pollicetur, multo magis in Christi anima quæ inviolata et immaculata, sine corde semper existit : nullum omnino peccati vestigium habens, idem Spiritus habitavit, hoc Propheta vaticinabatur quando dicebat : *Propterea unxit te Deus, Deus tuus, oleo lætitiæ præ participibus tuis* (Psal. XLIV) : Fratres Christi et participes secundum humanitatem sumus, oleum Spiritus signum est, unctus est autem Christus non ut Deus, sed ut homo. Nequaquam enim ut Dei Filius ungitur, sed caro Christi vera unctioe uncta est, adventu scilicet Spiritus sancti in ipsa Filii hominis conceptione. Et præ participibus, quia illi ut capere poterant particularis quædam sancti Spiritus emanatio tributa est. Ad instar enim humani Spiritus hominibus videtur distribui Spiritus sancti gratia, quemadmodum utique is a cerebro descendens, per sensibiles nervos, non omnibus membris, sed secundum proportionem unicuique potenti suscipere.

Amplius : Plus potenti suscipere, modicum minus infundit, ita et largitio donorum, secundum proportionem fit uniuscujusque animæ. Porro Dei Filius nequaquam ex proportione habet, sed totum habet Pater, totum habet Filius, et eundem. Non enim alius est Patris, et alius Filii Spiritus, sed idem est : et eodem ab utroque modo habetur. Nam in Christo plenitudo divinitatis corporaliter (Col. II), id est, perfecte habitat. Qua ex re iterum ostenditur, Deum Dei Filium semper Spiritum habuisse. Nempe si Deus Verbum carnem animatam, anima rationali ut intelligibili uniendo sibi, secundum personam Spiritum accepit, ex incarnatione primitias Spiritus habuit, simul autem et aliquod perfectum. Quod si profecit, cum æqualis Deo, et ante hac existeret, major Patre factus est. At non profecit Dei Filius,

quia nullius unquam fuit indigens semper Spiritus habens plenitudinem : hoc ad Salvatorem prophético David ore clamabat : *Emitte Spiritum tuum* (Psal. CIII). Sed enim apostolorum princeps manifestissime asserit, quod ante incarnationem Spiritum habuit Filius, in prima sic loquendo epistola : *Christus semel pro peccatis nostris mortuus est, justus pro injustis ut nos offerret Deo, mortificatos quidem carne, vivificatos autem Spiritu* (Rom. VI). In quo scilicet Spiritu, et his qui in carcere erant spiritibus adveniens prædicavit, qui increduli fuerant aliquando, quando expectabatur Dei patientia in diebus Noe, cum fabricaretur arca. Quare oportet vitam Filii non esse absque Spiritu, quam non modo ante incarnationem : verum ante mundi omniumque sæculorum creationem habuit Dei Verbum. Audiendus autem et credendus in his est Magnus in theologia Gregorius, fidei Ecclesiæ Latinorum testimonium perhibens, in hunc modum : Spiritus sanctus erat quidem semper, et est, et erit, neque incœpit, neque desinet, sed semper Patri Filioque coordinatur et connumeratur. Non enim decebat aliquando deesse Filium Patri, aut Spiritum Filio. Ecce vir sanctus proprium esse Filii Spiritum demonstrat. Nam si solus Pater Spiritus haberet, nequaquam idem *συμγνια* et *συμγνια* utriusque diceretur. Quare habet Filius Spiritum, sed non ex aliquo profectu; ut homo. Omnis quippe homo energumenum habet spiritum, et subinductum ut donorum ejus existens indigus atque beneficiorum : sic apostoli cæterique sanctorum : ut lumen, ut charisma, ut unctionem, ut munus Spiritum habuerunt. Dei autem Verbum quod consummatissimum est, nihil indiget beneficio Spiritus, seu donationibus. Quippe non tantum ut homo, sed ut Pater Spiritum habet.

Qua de re, cum potior incomparabiliter hominibus sit, incomparabiliter melius Spiritum habere oportet. Apostoli egentes, imperfecti, mortales, per gratiam Spiritu sancto repleti sunt, nec omnia Spiritus dona, nec omnes ejus operationes habuerunt aliquando : nam unum tantum virum, Christum, scilicet, septem mulieres, septiformis gratia Spiritus apprehenderunt. Impossibile enim est ab aliqua creaturarum perfecte Spiritum apprehendi : at vero quem mundus capere non potest, eum insitum et ex se, ac secundum naturæ consecutionem habet Pater, habet et Filius. Qua de re, habere non disecat processionem Spiritus ex Filio. Igitur, cum nihil sit quod determinat processionem Spiritus ex Filio, quia neque intellectum ut substantia, neque ut quantitas, neque ut qualitas, neque ut quolibet aliorum : manifestum et evidens per demonstrationem positam factum est, ut æstimo, Spiritum sanctum ex Filio, ut ex Patre procedere, ac de his hæc dicta sufficiant.

CAPUT XI.

Velim utique jam et sanctorum Ecclesiæ pastorum testimonia, quæ Spiritus existentiam ex Filio esse prædicant, latius omnium auribus insinuare, nã

quædam communis omnium Græcorum opinio, quæ infirmanda est, cum cæteris hoc facere inibeat. Asserunt itaque Græci æquivoce Spiritum dici esse Filii atque Patris. Quod ex verisimilibus colligentes, eos qui hoc negant inconvenientia plura sequi opinantur, sicut manifestum est ex his, quas inferunt conclusionibus. Aiunt igitur plures in divina Scriptura voces inveniri, quæ similiter quidem profertur, intelliguntur vero dissimiliter, ut apud Lucam evangelistam dicentem: *Jesus proficiebat sapientia et ætate, et gratia apud Deum et homines* (Luc. 11): profecto si proficere illum in sapientia quis dixerit, consequens erit nequaquam ipsum scientiæ perfectionem habuisse. Rursus si neget in sapientia proficere, neque secundum ætatem debet habere profectum: qua ex re proficiendi verbum æquivoce audiri oportet: proficere enim significat ex parvo magnum fieri, et ab imperfecto, venire ad perfectionem, secundum quod significatum, ætate vere dicebatur proficere. Nam cum esset parvulus circa corpus augmentum suscepit, sapientiæ vero et gratiæ dissimilis erat profectus. Quippe non ex indocto doctus, et graciosus ex ingrato, proficiendo fiebat: sed gratia et sapientia proficere apud Deum dicitur, quia gratior et sapientior videbatur esse hominibus quotidie quod revelaretur et manifestaretur in eo per singulos dies Spiritus sancti actio. Quare proficiebat Verbum, licet univoce videatur dici, tamen æquivoce pronuntiatur.

Similiter autem et Pater nomen æquivoce accipitur, ab ipso Salvatore loquente post resurrectionem ad Mariam: *Ascendo ad Patrem meum et Patrem vestrum* (Joan. xx). Eodem modo suum discipulorumque nominavit Patrem, sed eodem modo non intellexit. Etenim Christi Pater natura, discipulorum vero adoptione: Propheta quoque David, creaturam ad glorificandum invitans dicit: *Laudate eum omnes angeli ejus, virtutes, dracones, abyssi* (Psalm. cxlviii). Idem tres pueri psallebant: *Benedicite Dominum, angeli Domini, imber, ros, et omnia nascentia in terra: filii hominum, sacerdotes, servi Domini* (Dan. 11). Ecce similiter omnia benedicite Deum exortatur, quantum ad prolationem dictionis, quæ dissimiliter intelliguntur. Rationales sane creaturæ per scientiam disciplinamque Dominum benedicunt, irrationabilia vero, quia talium minime participant, non per se, sed per nos, qui cum simus rationales illa intuendo factorem nostram ipsorum intelligimus Dominum benedicunt. Ait enim Apostolus: *Invisibilia ejus a creatura mundi, per ea quæ facta sunt intellecta conspiciuntur* (Rom. 1). Etenim ex admirabili dispositione illorum quæ facta sunt, conditor omnium creaturarum pronuntiat. Sed enim Matthæus Christum conceptum esse de Spiritu sancto, et Maria virgine inuit sic dicens: *Quod in ea natum est, de Spiritu sancto est* (Luc. 1). At non est Christi Pater Spiritus sanctus, quia non ex eo est tanquam ex Patre, sed ut ex eo, qui preparavit vulvam secundam, consubstantiali

A Verbo, carnemque condidit absque lege commistionem, divino prorsus et ineffabili modo. Quo fit ut non Spiritus sancti Filius, sed sanctissimæ virginis, secundum naturam dicat et existat. Attribuitur autem hujusmodi opus Spiritui, propter sanctitudinem: et quia causativus est Patris et Filii, et alia similia, his annecti quamplurima possunt.

Eodem vero modo Spiritum esse Filii, ac procedere ex Patre et Filio dicitur æquivoce. Hoc Nicomediæ antistes sic distinguit: « Quid igitur, inquit, dicemus, cum unaquæque dicitio differentes habeat significationes, et aliæ quidem pene cum infinitæ sint, ac omnibus notæ ubi mihi videtur prætermittendæ sunt: de illa vero sola quæ imminet et proposita est nobis, nunc divisio faciendæ est, de hac scilicet, procedere. Potest enim significari vox ista procedere, ut aliquid de loco moveatur ad locum, potest autem significare mitti et dari, et hoc ipsum quod nos profitemur, ex causa secundum existendi rationem provenire. » Cum ergo Athanasius, Ambrosius, et si quis alius Pater Spiritum dicit a Filio, vel per Filium procedere, non secundum existendi rationem dicit! absit, sed secundum alterum horum duorum omnino significatorum. Quæ admodum enim fatemur ipsum Spiritum per Filium manifestari, sic et mitti ab eodem et dari. Alius vero quidam: « sic Spiritus sanctus ex Patre procedit, nequaquam autem ex Filio. » Præsul vero Methonæ Nicolaus hoc modo: « Licet Spiritus Filii, at non ex Filio est: aliud enim est Filii, aliud dici ex Filio.

C Equidem hoc ejus quæ secundum naturam unionis et familiaritatis significativum est, utro modo dicatur, sive Spiritus, sive processibile, hoc autem, scilicet, ex Filio esse, illius quæ ex causa est productionis. At vero nequaquam. Quidquid secundum naturam alicui propinquat, hoc ex illo esse contrahit. Nam fratres secundum naturam propinquant ad invicem, alteruter enim alterutrius dicitur, at ex altero, alter nunquam assereret: aliquando, quia non est alterius alter causa, sed amborum Pater, et ideo ex solo Patre ambo: sic igitur *αερόρα* tum dogmatos, quas putant redargutionibus fugere, capiuntur supra malitiam vaniloquium stabilientes. » Nicetas vero philosophus, non minus amara effundit. « Ex dæmonis, inquit, odientis bonum pravo consilio *παραλοιδούνας* id est, aberrantes, vel seducti, et quamplurimum a veritate absistentes, sanctissimum conditorem divinum Spiritum ex Filio procedere, ut ex parte, simili modo decernere conantur, non intuentes miseri emergentem hinc foveam, et profana quam multa quæ sequuntur.

CAPUT XII.

Hæc quidem et alia quorundam relatio necessaria non est ad præsens, Latinis peritissimi Græcorum obijciunt, habentia quidem aliquas forte verisimilitudines, basem vero nec unam innitentem soliditati. Oportet certe quamlibet acute cernentem, aliorum delicta arguentemque convenientes inducere argumentationes, rebus illis quibus fidem negotiatur. Cæ-

terum quæ dicta sunt, nulla comitatur demonstratio, nec a Scripturæ quæ divinitus inspirata est testimoniis comprobantur, nec a sanctis Ecclesiæ pastoribus aliquem sortiuntur favorem, ob quam rem inutiles magis positiones sunt, quam demonstrationes. Æquivocationes quidem in divina Scriptura omnes recipiunt, Spiritum vero cum æqualiter Patris sit Filiive procedere ab utroque dissimiliter, non puto concedendum. Sed minime absque demonstratione adminiculo, atque Scripturæ divinitus inspiratæ testimoniis, sanctorumque Patrum sanctionibus inducor ad hoc. Et quidem arbitror quod illi fides parti tribuenda est, cui hæc quam maxime convenient. Igitur, adjuvante sancto Spiritu, plena veritatis contradictio prosiliat in medium, primum quidem similitudo ex fratribus assumpta rejicienda est. Nam valde dissimilis existit, et nullo modo si dem apta est facere, propter duas causas : una, quod Filius non dicitur Spiritus sancti, ut fratrum alteruter, alterutrius ; alia vero quia fratres absque medio ex Patre similiter per generationem prodeunt, nisi mediante forte quis matre dicat progredi ad lumen. Verumtamen quantum ad genitorem immediati vere pronuntiantur, Filius vero atque Spiritus dissimiliter ex Deo Patre prodeuntes, minime per conversionem recipiuntur, ut superius ostensum est. Insuper nec hoc bene dicitur : ideo Spiritum Filii esse, quod secundum naturam illi propinquet, eidemque uniatur.

Eodem utique modo, quilibet Patrem esse Spiritum profiteatur, quod substantialis ei sit, unumque natura. Quare non ob hoc asserendum est Filii esse Spiritum, quod sit ejusdem naturæ, neque quod per Filium detur : quod nihil differt dicere, Filium ipse dat ut apparebit in sequentibus. Et quoniam Latinorum dogma infringere non sufficiunt, discutendum quoque est utrum æquivocatio verbi *procedere* obviet fidei Latinorum; secundum dicti præsulis opinionem, an non. Atqui non obviare sic ostenditur. Si non esse Filii sanctum Spiritum vocationem fugiat, neque dum asseritur Filii esse Spiritum multipliciter debet intelligi : hujus propositionis fides ab Aristotelica investigatione trahitur, dicente : « Si quid secundum contradictionem alicui opponitur, non dicitur multipliciter, nec oppositum, ut non videre opponitur, dicitur autem non videre multipliciter. uno quidem modo non habere visum : alio vero, non uti visu. Quare necessarius et videre multipliciter dici. Uterque enim eorum quod non videt, opponitur quid ut ei quod non habet visum, habere; ei vero quod non utitur visu, uti. Quare sine esse Filii Spiritum uno modo intelligitur, et esse uniformiter profertur : at vero non esse Spiritum, filii unum semper falsum possidet intellectum non esse scilicet, de substantia filii. Nempe neque quantitas, neque qualitas, neque possessio, neque actio, nec aliquid hujusmodi aliud negatur, esse Filii, unde nusquam in sacra Scriptura, secundum aliquem verum sensum reperitur Spiritum sanctum non esse Filii,

PATRUL, CCII.

A inveniretur autem procul dubio, si non esse Filii Spiritum prædictarum aliquam significationum inveniret. » Item : « Æquivoca non sunt comparabilia; ut alba vox, alba tunica : acutus humor, et acuti vox. Hoc enim non similiter alba vel acuta neque magis alterum. At vero ex Patre procedere, ac Filio procedere comparabilia sunt quoniam procedendo unum esse quod personaliter Spiritus habet, ab utroque similiter et æqualiter accipit. Quare non æquivoco dicitur, procedere Verbum de ambobus pronuntiatum. »

Amplius : « Quælibet trium personarum, aut præstat esse alteri duarum, aut accipit ab ipsa. Hæc per inductionem propositio suscipit probationem : Pater a Filio alia persona est, eo quod per generationem ei esse præstat. In hoc enim differt a Filio, quod ei esse dat per nativitatem : rursus a genitore Filius differt, quod nascendo accipit ab ipso existentiam. » Item : « A Spiritu sancto præter hoc differt Pater, quia esse illi dat, dum ipsum emittit. At vero Spiritus sanctus non ob aliud alia existit a Patre persona, nisi quia ex ipso procedendo accipit. Igitur et a Filio dum alia sit persona, idem Spiritus aut illi esse dat, aut ab ipso accipit. Non autem dat, ut palam est, accipit ergo. Circa unam enim et simplicem substantiam Patris, et Filii, Spiritusque sancti, aliam præter eas quæ dicta sunt, causam differre adinvicem vix quis rectæ fidei assignabit. Quare si alia est a Filio persona Spiritus, dictarum aliquam habitudinum ad ipsum habet. Sin autem non, ab ipso non est alia persona, igitur his prædictis proprietatibus, tres personæ adinvicem æqualiter differre habent, et non aliquibus accidentibus. Nihil enim in suprema Trinitate quod possit appi, vel abesse. In quibuscunque autem subintelligitur aliquid hujusmodi accidens adjacet. Quare in super-substantiali Trinitate non est accidens. »

Amplius : Ubi accidens posterioris non abest intelligentia, quod accidens in alio prorsus esse habeat, quod autem in alio prorsus esse habet, et per se non potest existere, eo in quo est, quasi posteriori reputatur. Propterea communis intelligentia de Deo non permittit accidens in eo intelligi. Ne quid circa divinum eo posteriori consideretur, atque ex hoc sive actu, sive potestate, dissolubile cogitetur ac corruptibile, talis enim est existentia supervenientium secundum naturam, ut possit dissolvi videantur. Restat igitur Patrem a Filio et Spiritu æqualiter differre, Filium quoque a genitore ac paraclete, similiter Spiritum a Patre et Filio. Qua ex re quantum similitudo Filium differre a Patre facit, tantundem paternitas a Filio Patrem. Quibus vere positis et concessis, aut Pater secundum emissionem Spiritus nihil differt a Filio, aut amplius Pater a Filio differt, quam a genitore Filius. Si enim generatione sola insignitur Filius, generare vero et emittere Pater, pluribus differentiis a Filio Pater quam Filius a Patre differt. Generare vero ac mittere, duæ proprietates sunt, quibus Pater utrisque a Filio differt.

Hoc autem inconveniens haud puto aliter vitari posse, nisi confitendo quod Patris et Filii commune sit Spiritum emittere. Per id ambos eodem differendo a Spiritu. Juxta vero hujusmodi rationem credendum est quod Filii et Spiritus commune sit eadem persona existentiam habere, in quo par eorum ad Patrem differentia intelligitur, etsi alter quidem per nativitatem, alter vero per processionem, ut frequenter commemoratum est, splendeat. Sed hoc æquivocationi non debet putari obnoxium, cum inter creaturas absque ulla æquivocatione multo differentiora reperiantur, vermis quippe ac elephanta ex eodem genere esse habent. Animal enim hoc genus amborum, sicut cæterorum causa existit animalum. Quod sicut ab eis æqualiter participatur, sic de illis univoce prædicatur, et amborum causa dicitur univoce. Verum alter absque semine naturam adipiscitur animalis: et sciendum quæ per generationem ad esse prodeunt, non simul fieri et existere: quod præveniat eorum generationem substantia, præterea est quidem aliquid horum, quæ fiunt usquequo perficiatur, ut leonis et similibus. Idem in arboribus herbisque invenire contingit. Nam eorum quædam ex seminibus, quædam vero sine seminibus ex terra, ut ex sua causa progrediuntur: quibus secundum hoc commune causativum esse nullus ambigit. »

Amplius: « Quæcunque alterantur non eodem modo alterationem suscipiunt. Contingit enim repente alterari, et non prius dimidium, ut aqua congelari, argenteum quoque vas, mox ut aquam calidam susceperit, calere. Interdum autem vicinam partem a cohærente calefieri, aut congelari. Postremo generis et differentia commune est de pluribus prædicari, sed alterum in quid, et alterum in quale: nec idcirco alterari vel prædicari æquivocatio amplectitur. Sed affirmationi quoque ac negationi, privationi et habitui, contrariis et relativis commune, ut pluribus et maxime notis, visum est opposita univoce dici. Attamen affirmatio et negatio in oratione consistunt, in rebus autem privatio et habitus, quorum alter tantum, scilicet habitus, secundum naturam est. Nam privatio, in eo quod privatio, semper contra naturam est et relativa quidem, licet ad aliud et ad aliud de eodem prædicantur, contraria vero nequaquam, ut ex diffinitione eorum patens est. Qua de re talis proveniendi modus prænominatas voces non facit æquivocas: ad hoc autem adjiciendum, quod Patris et Spiritus commune sit, immediate habere ad Filium, ex quo paritas utriusque differendi a Filio discernitur. Congruum procul dubio est per omnia, divinaque dignum majestate, ut sicut per substantialia non superat aliud aliud, ita et differentiarum excessus non reperiat locum. De insignitivis autem proprietatibus, certissimum est quod intelligi faciant tres personas, paribus distare differentiis: fugit nimirum Trinitatem elementorum, aliarumve creaturarum assignatio, quæ quidem secundum magis et minus differunt. Aqua enim non

A habet tantum gravitatis, quantum ignis possidet levitatis. Ideoque magis a terra, quam a liquido elemento, per levitatem differt ignis: at vero Pater quantum differt a Filio, tantum differt a Spiritu. Similiter autem Filius tantum differt a Patre, quantum a Spiritu; Spiritus quoque tot differentiis a Patre distat, quot et a Filio: hoc autem ex eo dignoscitur, quod circa unamquamque personarum, par proprietatum numerus reperitur, sive singulares sint illæ habitudines, sive non; hoc modo: Spiritus solus procedit, solus imago Filii est, et solus mediate Patri copulatur. Est autem ei commune cum Filio, ex eadem persona existentiam habere et cum Patre immediate habere ad Filium. Filius quoque solus gignitur, solus splendor et figura substantia dicitur: et solus immediate ad Spiritum, et Patrem habet. Emittit autem cum Patre Spiritum, et ex eadem persona cum Spiritu accipit existentiam: Pater etiam sine causa existens solus esse præstat duobus simul, secundum quam significationem amborum causa univoce pronuntiatur, ex quo uterque causativus dicto tenore dicitur, solus generat, et solus mediate se ad Spiritum habet. Atqui cum Filio emitit Spiritum, et cum Spiritu immediate habet ad Filium. Quod si Filius nihil commune cum Patre personaliter haberet, communicat autem Spiritui ut dictum est, ex eadem persona existentiam habere, magis a Patre differt quam a Spiritu. Rursus si Filius Spiritui, et Spiritus Filio aliquid communicat ut persona cum Patre, aut neuter aliqua proprietate jungitur, pluribus alteruter differentiis a Patre quam a se dividitur. Hæc igitur et quæ in ante expositis distinguuntur, sunt differentia, seu proprietates, vel habitudines, quæ circa tres personas considerari possunt, absque fidei periculo, præter quas haud multas inveniri posse arbitror, quæ cum istis in eadem portione numerari debeant. Sed in omnibus bis atque similibus magnopere attendendum, et quod mediatum et immediatum, propinquum et quidquid simile; non ut temporis aut localis positionis, aut spatii, aut tumoris, aut magnitudinis significativa dicuntur, sed omnia ut beata dignum Trinitate accipienda sunt. Quod si apud sanctorum aliquid legere in Trinitate non esse ordinem, intellectum dat auditui, quod omnem transcendat ordinem. Quomodo non esse aliquid eorum quæ sunt Deus dicitur, non quod sit, sed quod super omnia entia sit: Nempe si ordo tollatur, non sit Spiritus tertius et Filius a Patre secundus, ut Christus tradidit, magnusque Basilius testatur: « Nec Pater sit Filii, Spiritusque causa; nec Filius sit ex Patre, nec amborum Spiritus censeatur. Idcirco est in Trinitate ordo, etsi ab homine impossibile sit sciri qualis sit. Et immediate quidem Filius, mediate vero Spiritus ex Patre proveniunt. » Ait enim Damascenus: « Per Filium datur Spiritus, et ab omni creatura participatur; » et Nicenus Gregorius scribit ad Aulalium: « Hoc quidem credimus esse causam, hoc vero ex causa, et ejus quod ex causa est, rui-

som aliam differentiam intelligimus, hoc quidem proxime de primo, hoc autem per proximum de primo. »

CAPUT XIII

Magnus quoque in theologia Gregorius idem perhibet : « Spiritus sanctus Patri et Filio coordinatur, et connumeratur ; itaque non expedit Filium a Patre in emissione Spiritus separari. » Enimvero ex tali divisione funiculus æqualitatis differentiarum rumpitur, salutis nostræ minuitur fides, trium personarum magnificentissimus ordo in irritum cadit, et magis et minus, multum et parum, inalterabili commiscetur Trinitati. Quod solum cogitare profanum est, et plenum execrationis, æqualiter enim, unaquæque trium personarum ab altera differt ut ostensum est, æqualiter convenit nihil impediente, quod Spiritus amborum dicitur, et vere existit, quod sic veram ostendi potest. Spiritus Filii est, aut ratione naturæ, aut ratione gratiæ, at Dei Verbum nihil ex gratia, quia Deus est, possidet. Quare nihil adjectum, nihil habet nuper adveniens, sed ut a principio constituerunt exuberantiæ divinæ ratione consistent naturæ, videlicet naturaliter. Non enim ut cætera viventia, vitam spiritumque attributionis causa possident, sed ut Filius ex Patre naturaliter Spiritum habet. Qua ex causa rursus ostenditur, quod univoce Patris Filiique Spiritus esse dicatur, æqualiter et indifferenter, a Patre missus et a Filio, quod Joannes qui merito Chrysostomus censetur, super Joannem his verbis affirmat : « Intuere, inquit, qualem inducit, cum venerit Paracletus quem ego mittam vobis (Joan. xv), ipse testis erit fidelis : etenim Spiritus veritatis est. » Propterea non Spiritum sanctum, sed Spiritum veritatis ipsum vocavit, qui a Patre procedendo diligenter omnia novit, sicut et ipse dicit de seipso : *Scio unde venio et quo vado (Joan. viii)* : « Ecce, inquit, nequaquam Pater solus, sed et Filius mittens est. Quis igitur contradicere audeat, tantæ sanctitatis viro, enuntianti manifestissime quod ambo Spiritum mittant, et asserere quod a Patre ac Filio Spiritum mittit æquivoce, ac non eodem modo pronuntietur? Quod si æqualiter ab alterutro Spiritus mittitur, alteruter missionis Spiritus causa æqualiter est, et verax est Christus qui hoc dicit, et dictus Joannes magistro testimonium perhibens, mendacii reus non invenietur. Si igitur Filius mittens, et missus causa, et ex causa est, nihil inopinabile sequatur, quod Spiritum emittit, scit mittit. Nam si homo secundum naturam et ex propria voluntate corpulentum suum spiritum respirat, et inspirat, multo magis Dei Filius Spiritum suum mittit et emittit, æqualiter Pater perfecte ac eodem modo ipsum complectens, absque diminutione. » Ex quo patet iterum quod Filius Spiritus sancti quædam causa existat naturaliter, ut ipse Pater : dubitabit autem aliquis si ratione naturæ Pater Filiusque Spiritum mittunt, nequaquam Spiritus suæ ipsius missionis expers sit. Nam quæ naturæ ratione in-

A sunt, tribus æqualiter congruunt personis. Ad quod dicendum quod non omnia quæ naturæ ratione insunt, naturæ aut natura sunt, ut ridere quidem naturale est, attamen posterius in specie fit risibile. Similiter autem nutriri, respirare, moveri, secundum locum animali adsunt, et nihil horum ex animali natura existit. Item auimantia naturaliter producunt pontus, tellus quoque plantas, animalia, herbas, quorum nullum de telluris seu ponti natura est, sed producunt ea ex ingenita et naturali aptitudine quam habent.

B Juxta utique talem modum mittere naturaliter ac emittere Pater Filiusque dicendi sunt, hoc est, non adjacente, nec postmodum adveniens extrinsecus, et hoc merito : namque sufficiens et perfecta est missio Patris, quæ in eo uno solo Filio adimpletur. Cæterum, si plures Pater filios haberet, posset dicere aliquis : hunc non omnia quæ Patris sunt habere, nec cum Patre adimplere Spiritus emissionem. Nunc autem unus est Filius Dei unigenitus, verusque Deus, qui ut suum mittit Spiritum, sic esse tribuendo emittit : quod Magnus Basiliius in tertio adversus Eunomium sermone patenter affirmat, dicens sic : « Quæ utique necessitas si dignitate atque ordine tertius existit Spiritus, tertium esse ipsum et natura? dignitate namque secundus a Filio, ab illo esse habens, et ab eo accipiens nobis annuntiat : et omnino illi causæ innixum tradit sermo pietatis. Natura vero tertium uti neque a sanctis Scripturis addecemur. Neque ex his quæ dicta sunt per consequens syllogizari possibile. Quemadmodum enim Filius ordine quidem secundus a Patre, quoniam ab illo et dignitate, quia principium et causa est Pater, et quod per ipsum accessum habemus ad Deum et Patrem : natura vero neutiquam secundus, eo quod Deitas in alterutro una. » Ita manifestum quod Spiritus licet ordine Filio supponatur ac dignitate, nequaquam utique quod alienæ sit naturæ consequatur. Hinc manifestum : angeli omnes sicut nuncupatione una, ita et natura omnino idem sunt adinvicem. Et post pauca : « Spiritus sanctus Filio dignitate supponitur et ordine. Accepimus enim ipsum tertium a Patre numeratum, ipso Domino tradente ordinem : in quibus dixit : *Euntes baptizate in nomine Patris et Filii et Spiritus sancti (Matth. xxviii)*. Sed forsitan opponet aliquis, ubi causa ibi prius et posterius : sed in superexcellentissima Trinitate non est prius et posterius, quare nec causa : ad quod convenienter responderi potest, quod de sole ac ejus splendore sermo superius enodavit, prius quidem et posterius in ipsa non debet dici, primum autem et secundum quantum ad ordinem ineffabilem, si dicatur, non longe forsitan aberit rectitudini. Est namque in sancta Trinitate principium, causa et ordo. Nempe Filius a Patre numeratur, et Spiritus a Filio : quo in ordine Spiritus a Filio secundus est. Quod autem secundus est, ab aliquo primo secundum est : ut a causa, ex qua nomen sortitur hujusmodi. »

Hoc sciens verum esse, Nicæ Gregorius testimonium Basilio, imo veritati perhibet, in quibus scripsit ad Aulalium dicens sic : « Immutabilitatem naturæ confidentes, eam quæ secundum causam, et ejus quæ ex causa differentiam non inficiamur. In quo solo discerni alterum ab altero deprehendimus, dum hinc quidem causam esse credimus : hinc vero ex causa, et ejus qui ex causa est, rursus aliam differentiam intelligimus. Nam hic quidem proxime de primo, hic autem ex primo per proximum. » Et post modicum : « Personas quidem in sancta Trinitate causæ discernit ratio, hanc quidem absque causa esse, hanc vero sanciens esse ex causativo. » Ecce Dei prolocutor iste vir manifeste depromit, quod ex causativo Spiritus est, videlicet ex Filio. Igitur si verus hujus magni viri sermo, quoniam causa Spiritus sancti Pater, aut immediate, aut cum medio, existit. Si immediate non procedit, ex primo per proximum, et mendacii obnoxius sanctus vir deprehenditur, qui hoc conscripsit. Quod si per proximum procedit, oportet Spiritus sancti quamdam causam Verbum Dei Patris existere, aliquamque ad ipsum habere habitudinem.

Quo fit ut solus Filius ex genitore suo immediate spiciatur, quod nihil inter ipsos possit intelligi, et Spiritus intrepide sit ex Patre ac Filio, quia omnia quæ adsunt Patri, adsunt et Filio : excepto quod hic non dicitur Pater, nec ille Filius. Nihil habet demutatam, quod aliud sit a Patre, sed idem. Propterea sanctus Spiritus secundum dictum ordinem existens amborum communis est, qui ordo propter causam, et id quod ex causa est apparuit in superexcellentissima Trinitate. » Verum contra hoc Eunomius oblatrat, dum omnem ordinem posteriorum esse asserit, illo qui est ordinis : cui Magnus Basilius his sermonibus respondet : « Ordinum alius est naturalis, alius adventitius. Naturalis quidem, ut creaturarum secundum conditrices rationes dispositus, positio quoque numerorum et causarum ad ea quæ profluunt ex ipsis habitudo : adventitius autem et artificialis, ut in assertionibus et disciplinis aliisque hujusmodi. Cum ergo aliqua ordinis species, non ex nostro placito consistens, sed ex naturæ consecutione proveniens : sicut est ignis ad lucem, quæ ex ipso est. » Et infra : « Nos autem secundum carnem adeo quæ ex causis sunt habitudinem, præponi Filio Patrem dicimus : secundum vero naturæ differentiam nullo modo, neque secundum temporis eminentiam : et hucusque sanctus. Porro divina natura, quia vere unitas est in simplicitate manens, omne tempus, omnemque ordinem exsuperat, et neque multum neque parum ab uno absistit, quod ejus esse nunquam disgregatur. Ubi enim disgregatio, multitudo cum uno et totum partesque apparent, et tempus oportet esse mensuramque disgregationis ; ut ne ab uno absistentia ad infinitatem eant, propterea multitudo quidem numero mensuratur, distantia vero secundum superficiem termino magnitudinis, quo-

rum quidem multitudo per divisionem ad indivisibile reducit. Magnitudo vero per divisionem trahitur in infinitum. Cujus rei hæc est ratio, ut geometræ perhibent : Quod magnitudo fantastice intelligitur : multitudo autem opinabiliter, terminatur autem magis opinio, et in uno stetit, phantasia vero multitudinem infinitam habeat.

Propterea phantastica infinita sunt et magnitudines quidem, quia phantasticæ infinitæ sunt, atque illarum sectio : vel quoniam magnitudinum novissima possibile unum fieri continuum, multitudinis autem non, eo quod unitates, cum sint indivisibiles, non habeant extrema, propter quod non fit unum ex eis continuum. Sola denique divina natura nullo modo mensuratur, quia universa continet, ignoratur accidentibus exerta, nullo modo secatur, quia impassibilis est : cui quoque nihil prorsus jugari potest, non tempus, non sæculum, nec ordo, et sicut nihil quod Divinitatis sit disponi potest sub alio : ita nihil Divinitati, neque divinis personis connumerari potest : licet enim scriptum, *viam est Spiritui et nobis*, non tamen seipsum connumerat Spiritus potestati, sed subjiciunt : ut ab ipso repleti prudentia et scientia qui Deus est Trinitate non discissa nec se juncta natura. Quoniam tres personæ non sunt tres Spiritus, sed unus, sicut unus Deus. »

CAPUT XIV

Ut de his satis superius disceptatum est. Quapropter unde sermo Spiritum a Filio mitti, et ex eo existentiam habere, Magnus Athanasius ad Serapionem scripsit dicens sic : « Quemadmodum *γέννημα* unigenitus est Filius sicut et Spiritus a Filio datus et missus unus est, et solum Spiritus qui ex Patre dicitur procedere, pro eo quia de Verbo quod ex Patre est, manifeste splendet et mittitur atque datur. Ille enim, inquit, *me clarificabit* (Joan. xvi) : non ut creatura, sed ut Spiritus veritatis hujusmodi naturam et ordinem habens ad Filium, qualem Filius ad Patrem habet. » Similia his magnus Basilius ad Amphiloichium scribit, inquit : « Si quis Spiritum Christi non habet, hic non est ejus (Rom. viii) : unde solus digne clarificat Christum, non ut creatura, sed ut Spiritus veritatis patenter in se ipso veritatem demonstrans : et ut paracletus in se ipso insignit mittentis se paracleti bonitatem, et declarat magnitudinem ex qua provenit. » Ecce in hoc loco sancti duo hi viri pleni Deo manifeste asserunt Spiritum ex Filio provenire. Liquere debet igitur cuilibet intelligere volenti, ex his quæ dicta sunt, quod ex Filio est Spiritus, et ipsum clarificat, et non Filius Spiritum : Filius autem clarificat Patrem, secundum quod ex ipso est, non Pater Filium, nisi secundum humanitatem, quod Evangelista declarat cum dicit : *Elevans Jesus oculos suos ad cælum dixit : Pater, venit hora, clarifica Filium tuum, ut et Filius clarificet te* (Joan. xvii). Sane ut Deus et Verbum existens Patris tempus non habuit, homo autem factus, de-

cendo venit hora, demonstrat unicuique hominum A tempus esse mensuratum, et tempus non fortuitum, ut quidam gentilium dicebant, sed quod ipse qui est conditor temporum, prout voluit, destinavit cuique. Quare in hoc loco gloriam quæ extrinsecus in passione patefacta est nominat, et non propriam solum, sed etiam et Patris: qua non Filius solus, verum et Pater clarificatus est.

Equidem ante cruce[m], Judæi non adeo, ut prius, ipsum cognoscebant: *Israel enim me non cognovit, et populus meus non intellexit me.* Post cruce[m] vero mundus post ipsum cucurrit, quia quanto majora quæ circa Filium fæbant paruerunt, tanto major Pater monstratus est. Clarificata est carnis naturam incorruptibilitatem accipiendi, regni thronum adeptam. Ideoque dicit: *Clarifica me, humanam scilicet naturam, quæ nunc contumeliis afficitur, crucifigenda post medicum, et induc in gloriam quam habui apud te. Filius ego tuus priusquam mundus esset. Quare dum dicit clarifica me, humanitatem demonstrat; cum dicit claritatem quam habui, divinitatem.* Utrumque enim, ut unus et idem pronuntiavit, propter personalem duarum naturarum proprietatem et concordiam. Igitur gloriam secundum hominem querit. Nam secundum Deum antequam mundus esset, habuit semper ens. Non enim, qui non est, clarificatur: porro si gloriam non habuisset mentitus fuisset Evangelista qui dixit: *Et vidimus gloriam ejus (Joan. 1); et Apostolus: Nunquam Deum gloriæ crucifixissent (I Cor. 11): David quoque: Introibit rex gloriæ (Psal. xxiii).* Qua de causa, non secundum quod Deus est clarificari, sed secundum humanitatem quærebat. Utraque forsitan gloria intrinseca scilicet et extrinseca. Est enim gloria intrinseca, ut in sole claritas; alia vero extrinseca adveniens, ut honoris, scientiæ, laudis ac similibus. Et Spiritus sanctus me clarificabit, quia in nomine meo donationes et operationes faciet, hoc est in mea virtute: ut existantiam a me accipiens; hoc enim significat, et non aliud, *de me accipiet.* Nunquid non habuit Spiritus? Absit: sed hoc dictum est ut personarum ostenderet distinctionem, et quod ex Filio esse habeat Spiritus. Si Filium igitur clarificat Patrem, non Pater Filium, nisi secundum humanitatem, ut anteriora edisserunt; et Spiritus Filium, non Spiritum Filium, oportet ex Filio Spiritum provenire, sicut magni Athanasius et Basilius asseverant. Amplius: Filius non accipit de Spiritu, Spiritus autem accipit de Filio, in profundo ejus existens. Quippe si extrinsecus manendo, ex Filio accipiat, aut scientiam, aut quidlibet aliud rei habere alicujus credatur indignitatem. Atqui nullo indiget, quare si commanens in Filio, ab ipso accipit dum est in Filio, ab ipso procedit. Cum enim omnia quæ Filius habet, Spiritus habeat, immachabile prorsus videtur, ob aliam causam de Filio accipere, nisi quia est, proceditque ab ipso.

CAPUT XV.

His itaque per demonstrationes necessarias, ar-

gumentationes, sanctorum quoque auctoritates patefactis, restat ut valde necessarium ostendere nequaquam Latinos esse reos Evangelicæ illius enuntiationis quæ dicit: *Spiritus veritatis a Patre procedit.* Propter quam a Græcis supra justum bonumque mordetur Latinus omnis. Equidem nimium acriter Latinorum in hoc fidem Græci dilacerant, et magniloquis sanctionibus adinventis, ut contemptores, ut prævaricatores, ut desertores Christianæ legis, ab Ecclesia et Christiana fide judicant alienos. Igitur quosdam nunc, et eorum adhuc morsus, ne qua prætermittatur congrua responsio, licet secundum volumen contumeliosas Photii redargutiones, super idem capitulum, confutaverit, expono lectoribus. Aiunt ergo: Qui Spiritum sanctum ex Filio procedere, ut ex Patre asserere conantur, sui dogmatis securitatem non habent: magis quidem cum omnibus veracior ipse Dei et Patris consubstantialis coæternusque Filius, qui omnia cognoscit quæ sunt Patris, et quæ sunt Spiritus; nihil minus habens ad Deum Patrem et ad Spiritum, quam ad se; qui propter nos et secundum nos homo factus, propter investigabiles divitias bonitatis suæ, ut salvaret humanum genus, et ad pristinum restitueret, quando perfectiora regni sui mysteria discipulos edocuit, sancti Spiritus adventum eisdem promittendo dicebat: *Alium paraclætum: ut me Deum naturam existentem, Deum verum, et lumen verum, vitamque sicut ego et Pater vobis mittam, qui omnium consolationem suscipit.* Ideoque paraclætus est, et vocatur *Spiritus veritatis, qui a Patre procedit: non dixit qui a Patre et ex me Filio procedit.* Quid enim prohibebat hoc dicere, si sermo sic habebat veritatis, ut ne qui veritas est, videlicet ipse Dei et Patris Filius, falsiloquus inveniretur. Quoniam vero non sic dictum est, sed solum *qui a Patre procedit, et non adjectum est in Dominico sermone, ex ipso Filio: manifestum utique, quod hoc decernere tentantes, adversus Dominica verba, reliquasque sacras voces, apostolicas traditiones, et communes conceptiones de Deo: sed enim contra sanctas et universales synodos, semperque memorandos Patres insurgunt.* Qui si, ut æquum est, ad viam redire veritatis velint, gratias Deo, *qui non vult mortem peccatoris, sed ut convertatur, et vivat.* (Luc. v). Sin autem salutem amplecti nolunt, hoc ut ἀπορρόητος, id est fugiendos, odiosos, impiosque quicumque recte sentire vult (et cum sancta universali Ecclesia, quæ a finibus usque ad fines terræ fidem recte tractat, credere, atque consistere appetit) abjiciat, et nullo eos verbo dignos adjudicet. Hæc sunt missilia et alia plura his, quibus integrescit odium, quæ sola dicti capituli occasione, Græci male in Latinos mussitant. Sensus quidem attendere judicis virtus est, oratoris autem vera dicere, ut ait Socrates: «Frustra certe hujusmodi tam multa, et non quibuslibet appellationibus jaculantur. Non sunt Latini ex terebyntho seu quercu, nec de lapidibus exorti, sed ex hominibus,

disciplinarum peritiam aliquatenus habent, et sacrae Scripturae nequaquam expertes sunt : qui suum idioma, ut singulare habent, prout patet illis qui ejus habent experientiam. Ei ergo consuetudinis est, ut cum solius Patris vocabulum pronuntiet, Filium cum Patre faciat intelligi. Interdum etiam sola Christi nuncupatione, unaquaque trium personarum intelligitur : quod monstrari ex pluribus potest. Enimvero solus intelligitur Pater, in his tamen praedicationibus, quae incinunt paternum proprium. At vero emittere praedicationem, haud solum incinunt paternum proprium.

Quare in emittere praedicationem non solus intelligitur Pater. Scriptum est : *Erat lux vera* : nec ideo falsa lux est Pater vel Spiritus : tres enim personae, unum lumen existunt indifferenter et indemutabiliter, quia nihil minorationis habet Filius ex eo quod dicit : *Omnia quae dediisti mihi* : sicut nec Pater ex eo quod scriptum est, *cum tradideris Filius regnum Deo et Patri* quia non ei ut possessionem donando tribuit, sed ut Filio et haeredi universorum quae Patris sunt, Christo, scilicet, qui est Dei virtus et Dei sapientia. Amplius : De consummatione Salvator discipulos instruens dicit : *De die illa et hora nullus scit, neque angeli in caelo, nisi Pater solus* (Matth. xxiv). Quis cogitet Filium exceptum esse, seu Spiritum ab illa cognitione? Propterea quidam illud Evangelium sic distinguendum esse putant. Nullus hominum, sed neque angeli sciunt diem et horam illam. Quod autem ex ordine sequitur, seorsum legendum, neque Filius, nisi qui solus Pater cognoscit. Est autem et hujus ejusdem capituli apud sanctum Epiphanium, in Libro qui vocatur *ἐπιπόροϛ* alia expositio, quae talis est : Pater scit diem duobus modis : secundum naturam, scit enim quando veniet, et secundum actum. Jam enim judicavit quando diffinivit judicare Filium : Dei vero Filius scit quando veniet, et cum ipse facturus sit illam, non ignorat : nondum enim secundum cognitionem peregit. Adhuc enim impii, impie agunt ; infideles, infideliter ; male credentes blasphemant ; diabolus operatur ; peccata regnant, iniquitas obtinet, et judicium patienter exspectat, donec veniat ipsum cognoscere actu ad faciendam ultionem, et salvandum illos, qui in veritate superaverunt ipsum, non blasphemantes ejusdem Deitatem Patris, et Filii, sanctique Spiritus. Ab angelis vero deficit duobus modis hujusmodi dignitas et gloria, secundum cognitionem, et secundum actum. Non enim sciunt quando veniet Pater, Filius sanctusque Spiritus expromere diem illam secundum cognitionem actus. Nondum enim jussi sunt exire ad colligere impios, ut zizania ; et ligare per fasciculos ad comburendum igne inextinguibili (Matth. iii). Nondum utique fecerunt neque sciunt ; Pater vero scit, regit : hoc enim est, nisi Pater solus : neque angeli, neque Filius, tantum est multoties quod ex necessitate sequitur. Ubi enim Patris memoria et Filii non exclu-

ditur, excepto quod non generat ut saepe dictum est. Nam postquam resurrexit a mortuis, antequam ascenderet in caelum, interrogabant eum discipuli, dicentes : *Domine, si in tempore hoc restitues regnum Israel?* ait : *Non est vestrum nosse tempora vel momenta quae Pater posuit in sua potestate* (Act. i). Ea perfecte et absque diminutione qualibet Filii existunt. Omnia enim ipse fecit, et quomodo consequens temporum factorem tempora ignorare? Igitur sicut falsum est. Dominum non habere consummatissimum illorum temporum et illius diei scientiam ; quod dicit : *Nemo novit nisi Pater solus* : et, *quae Pater posuit in sua potestate* (ibid.) : ita non est credendum Filium non emittere Spiritum, quod is dixerit *qui a Patre procedit* : et non adjecerit, a se Filio

Quod si pro eo quod ibi scriptum est, manifeste Spiritum ex Filio procedere, neque credere oportet, propter eandem causam, neque dicendum, neque credendum erit quod Spiritus apud Deum erat. *In principio erat, Deus ex Deo erat* : lumen verum, terrae coelique factor, et quod Deus Trinitas sit, tres quoque personae unus Deus, cum neque hoc nomen persona, neque hoc nomen Trinitas, sancti symboli editio expressit.

Amplius : *Quicumque, inquit Apostolus, in Christo baptizati estis, Christum induistis* (Gal. iii) : at nusquam sine Spiritu sanctificatio perficitur, sed in Filio Patrem, Spiritumque significavit : et alibi : *Nemo cognovit Patrem nisi Filius, aut cui voluerit Filius revelare* (Matth. xi). Quo in loco Spiritus non nominatur, et tamen intelligitur. Nam Spiritus sanctus et Filium cognoscit et Patrem : apud Matthaeum loquitur Salvator : *Nolite* : inquit, *soliciti esse dicentes : Quid manducabimus, etc. Scit enim Pater vester caelestis quod his omnibus indigetis* (Matth. vi). Et rursus : *Si ergo vos cum sitis mali, scitis bona dare filiis vestris, quanto magis Pater vester qui est in caelis, dabit bona potentibus se?* (Matth. vii.) Ergo non dabit eadem Filius bona, quaecumque dat Pater et Filius? Et iterum : *Non enim vos estis qui loquimini, sed Spiritus Patris vestri, qui loquitur in vobis* (Matth. x). Nunquid dum Patris Spiritum esse profitetur, eundem Filii abnegat esse? Sed scriptum est : *Spiritum Filii sui misit* : si ergo in memorato capitulo, scilicet, *Spiritus qui a Patre procedit*, intelligendum est solo, hoc intelligendum est solius, et solum, ut syllogistica necessitate inferri possit ; Spiritum esse Patris solius, et non solius : et Filii solius, et non solius : quod quam sit impossibile, minime foveat latebras. Igitur ubicunque de Patre dicitur aliquid, nisi ad personalis distinctionem proprietatis, vocabulum Patris proferatur, ut est Pater dicitur, quia generat, quo in loco non subintelligitur cum eo generare Filium.

Idem de Filio intelligi oportet : unde cum dicitur : *Qui a Patre procedit* : qui non nominatur cum Patre, subintelligitur necessario. Regula enim est quae dicit : Si quod minus videtur inesse, iuerit et

quod magis : veluti futurum sæculum Filius, ut Scriptura perhibet, iudicabit, cujus iudicii primatus, signanter ei attribuitur, ut dispensatori omnium conditorum, quæ ipse ab initio ex nihilo ad esse produxit : ut duplicem iudicandorum scientiam possidenti, propter quod in regeneratione, resurrectione ac reformatione ipsum iudicem æquissimum est sedere, legislatorem Novi Testamenti. Attamen quæ non nominantur personæ, subintelliguntur. Licet enim humanum fermentum ipse assumpserit, in quo passus et tentatus, possit tentatos, sine interpellatione vel exhortatione, non tamen absistente Patre vel Spiritu : nam quod Filio attribuitur, a Patre non abnegatur. Igitur frustra Spiritum procedere, pro eo solo quod scriptum sit : *Qui a Patre procedit.*

CAPUT XVI.

Postremo nequaquam convenienter de verbis Græci sarcini calumniam : quippe idem faciunt quod illi, qui detrahebant quartæ ac universali synodo quæ celebrata est, regnante Martiano, sexcentis et triginta sanctis Patribus congregatis Chalcedone, adversus Dioscorum antistitem Alexandriae, ac Eutychem archimandritam Constantinopoleos, qui ob incarnationem blasphemabant, et fugientes Nestorii divisionem, duos filios inducentis, in aliud ex proposito malum præcipitabantur. Namque duas naturas, deitatem scilicet et humanitatem post unionem, in unam redactas fuisse naturam, in pie sentiebant : ut secundum hoc deitatis passiones congruerent, quos anathematizavit synodus. Similiter autem et Nestorius qui talia vociferabatur. Non peperit, o potissime, Maria Deum, sed peperit hominem, instrumentum deitatis : sin autem hic sine crimine Græcus est, dum diis Matrem attribuit, et in aliis stultiloquiis similia evomuit. Quas ob res, sancta synodus recte intelligens mysterium incarnationis, bene nobis tradidit unam hypostasim in duabus naturis inconfuse, inconvertibiliter ac sine divisione notificatam, Eutychem insanix atque Nestorii repugnando, ut oportebat : utriusque quorum æqualiter infirmat errorem, per huiusmodi voces : et Nestorium impudenter dividendum unum Christum in Deum singulariter, et in hominem singulariter, dum confundit unam personam, et eundem confitetur Deum et hominem, Dominum nostrum Jesum Christum. Eutychem vero, unam naturam deitatis et humanitatis contentem confutat, dicendo duas naturas inconfuse atque inconvertibiliter in una hypostasi unitas, conservatis alterutrius naturæ proprietatibus. Quare autem accusatores veritatis, hanc synodum reprehenderunt, evidens est ejusdem synodi definitione, quæ dicit : Dominus noster et Salvator Christus, fidei notitiam in discipulis confirmans, dixit : *Pacem meam do vobis, pacem meam relinquo vobis (Joan. xiv) : ut nullus a proximo dissideat in dogmatibus pietatis, sed æqualiter omnibus veritatis illucescat prædicatio, et omnis mendacii a Christi grege propellatur*

corruptio, quod quidem fecimus communi electione, amoventes erroris dogmata, dum nihil erroris habentem Patrum fidem renovavimus, trecentorum decem et octo, et symbolum omnibus prædicantes, et ut proprios hoc pietatis pactum qui susceperunt Patres descripsimus. Hi sunt qui post hæc in magna Constantinopoli convenientes, centum quinquaginta sancti Patres, eandem fidem consignaverunt. Approbamus itaque ordinem fidei, universas figuras servantes, et non ejus, quæ apud Ephesum quondam celebrata est sancta synodus, cui præfuerunt sanctissimæ memoriæ Cælestinus Romanorum, et Cyrillus Alexandrinorum pontifices præradiare [præfulgere : vel, ut præfulgeat editio, etc.], quidem rectæ et immaculatæ fidei editionem trecentorum decem et octo sanctorum ac beatorum Patrum, qui apud Nicæam sub piissimæ memoriæ Constantino imperatore congregati fuerunt. Obtinere autem et quæ a centum quinquaginta sanctis Patribus Constantinopoli sancita sunt, ad confutationem obortarum tunc temporis hæreseon, et confirmationem Catholicæ nostræ fidei atque apostolicæ. Et hoc quidem quarta sacra synodus, tertiæ, secundæ atque primæ fidei comprobans, quæ fides tradita est a sanctis apostolis, et in Ecclesia Dei sancta, ut beatus Epiphanius meminit, si non scripto versabatur. Arii autem causa, scripto manifestata est in Nicæa urbe, ab omnibus sanctis episcopis, eo loci convenientibus : ego autem hic sanctæ quartæ synodi actum, et quidquid ex ea hic exprimitur, ideo commemoravi, quoniam similis est horum reprehensio qui nunc, illorum qui tunc. Etenim reprehensio illorum calumniatorum circa dictionem adjectionemque versabatur quæ dicit : *ἀπὸ τῶν* Patrum renovamus fidem : quod adversarii non fida interpretatione aperiebant, hoc modo : Renovata est fides, quæ antiquata prius fuerat et quassata. Atque renovavit synodus fidem, non secundum sensum, neque secundum directionem aliquam, sed adjectione sola hujusce dictionum, Patribus consentiens : addocemus perfectum eundem in deitate, et perfectum eundem in humanitate, Deum vere, et hominem vere, consubstantialem Patri secundum deitatem, et consubstantialem nobis, secundum humanitatem. Hæc est utique adjectio, quam sanctæ Chalcedonen-sis synodus ei quæ Constantinopoli synodo celebrata fuerat fecit, quæ rursus Nicæno addidit concilio quod manifestum fit per fidei editionem synodi utriusque. Etenim trecentorum decem et octo Patrum editio, nec ea quæ dicta sunt nuper habet, nec quod Spiritus Dominus sit, et Deus, aut vivificans, aut quod ex Patre procedat, cumque illo, cumque Filio adoretur et conglorificetur, quoniam quæ Constantinopoli peracta est synodus, hoc edidit. Non quasi defectum præcedentis aliquid sup- plentes illi Patres, sed de Spiritu sancto suum sensum adversus Dioscorum ejusque complices, eundem Spiritum creaturam esse dogmatizantes, et non Deum, scriptis testimoniis deprom-

perunt. Epistolam etiam maxime antiquioris Romæ sanctissimi papæ Leonis scriptam, sancto archiepiscopo Constantinopoleos Flaviano ad confutationem Eutychie recordiæ, quasi magni Petri confessionem significantem, et communem quemdam titulum existentem, contra malefacientes merito conseruerunt, ad rectorum dogmatum confirmationem. Itaque si Constantinopolitana synodus, Nicæno adiecit symbolo, in Spiritum Dominum et vivificantem, et ex Patre procedentem: si Chalcedonensis synodus quoque Constantinopolitanæ addidit synodo, perfectum in humanitate, perfectum in divinitate, consubstantialem Patri secundum deitatem, consubstantialem nobis secundum humanitatem: et alia quædam ubi dictum est, nulla insimulatione, nulla reprehensione, nullaque calumnia notandus est antiquioris (16) Romæ antistes, quod causa interpretationis dictionem unam, dico autem ex Filio procedere Spiritum sanctorumque plurium episcoporum, scientissimorum cardinalium consensu habito apposuerit: licuit enim ei, semperque licebit, fratres confirmare, decreta edere, cudere interpretationes, si ubi aliquid obscure scriptum sit, et de voluntate scriptoris argumentari, indicio voluntatis illius relicto facere, hoc persuadente. Id enim est, cui oves et agni commissi sunt, et idcirco non solum scripti recitator esse debet, virorum interpretes illorum quæ ascripta non sunt: ut caput ovium Dei pastor, quod sancta et universalis secunda synodus, his verbis sancivit: episcopus quidem Constantinopoleos habeto primatum honoris post Romæ episcopatum quod ipsa sit nova Roma. Justinianus quoque piissimus imperator, in sua *νέπρω* talem legum promulgavit. Sancimus juxta sacras synodorum constitutiones, sanctissimum antiquioris Romæ papam primum esse omnium sacerdotum: beatissimum vero episcopum Constantinopoleos novæ Romæ, secundum ordinem habere post apostolicum thronum antiquioris Romæ. Et rursus idem imperator Epiphonio sanctissimo antistiti Constantinopoleos in quadam epistola scribit inter cætera: Hunc per omnia servamus statum concordie sanctissimarum Ecclesiarum, et circa sanctissimum papam antiquioris Romæ patriarcham, cui et horum similia scripsimus. Non enim sustinemus quidpiam, quod ad ecclesiasticam spectet constitutionem non illius referri beatitudini, ut capiti omnium existenti sanctorum Dei sacerdotum, nimirum quoties in istis partibus hæretici exorti sunt consilio rectoque iudicio illius venerabilis sedis venerunt in destructionem. Ast quid synodicam vel imperatoriam sanctionem in memoriam reduco? majus his testimonium habet coryphei Petri successor, Christi scilicet, Salvatoris nostri, qui ut solum Petrum in tributi solutione sibi exæquavit, ita et eundem solum orbis præfecit universo, ut theologus Joannes perhibet: *Cum igitur, inquit, cœnassent, dicit Jesus Simoni*

*A Petro: Simon Joannis, diligis me plus his? Dicit ei: Etiam, Domine, tu scis quia amo te: Dicit ei: Pasce oves meas (Joan. xxi): hunc locum Joannes qui merito Chrysostomus nuncupatur, aperit interpretatione hujusmodi: « Et quid utique prætereundo alios; cum Petro disputat de hujusmodi, quia Petrus est præstantissimus apostolorum, os discipulorum et princeps chori: propterea et Paulus ascendit Hierosolymam, ipsum videre præ aliis dicit ergo ei: Amas me, fratrum habeto curam: tertio autem ipsum interrogat, præcipitque tertio eadem: ostendens quanti honoris faciat regnum propriarum ovium, et post pauca. Quod si quis dicat: Quomodo igitur Jacobus thronum accepit Jerosolymis? Illud utique dicam: Quia Petrum orbis ordinavit Didascalum: » et iterum: « Cum itaque magna ei dixerit, orbem commiserit, prædixerit martyrium, et amorem testatus sit ampliorem aliis, dum Petrus Joannem asciscere vult sibi socium, Domine, inquit, hic autem quid? Verum Christus æqualem Petro consortem nullum associavit. » Qua in re manifestum antiquioris Romæ præsidem potestatem a Petro accepisse, fidem renovandi, ut verbis Patrum utar, habendi curam, et regnum omnium sacerdotum: quin etiam omnium Christianorum. Ergo qui resistunt primæ sedis, totius orbis præsuli, Christi dispositioni resistunt, et nisi respiciant, contumaciæ iudicio plectentur. Propterea illud Evangelicum: *Qui a Patre procedit; et salutare symbolum, ut Chalcedonis synodus, Constantinopolitanam, et ea Nicænam interpretata est, nullo modo quartæ synodi decreto contradicens. Cujus tenor et institutio talis est: Constituit sacra et universalis synodus aliam fidem non licere alicui conscribere, aut componere, aut sapere, aut docere aliter. Audentes autem componere fidem aliam, aut proferre, aut docere, aut tradere symbolum aliud, volentibus converti ad cognitionem veritatis, ex gentilitate, vel Judaismo, seu ab hæresi qualicunque; hos si episcopi quidem vel clerici sint, ab episcopatu et clero alienos esse præcipit: monachos autem, et laicos anathematizat talia præsumentes. Quod si propter interpretationem præfati capituli enuntiantem ex Filio vere Spiritum procedere, cum omni cautela sub sanctorum Patrum, Athanasii, et Basilii, Gregorii, Augustini, Ambrosii, Hilarii, aliorumque plurium testimonio, aliam fidem conscripsisse, aut docuisse, apostolica Ecclesia credenda est: simili ratione congregati sancti Patres Constantinopoli, aliud a Nicæno symbolum ediderunt, et Chalcedone convenientes, aliam fidem ab ea quæ Constantinopoli sancti Patres producere. Quare palam, ut puto, sit ex his nequaquam licere cuiquam omnium calumniari sanctissimam, et magnam omniumque principem Romanam Ecclesiam, quasi aliam fidem conscripserit, aut composuerit, aut docuerit: nam neque avertit, neque producet, neque**

(16) Ob Constantinopolim dicta quæ vocabatur Neoroma.

aliud tradit symbolum, si editum a sanctis Patri-
bus interpretatur; non perpetuens fidem labefactari,
apud quos semper effulsit: quæ licet primatum ha-
beat, attamen humiliat seipsam, respondendo quod
Chalcedone celebrata synodus, quondam se calum-
niantibus respondit: « Injuste, inquit, arguor dum
non fidem, sed memoriam renovo: non apposui,
non ademi, salutari symbolo si dictionem occultam
manifestavi. Renovavi enim ut Patres antedicti
fidem, et opposui Nicænz, Constantinopolitanæ at-
que Chalcedonensi synodis, sed nullo modo illis
contraria; quia, dum illorum Patrum vestigia per-
sequor, solummodo quæ tunc quæsitæ non sunt,
tempore post per interpretationem et appositionem
verbi, quod non perspicue ab omnibus intelligeba-
tur, enucleavi.

CAPUT XVII.

Equum igitur est ratum habere quod tanta Ec-
clesia decernit, quod tantus pontifex enuntiat, sine
quo viror calami omnis ecclesiasticæ traditionis
arescit, ut memorandus inter sanctos beatus junior
Stephanus asserit: qui non modo ante Deum ma-
gni, verum apud omnem Græcam multitudinem
apostolicæ prædicatur sanctitatis hic magnus vir,
cuidam synodo subscribere invitatus, hujusmodi
voces cum fiducia extulit: « Quomodo qui sanctuaria
profanastis, sanctam constituistis synodum? o ne-
fas! Quomodo utique universalis vocetur synodus,
in qua Romanus pontifex non complacuit, præter
quem impossibile prorsus ecclesiastica canonice
stabiliri? Ei ergo vertices montium, et omnium
turba fidelium genua flectere debet, et pro bellicis
increpationibus, jugum complecti subjectionis. Nam-
que Petri coryphæi, et successoris ejus, gentium
principatus et regna gubernaculo subduntur. Hujus
Ecclesia de se splendorem emittit semper, et non
tenebrescit: a qua exit lex et iudicium, ad quam
homines undique terrarum conveniunt, et merito:
Petrus enim ostium fidei gentibus propter illam
quæ apparuit ei, vasis velut lintei visionem aperuit,
in quo erant omnes bestię terræ, quadrupedia, repen-
tia, simulacra nycticoracum, et aliorum anima-
lium non paucorum. Cui dictum est: *Surge, Petre,
macta et manduca* (Act. x). Reclamante autem disci-
pulo, et legalem observantiam formidante adhuc:
Nequaquam, Domine, dicente: *quoniam nunquam
comedi omne commune et immundum; vox iterum ad
eum ait: Quod Deus purificavit, tu ne commune dixe-
ris* (ibid.). » Quibus ex rebus liquido claret quod Pe-
trum ejusque successorem principem Christus et
caput non modo Latinorum, Græcorum, occidentis,
ac septentrionis universi: verum, Armeniorum,
Arabum, Indorumque, Madianitarumque, Amaleci-
tarum, et totius orientis, et meridiani climatis, in
perpetuum constituit. Ob quam rem occidui solis,
limites universi, Petri successorem ex tunc sibi do-
minum recognoscunt, et sub illo præsule diriguntur:
quod omnem ab utero matris errantem facere oppor-
tuum est. Petrus enim magnus Christi apostolus, in

A omnibus fere civitatibus Syriæ, Cappadociæ, Phrygiæ,
Macedoniæ, Ellados, Epiri, Siciliæ, Italiæ, Galliæ,
Hispaniæ, ac extremitatum, ut ecclesiastica histo-
ria perhibet, episcopos ordinavit. Etenim Jacobus
ejus favore Jerosolymorum thronum tenuit: dein
Evodium, Antiochiæ; Tharsi, Urbanum; Epaphrodi-
tum, Lyciæ; Figellum, Ephesi; Smyrnæ, Appellen;
apud Olympum, Philippum; Thessalonicæ, Jasonem;
Silam, Corinthi; Patras, Erodiona; Tauromenii,
Maximum ordinavit. Amplius autem, Ancyræ, Ni-
cææ, Nicomediæ, in Thraciæ partibus, atque occi-
dentalium regionum similem operatus est ordina-
tionem: et eadem factum iri suis successoribus
commendavit. Quicumque ergo naviculam Petri
spernit, incaute navigat, et nisi plumbeas moles
B pervicacitatis rejiciat, influent maria. Indecens
quippe ac in consentaneum est legem matris dissol-
vere: *Audi*, inquit Salomon, *fili, sermones Patris tui,
et ne abjicias legem matris tuæ* (Eccli. vi), hoc est
illa pia et sancta mater, quæ non quomodolibet, sed
Christo procedente, instruite Paracletio, atque
dictante Petro Spiritum ex Filio procedere asseve-
rat: contestificante hoc idem ei multitudine sancto-
rum.

Nam plurimus in theologia, Hilarius, in sermone
quem de beata Trinitate edidit, ait sic: « Pater ple-
nus Deus seipso, Filius plenus Deus ex Patre geni-
tus: Spiritus vero sanctus, plenus Deus ex Patre et
Filio procedens. » Vir quoque venerabilis Ambro-
sius, qui cum didicisset apud Thessalonicam, per-
petratam stragem multorum millium, advenienti
C Mediolanum imperatori, pro foribus Ecclesiæ occur-
rit, accessumque prohibuit, vocem extollens cum
fiducia: « Nescis, o imperator, patrati magnitudi-
nem homicidii? neque enim permittit impii forsitan
potentia magnitudinem peccati cognoscere, atque a
purpura seductus, ignoras velati corporis imbecilli-
tatem; sed scito uti corruptibilis, et fluxilis es,
ita tua scissilis et labilis potentia, cujus post mo-
dicum rationem Regi regum omnium redditurus es,
et alia similia. » Magnus iste vir, imperatori obje-
cit Theodosio. Qui retro pedem cum lacrymis tulit,
octo mensibus permanens gemebundus, post quod
tempus multis supplicationibus absolvi meruit ab
D archiepiscopo. Hic vir Spiritu Dei plenus, de eodem
Spiritu in libro quem De Trinitate composuit talia
pronuntiat: « Non tanquam ex loco mittitur Spi-
ritus, neque ex loco prodit, cum ex Filio procedit. »
Et idem in secundo libro de Spiritu sancto ait:
« Quod ex aliquo est, aut ex substantia, aut ex
potestate ejus est. Ex substantia, sicut Filius qui ex
Patre, et Spiritus sanctus qui ex Patre Filioque
procedit; ex potestate autem, sicut ex Deo omnia. »
Magnus quoque Augustinus, lucerna in Ecclesia
perpetuo ardens, in quinto de Trinitate sermone
sic argumentatur: « Si quod datur, principium ha-
bet, ipsum a quo datur; non enim aliunde accipit
illud quod ab ipso procedit: confitendum Patrem esse
Filium unum principium esse Spiritus sancti, et non

duo;) et iterum : « Sicut Filio præstat essentiam sine initio temporis, sine mutabilitate naturæ de Patre generato, ita Spiritui sancto præstat essentiam sine initio temporis, sine ulla demutabilitate naturæ, de utroque processio. » Hieronymus quoque qui tantæ sanctitatis existit, ut ferina immanitas jussis ejus obtemperaret : enim vero formidolosis cunctis leo ingens, tempore multo Ecclesiæ cui præsidebat Bethlehem, asinum cum multa diligentia et humanitate inducendo ad pascua, et reducendo ad præseppe custodivit ; hic vere sanctus vir, hoc inter cætera de Trinitate scripsit : « Spiritus qui a Patre et Filio procedit, per omnia Patri et Filio coæqualis et coæternus existit. » Horum igitur et aliorum quamplurium, ut superius prætaxatum est, favorem et assensum habens dicta mater Ecclesia sine dubitatione affirmat, quemadmodum ex Patre, Spiritum ex Filio procedere. Salvator quidem noster Jesus Christus, hoc mandat, ut in ore duorum vel trium testium, stet omne verbum (II Cor. XIII). Hoc autem multitudinem testium habet, dicentium eadem, et similiter de Spiritu sancto sentientium. Qui ut Ecclesiæ luminaria digni apparuerunt illustratione sancti Spiritus, quo mente illuminati sunt a Deo, ut intelligibilibus oculis Patrem cum Filio, sanctoque Spiritu in seipsis perspicerent inhabitantes. Manet quidem Deus Pater in observantibus Evangelii mandata, sed aliter manet in Filio. Nam in illo sicut is in Patre naturaliter est, in hominibus vero per gratiæ habitudinem. Quos autem Pater diligit, et Filius, sanctusque Spiritus. Quo fit ut sancta Trinitas per gratiam in his, qui optimæ sunt conversationis mansionem faciat et inhabitet, secundum quod capi potest et suscipi a creatura. Cujus habitationis modum, quidam subaperire cupientes tali utuntur comparatione : aiunt enim hoc esse sensibilem domum communi aeri quod est divinæ gratiæ rationalis anima, domum quanto amplius vacuum supellectile feceris, tanto abundantius in eam aer communis introit, et quanto ampliora immiseris, tanto plenius idem aer se subtrahit. Similiter anima rationalis in quantum a sua exspoliatur supellectile, in tantum ad eam divina gratia ingreditur. Supellectilem domus, vasa, lectisternia cæteraque utensilium esse proloquuntur : animæ vero gloriam inanem, concupiscentiam oculorum, carnis voluptatem, et his similia. Capacitatem cordis ad Deum, spei amplitudinem ; angustiam vero, sollicitudinem corporis, plane beati viri quorum testimonio Ecclesia mater utitur, conscientias mundaverunt : innatam supellectilem foras disjecerunt, et trinum Deum venientem apud se, mansionem futurum totis viribus complexi sunt. Atqui ab origine mundi auditum non est, ut in quibus sancta et beata Trinitas per gratiam habitaverit, iidem ipsi de sancta Trinitate male atque impie persenserint. Ergo de necessitate consequitur syllogistica, verum esse de Spiritu sancto, ex Filio procedere hoc modo : Nulli apostolicæ sanctitatis viri, de superexcellentissima Spiritus sancti processione, falsam in scriptis suis sententiam reliquerunt : atqui omnes quorum mater Ecclesia testimonio utitur, emanationis Spiritus sancti apostolicæ sanctitatis viri fuerunt, et quoniam ipsi Spiritum ex Filio procedere conscripserunt, ex ipso procedere non est in auxilio.

CAPUT XVIII

Sed forsitan quis iterum post tot argumentationes obicem negationis afferat, et per id quod in fine secundi libri expressum est, nec quasi ex stipulatione solutum iri oportet : perhibet conclusionem configendo apostolicæ sanctitatis viros dationem Spiritus, et missionem nuncupavisse processionem quæ temporalis erat ad homines facta, quam dum Græcus confitetur sempiternam processionem, secundum quam existere ac esse habet de Patre Spiritus, a Filio prorsus abnegat. Erit ergo hoc una solutio, ut arbitror, ad omnia sufficiens : quæ instantiæ hujus videntur intellectum constituere. Licet apostoli et prophetae in tempore a Christo Spiritum acceperint, Dei tamen Filius, non in tempore Spiritum habere cepit, neque idem Spiritus a Filio exire, initium sumpsit per tempus aliquod. Sane a diebus æternitatis, sicut Filius a Patre generatur, ita Spiritus sanctus ab utroque exit : ab utroque mittitur æternaliter, et ab utroque ut ostensum est, univoce procedit. Nam apud tres nihil præterit, nihil futurum est, apud tres personas non est transmutatio, nec vicissitudinis obumbratio. Hoc idem ante Jacobum, Timæus docuit et Aristoteles, Parmenidesque : ante hos non apud Platonem tantum, sed in suis conscriptionibus edidit, nihil esse apud Deum, neque præteritum, neque futurum, neque enim horum alterum, hoc quidem non est, hoc vero nondum est, et hoc quidem demutatam est, hoc vero aptum demutari. Sane iis quæ vere sunt nullo intellectu permutationem competere machinabile est, quia neque secundum locum, neque secundum alterationem, neque secundum genus movendi aliud. « Necessè, inquit, quod indemutabile est, ante ire prorsus id, quod aliquo modo demutatur, ut maneat quod demutabile est, alioquin non stabit, sed in infinitum curret. » Ergo quæ circa Filium et Patrem est Spiritus missio, ejusdem abesse non potest. Quare falsitatis arguitur talis consequentia. Si Spiritus in tempore ad homines mitti cœpit vel donari, Filius Dei secundum se cum Patre mittere cœpit Spiritum vel donare. Quantum enim ad ipsos spectat, ante omnia sæcula mittunt et donant. Existentibus autem dono missioneve dignis incipere dicuntur mittere vel donare ; nequæquam secundum se, quantum ad suscipientes. Igitur si mittere æternum, et missio, versaque vice : si missio æterna, et mittere. Atque missio æterna, est. Non enim ut in *λειτουργίαν* ratio turris fabricandæ fabricationem præcedit, et ab ea dividitur : ita in Filio et Patre ratio missionis Spiritus, missionem prævenit, et ab ipsa separatur. Nam si ratio missio-

nis Spiritus sancti ab æterno in Filio est, et missio ipsius Spiritus cœpit esse in Filio ab aliquo tempore, prius et posterius, adjectum et separabile habet Filius, et accidentium non effugit multipliciter. Nonne sol cum illuminat domum, aliqua hodie incipit irradiare? pretiosi similiter splendent jugiter lapides, stellæ quoque, attamen illarum in tenebris, harum vero in luce minime splendor rutilat. Non ex interceptione splendoris, sed ex aspiciendum imbecillitate. Amplius: Missio Spiritus sancti, et cognitio missionis simul sunt, in Patre et Filio, neutrum enim horum duorum tempus præjudicat: at vero cognitio æterna est. Ergo et missio Spiritus sancti ab utroque æterna est, et uterque æqualiter et æternaliter causa missionis Spiritus, ut liquet ex anterioribus. Si utique causa est, et Filius est aliqua causa Spiritus sancti: si neuter est causa, missio Spiritus sancti, nec causam habet, nec principium; quod est solius Patris privilegium in Trinitate. Quare forsitan non sit inconveniens, si processio Spiritus æternaliter de Patre ac Filio manans, penes suscipientes creaturas, missio, usitatus, donatio et si quid aliud hujusmodi nuncupetur sublimioribus, quidem, semper divino, inferioribus vero semper creato referendis. Nam idem Evangelium in Christo doctrina, in apostolis vero, nobisque omnibus disciplina censetur. Lux quoque solis perennis est, quando nobis oritur, diem vocamus, breve attribuentes ei temporis spatium. Denique vir memorandæ sanctitatis Hieronymus amicus veritatis dictam sovet solutionem per id quod de mysterio Dominicæ incarnationis Paulam et Eustochium verbis instruit hujusmodi. « Constat tempus non præjudicasse sacramentum uniti hominis Dei, ita ut jam esset in illo per unitatem personæ ab initio sæculi, qui necdum erat natus de Maria virgine, quod multis Scripturarum declaratur infictis: unde Dominus ad Judæos: *Antequam Abraham fieret, ego sum*: fieret, humanitatis brevitatis est; ego sum, æternitatis naturæ declaratur. » In qua nimirum æternitate fuisse qui loquebatur per sacramentum suæ incarnationis, insinuat. Unde Apostolus: *Jesus ex Ægypto populum salvans (Jud. v)*; et iterum: *Neque tenuimus Christum (I Cor. x)*. Non quod jam Jesus esset, aut Christus natus de Maria, sed quia in illo unico Filio Dei jam unitas personæ commendabatur, qui occulte erat in ministerio, quia profecto quidquid Deus fecit, ab initio Christus fecit totam, per unitatem sacramenti; quia semper cum eo, et in ejus consilio fuit, ut sic fieret. Et nunc quando tempus venit, factus est quod in Christo semper fuit. Theologus quoque Gregorius, in primo de Filio sermone talia proloquitur: *Christus Dei sapientia, splendor, figura, signaculum, qui est splendor gloriæ, et figura substantiæ ipsius, et imago bonitatis; et: Hunc Deus signavit, qui est Dominus, rex, omnipotens. Pluit Dominus ignem a Domino; et, virga directionis, virga regni tui; et: Qui est, et*

A qui erat, et qui venturus est. Plane de Filio dicta sunt, et quæcunque his ejusdem veritatis existunt quorum nihil est adjectum, neque tempore post, Filio adveniens aut Spiritui, sicut neque Pater. Non enim ex adjectione quod perfectum, et iterum: altiora quidem refert Deitati et naturæ meliori passionibus a corpore, humiliora vero composito pro te inanimato, incarnato, nihil autem deterius dicere humanato, postmodum et exaltato. Et idem in secundo sermone. « Dicatur accipere ipsum vitam, ut iudicium aut hæreditatem gentium, aut potestatem carnis, aut gloriam, aut discipulos, aut quæcunque dicuntur, sed hæc humanitatis.

Quod si Deo dederis nihil inconueniens ut adjecta dabis, sed ut a principio consistentia, et ratione naturæ, non gratiæ. » Magnus quoque Basilius eadem confitetur, dum dicit: « Carnem participasse deitatis, et nihil omnino ei suæ impertisse infirmitatis. » Ergo cum dicit, Deus cœpit esse Creator; Dominus, homo; ad res creatas referendum est: sicut quando dicitur charitas, quæ Deus est proficit in homine, id est, homo proficit in ea. Eodem vero modo cum dicit, Deus cœpit esse creator, intelligendum est, id est, creatura initium existentiæ habere cœpit, et servus et humana caro cœpit uniri Deo, quando *Verbum caro factum est*. Nam si ad Creatorem Dominumve referantur creatura et Dominus, cum relativa simul sint natura, contradicere non possit Deum aliquas sub temporis articulo accepisse habitudines, et sic aliquid accidens, quod divina pagina et Catholica fides non recipit, ad hunc sensum potest accedere quod dicit: *Si cognovissent, nunquam regem gloriæ crucifixissent*. Deitati quæ est impassibilis passio reputatur, ut puta, si vestimentum alicujus sanguine aspersum sit, non pertingente corpus induti, asserentisque se inquinatum cruore. Reputatur ergo vestimenti macula, ei qui vestimentum induit, et se inquinatum fore astruit. Hoc modo Dei passus est in carne Filius hoc modo Creator, qui creationis sunt admittit: Quod si unitas mysterii Dominicæ incarnationis in Filio principium temporis non habuit, multo minus credibile est, missionem Spiritus sancti, a Patre ac Filio in alterutro eorum incepisse sub tempore. Nam infirma satis ratio cunctis videri potest, ideo temporalem istam missionem fuisse, quod tellus, aqua, aer, ignis, cælumque ipsum cum omnibus quæ continent in tempore sunt, quia in loco ut corpora existunt. Omne enim corpus in loco est, et omne quod in loco est, aut totaliter aut particulariter per se, vel per aliud movetur. In quibuscunque vero motus, in iis et tempus. Quietem ad motum relatam, tempus mensurat, et in tempore est. Aliquod enim procul dubio tempus existit, quo amplius erat sumere, in quo quiescens non movebatur. Quiescens vero est quod aptum est moveri. Homo ergo et cætera talium, esse dicitur in tempore, quoniam esse hominis, videlicet, omnes annos vitæ ipsius diffinit et mensurat.

rat : quo in loco esse hominis, spatium existentiae ipsius, non species ipsa nuncupatur, quae forsitan tempori non subiacet.

Ex quo patet non esse syllogismum, quod quidam facere conantur, hoc modo : Tempus est numerus motus ; at vero quae alia sunt a motu, non sunt motus : ergo quae alia sunt a motu tempus non metitur, quare non sunt in tempore. Ad quod dicendum, quod motus per se dicitur esse in tempore, ac a tempore mensurari sine medio. Ideo numerus illius principaliter dicitur tempus. Homo autem et quaecunque talium per motum aut quietem quam habent, dicuntur esse in tempore. In tantum enim existunt, in quantum annos vitae illorum, aut morae tempus per suum fluxum et extensionem diffinit et mensurat. Pater vero et Filius, et quidquid ex eorum personis profluit, simul sunt : qui non modo tempori, verum omnibus creaturis esse attribuant, quare non potest trahi ullo modo ad veram consequentiam, missionem Spiritus tempori subiacere. Quod iterum per diffinitionem temporis ab Aristotele in physicis assignatam, demonstratur : « At ergo tempus esse numerum motus secundum prius, et posterius : non huius vel illius motus, sed praxi in eo quod motus. » Ideoque omnium eorum quae moventur, unum tempus opinantur plures, non modo Spiritus, sed et numero. Quidam vero distinguendo dicunt, subjecto unum esse tempus, ratione vero plura.

Caterum, differentiae motus, qui circa ejusdem species considerantur, ut alteratio, loci permutatio, et similia : non sunt temporis differentiae, ut praeteritum et futurum, cum Romae, Constantinopoli, ac ubique terrarum qui sunt in eodem esse instanti nihil prohibeat. Plane non ut motarum rerum singularis potest esse motus, ita singularium motuum singulare est tempus, sed omnium ut unius : quare non est putandum tempus, esse motum, quod motus est mensura, ut manifestum est : partim ex eo quod plures motus simul sunt, praesens vero, ubique idem : partim quod omnis motus in tempore est, nullum vero tempus interpretatur, nisi aliud in alio contineatur. Item motus alius est celer, alius est tardus ; tempus vero non. Multum parvumque tempus dicitur, celere vero, aut tardum minime. Idem iudicium de numero habendum videtur. Quippe numerus discreta quantitas est, tempus vero continua. Numeri quidem non est generatio, aut corruptio, tempus vero fit et corrumpitur. Deinde cujuslibet numeri omnes partes esse necesse est. Non existentibus enim tribus unitatibus, ternarium esse non est possibile. Denique primus et secundus numerus singulari sunt, tempus vero prius et posterius, nequaquam simul sunt. Ergo dicitur tempus numerus, ut quibusdam visum est numerans quae sub firmamento, et numeratus in firmamento. Quemadmodum utique mensuratum, mensuransque dicitur metrum, ut modius ligneus, modiusque frumenti : et quae amphora et lateritia. Ita et numerus ex uni-

tatibus, et numerus in numerabilibus numeratus : quare tempus dicitur numerus, id est, mensura motus primae speciei, secundum prius et posterius : quae duo in magnitudine aut multitudine simul sunt.

In tempore autem et motu, nisi prius interimatur non habet regionem posterius. Hoc quidem videlicet, et posterius ex eo nominantur, quod ab instanti disceditur. Nam prius versus praeteritum dicitur, quod ab instanti distat amplius : posterius vero quod praesenti vicinius attenditur, versus autem futurum dicti conversio : prius, quod praesenti vicinius ; posterius, quod antehac est remotius. Ea enim sequitur celerius, ubi posterius et tardius : Quod si Filius Dei tardius nihil assecutus est, neque posterius : simili ratione neque celerius, neque prius. Sane nihil quod ex aliqua trium personarum prodit, esse in tempore nanciscitur : non enim sempiterna in tempore sunt, quorum esse tempus non continet, quae in tempore sunt, in mensura sunt ; Quorum autem aliqua mensura est, et his mensura amplior est secundum tempus : et passio iisdem inest, qui nullo in tempore omni modo passionem mutationemque effugiunt. Item quae in tempore sunt, eorum tempus per successionem mensura est. At vero sempiterna cum simul sint, nullam productionem expectant temporis, quare supra tempus sunt. Nam si essent in tempore, essent et in motu : nec simul subsistere putarentur. Aliquod futurum tempus aut per revolutionem, aut per aliam aliquam causam praestolantia. Non enim, quia in tempore cognoscimus nos, quae supra tempus et ante tempus existunt, ideo illa esse in tempore constituemus. Neque si quod multi temporis existit in tempore est, et quod omni tempore existit, esse sub tempore pronuntiabitur. Qua ex re, quaestio emerit haec : utrum caelum, caelestiaque corpora sub tempore sint necne ? « Si non est, inquit, caelum sub tempore, non est numerus ipsius motus. » Rursus aiunt : « Si in tempore, sub tempore continetur, et amplius aliquod ipso erit tempus. »

Hoc solvunt quidam asserentes ideo in tempore caelum esse, quia, cum semper alius et alius fiat motus ipsius, aliud atque aliud futurum est tempus, sicut amplius tempus sumere contingit. Verum esse sub tempore dicuntur illa proprie, quae sub tempore accipiunt existentiam, per fluxionem et extensionem : tantum enim eorum esse perdurat, quantum tempus dilatatur, quod dum fit esse habet : quod nulli superiorum nedum Deo contigit. Itaque manifestum ex his quae dicta sunt, Filium Dei nequaquam in tempore mittere Spiritum, quanquam discipuli acceperint in tempore. Nam sicut irradiares, ita et missio, antequam discipulos irradiaret, erat : quae ante omnia saecula, et ante omnia tempora in Filio exstitit. Si rationem mittendi a principio non habuisset, cum nihil adjectum, nihil in accipiendo, secundum quod Deus est possideat, nullo modo Spiritum misisset. Quamobrem et habendo erigit, et emittendo semper Spiritum habet

Filius, qui est imago Patris non inanimata, non manu sculpta, non artificis opus, aut intelligentiæ, sed imago vivens, magis autem et ipsa vita est : non in figuræ similitudine, sed in substantia conservans indemutabilitatem, hoc est, personæ magnitudo dignitatis unigeniti omnibus modis habere indemutabilitatem absque interjectione. Si ergo, Patre Spiritum emittente, Filius non emittat, in emissione non habet indemutabilitatem; dum multis modis imago veniatur excidens, privata maximo bonorum. Dein Cherubim imago Patris posse censerì videbuntur, quorum quisque invisibilis et incorporeus existit, scientiæ habens plenitudinem, nisi ex se habere Spiritum ac emittere, ab eis distinguat Patris imaginem.

Quo fit ut solus unigenitus proprie ac indemutabiliter imago Patris existat, multo magis expressius, quam Seth Adam. Nam hi quidem separabiles sunt, illi vero inseparabiles : hi differentes animas et varias voluntates possederunt, illi vero unam virtutem, unamque voluntatem et habent semper, et habuere. Et Seth quidem circa exteriora imago Patris nominabatur, Verbum autem Dei, omnibus modis Patris imago existit : non coloris, non figuræ, nec talium quidpiam, hoc enim artificialium imaginum, et non naturalium, sed substantiæ, id est, personæ Patris faciens imagines sibi et deos omnes, qui ea participant. Hac de causa imago Patris, et Pater non æquivoce Deus dicitur imago Filii, et Filius : sicut imago Christi et Christus nuncupatur non univoce sed æquivoce : Patris autem imago, et Pater Deus dicuntur univoce : unus enim et imago ejus Spiritus sanctus. Quoniam una et eadem trium natura est. Itaque Filius æquipollens signaculum est absque omni fallacia, character et imitamen effigiati Patris indimmutum, quia non est imago Patris, superficie tenus, ad Christi similitudinem imaginis, sed interiorum atque omnium profundorum sapientiam Dei, et virtus in sinu Patris, *ἐν ἀρτῷ πατρὸς*, id est, commanens universorum quæ Patris sunt productrix existat, et enucleatrix : propterea unigenitus quidem Dei hæres Patris plenissimus est, omnia interiora ejus insigniens. Effigies enim naturam rei debet effigiare. Nec ad artificem aliter conformare pertinet, quod ad imaginem Socratis sculpsit simulacrum : nisi enim calvum, simum, prominentiamque oculorum ostendat Socratis, nequaquam ejus esse dicitur effigies. Da enim quanquam æquivoce dicatur indemutabilitatem, tamen debet habere secundum suam illius proprietatem, et cœqualitatem ex quo esse trahit, et cuius est assimilatio.

Amplius : Si Filius non habet Spiritum, nec emittit ut Pater, privatur sanctitudine quæ maxima est Filii hæreditas, eam Spiritus sanctus solus in enumeratione amplectitur cum sic dicitur Pater et Filius et Spiritus sanctus. Quare si sanctitudo a Patre procedit, a Filio vero minime, nequaquam æqualiter et indifferenter, ambo habent sanctitudinem quod cogitare non est Catholicum. Plenitudo

A enim Filii Spiritus, quemadmodum scriptum est : *De plenitudine ejus omnes accepimus gratiam pro gratia (Deut. xxxiii)*, novam legem pro veteri, pro adoptione sermocinativa et umbratili, rem ipsam et veritatem ex Deo nati per lavacrum regenerationis et renovationis Spiritus sancti, sine quo nemo videbit Deum, a quo omnis sanctitudo emanat. Non enim vacat quod Filius esse dicitur et commanere in sinu Patris, Spiritus vero non ; quod quidem nomen non corpus fore significat, sed consortium Unigeniti ad emissionem Spiritus innuit apertissime ac manifestissime, de Spiritu vero nihil tale Scriptura protulit. Ideo dicitur et character substantiæ Filius, quanquam characterem non personam esse, sed personæ tantum, hæreticus arbitretur : non animadvertens, quod Filius vocetur, quod persona est, sicut splendor qui cœternaliter de Patre coruscat : magni quoque consilii angelus, admirabilis, consiliarius, et princeps pacis, ad personæ distinctionem enuntiatur, et quod majora servis suis prophetis monstraverit, scientiam tribuendo latiore et apertiore Mosaica institutione. Multo impendio precabatur Moyses, ut illius qui vere est scientiam acciperet. *Ostende, ad Deum dicens, mihî faciem tuam, ut sciam te. Non videbit me, inquit, homo, et vivet : Ecce locus est apud me, stabis supra petram, cumque transibit gloria mea, ponam te in foramine petræ, et protegam te dextera mea, donec transeam : tollamque manum meam, et videbis posteriora mea, faciem autem meam videre non poteris. (Exod. xxxiii)*. Jubetur Moyses stare supra petram, et per angustum foramen iatueri : hoc monstrante Deo, quod brevem lex scientiam Trinitatis habuit, cujus solummodo per foramen paruit illuminatio : foramen quippe ac manus protegens, nil aliud quam particularem et obscuram portendit legis cognitionem : tale est enim, quod per foramen oculis subjicitur : Christi vero doctrina et prædicatio, grandiore nobis scientiam ostendit, intelligentiæ oculum instruendo, contingere supra sensum quæ sunt, et rationem : facies, gloria et splendor gloriæ, quæ Moyses videre postulat, character sunt unius substantiæ Patris Verbum Dei unigenitum, quod absque igne, id est anima et nube carnis, homo videre non potuit : ideo audit, *stabis supra petram : Petra autem erat Christus*. Nihil in lege gloriosum habuit Moyses, nisi solam faciem. Jesus vero, in monte totus glorificatus est, et apparuerunt Moyses et Elias in gloria, colloquentes cum eo, ubi non solum vultus Christi ut sol, sed et vestimenta ipsius velut nix apparuerunt. Ibi que completur illa promissio, quam accepit in monte Sinai Moyses, cui dictum est : *Tollam manum meam, et videbis posteriora mea. (ibid.)* Mittam Filium meum quem videbis, cum venerit dierum plenitudo : *(faciem meam videre non poteris, quia non videbit me homo, et vivet. (ibid.)* Non quod videbitur causa mortis vita fiat (vivificum enim natura divinum est), sed quia propria denotatio est naturæ diviniæ : om-

nem sensum transcendere, quæ cum sola vita sit, si omnem prætergreditur scientiam, quod ab homine comprehendere, vita non est.

Quicumque igitur aliquod eorum, quæ cognoscunt Deum esse, arbitratur, aversus a Deo vitam non habet. Non videtur Deus ab anterioribus, quod interminabilis sit et absque principio; posteriora vero ejus ille videt, qui eum sequitur, qui dum procedit, se sequenti viam ostendit. Posteriora ergo ejus visa sunt, quando in novissimis diebus, carne recepta, de Spiritu sancto suo, sicut dicit per Prophetam, *super omnem carnem effudit*. Hinc est quod nemo potest dicere, *Dominum Jesum nisi in Spiritu sancto*, et quomodo qui non dicit ex Filio esse Spiritum, dicit Dominum Jesum in Spiritu sancto: maledicit et blasphemat Jesum qui hoc dogmatizat, tollens Filium de sinu Patris, et medium faciens inter generantem et genitum, qui humano intellectu transcendit processionem, primum enim oportet intelligi characterem substantiæ, deinde Spiritus emissionem. Nam sine characterem Filio solum intelligi Patrem non est possibile. Etenim secundum quod Pater est Filium habet, secundum vero quod Pater, Spiritum non emittit. Si ergo primum oportet intelligi Filium ut immediatum, et indemutabilem characterem Patris, secundum hunc ordinem ipse Spiritu prior est: unde imago Filii quidem Spiritus nuncupatur, Patris vero minime. Attendendum vero non idem imaginem et characterem ab Ecclesiæ doctoribus autumari, aliter enim ab altero sic distinguunt. Inquiunt ergo arcam habere imaginem arcis, fabri lignarii: videndo enim arcam, scio quod a fabro lignario facta sit. Navem quoque si videam, confestim intelligo esse opus artificis illam construentis, quod quidem opus imago et gloria illius artis existit. Nequaquam vero character personæ operatoris. Non enim figuram personæ artificis quæ humana est, arca sive navis complectitur. Eodem quoque modo dicunt hominem, Dei qui plasmavit illum, gloriam esse ac imaginem, non characterem personæ Conditoris, sed solummodo voluntatis sive actionis indicium. Filium vero solum characterem Patris esse, vere credunt. Ipse enim dicit: *Qui videt me, videt et Patrem*: non ipsum Patrem, sed talem qualis est Pater. Est Filius perfecta figura Patris, par illi per omnia existens, perfecta autem figura substantiæ Patris omnia complectitur intrinsecus, quæ Patris sunt propria. Ergo et ipsam de Patre Spiritus emissionem non præterit. Ea certe si caret, non est completa substantiæ Patris figura Filius, quia est aliquid in Patre accipere quod ipse non habet. Amplius: si persona Patris suo characterem amplior est, non toto esse suo illum Pater genuit. Et rursus: Si character personam excedit, secundum excessum subsistentia caret. Itaque non debet excedere Patris substantiam character, ne forte per excessum non subsistens evanescat. Neque rursus persona Patris, latior esse debet suo characterem, ne illud sine figura remaneat,

A quod character non figurat. Amplius: Aut totam figurat Patris personam Filius, aut non: si totam figurat, evidens quod emissionem Spiritus de Patre non dimittit infiguratum: sed est ex Filio ut ex Patre processio et emissio. Si vero non totam insignit personam Patris character ejus, non est æqualis ipse Patri suo, characterem ampliora complectenti: videlicet, sancti Spiritus profusionem, quod quidem præcipuum maximumque est. Item: Si solius Patris esset Spiritum emittente, nequaquam Filius character ejus indiminutus existeret: at vero par est Patri ejus imago, ex qua vere sancti Spiritus processio emanat. Qua ex re jam veniendum est ad curiosas perscrutationes Nicetæ præsulis Thessalonicensium, de processione sancti Spiritus, quæ approbatæ sententiæ non rite consentiunt.

CAPUT XIX.

Vos, inquit, o Latini, qui ex Patre et Filio creditis procedere Spiritum, si sic quidem dicitis, hunc procedere ex Filio, ut ex primo principio, et non tanquam per Filium, sed ut ex Patre: duo prorsus facitis principia, et destruendo Filii generationem, contraria Damasceno dicitis, Athanasio, Cyrillo cunctisque aliis Patribus, atque nobis, quibus Patres sanctos sequi gloriatio est. Si autem sic dicitis, ex Filio ut ex Patre per Filium, consonatis Damasceno Joanni, Athanasio, Cyrillo, aliisque Theophoris Patribus consentitis, et secundum gloriam processionis Spiritus, nobis eritis amici et consentientes, et post pauca: « Tacete ergo et vos, adjectionem hanc dictionis, et ulterius in symbolo pronuntiate: « Qui ex Patre Filioque procedit, sed secundum Patres nobiscum: Qui ex Patre procedit, et cum Patre Filioque conglorificatur, dicite. » Et rursus. « Si igitur vos quod dicimus nos per Filium, ex Filio dicitis, nullam differentiam sensus aliam habentes, quam dissimilium præpositionum prolatione, donate et nobis has syllabas, et plures syllabas nos vobis mutuo donabimus: quæ demonstrent sub commotione communem convenientiam et conspirationem, ac interitus syllabarum scandalum dimoventium. Ego quidem dignum laude hunc virum adjudicarem, nisi quia dum specto in ore fortis Samson, ex ore disputantis cibus, et ex forti dulcedine, cucurbita utique prorupisset, cujus admodum amaræ sunt extremitates. » Excessit nimium suum ordinem hic antistes, et dum imitabilis vestigii venerabilem matrem instruit, procul deviauit aberrando. « Tacete, objectionem hanc dictionis proferre ausus, et nolite ulterius ex Filio in symbolo pronuntiare. » Unde tibi, o episcopo imperiose, vocis continuata fiducia? Non habent nervi congruentiam aut harmonicum melos, quæ imperas et exhortaris quod Christus perdocuit, ut manifestum est ex his quæ superius disceptata sunt, prædicaverunt apostoli, sancti Patres tenendo confirmaverunt, et confirmando tradiderunt cupientibus, ad fidem venire, taciturnitati

committre atque silentio cum arrogantia jactantiaque persuades impudenter. Iniquitatem meditatus es in cubilibus tuis, quod non æquilibri sermonem tuum lance trutinasti. Nulla quippe syllogistica necessitas, nulla majorum natu sanetio, nullius decreti nexio dissona, talia te compulsi vociferari. Abundantioribus enim opulentæ tuæ conquisitiones fallaciis redundant, quam innitantur coipiam fulcimento verisimilis alicujus adumbrationis. Eademque vero allegatione, quosvis concinnat syllogismos. Vos igitur, o Græci, qui ex Patre et Filio dicitis mundum provenire, si dicitis quidem sic provenire ex Filio, ut ex primo principio, et non ut per Filium, sed sicut ex Patre, duo prorsus facitis principia: et rursus: « Si Patrem Filiumque assertis mittere Spiritum, ut sic videlicet a Filio mittatur, tanquam a prima causa, duas prorsus facitis causas missionis Spiritus sancti. » Verum quia hoc primo libro plenius discussum est, non videtur iterandum jam nunc. Attamen quod nullo modo tacendum, sine trepidatione confitendum est: primum principium et secundum principium in Trinitate esse, non debere recipi aut credi, quoniam, licet Pater sine principio sit, et Filius de principio, secundum eundem tamen sensum ac eodem modo Conditor mundi censetur alteruter et principium, et una quoque causa missionis Spiritus sancti. At vero quare duo dicantur sæpius pronuntiatum est. Quemadmodum utique corporis dimensiones, non eo quod divisæ aut dispersæ sint, tres dicuntur, sed quod unaquæque propriam rationem habeat, sic Pater et Filius non duo dicuntur in substantia, verum quod unusquisque rationem habent singularem secundum quas hypostases duæ, id est, personæ subintelliguntur: et sicut profunditas quæ corpori attribuitur, a longitudine ac latitudine quod sit profunditas accipit, nec aliter intellectus esse profunditatem admittit, nisi æqualiter ab alterutra proveniat: ita Paracletus a Patre et a Filio quod utriusque Spiritus sit. Nec aliter sane est intelligi, nisi existentiam ex utroque accipere credatur æqualiter. Quare nullo modo sequitur duo principia vel duas causas esse Spiritus sancti eo quod ex Patre procedat et Filio.

CAPUT XX.

Igitur quoniam bujus positionis nodus solutus est, consequenter de præpositione, *Per*, est respondendum *per* igitur præpositio, ad nomen Filii posita ut dictum est: aut remissionis, aut intensionis aut æqualitatis est præpositioni *ex*. At vero remissionis aut intensionis esse sic posita, non est possibile. Nihil enim minus, nec aliquid majus persona Patris Filius habet, ut ostensum est, per omnia nactus indemutabilitatem. Restat ergo ut æqualitatis sit, *per* præpositio, præpositioni *ex*, ad Filium copulata. Quare *per* Filium procedere, non tollit esse Spiritum ex Filio: non est remissionis *Per* præpositio, ut Paulus demonstrat ipsam Patri ut Filio attribuens: *Fidelis*, inquit, *Deus*, *per quem vocati estis*.

A in communitatem Filii ejus Dominum nostrum Jesum Christum (I Cor. 1). Quo in loco præpositio, *per*, nomini paterno apponitur: Pater vocavit nos, quia non ex nobis nos, aut ex propriis operibus ad eum accessimus: et iterum similem sensus tenorem, ubi dicit: Paulus per voluntatem Dei, qui volens ipsum Apostolum constituit. In quo apparet eos qui distinguere conantur per Filium, ab eo quod ex Filio, ne absque principio et unigenitum Verbum Dei subintelligatur, quod *per* præpositionis non modo ad Filii et Spiritus, sed ad nomen ingenti coarguat appositio. Et rursus Hebræis scribens. Ad Patrem, *per*, præpositionem apponit, inquit: *Dicebat eum propter quem omnia, et per quem omnia* (Hebr. 11). Et post modicum: *Ex per* inserendo *ex* subjungit: *Nam qui sanctificat, et qui sanctificantur, ex uno omnes* (ibid). Quo in loco diligenter intuendum, *per* præpositionem in *ex*, non *ex* in *per* Apostolum resolvisse. Præsul vero Thessalonicensium Nicetas sententiam et dictionem Apostoli Latinos derelinquere admonet: hortando eos, *ex* præpositionem in *per* transferre: in illo in quo ea utuntur loco, dicentes ex Filio: qui dum a Filio aufert *ex*, a Patre adimit *per*: quasi, *ex*, nunquam Filio, neque *per* Patri, associanda sit: sed *ex* solummodo Patri, et *per* tantum Filio, in personarum distinctionibus sit præponenda. Ergo *per* Patrem sunt omnia, id est Pater est causa Filii et Spiritus, et creaturarum omnium. Nam et qui sanctificat, id est Filius de substantia Patris est, *per* generationem, et Spiritus de eodem Patre *per* processionem emanat, et qui sanctificantur, id est homines: et quælibet creatura ex Patre *per* creationem existunt. Dum itaque *per* Patrem sit Filius, et *per* Patrem sit Spiritus sanctus, ut vas electionis perhibet: *per* Patrem generatur Filius, et *per* Patrem procedit Spiritus. Enimvero nihil aliud verius dici potest, *per* Patrem esse Filium, quam ex Patre generari, et *per* Patrem esse Spiritum, quam ex Patre procedere. At vero Græcus confitetur et Latinus Spiritum sanctum *per* Filium procedere. Reliquum est ergo, secundum auctoritatem Apostoli et interpretationem, cum æque *per* Patrem et *per* Filium Spiritus existere habeat, *per*, præpositione utriusque præposita nominibus, eandem servante significationem, confiteri simpliciter et absolute, Spiritum ex Filio ut ex Patre procedere. Amplius: Apud Græcos præpositio *διὰ* quæ, *per*, interdum significat, apud Latinos cum *genitivo* constructa, ut grammatici perhibent, aut actionem, aut opitulationem, aut medium significat: actionem, veluti *per* apostolos fiebant signa, hoc est, apostoli signa faciebant; opitulationem vero significat, ut *per* te ditatus sum, hoc est tua opitulatione atque adiutorio. Medium autem significat, quando medium, loci alicujus, vel temporis ostendit: veluti, *per* forum transivi, velificavi *per* mare, *per* diem medium apud amicum detentus sum. Itaque cum dicitur *per* Filium Spiritum procedere, aut quasi

actionem, aut quasi opitulationem, aut quasi medium significat, *per*. Atqui si medium significaret, non communicaret Spiritui Filius, et non modo remissionis esset præpositio, sed alienationis omnimodæ. Nec aliam inter se haberent habitudinem Fillus et Spiritus, quam habet aqua canalisque, ostium, serraque, locus et quod est in loco: Quare aut quasi actionem, aut quasi opitulationem significat: coemissorem, opitulatoremque suo modo ad emittendum Spiritum, Patri Filium innuendo. Ideoque in irritum cedit transmutatio, *ex*, *in*, *per*; nimis approbata celebrataque nimis: quæ ingenito et unigenito præposita eandem servat intentionis significationem, ut ex anterioribus manifestum est, et ex his quæ consequuntur. Scribit enim Apostolus ad Galatas verbis hujuscemodi: *Paulus Apostolus non ab hominibus, neque per hominem, sed per Jesum Christum et Deum Patrem (Gal. 1)*: hoc ex Jesu Christo, et Deo Patre, qui effecerunt, ut non ulterius legi, sed Christo inniteretur. Et iterum: *non ab homine accepi, sed per revelationem Jesu Christi*. Postremo paraclæsi appellatio, *per*, præpositionem admittit apud Apostolum dicentem: *Ut det nobis, secundum divitias gloriæ suæ, virtutem corroborari per Spiritum in interiori homine (Ephes. 11)*: Spiritus est qui fortitudinem præstat. Ideo per Isaiam: *Spiritus fortitudinis* scribitur, per quem, et a quo sermo datur sapientiæ. Qua in re falluntur hæretici atque quicumque alii per præpositionem attribuant Filio ut remissionem significantem. Quia ex prælibatis intelligi potest, sine fallacia quod secundum eundem sensum Filio et Patri apponatur *per*, præpositio, ut actionem significans aliquando, aliquando ut opitulationem. Nusquam enim remissionem significans, invenitur: *Quando judicabit Deus occulta hominum per Jesum Christum (Rom. 11)*. Is enim est sensus, quod Christus redditurus sit singulis secundum opera sua. Nam *Pater non judicabit quemquam qui omne iudicium dedit Filio (Joan. 5)*: a quo justificati sumus, cum peccatores essemus, et existentes longe, adducti cooperando, ad conservandos nos in iustitia: qui propter charitatem mortem subiit, et per mortem justificavit, per quem ad esse sicut omnia venimus; qui indifferenter dicitur Deus, et Dominus Deus veluti, *ex*

A Nicetæ præsulis vera est, quæ profitetur, per Filium, Spiritum procedere, non emittente Filio nec talis emissionis existente consorte. negari non possit, quin Spiritus ei per instrumentum procedat tali complexione: Pater per Filium, aut coemittentem sibi aut non coemittentem, Spiritum emittit. Si coemittit Spiritum Patri Filius, emittit ipse Spiritum ut Pater exterminandis, minus et magis. Si non coemittit, inefficax existens, restat instrumentum Patris Filium esse, quod impius Arius evomebat, ad instar navis, quæ movetur per gubernaculum. In quo gubernaculo quidem non est principium motus navis et causa. Solus enim gubernator in navi existens, per organum ipsam; clavum scilicet, movet extrinsecus. Quicumque igitur solum Patrem esse principium, ineffabilis processionis Filium excludendo asserit, extra Patrem Filium collocat, de sinu ingeniti, unigenitum evelendo instrumentum constituit eundem, quo quid nefarius? Ergo per Filium procedens Spiritus, absque dubitatione aliqua procedit ex Filio. Nam sicut verum est dicere, per Filium omnia facta sunt, et Filius omnia fecit, eodem modo vera est, quæ dicit oratio: Spiritus per Filium procedit, et ex Filio procedit, quod multis modis argumentorum et exemplorum, quæ numerum pene transgreditur, copia perdocuit: procedit ex Filio Spiritus Filii, qui constituit apostolos et prophetas, in Ecclesia, in quibus posuit Spiritum sanctum, ut coryphæus Petrus in prima Epistola dicendo asserit: *De nostra salute exquisierunt, atque scrutati sunt Prophetæ, qui de futura in vobis gratia prophetaverunt scrutantes, quod vel quale tempus significaret, qui in eis Spiritus Christi pronuntians eas quæ in Christo sunt passionem, et posteriores glorias: nam per Isaiam (LIII) dixit: Sicut ovis ad occisionem ductus est; per Jeremiam vero (XI): Venite, mittamus lignum in panem ejus. Resurrectionem per Oseam (VI) significavit: Virificabis nos post duos dies, et die tertia resurgemus in conspectu ejus. Deum Christi esse Spiritum evangelista Marcus innuit: *Erant, inquit, quidam Scribarum ibi sedentes et cogitantes in cordibus suis: Quid hic sic loquitur? blasphematur. Quos statim cum cognovisset Jesus in Spiritu suo, quia sic cogitarent intra se, dixit illis: Quid ista? etc. (Marc. 11)*. Accusabant Jesum quod peccata dimitteret, solius enim Dei peccata dimittere: Jesus vero spiritu suo, qui scrutatur profunda Dei, cognoscens cogitationes illorum, signum dat illis se Deum esse, ex eo quod illorum corda rimabatur. Solus enim Deus quæ sunt in corde cujusque cognoscit. Ergo Pater quamquam sit Deus et non de Deo, et Filius sit Deus de Deo neque ut de primo principio, sed neque Spiritus sanctus est de Patre ut de primo principio, quia neque ut de primo Deo, multo minus est de Filio, ut de primo Deo, vel primo principio. Quemadmodum utique non dicitur in Trinitate primus Deus, quia secundus non est propter eandem rationem, non est dicendum: primum in Tri-*

nitale principium, quia secundum ipsa non habet. His itaque sic demonstratis, reliquum est ostendere quod longe prospicit a veritate hic idem antistes, dum Latinos asserit magno Cyrillo, et magno Athanasio, aliisque sanctis Patribus contraria de processione sancti Spiritus sentire. Etenim magnus Cyrillus, et multis in divinis Scripturis Athanasius, cæterique Patres pleni Deo nequaquam illi assensum præstant, qui suis in contractibus id quod Latini credunt, et confitentur, publice scriptum reliquerunt.

CAPUT XXI.

Magnus itaque Cyrillus, in primo sermone, qui est, *λατρεία* in spiritu et veritate, Latinis testimonium perhibet, dicens: Qui secundum naturam vita Deus est, putasne quod anima homini divinus factus sit Spiritus? et quomodo non inconveniens valde sit intellectus hujusmodi? Nam immutabilis et ipsa prorsus permaussisset anima, nunc quidem mutabilis est; Spiritus vero nullo modo mutabilis. Quod si mutabile esse infirmitatis est, in ipsam macula divinam redundet naturam, cum sit Dei Patris, et utique Filii qui substantialiter ex ambobus profunditur Spiritus. Et idem in commentario Joel prophætæ, ac illo capitulo: *Effundam de Spiritu meo, et prophetabunt filii vestri* (Joel. ii), talia depromit: Remorata quidem fuerat de supernis data gratia, sed in Christo renovata est, qui est secundus Adam. Quomodo autem renovata? In eo enim, quod Deus est, et Dei secundum naturam Filius: ex Deo enim et Patre natus est, proprius ejus, et in ipso et ex ipso Spiritus est. Quemadmodum utique in ipso intelligitur Deo et Patre. In eo vero quod homo factus est, et simul nobis apparuit, advenientem habere Spiritum dicitur; descendit enim super eum in specie columbæ Spiritus sanctus quando ut nos factus, sicut dixi: Tanquam unus nostrum dispensative baptizatus est; et post pauca, idem sanctus: Oportebat igitur inter filios Dei connumeratos sancti Spiritus gratia ditari, hoc vero Christus ad effectum perduxit, ut sacer Petrus asseverat, dicens: *Dextera igitur Patris exaltatus, promissionem Spiritus sancti accipiens, a Patre effudit hoc quod vos videtis, et auditis* (Act. ii): accipit quidem ut homo a Patre, quod inest ei naturaliter: effundit autem abundanter super nos, quia Deus secundum naturam est. Et hoc quidem sanctus. At vero ubi permanet intellectus idem, et substantiæ ratio eadem. Ubi vero substantiæ ratio eadem, æquivocatio excluditur. Quare patet et secundum magni viri hujus intelligentiam, Spiritum ex Patre, et Filio esse, univoce dici.

Magnus quoque Athanasius in confessione suæ fidei, plane processionem ex Filio esse astruit; ait enim: Spiritus ex Patre et Filio, non factus, nec creatus, nec genitus, sed procedens. Excellentissimus quoque doctor Ecclesiæ magnus inter sanctos papa Gregorius ad Petrum diaconum de sancti Spiritus processione in capitulo quodam, cujus non

PATROL. CCII.

A est fidelis apud Græcos interpretatio, talia loquitur: « Ipsa, inquit, Veritas, ut fidem discipulis auget, dixit: *Si non abiero, Paracletus non veniet ad vos.* Cum enim constat quia paracletus Spiritus ex Patre semper procedat et Filio, cur se Filium recessurum dicit, ut ille veniat, qui a Filio nunquam recedit? » Sanctus quoque archiepiscopus Cypri Epiphanius in libro quem titulus *ἀγκύρωτον* nominat, eo quod sit anchora fidei, de orthodoxa fide talia memorat. « Beatus, inquit, Petrus, ad Ananiam dixit: *Cur tentavit cor tuum Satanas, mentiri te Spiritui sancto, non es mentitus hominibus sed Deo* (Act. v). Igitur Deus est, inquit, ex Patre et Filio Spiritus, cui mentiti sunt, qui de pretio fraudaverunt; » et rursus: « Spiritus enim Deus est, et Spiritus Patris, et Spiritus Christi, non secundum aliquam compositionem, quemadmodum in nobis anima et corpus, sed in medio Patris et Filii ex Patre et Filio, » et rursus: « Vita totus Deus, ergo vita ex vita Filius. Ego enim sum veritas et vita. Sanctus vero Spiritus ab ambobus, Spiritus ex Spiritu, nam Spiritus est Deus; » et infra: « Nunquid dicimus duos esse Filios? et quomodo unigenitus? imo tu quis es qui respondeas Deo? si Filium quidem vocat ex se, sanctum vero Spiritum ex ambobus? » et rursus: « Spiritus sanctus, Spiritus est, lumen tertium a Patre et Filio. » Solus vero Damascenus Joannes dissidere a magno Cyrillo aliisque sanctis Patribus videtur, si tamen ita scribit. Spiritum ex Patre dicimus, et Spiritum Patris nominamus. Ex Filio autem Spiritum non dicimus, Spiritum vero nominamus. Verumtamen et Scriptura sic se habente, non discordat hic sanctus a Latina veritate: hoc ad consuetudinem Ecclesiæ Græcorum referendo, quæ non esse Spiritum ex Filio confitetur, usque in hodiernum. Quippe si Spiritum Patris et Filii nominamus, ut sanctus vir cum Apostolo asseverat, aut æqualiter et similiter confitendum est Spiritum esse utriusque: aut inæqualiter et dissimiliter: et inæqualiter Spiritus est Patris et Filii, et magis est unius, et minus est alterius: et erit infinitus secundum magis, respectu Patris, et finitus secundum minus, respectu Filii. Omne enim quod continetur et exceditur ab aliquo, secundum quod continetur et exceditur, terminatur. Quare terminum habebit intensionis, dum habeat remissionis principium. Porro si quid apud nos perfectum est natura, moribus et ratione, magis et minus reprobatur, quid utique apud divinas personas omni perfectione præditas intelligendum sit? Nam quod omni parte perfectum est, stabile est atque indilatabile. Quod vero magis et minus suscipit, defectum perpetitur, participationem habens, motum, adjectionem et imperfectionem: at vero trium personarum ratio in eodem semper termino consistit.

CAPUT XXII.

Amplius: Remissio cujusque fit ex impotentia, impotentia vero contra naturam est: sed in primis

ut simplicibus et in mistis, et in propria existentibus regione, non est aliquid contra naturam. Quare neque remissio, neque intensio. Ergo Spiritus, qui omnium mensura et terminus est, quod mundus capere non potest, quo intendatur, aut a quo per remissionem terminum intensionis accipiat? Quare cum Patris nominetur Spiritus, atque Filii, non magis est Patris et minus Filii, qui utriusque prius æqualiter, inseparabiliter et naturaliter existit, et secundum eandem rationem. Quæcunque enim res duorum est æqualiter et secundum naturam, aut est proprium eorumdem aut quasi proprium. Et attendendum quod proprium duobus modis dicitur, per se, ac secundum aliud, ut philosophus perhibet: per se hominis est proprium, animal mansuetum natura, quod aliorum separativum est omnium. Ad aliud vero proprium est, ut bipes, equi respectu, proprium est hominis, et imperare corporis respectu animæ proprium, sicut servire, corporis proprium ad animam relati. Huiusmodi vero proprium, non ab omnibus separat, verum ab aliquo. Secundum vero hanc significationem, dicitur Spiritus Filii proprius, aut quasi proprius. Non enim separat Filium a Patre, sed a creatura universaliter Filium distinguit, et Patrem. Quibus ex rebus necessitas profluit huiusmodi. Omne secundum naturam proprium, aut quasi proprium, æqualiter ab his communicatur, quorum est proprium, aut quasi proprium: sanctus vero Spiritus, secundum naturam Patris et Filii proprius est, aut quasi proprius: deinde Spiritus sanctus existens, quod Pater et quod Filius, æqualiter et naturaliter est Patris atque Filii. Quidquid vero æqualiter et naturaliter Patris est et Filii, secundum eandem rationem, eandemque considerationem ambobus convenit. Quare Spiritus sanctus existens, quod Pater et quod Filius, secundum eandem rationem eandemque considerationem ambobus convenit. Huic iterum conclusioni accidit fides, quod in talibus locum non reperit contradictio. Sane cum absque fallacia dicatur, Spiritus sanctus Patris est et Filii, huius abdicatur contradictoria penitus, ut plena falsitatis, quæ est Spiritus sanctus, non est Patris et Filii, quod in æquivocis repetitur frequentissimum. Amplius. Spiritus sanctus existens et quod Pater et quod Filius, æternaliter, similiter, æqualiter, secundum naturam Patris est atque Filii: quidquid vero æternaliter, similiter ac æqualiter et secundum naturam duorum existit, quia non magis accedit ad unum, quam ad alterum, non magis ex uno habet esse, quam ex altero. Nam si ex altero quidem existentiam trahat; ex altero autem minime, dissimilitudo manifesta est, æqualitas, et æquilibritas, non utramque personam amplectitur: et lex eorum, quæ naturam sequuntur imparitatis nescia, terminos suos derelinquit. Itaque Spiritus sanctus existens quod Pater, et quod Filius, quia non magis

A accedit ad Patrem quam ad Filium, non habet esse de Patre quam de Filio. Ex his ergo ratiocinationibus, viri nuper memorati, manifeste ut superius est exposita intensio panditur, et quod ab eodem magni Sabbati editus sermo violentiam, corruptionemque per instabilem nefariamque mutationem patiat. Quippe ubi principaliter de Trinitate, trium reminiscendo personarum proprietates disseruit, nihil talium peperit. Verba tantum, quæ superius leguntur, ad posteros transmittendo, non secundum se, sed secundum consuetudinem orientalis Ecclesiæ. Sed neque orthodoxæ fidei quisquam ante illum simile chartis inaraverat. In præfato autem sermone, contra fas, contraque majorum contradictionem, Spiritum ex Filio, existentiam non habere, a quibusdam mendacii magis perquirantibus solatium, quam sentitas investigantibus veritatis insertum est. Quod sic esse, ipsa verborum series, styli alteritas, et quæ nihil ad rem pertinet erronea clausulæ insertio, magis autem quod apud sanctorum aliquot nusquam scriptum reperitur, aptissime declarat. Profecto si solus Pater emittit Spiritum Filii, non communicat emissioni Filium. Quippe si communicat Filium, non solus Pater Filii Spiritum emittit, communicante illi verbo suo, et erroris minime arguendi sunt qui hoc dogmatizant. Sin autem, ut Græci dicunt, ex solo Patre Spiritus procedit, solus Pater Spiritum Filii emittit, Filio non communicante, quam consequentiam obliquæ ambages connectunt, veridici deserunt tinnitus, et ejusdem Spiritus concutit proflatio. Consequitur enim profanum quiddam et abominabile, Patrem videlicet, emittere Spiritum non communicante Patris virtute ac sapientia: Dei enim Patris et sapientia Christus est, ut Apostolus perhibet. Quare impotens secundum hoc et fatua erit emissio Spiritus, et causa et principium irrationalis. Ipse etiam Spiritus Patris Filii existens, adveniens erit Filio, nisi ex ipso, ut ex Patre proveniat. Sed enim si circumscripta virtute ac sapientia emissor Pater intelligatur, impotens et irrationalis ipse Pater secundum quod emissor constituetur. At vero impia et execrabilis illa vox est, quæ Spiritus sancti omnium bonorum datoris fontem, et causam, fatuam et impotentem esse personat. Quas ob res, clarum ut arbitror plane factum est, Filium qui est virtus et sapientia Patris, Spiritum suum, cum Patre ipso emittere. Quod constanter, pie ac vere, cunctorum sanctorum Patrum vestigia persequens, omnino magni Petri successor tenet, et huius decreti sententiam, ut societate veritatis inexpugnabilem, ut votis justioribus gratificam, ut opulentam justitiæ, ut priscis innixam auctoritatibus, ut a summo pastore Christo editam, et ut habentem integras allegationes, orbi universo publicat, et ab antiquo rite censet amplecti.